

Deviņu vīru spēks

Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940

LATVIJAS REPUBLIKAS
MINISTRU KABINETS

600

Deviņu vīru spēks

Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem 1918–1940

Valsts kanceleja
Rīga, 2016

Deviņu vīru spēks. Stāsti par deviņiem Ministru prezidentiem (1918–1940). The Power of Nine. Monogrāfija/G. Krūmiņa red. – Rīga: Valsts kanceleja, 2016, 240 lpp.

Ieteikts publicēšanai Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2016. gada 13. aprīlī.

Zinātniskais redaktors *Dr. hist., doc.* Gatis Krūmiņš

Recenzenti:

Dr. habil. hist., prof. Aivars Stranga

Dr. hist., prof. Ēriks Jēkabsons

Grāmatas veidotāji izsaka pateicību iedzīvotājiem un Ministru prezidentu radniekiem, kā arī Latvijas Nacionālajam arhīvam, Ārlietu ministrijai, Centrālajai statistikas pārvaldei, Latvijas Nacionālajai bibliotēkai, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejam, Latvijas Nacionālajam vēstures muzejam, Latvijas Kara muzejam, Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejam, Latvijas Arhitektūras muzejam, Augstākās tiesas muzejam, Enerģētikas muzejam, P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam, Rakstniecības un mūzikas muzejam, Madonas novadpētniecības un mākslas muzejam, Rūjienas un Tukuma muzejiem par aktīvo līdzdalību izdevuma tapšanā.

Projekta koordinatore Maija Lāce

Latviešu tekstu literārā redaktore Sandra Liniņa

Angļu tekstu literārais redaktors Jānis Veckrācis

Maketa veidotājs SIA “Bright”

Grāmatas nosaukumā un vāka noformējumā izmantotas Vidzemes Augstskolas Eiropas vēstures studiju kursa studentu idejas

© Valsts kanceleja, 2016

I S B N 9 789934 822520

Saturs

7	Ievads
8	Laikposma raksturojums
33	Arturs Alberings
61	Ādolfs Bļodnieks
75	Hugo Celmiņš
99	Pēteris Juraševskis
123	Jānis Pauļuks
139	Zigfrīds Anna Meierovics
163	Mārgers Skujenieks
181	Kārlis Ulmanis
205	Voldemārs Roberts Zāmuels
234	Summary

Ievads

1918. gada 18. novembrī tika proklamēta Latvijas Republika. Taču valsts tā arī netiktu izveidota un tās proklamēšana paliktu vien uz papīra kā deklaratīvs dokuments un vēl viens izpētes avots vēsturniekiem, ja nebūtu cilvēku, kas šo ieceri īstenotu. Cilvēki, kas bija gatavi uzņemties atbildību, bija gatavi riskēt un kļūdīties un, ja nepieciešams, gatavi upurēt arī savu drošību un labklājību. Latvijas valsts tapa ārkārtīgi sarežģītos apstākļos. Eiropu bija izpostījis Pirmais pasaules karš, bruka gadsimtiem senas impērijas, radās un plašu atbalstu guva jaunas radikālas ideoloģijas, kas noliedza iepriekšējo kārtību un vērtības. Tika runāts gan par Eiropas norietu un bojāeju, gan jaunas pasaules veidošanu, kurā viss, ieskaitot sievas un bērnus, būs kopīgs. Šādos laikos visdrošākais bija pāriet maliņā un nogaidīt, lai visi vēji pārskrīn pāri, jo skaidrības un drošības par to, kas gūs virsroku un ar ko tas vispār beigsies, nebija. Iznākt priekšplānā un skaidri paust savu viedokli bija liela drosme. Un vēl lielāka drosme bija ķerties pie reāliem darbiem, lai savus sapņus īstenotu.

Par to arī ir šī grāmata. Par cilvēkiem, kas bija drosmīgi un uzņēmīgi, par cilvēkiem, kuriem mēs esam lielu pateicību parādā par to, ka mums joprojām ir sava valsts un valoda, ar ko varam lepoties. Par to, ka varam droši raudzīties nākotnē, jo mūsu valsts pamati ir ielikti stingri.

Meklējiet šo simbolu grāmatā un skatieties video stāstus par Ministru prezidentiem.

Lai iedzīvinātu Ministru prezidenta stāstus videoformātā, lejuplādējiet mobilajā ierīcē lietotni *Overly*, pietuviniet to ar simbolu atzīmētajai fotogrāfijai un, turot ierīci virs attēla, noskatieties video. Ērtākam skatījumam ieslēdziet pilnkrāna režīmu un turpiniet skatīties video arī bez grāmatas!

Laikposma raksturojums

Ceļā uz neatkarīgu valsti

Vispārējs situācijas raksturojums pirms Pirmā pasaules kara

Latvijas valstiskuma evolūcijas process bija visai sarežģīts un lielā mērā atkarīgs no ārējiem apstākļiem. 18. gadsimtā Krievijas impērija ieguva kontroli pār visu mūsdienu Latvijas teritoriju (uzvarot karu ar Zviedriju un piedaloties Polijas–Lietuvas (Žečpospolitas) valsts iznīcināšanā), taču runāt par Latviju kā vienotu administratīvu teritoriju nevarēja. Latvijas teritorija bija sadalīta trīs guberņās, turklāt latviešu tautas etniskās robežas šajā dalījumā netika ievērotas. Etniskajam principam, ja runājam par latviešiem, atbilda tikai Kurzemes guberņa, savukārt Vidzemes guberņā ietilpa arī plašas igauņu apdzīvotas teritorijas, bet Latgale bija Vitebskas guberņas sastāvdaļa. Arī no citiem aspektiem raugoties, tai skaitā starptautiski, tāda teritorija kā Latvija netika identificēta. Latvija (bez Latgales!) un Igaunija tika atpazītas kā Krievijai piederošas, bet kultūrvēsturiski Vācijai visnotaļ tuvas Baltijas provinces. To noteica vēsturiskie apstākļi – latviešiem un igauņiem nebija savas muižniecības (pārstāvniecības kārtu sabiedrības augšējos slāņos). Baltijas provinču muižniecība bija izteikti vāciska un šo savu vāciskumu arī uzsvēra,¹ savukārt Latgales muižnieki, lai gan daļēji arī ar vācu saknēm, gadsimtu gaitā bija pārpoļojušies un identificēja sevi ar Poliju. Krievijā valdīja kārtu sabiedrība, kur ievērojamu lomu spēlēja konkrētā indivīda izcelsme (dižciltība), līdz ar to katras tautas ietekme lielā mērā bija atkarīga arī no augstdzimušo kārtu spējas šo tautu pārstāvniecību nodrošināt, kas baltvāciešiem, cita starpā, visai labi Krievijas augstākajās aprindās arī izdevās.² Līdz ar to latviešiem nacionālās atpazīstamības un ietekmes iespējas bija pat vēl mazākas nekā citām tautām, kurām savas valsts 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā nebija, bet bija vismaz sava muižniecība (poļi, čehi, slovāki u. c.). Vācu muižniekiem Baltijas provincēs bija plašas pašpārvaldes tiesības, īpaši lauku apvidu jautājumu kārtošānā. Landtāgi (muižnieku kopsapulces) bija tie, kas lēma par dzimtbūšanas atcelšanu Baltijas provincēs 19. gadsimta sākumā, un, lai gan kopš 19. gadsimta otrās puses Krievijas impērijas centrālā vara centās landtāgu lomu mazināt, tie bija nozīmīgs pašpārvaldes faktors arī Pirmā pasaules

1 Vienīgās atkāpes tika pieļautas dažu dzimtu vēsturiskās izcelsmes jautājumos, piemēram, Līveni pieļāva, ka viņu dzimtas senči ir bijuši vietējie (līvu) valdnieki, kas viņu izcelsmi citu dzimtu starpā padarīja interesantāku.

2 Baltvācieši vai cilvēki ar baltvācu izcelsmi ieņēma daudzus augstus amatus Krievijas impērijas valsts pārvaldē, piemēram, Krievijas valdības vadītājs Sergejs Vitte (1849–1915), viens no ietekmīgākajiem 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma politiķiem reformatoriem, bija Kurzemes muižnieku dzimtas pārstāvis.

kara priekšvakarā. Atšķirīgi bija varas sadales mehānismi pilsētās, kur liela nozīme bija konkrētās personas mantiskajam stāvoklim. Tiesības piedalīties pilsētas pašpārvaldes ievēlēšanā bija tikai tiem, kam piederēja vērā ņemami īpašumi un tirdzniecības vai rūpniecības uzņēmumi un kas bija būtisku nodokļu maksātāji. Rezultātā Rīgā 20. gadsimta sākumā balsstiesīgo iedzīvotāju skaits nepārsniedza pāris procentus no iedzīvotāju kopskaita.

Krievijas impērijas centrālā vara mērķtiecīgi centās stiprināt savu iekšpolitisko ietekmi Baltijas provincēs, to realizējot ar iekšlietu ministra iecelto gubernatoru palīdzību, arvien lielāku teikšanu dodot no vācu muižniecības pašpārvaldes iestādēm neatkarīgai, bet gubernatora varai tieši pakļautai ierēdniecībai. Otrs teritoriju lielākas pakļaušanas virziens bija radikāla krievu valodas lomas palielināšana valsts pārvaldē un izglītības sistēmā, kas īpaši spilgti iezīmējās no 19. gadsimta 80. gadiem. Sākotnējā iecere visās sākumskolās pāriet uz mācībām tikai krievu valodā nesekmējās, tam pretojās kā latvieši, tā arī vācu muižniecība un garīdzniecība. Jo stingrāk tika ieviesti jaunie valodas lietošanas noteikumi, jo vairāk saruka skolas bērnu skaits, atjaunojās mājniecības loma pamatizglītības iegūšanā. Lai gan formāli pēc jaunajiem noteikumiem gandrīz visām mācībām bija jānotiek tikai krievu valodā un latviešu valodu nedrīkstēja izmantot pat savstarpējā komunikācijā, par ko draudēja dažādi sodi, praksē pagastu skolās tik strikti šo kārtību neīstenoja un jauno noteikumu izpilde lielā mērā bija atkarīga no vietējo skolotāju nostājas. Stingrāk šie kritēriji tika īstenoti par valsts līdzekļiem uzturētajās “ministrijas skolās”, kur tika piedāvāts plašāks priekšmetu klāsts nekā tradicionālajās pagastu skolās, līdz ar to tās bija pievilcīgākas tiem vecākiem, kas saviem bērniem vēlējās dot labāku izglītību. Krievu un vācu valodai izglītības sistēmā bija gan pozitīva, gan negatīva loma. No vienas puses, šo valodu zināšana pavēra ievērojami plašākas iespējas latviešu jaunajai paaudzei savas karjeras un studiju turpināšanai, ko arvien lielāks skaits latviešu arī izmantoja. Taču vienlaikus citu valodu dominēšana valsts pārvaldē, uzņēmējdarbībā un izglītības augstākajos slāņos kavēja latviešu valodas attīstību, kā arī radīja labvēlīgus apstākļus savas nacionālās identitātes zaudēšanai, ja attiecīgais indivīds savā karjerā guva labus panākumus un nonāca vidē, kur viņa valodu nelietoja. Rīgas Politehniskajā institūtā, vienā no labākajām Baltijas reģiona tehniskajām augstskolām, latviešu izcelsmes absolventu kopskaits laikposmā līdz 1910. gadam nepārsniedza 10 procentus.³

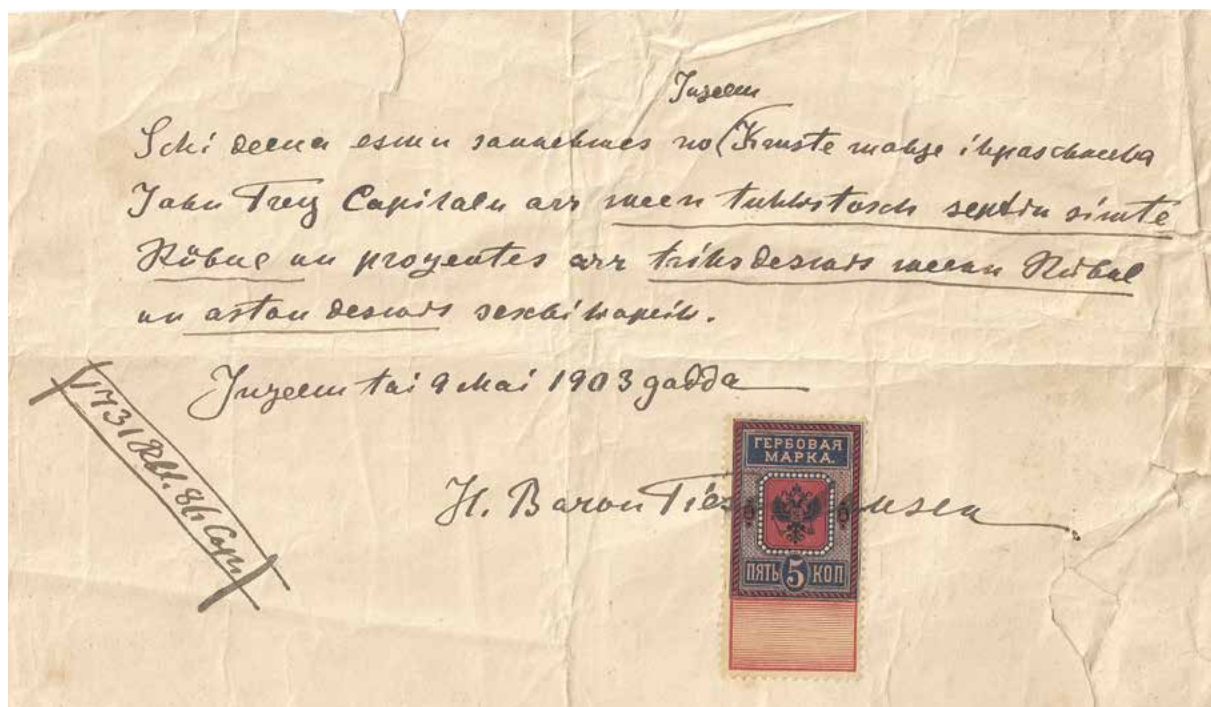
19. gadsimta beigas un 20. gadsimta sākumu raksturo strauja ekonomikas izaugsme Latvijas teritorijā, īpaši rūpniecības, tranzīta un

3 Stradiņš, J., Briedis, J. Rīgas Politehniskā institūta vēsturiskā nozīme augstākās izglītības, zinātņu un tautsaimniecības attīstībā. Humanitārās un sociālās zinātnes, Nr. 21, 2013, 13. lpp. ISSN 14079291.

1

2

1. Skats no Antonijas ielas puses līdz Strēlnieku ielai. Dzīvojamās ēkas būvētas pēc civilinženiera M. Eizenšteina projekta no 1903. līdz 1906. gadam

LNB, Zuduši Latvija

2. Inciema muižas īpašnieka Heinriha Tīzenhauzena rakstisks apliecinājums par kārtējā maksājuma saņemšanu no Inciema Krustes muižas (tagad Lēdurgas pagasta Krustiņi) īpašnieka Jāņa Treija.

Ši diena esmu saņēmis no Inciem Kruste māje īpašnieka Jān Trey capital arr vien tūkstoš septiņ simte rubul un procentes arr trīsdesmit vienu rubul un astoņdesmit seši kapeik.

H. Baron Tiesenhausen

Gata Krūmiņa dzimtas arhīvs

pakalpojumu jomā. Pieprasījums pēc darbaspēka ātri augošajās pilsētās izraisīja darba tirgus pārkaršanu – algas auga ļoti strauji un padsmītu gadu laikā daudzās jomās dubultojās. 50 gadu laikā dubultojās arī iedzīvotāju skaits, 1914. gadā sasniedzot vismaz 2,5 miljonus. Lielākā pieauguma daļa veidojās tieši 20. gadsimta sākumā. Sevišķi strauji auga pilsētas, urbanizācijas līmenis Latvijas teritorijā sasniedza Eiropas un Amerikas industriālo valstu līmeni. Iedzīvotāju skaits pilsētās pieauga gan uz lauku iedzīvotāju ieceļošanas rēķina, gan arī imigrācijas dēļ no citiem Krievijas impērijas reģioniem. Latvijas pilsētas bija ne tikai lielas, bet saglabāja izteikti multietnisku un multikulturālu raksturu. Nevienā no Latvijas lielākajām pilsētām kādai tautai nebija absolūts vairākums. Īpaši strauji auga Rīga, kļūstot par ceturto lielāko Krievijas impērijas pilsētu un lielāko tirdzniecības ostu. Straujo izaugsmi veicināja Krievijas impērijas ekonomiskā iekšpolitika – lai sekmētu ražošanas attīstību valsts teritorijā, tika uzliktas lielas ievēdmuitas gatavajai industriālajai produkcijai. Tas sekmēja ārvalstu investīciju pieplūdumu ražošanas attīstīšanai Krievijas impērijā, savukārt Baltijas teritorija bija viena no ērtākajām rūpnīcu izvietojšanai, tāpat nozīmīgs faktors bija vietējo iedzīvotāju salīdzinoši augstais izglītības līmenis. Viesstrādnieku pieplūdums no citiem reģioniem radīja netipisku parādību – lauku apvidos iedzīvotāju izglītības līmenis bija augstāks nekā lielākajās pilsētās. Vidzemes un Kurzemes (izņemot Sēliju) guberņu pagastos 19. gadsimta beigās analfabētisms faktiski vairs neeksistēja.

19. gadsimta beigas un 20. gadsimta sākums bija visai sarežģīts laiks Latvijas lauksaimniekiem. Pusgadsimta laikā Latvijas zemnieki bija ieguvuši savā kontrolē lielāko daļu lauksaimniecībā izmantojamās zemes, par augstu samaksu to izpērkot no lielsaimniecībām – muižām. Muižnieku īpašumā gan Pirmā pasaules kara priekšvakarā joprojām bija puse Latvijas lauku teritorijas, ņemot vērā plašos mežu īpašumus. Lielāko daļu zemes zemnieki iegādājās 19. gadsimta 60.–80. gados, kad auga lauksaimniecības produkcijas, īpaši graudu, cenas. Tomēr zemei cena auga vēl straujāk nekā lauksaimniecības produkcijai, kā rezultātā (līdzīgi kā 21. gadsimta sākumā) 19. gadsimta 70. un 80. gados notika nekustamo īpašumu tirgus pārkaršana. Turpmākajās desmitgadēs globālās tirdzniecības pieauguma dēļ labības cenas Eiropā kritās, un tas ievērojami samazināja zemnieku ieņēmumus. Augošais pieprasījums pēc darbaspēka pilsētās bija par iemeslu arī strādājošo atalgojuma pieaugumam Latvijas laukos, tomēr starpība starp atalgojumu pilsētās un laukos turpināja augt, turklāt pilsētās nebija jāstrādā tik garas darba stundas. Nedaudz situāciju līdzsvaroja laukstrādnieki no citiem reģioniem (pārsvārā Lietuvas un Igaunijas), kā arī tie rūpnīcu strādnieki, kas pilsētās bija palikuši bez darba. Šajā situācijā Latvijas lauksaimniecība produktivitātes ziņā sāka atpalikt no citu Eiropas valstu lauksaimniecībām. Labības raža 30 gadu laikā līdz Pirmajam

pasaules karam Latvijā saglabājās nemainīgā līmenī, savukārt Vācijā pieauga par 50 %. Produktivitāte pieauga piensaimniecībā, taču ne tādos tempos kā, piemēram, Dānijā. Salīdzinoši mazāk grūtības izjuta muižnieku lielsaimniecības, kuru īpašumā bez lauksaimniecības zemēm bija arī plašas mežu platības – pieprasījums pēc kokmateriāliem bija stabili augsts, muižām bija arī zemāks nodokļu slogs, mazākas saistības vietējās infrastruktūras – ceļu un skolu – uzturēšanā. Neraugoties uz ievērojamo no muižām atpirkto zemes daudzumu, pārliecinoši lielākā daļa Latvijas lauku iedzīvotāju joprojām bija bezzemnieki – Kurzemē 72 %, bet Vidzemē 66 % no lauksaimniecībā nodarbinātajiem.⁴ Liela daļa ar savu pašreizējo sociālo stāvokli bija neapmierināta un vēlējās iegūt “savu kaktiņu, savu stūrīti zemes”.⁵

Esošā sociālekonomiskā situācija Latvijā radīja labvēlīgu augsni plašu tautas slāņu iesaistei 1905.–1907. gada Krievijas revolūcijā, īpaši lauku apvidos. Dažādās privilēģijas, ko muižnieki bija sev paturējuši, piemēram, medišanas tiesības zemnieku izpirktajās saimniecībās, kā arī vispārējā sarežģītā ekonomiskā situācija revolūcijas procesos (kas ne vienmēr bija vardarbīgi) lika iesaistīties arī vidusslānim – zemnieku saimniecību īpašniekiem un inteliģencei. Labvēlīgi apstākļi revolucionārajiem nemieriem bija arī Latvijas lielajās pilsētās, jo rūpniecības uzņēmumos bija daudz strādājošo, taču tādos apmērus kā laukos, kur reizēm sadursmēs ar muižniekiem, policiju un karaspēku ilgstoši piedalījās pat tūkstošiem nemiernieku, revolūcija pilsētās nerasniedza. Kā uzņēmumu varētu minēt vienīgi 1905. gada janvāra notikumus Rīgā – ģenerālstreiku un plašās demonstrācijas, kurās, līdzīgi kā laukos, iesaistījās ne tikai strādnieki. Lai arī revolūcijas laikā tika iznīcinātas lielas kultūrvēsturiskās vērtības un represijās cieta, kā arī no Latvijas izceļot bija spiesti vairāki tūkstoši cilvēku, tomēr kopumā revolūcija jāvērtē kā latviešu tautas pašapziņas izaugsmi veicinošs faktors. Uz rietumiem emigrējušie pēc gadiem atgriezās ar jaunu daudzpusīgu pieredzi. Šāda mēroga sociāls satricinājums uz daudzām lietām lika paskatīties citādi, uzdrīkstēšanās latīņa tika pacelta ievērojami augstāk. Revolūcijas priekšvakarā un turpmākajos gados tapa vairākas publikācijas, kurās tika aplūkots latviešu tautas pašnoteikšanās jautājums, lai gan jāatzīst, ka līdz plašām tautas masām šīs idejas nenonāca. Pirmais autonomijas ideju pieteica Miķelis Valters 1903. gadā Šveicē iznākošajā laikrakstā “Proletārieti” rakstā “Patvaldību nost! Krieviju nost!”. Vairāku publikāciju autors par Baltijas autonomijas jautājumu bija Mārgers Skujenieks. Netiešā veidā mājienus par Latvijas valsti dažos savos darbos deva arī Rainis (Jānis Pliekšāns). Savukārt radikālo revolucionāru (boļševiku un tiem

4 20. gadsimta Latvijas vēsture 1900.–1918. I sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 231. lpp.

5 Metafora pēc Jāņa Purapuķes (1864–1902) grāmatas “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes: iz Baltijas arāju dzīves”.

simpatizējošās sociāldemokrātu daļas) aprindās nacionālas valsts ideja tika konceptuāli noraidīta, uzturot ideju par “šķiru cīņu” un strādnieku valsts izveidi kā augstāko prioritāti.

Iniciatīvu par Latvijas teritoriju kā valstiskuma pamatu varēja uzņemties tikai latvieši, pārējām Latvijā dzīvojošajām tautām bija citas intereses, un tās uz īpašu valstiskā statusa regulējumu nepretendēja. Neapšaubāmi, ka Latvijas nacionālā valstiskuma ideja bija cieši saistīta ar latviešu nācijas nacionālās identitātes apzināšanās pakāpi, un šeit nozīmīgu lomu spēlēja ne tikai pieaugošā ietekme saimnieciskajā ziņā, bet arī kultūras dzīves uzplaukums. Koru kustība, kas rezultējās reģionālos un nacionāla līmeņa dziesmusvētkos, dažādas saimnieciskas un kulturālas biedrības un studentu korporācijas, tāpat daudzu kultūras un mākslas darbinieku individuālie panākumi, latviešu valodā izdoto laikrakstu un grāmatu skaita pieaugums ievērojami cēla latviešu nacionālo pašapziņu. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Latviju, līdzīgi citām plašām teritorijām Centrāleiropā, varēja pieskaitīt pie teritorijām ar nacionālā valstiskuma izveides potenciālu, kura īstenošanu kavēja ģeopolitiskā realitāte – Krievijas un Austroungārijas impērijas.

Pirmais pasaules karš, Krievijas revolūcija un Latvijas Republikas proklamēšana

1914. gadā Eiropu satricināja Pirmais pasaules karš. Tika izjaukta tā kārtība, kas Eiropā lielākā vai mazākā mērā bija valdījusi aptuveni 100 gadus pēc Lielās franču revolūcijas un Napoleona izraisītā Eiropas kara. Eiropas valstu ģeopolitiskā konkurence pasaulē īpaši saasinājās pēc Vācijas apvienošanās, kas ienāca starptautiskajā arēnā kā jauns un ambiciozs spēlētājs. Eiropas valstis meklēja sev sabiedrotos, un pakāpeniski izveidojās divas konkurējošas grupas, kur vienu kodolu veidoja Vācija, Austroungārija un Itālija, bet otru – Francija, Lielbritānija un Krievija. Nevēlēšanās meklēt kompromisus un asa reakcija uz provokācijām noveda pie postoša kara, kas ievadīja Eiropas kā pasaules ģeopolitiski dominējoša faktora norietu. Krievija pēc šķietamajiem panākumiem kara pirmajos mēnešos turpmākā gada laikā zaudēja visai plašas teritorijas, tajā skaitā Kurzemi un Zemgali. 1915. gada jūlijā vācu karaspēks sasniedza Daugavu gandrīz visā Latvijas teritorijā, izņemot Pierīgu. Šādā stāvoklī fronte stabilizējās uz diviem gadiem. Latvijas teritorija tika sadalīta divās daļās, ievērojams iedzīvotāju skaits (aptuveni miljons) devās Krievijas impērijas valdības organizētās un atbalstītās bēgļu gaitās, no Latvijas līdz ar iedzīvotājiem tika evakuēti arī visi kaut cik nozīmīgie rūpniecības uzņēmumi.

Militārās neveiksmes pamudināja Krievijas impērijas vadību piekrist

idejai par nacionālu karaspēka daļu izveidi – ar 1915. gada augusta lēmumu tika izveidoti astoņi latviešu strēlnieku bataljoni. Tas bija būtisks pavērsiens tautas pašapziņas celšanā, lai gan no mūsdienu pozīcijām kritiski var vērtēt lielo upuru skaitu un arī pašu ideju, par kuru strēlniekiem bija jācīnās. No lielvalstu militārās politikas viedokļa var pat vilkt zināmas paralēles ar nacistu organizēto latviešu leģiona formēšanu Otrajā pasaules karā. Taču līdz ar strēlnieku bataljonu izveidi Pirmajā pasaules karā latvieši Eiropā tika pamanīti kā nacionāls un militārs faktors, kam bija visai nozīmīga loma vēlākajos gados, kad tika veidota neatkarīga Latvijas valsts. Ar šo soli latviešus pirmo reizi atzina arī Krievijas impērija.

Plašu pieredzi Latvijas iedzīvotāji ieguva, dodoties bēgļu gaitās. Izvirzījās daudzi līderi, kas organizēja bēgļu lietas dažādās organizācijās, šī pieredze noderēja, iesaistoties politikā pēc Krievijas revolūcijas, un tas sekmēja arī Latvijas valsts izveidi.

Krievijas impērija ekonomiski nebija gatava ilgstošam karam, iekšējas sociālpolitiskas krīzes apstākļos 1917. gada martā⁶ no troņa atteicās Krievijas imperators Nikolajs II. Krievijā tika izsludinātas demokrātiskās brīvības, organizētas dažādu līmeņu vispārējas vēlēšanas. Taču Krievijas pagaidu valdība nespēja būtiski mainīt sociālekonomisko situāciju, un valsts turpināja virzīties vispārēja haosa virzienā. Esošo situāciju prasmīgi izmantoja skaitliski mazā, bet labi organizētā Boļševiku partija, kas pēc intensīvas aģitācijas karaspēka daļās 1917. gada novembrī valsts apvērsuma rezultātā pārņēma varu (tā sauktā Lielā oktobra sociālistiskā revolūcija padomju historiogrāfijā). Boļševiki atteicās no demokrātiskajām brīvībām, izsludināja proletariāta diktatūru un ar nežēlīgu, bet noteiktu rīcību apspieda kā iekšējo pretestību, tā arī Rietumvalstu organizēto militāro intervenci Krievijā. Pie varas bijušās Krievijas impērijas teritorijas lielākajā daļā šai partijai izdevās noturēties līdz pat 1991. gadam (1922. gadā boļševiki savu kontrolēto teritoriju nodēvēja par Padomju Sociālistisko Republiku Savienību jeb PSRS, savukārt pašu partiju 1952. gadā pārdēvēja par Komunistisko partiju).⁷

Latvijas teritorijā 1917. gadā politiskās pārmaiņas skāra vācu karaspēka neokupēto daļu – Vidzemi un Latgali (1917. gada septembrī vācu karaspēks ieņēma arī Rīgu). Izsludinātās demokrātiskās brīvības radīja jaunas iespējas, jau marta beigās Valmierā sanāca Vidzemes Pagaidu zemes sapulce, kuras sākotnējais mērķis bija tikai izveidot jaunu pašpārvaldes struktūru – pagaidu zemes padomi kā alternatīvu landtāgam. Taču sapulce bija plaši pārstāvēta un tajā izskanēja vairākas būtiskas idejas,

6 Februārī pēc vecā stila.

7 Ilgstoši (1925–1952) partijas nosaukums bija Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija.

kas rezultējās vairākās rezolūcijās, piemēram, “Latvijai jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincei, ar plašām pašnoteikšanās tiesībām”⁸. Lai arī rezolūcijās neizskanēja prasība pēc pilnīgas neatkarības, tika uzsvērtā nepieciešamība vienā administratīvajā vienībā apvienot visus latviešus. Vienlaikus tika veidotas dažādas politiskās partijas, blakus no pagrīdes iznākušajiem sociāldemokrātiem (kas atšķirībā no Krievijas sociāldemokrātiem tobrīd vēl nebija sašķēlušies boļševikos un meņševikos) tika dibinātas vairākas politiskās alternatīvas, starp tām arī Latviešu zemnieku savienība. Tomēr augusta beigās notikušajās vispārējās vēlēšanās populārākās izrādījās kreisās idejas, Vidzemes Zemes padomē vairākumu ieguva kreisi noskaņotie sociāldemokrāti, kuri atbalstīja teritoriālu Latvijas apvienošanu, taču faktiski noraidīja nacionālas valsts izveides iespēju nākotnē. Padziļinoties konfliktam ar vairākumu, padomes darbu pameta virkne latviešu politiķu (starp viņiem bija arī trīs nākamie premjeri – Voldemārs Zāmuels, Zigfrīds Anna Meierovics un Arturs Alberings). Neatkarības atbalstītāji, iespēju robežās apvienojot spēkus, 1917. gada novembrī izveidoja Latviešu pagaidu nacionālo padomi – organizāciju bez vēlēšanu mandāta, taču ar visai skaidru nostāju Latvijas valstiskuma jautājumā. Sarežģītos iekšpolitiskos apstākļos (boļševiku apvērsums un tam sekojošs vācu karaspēka iebrukums Vidzemē) latviešu politiķi spēja neatkarības ideju attīstīt visa 1918. gada garumā, uzsākot mērķtiecīgu nacionālas valsts idejas popularizēšanu arī ārvalstīs un gūstot pirmos signālus, ka šai idejai ir atbalstītāji arī lielvalstu politiskajās aprindās. Paralēli Latviešu pagaidu nacionālajai padomei aktīvi sabiedriski un politiski darbinieki (Mārgers Skujenieks, Kārlis Ulmanis, Miķelis Valters, Pauls Kalniņš u. c.) Rīgā bija izveidojuši Demokrātisko bloku, kur diskusijās viena no galvenajām prioritātēm bija neatkarīgas valsts izveide. 1918. gada novembrī radās labvēlīgi apstākļi neatkarības pasludināšanai – Latvijas teritorijas lielākās daļas kontrolētāja Vācija ar noslēgtu pamieru atzina faktisku kara zaudējumu Rietumu sabiedrotajiem, Vācijā no varas atteicās ķeizars Vilhelms II. Savas valstis starptautiski jau vairāk nekā pirms pusgada bija pieteikuši arī lietuvieši un igauņi. Latvijas politiķu vairākums lēma par nepieciešamību veidot jaunu īpašu pārstāvniecības platformu, kurai arī būtu jāpiesaka neatkarīgas valsts izveide un jāpilda parlamenta funkcijas līdz brīdim, kad būs iespējams sarīkot vispārējās vēlēšanas. Jauno platformu veidoja pēc politisko partiju pārstāvniecības principa, sākumposmā iekļaujot 40 astoņu politisko spēku pārstāvjus.⁹ Tā 1918. gada 17. novembrī pirmo reizi kopā sanāca Tautas padome, kas 18. novembrī proklamēja neatkarīgu Latvijas Republiku. 19. novembrī tika apstiprināta Latvijas pagaidu valdība ar Kārli Ulmani kā valdības vadītāju.

8 Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940.* Stokholma: Daugava, 1976. 98. lpp.

9 Latvijas Tautas padomes locekļu skaits nebija stingri noteikts, un 1919. gadā tas būtiski pieauga. Pēc dažām ziņām, divarpus gadu laikā Latvijas Tautas padomes darbā ir piedalījušās gandrīz 300 personas.

1

2

3

Latvijas valsts izveidošana un nostiprināšana

Latvijas neatkarības karš un starptautiskā atzišana

1918. gada 18. novembra vēsturiskais lēmums bija liela uzdrīkstēšanās un drosme, jo lēmuma pieņēmējiem nebija gandrīz nekādu varas realizācijas instrumentu. Latvijas teritorijas lielāko daļu kontrolēja vācu armija, savukārt labi bruņotās un lielu kaujas pieredzi ieguvušās nacionālās karaspēka vienības – latviešu strēlnieki – Latvijas teritoriju bija pametuši, un lielākā viņu daļa, pateicoties prasmīgai agitācijai, bija pieslēgusies bolševikiem. 1917. gadā notikušās vēlēšanas nedeva pamatu uzskatīt, ka neatkarīgas valsts idejai tic lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju. Ietekmīgās baltvāciešu minoritātes līderi vēlējās saglabāt iepriekšējās privilēģijas un esošajā ģeopolitiskajā situācijā drīzāk saskatīja iespēju Latvijas teritoriju (vismaz Kurzemes un Vidzemes guberņas) tiešā vai netiešā veidā pievienot Vācijai, nevis veidot neatkarīgu Latvijas valsti. Oficiālā līmenī gan Vācijas pilnvarotais Baltijas okupētajās teritorijās Augusts Vinnigs 26. novembrī Latvijas pagaidu valdību atzina.

Decembra sākumā, tikai pāris nedēļas pēc 18. novembra deklarācijas, parādījās ļoti bīstama politiska alternatīva – Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika, kas tika izveidota pēc Krievijā pie varas esošo bolševiku iniciatīvas. Atšķirībā no Tautas padomes un K. Ulmaņa šim “projektam” jau no izveides brīža bija nopietna militāra aizmugure – vienlaikus ar padomju Latvijas valdības izveidi Pētera Stučkas vadībā notika spēcīga militāra intervence (ap 20 000 Sarkanās armijas karavīru, no kuriem lielākā daļa bija latviešu strēlnieki). Vienīgais reālais militārais pretspēks – Latvijā esošais vācu karaspēks – pretestību izrādīt nespēja, neraugoties uz K. Ulmaņa valdības solījumu Latvijas pilsonību piešķirt visiem, kas Latvijas valdības pusē karojuši pret bolševikiem. 1919. gada 3. janvārī Sarkanā armija ieņēma Rīgu un drīz pēc tam gandrīz visu Latviju, izņemot Liepāju un tās apkaimi. P. Stučkas režīms izvērta plašas represijas un nacionalizāciju, par tā lielāko iekšpolitisko kļūdu tiek uzskatīta atteikšanās zemniekiem izdalīt zemi un mēģinājumi veidot kopsaimniecības. Padomju Latvijas politiskā neatkarība no Krievijas nebija iecerēta lielāka kā tai padomju sociālistiskajai republikai, ko padomju režīms izveidoja Latvijā pēc 1940. gada okupācijas. Vienlaikus jāatzīst, ka P. Stučkam bija visai liela iekšpolitikā brīvība un padomju Latvija dažos jautājumos, piemēram, agrārajā, bija zināms eksperimentāls poligons visai padomju Krievijai. Padomju Latvija izdeva savu naudu un bija pieņēmusi savu Satversmi, bet neizveidoja institūciju ārpolitikas īstenošanai, tāpat tika deklarēts, ka Latvijā ir spēkā visi padomju Krievijā pieņemtie likumi. 1919. gadā P. Stučkas valdība zaudēja kontroli pār lielāko daļu Latvijas teritorijas,

1. Ministru prezidents K. Ulmanis viesojas pie karavīriem Latgales frontē, 1920. gada februāris. Fotogrāfs I. I. Romanovskis

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 94670_130)

2. Latvijas pagaidu valdība ar kuģi “Saratov” atgriežas Rīgā. 1919. gada 8. jūlijs. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks, fotostudija “Klio”

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 92298_4)

3. Latvijas armijas karavīri ierakumos Daugavmalā. Rīga, 1919. gada oktobris–novembris

Latvijas Kara muzejs

punktu boļševiku varai Latvijā pielika Latvijas un Polijas karaspēku īstenotā Latgales atbrīvošana 1920. gada sākumā. 1920. gada 13. janvārī P. Stučkas valdība Krievijas teritorijā pašizformējās.

Pozitīvākais no boļševiku saimniekošanas bija Latvijas iedzīvotāju atklāsme, ka daudzu skaisti pasniegtu teorētisko ideju praktiskais izpildījums var krietni atšķirties. Iedzīvotāji vīlās boļševikos, un arvien lielāks skaits par labāku nākotnes alternatīvu uzskatīja neatkarīgu demokrātisku Latvijas Republiku, kas garantē visiem vienādas tiesības, nešķirojot pēc tautības vai sociālās izcelšanās.¹⁰

Padomju Latvija nebija vienīgais neatkarīgas Latvijas izveides apdraudējums. Tautas padomes un pagaidu valdības sabiedrotie – Vācijas karaspēks un vietējo baltvāciešu kontrolētās karaspēka daļas (tā sauktais landesvērs), apzinoties, ka viņu rokās ir galvenais militārais spēks, nespēja atturēties no mēģinājumiem šo spēku izmantot lielākas politiskās ietekmes iegūšanā. 1919. gadā Liepājā notika valsts apvērsums un tika izveidota jauna pagaidu valdība Andrieva Niedras vadībā, ko atzina Vācija un kam lojalitāti apliecināja arī vācu karaspēks. Šīs valdības sastāvā tika iekļauti vairāki vācieši un, pēc vācu ieskata, arī viņu politikai lojālas personas, savukārt K. Ulmaņa pagaidu valdība paglābās uz kuģa “Saratov”. A. Niedras valdības laikā pret boļševikiem tika gūti vērā ņemami militāri panākumi, ieņemta Rīga, taču vācu karaspēka vienības neturpināja vajāt bēgošos boļševikus, bet gan uzsāka tiešu militāru konfrontāciju ar Latvijas un Igaunijas karaspēka vienībām (Cēsu kaujas 1919. gada jūnijā), kurā cieta neveiksmi. Pēc Rietumvalstu (sabiedroto) iejaukšanās tika noslēgts pamiers, kurš uzlika par pienākumu ar Latviju nesaistītajām vācu karaspēka daļām atstāt Latvijas teritoriju. Taču zaudētāji pārgrupējās un zem jaunas izkārtnes – kā Pāvela Bermonta vadītā Rietumkrievijas brīvprātīgo armija – pēc dažiem mēnešiem izdarīja vēl vienu mēģinājumu ar militāru spēku iegūt kontroli pār Latviju. Šoreiz to paveikt bija grūtāk – K. Ulmaņa pagaidu valdībai jau bija vērā ņemams iedzīvotāju atbalsts un militārs spēks. Par to, cita starpā, bija parūpējušies paši vācieši, sarkanajam padomju Latvijas valdības teroram atbildot ar ne mazāk cietsirdīgu savējo, noslepkavojot daudzus nevainīgus cilvēkus. Kaujā par Rīgu Bermonta karaspēks 1919. gada novembrī tika sakauts un vācu-krievu karaspēka daļas pameta Latvijas teritoriju.

Pēdējā aktīvās karadarbības fāze norisinājās Latvijas austrumos, kad ar Polijas karaspēka atbalstu no Latgales tika padzīti boļševiki. 1920. gada janvāra beigās Tautas padomes pagaidu valdība kontrolēja gandrīz visu Latvijas teritoriju, ar dažiem izņēmumiem pierobežās. Neatkarības karš bija uzvarēts, taču ātri bija jāatrisina virkne iekšpolitisku un ārpolitisku

10 Viens no P. Stučkas valdības lēmumiem bija izraidīt baltvācu minoritātes no Latvijas.

jautājumu. Bija jāpanāk Latvijas starptautiskā atzīšana, kā arī jāpilda dotie solījumi – Latvijā jāizveido demokrātiska valsts pārvaldes sistēma, jāatjauno tautsaimniecība un, protams, jārealizē plašās tautas masās tik ļoti gaidītā agrārā reforma.

Pirmais Latvijas starptautiskās diplomātijas panākums bija ilgstoši gatavotais miera līgums ar Krieviju, kas tika noslēgts 1920. gada augustā. No mūsdienu pozīcijām pārsteidzoša, bet reālajai situācijai atbilstoša bija starptautiskās sabiedrības vilcināšanās atzīt Latvijas Republiku *de jure*. Latvijā bija demokrātiski ievēlēts parlaments, strauji tika īstenotas dažādas reformas, tā kontrolēja savu teritoriju, taču bija nepieciešams samērā ilgs laiks, lai Latvijas valsts tiktu atzīta kā starptautisko tiesību subjekts. Latvijas (arī Lietuvas un Igaunijas) neatkarību neatzina pat tās valstis, kas pašas tikko bija ieguvušas neatkarību no Krievijas un dabūjušas arī starptautisko atzīšanu (Polija un Somija). Tikai 1921. gada 26. janvārī, pateicoties ļoti intensīvam Z. A. Meierovica vadītās Ārlietu ministrijas un citu struktūru un personību darbam, Antantes valstis vienbalsīgi atzina Latvijas neatkarību. Šo kavēšanos noteica vairāki faktori –, pirmkārt, daudzas valstis neticēja Baltijas valstu ilgtspējai un baidījās no diplomātiskiem sarežģījumiem, ja Baltijas valstis savu neatkarību drīzumā zaudētu. Otrkārt, pietiekami plašas Rietumu aprindas cerēja atjaunot Krievijā sev tīkamāku politisko iekārtu, kas, cita starpā, atzītu Krievijas impērijas parādsaistības, tāpēc iestājās pret Krievijas teritorijas priekšlaicīgu sadalīšanu atsevišķās valstīs vai Krievijas daļu aneksiju (piemēram, uz dažām Krievijas teritorijām Tālajos Austrumos pretendēja Japāna). Treškārt, daudzu valstu vadošajās aprindās bija skepse par Baltijas valstu tautu intelektuālo spēju savas valstis pienācīgi pārvaldīt, kā arguments tika minēta arī nepietiekamā kultūrvēsturiskā pieredze. Tomēr turpmākie gadi kļiedēja visas bažas, un Latvija ne tikai sekmīgi attīstījās, bet tās attīstības tempi ievērojami apsteidza daudzas nācijas ar krietni senākām valstiskuma tradīcijām.

Valsts jaunbūve

Neatkarīgā Latvija sevi apliecināja ar darbiem. 1920. gada aprīlī pirmo reizi Latvijas teritorijā notika vispārējas vēlēšanas – Satversmes sapulces vēlēšanas, kurās varēja piedalīties visi abu dzimumu iedzīvotāji, neskatoties uz tautību, mantisko stāvokli vai izcelsmi. Tautas atbalsts un ticība jaunajai valstij un tās iekārtai bija ļoti augsta – vēlēšanās piedalījās 85 % balsstiesīgo, tika izvirzīti 57 dažādi kandidātu saraksti, kas cīnījās par 150 deputātu vietām. 88 % ievēlēto pēc tautības bija latvieši, taču pārstāvētas bija arī gandrīz visas pārējās nacionālās minoritātes. Par svarīgāko Satversmes sapulces uzdevumu noteica Latvijas Republikas Satversmes (konstitūcijas) izstrādi, taču bija jārisina arī daudzi citi

jautājumi. Statistika apliecinā, ka vislielākā interese deputātiem bija par agrārpolitiku, kas arī bija objektīvi, ņemot vērā solīto agrāro reformu. Agrārlietu komisijā bija 40 locekļi, un agrārās reformas pamatprincipu apspriešana Satversmes sapulcē sākās pat pirms Latvijas Satversmes projekta apspriešanas. Nākamās lielākās bija Satversmes komisija (26 locekļi) un Finanšu un budžeta komisija (24 locekļi). Ar Satversmes sapulces ievēlēšanu aizsākās tradīcija, kas apliecināja 20.–30. gadu augsto politisko kultūru – par parlamenta priekšsēdētāju tika ievēlēts tās partijas pārstāvis, kura vēlēšanās bija ieguvusi visvairāk balsu, un personālijas šajā postenī netika mainītas atkarībā no tā, kāda koalīcija veidoja kārtējo valdību. Gan Satversmes sapulcē, gan nākamajās četrās Saeimās visvairāk deputātu vietu ieguva sociāldemokrāti, kas gandrīz vienmēr palika opozīcijā valdību veidojošajām koalīcijām, taču šīs partijas izvirzīts pārstāvis bez ierunām tika apstiprināts par parlamenta priekšsēdētāju.

Latvijas teritorijā piecus gadus bija notikusi aktīva karadarbība, un tā bija atstājusi ļoti nopietnas sekas. Dažādās armijās karojot, bija krituši daudzi Latvijas iedzīvotāji, tāpat ievērojams skaits bija devies bēgļu gaitās. Ne visi, kas bija pametuši Latviju, atgriezās, ņemot vērā arī saistību ar neatkarīgās Latvijas ienaidniekiem (boļševikiem, bermontiešiem). Ļoti smagu triecienu Latvijas ekonomikai bija devusi visu kaut cik nozīmīgo rūpniecisko iekārtu evakuācija uz Iekškrīeviju. Evakuētas bija arī dažādas citas vērtības, piemēram, tika demontēti gandrīz visu baznīcu zvani. Izveidojoties neatkarīgajai Latvijai, Rīgā un citās pilsētās stāvēja tukši bijušo rūpnīcu korpusi kā liecinieki straujajam industriālajam uzplaukumam 20. gadsimta sākumā. Zaudētas bija ne tikai iekārtas, bet arī saražotās produkcijas noieta tirgi. Krievijā valdīja boļševiki, kuri ekonomisko sadarbību vienmēr un visos laikos saistīja ar dažādiem politiskiem priekšnosacījumiem. 1927. gadā pēc smagām iekšpolitiskām diskusijām tika noslēgts Latvijas un PSRS tirdzniecības līgums, kas uz dažiem gadiem aktivizēja tirdzniecību, taču apstiprinājās skeptiķu iepriekš paustās bažas, ka PSRS, izmantojot saimnieciskās misijas, mēģinās destabilizēt iekšpolitisko situāciju Latvijā. Kopumā gan jāatzīst, ka, neraugoties uz prāvo no PSRS saņemto finansējumu un kreiso ideju popularitāti Latvijā (sociāldemokrāti no visām partijām ieguva visvairāk deputātu vietu kā Satversmes sapulcē, tā arī visās četrās Saeimās), Komunistiskā partija nespēja iegūt kaut cik jūtamu politisko ietekmi Latvijā. Skaļākais notikums bija septiņu pretvalstiskā darbībā apsūdzētu Strādnieku un zemnieku partijas deputātu izslēgšana no Saeimas un arestēšana 1933. gada novembrī. Triecienu radikālajiem novirzieniem (tanī skaitā labējiem) deva arī 1934. gada 15. maija valsts apvērsums un tam sekojošā cenzūras ieviešana – sludināt radikālas idejas plašsaziņas līdzekļos vairs nebija iespējams. Komunistu entuziasms cīnīties pret Latvijas valsti krietni noplaka arī pēc notikumiem PSRS – staļiniskajās represijās 30. gados tika nogalināti gandrīz visi

1. Lielvārdes pagasta Kalnazāģeru mājas, 1925. gads
LNB, Zudusi Latvija
2. Pirmā pasaules kara postījumi dzelzceļa tiltam pār Lielupi Bulduros, 1919. gads
Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejs (Inv_5791)
3. Atjaunotais dzelzceļa tilts pār Lielupi Bulduros.
Atklāšanas brīdis, 1922. gads
Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejs (Inv_5807)
4. Pirmais biedrības "Darba jaunatne" Rīgas novada biedru gājiens uz 1905. gada parku. Rīga, 1931. gada augusts.
Fotogrāfs Arnis Klingenbergss
Ievas Krūmiņas dzimtas arhīvs
5. Par spiegošanu apcietināto nogādāšana uz tiesu. Rēzekne, 1928. gada 19. jūlijs.
Fotogrāfs Eduards Kraucs
Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_139)

1

2

3

4

5

1

2

3

4

1. 1926. gadā dibinātā Jelgavas cukurfabrika
LNB, Zuduši Latvija, oriģināla glabātājs Dainis Punculs
2. Valsts obligāciju pārdošanas punkts Ķeguma spēkstacijas celšanai, 20. gs. 30. gadi
Latvijas Kara muzejs
3. Tirgotāji pie Rīgas Centrāltirgus paviljona tirgus pirmajā darba dienā, 1930. gada 9. novembris
Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_560)
4. Latvijas armijas 5. Cēsu kājnieku pulka Kājnieku baterijas karavīri ekskursijā Ķegumā. Fonā – spēkstacijas (hidroelektrostacijas) būvniecība, 1939. gads
Latvijas Kara muzejs

latvieši, kas ieņēma atbildīgus amatus. Paradoksālā kārtā var atzīt, ka vairākiem latviešu komunistiem, kas Latvijā bija iesūtīti no PSRS, sekmīgā Latvijas drošības dienestu darbība un arests izglāba dzīvību, jo atgriešanās PSRS visticamāk beigtos ar apsūdzību valsts nodevībā un nāvessodu. 1940. gadā, kad Latviju okupēja PSRS, Komunistiskā partija kā ietekmes faktors Latvijā faktiski neeksistēja. Vairāki tās līderi atradās apcietinājumā un Latvijā ar grūtībām varēja identificēt vien dažus simtus ar komunistisko kustību saistītus cilvēkus, kuru lielākajai daļai par varas pārņemšanas jautājumiem nebija nekādas sajēgas.¹¹

Ģeopolitiskā un ekonomiskā realitāte noteica to, ka Latvijā pēc neatkarības iegūšanas pieauga agrārā sektora īpatsvars. Šajā sektorā Latvija īstenoja vienu no radikālākajām reformām Eiropā, lielsaimniecības (muižas) sadalot bezzemniekiem, turklāt bijušajiem muižu īpašniekiem nekādas kompensācijas izmaksātas netika. Bijušie īpašnieki (muižnieki) pret Latvijas valsti iesniedza prasību starptautiskā šķīrējtiesā, taču Latvijas Republika šajā tiesvedības procesā guva spīdošu uzvaru. Kompensāciju par konfiscētajiem īpašumiem dažus gadus vēlāk saņēma tikai bijušie Latgales muižnieki, kuri bija ieguvuši Polijas pilsonību. Tā bija slepenībā paturētā daļa no Latvijas un Polijas izlīguma – Polija atteicās no teritoriālām pretenzijām pret Latviju Ilūkstes apriņķī.¹² Zemes pretendenti tika sadalīti vairākās kategorijās, un prioritāte bija tiem, kas bija karojuši par Latvijas neatkarību. Literatūrā pamatoti ir kritizēti jaunveidojamo saimniecību mazā platība (22 hektāri – šādu zemes platību varēja apstrādāt ar diviem zirgiem) un līdz ar to ekonomiskā ilgtspēja,¹³ taču tas bija ļoti rūpīgi izsvērts politisks kompromiss – zeme bija jādod iespējami lielākam pretendentu skaitam, lai nākotnē izvairītos no politiskiem satricinājumiem. Valsts iespēju robežās atbalstīja jaunveidotās saimniecības, piešķirot kredītus un būvmateriālus, tāpat sekoja līdzī meteoroloģiskajiem apstākļiem, piešķirot dažādas subsīdijas neražas gados. Latvijas lauksaimniecības produkcija, līdzīgi kā kokmateriāli, atrada stabilus noieta tirgus Rietumeiropā. Lauksaimniecības ražošanas cikla specifika un samērā zemais mehanizācijas līmenis (šajā aspektā attīstību objektīvi kavēja arī platības ziņā mazās zemnieku saimniecības) radīja sezonālas svārstības pieprasījumā pēc darbaspēka. Latvijā darbu atrada ievērojams skaits ārvalstu laukstrādnieku, pārsvarā no Polijas un Lietuvas. Īpašu statusu lauksaimniecība ieguva pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma, kad tā valsts līmenī tika nodefinēta kā prioritāra tautsaimniecības nozare.

11 Bleijere, D. Latvijas PSR nomenklatūras veidošanās 1940.–1941. gadā. *Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sēj.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009. 22.–24. lpp. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_2205_Vesturnieku_komisijas_raksti_25_sejums.pdf

12 Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945.* Stokholma: Daugava, 1968. 244. lpp.

13 Turpat, 348. lpp.

Sekmīgi un īsā laikā Latvijā tika stabilizēta finanšu sistēma. Karu gados nauda bija zaudējusi savas funkcijas, to izdeva pat atsevišķas pašvaldības. Īsā laikā saruka inflācija, un pārejas naudas vienība – Latvijas rublis – 1922. gadā tika aizstāta ar latiem un santīmiem. Diskusijās par jauno naudas nosaukumu tika piedāvātas arī dažādas citas alternatīvas, piemēram, ozols un zīle vai pūķis un rūķis.¹⁴ Latvijas Banka apgrozībā laida arī sudraba naudu, kā nacionālais lepnums vēl mūsdienās daudzās mājās tiek glabāts sudraba pieclatnieks jeb Milda. Līdz padomju okupācijai 1940. gadā Latvijas lats tikai vienu reizi būtiski zaudēja savu vērtību – autoritārā valdība 1936. gadā pieņēma lēmumu par lata devalvāciju. Līdzīgi, devalvējot savas nacionālās valūtas 30. gadu sākuma ekonomiskās krīzes iespaidā, bija rīkojušās gandrīz visas Eiropas valstis. Valūtas devalvāciju autoritārā valdība prasmīgi izmantoja, veicot manipulācijas ar statistikas datiem – saražotās produkcijas vērtība tika norādīta latos, kas radīja maldīgu iespaidu par ļoti strauju tautsaimniecības izaugsmi turpmākajos gados. Ir vērts pieminēt, ka pēc padomju okupācijas 1940. gadā gandrīz visa tobrīd apgrozībā esošā sudraba nauda palika pie iedzīvotājiem. Latvijas tauta ļoti precīzi reaģēja uz jaunajiem apstākļiem, atstājot savā rīcībā vismaz daļu no tām materiālajām vērtībām, kas tika radītas neatkarīgajā valstī. Turpmākajos okupācijas gados sudraba nauda bija kas vairāk nekā tikai noteikts dārgmetāla ekvivalents – tā kļuva par vienu no neatkarīgās Latvijas simboliem.

Neatkarīgā Latvija deva jaunu impulsu nacionālās kultūras uzplaukumam. Multikulturālisma tradīcijas tika turpinātas arī pēc neatkarīgās Latvijas izveides, zināmas korekcijas latviešu nacionālisma virzienā ieviesa 1934. gadā radītais autoritārais režīms, taču dažādu nacionālo minoritāšu tiesību ierobežošana Latvijā nekad nerasniedza tos apmērus, kādi 30. gadu beigās bija daudzās citās valstīs. Lepnumu par savu valsti ieaudzināja arī izglītības sistēma, 30. gadu otrajā pusē Latvijā tika veikta strukturāla izglītības reforma, daudzo pirmskolu vietā uzbūvējot lielas un modernas skolas. Pieaugošais studentu skaits lika cerēt, ka zināšanas būs Latvijas valsts un iedzīvotāju labklājības pamats nākotnē.

Pēc Satversmes sapulces Latvijā demokrātiski tika ievēlēti vēl četri parlamenti – Saeimas. Saeimas vēlēšanas notika ik pēc trim gadiem (1922, 1925, 1928, 1931). Atšķirībā no mūsdienām nebija gandrīz nekādu kvantitatīvu ierobežojumu vai kvotu iekļūšanai Saeimā, līdz ar to visi saraksti, kas sasniedza viena procenta robežu, iekļuva parlamentā. Šāda pieeja vairoja to gribētāju skaitu, kas centās iekļūt Saeimā no sava īpaši veidota saraksta, un šādu sarakstu skaits bija ļoti liels. Ja Satversmes sapulcē cīņā par 150 deputātu vietām piedalījās 57 kandidātu saraksti, tad pirmajā Saeimā uz 100 deputātu vietām pretendēja 88, bet

14 Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 1995. 145. lpp.

otrajā – jau 141 saraksts. Ar drošības naudas iemaksām, kuras zaudēja tie saraksti, kas Saeimā neiekļuva, nākamajās vēlēšanās izdevās sarakstu skaitu samazināt, tomēr tas joprojām bija lielāks nekā deputātu vietu skaits Saeimā. Trešās Saeimas vēlēšanās startēja 120 saraksti, bet ceturtajās – 103. Tādējādi Saeimā iekļuva liels dažādu partiju un grupu skaits. Pirmajā Saeimā iekļuva deputāti no 46 sarakstiem, kas izveidoja 20 frakcijas. Tikai divām partijām bija vairāk nekā septiņas deputātu vietas – sociāldemokrātiem (30) un Latviešu zemnieku savienībai (17). Kandidātu saraksti tika veidoti pēc ļoti atšķirīgiem principiem, kur bieži kā svarīgākais tika akcentēts arī etniskais elements. Latvijas minoritātes, startējot uz Saeimu, izmantoja dažādu taktiku. Vācieši sastādīja vienotu sarakstu un ieguva sešas vietas, savukārt ebreji pirmajā Saeimā izmanījās iekļūt no četriem dažādiem sarakstiem – “Agudas Izrael”, Žīdu apvienoto nacionālo bloku, “Ceire-cion” un Latvijas Žīdu nacionāldemokrātisko strādnieku partiju “Bunds”. Citu sarakstu starpā pirmajā Saeimā iekļuva arī Vecticībnieku centrālā komiteja, Zemgales Katoļu saraksts un daudzi citi. Ar katru nākamo Saeimu kritās ievēlēto deputātu izglītības līmenis, ja pirmajā Saeimā augstākā izglītība bija 62 tautas kalpiem, tad ceturtajā – vairs tikai 43.

Laikā no 1918. gada 18. novembra līdz 1940. gada 17. jūnijam Latvijā darbojās 19 valdības, no tām trīs apstiprināja Tautas padome, divas – Satversmes sapulce, 13 – četras Saeimas, bet pēdējo apstiprināja 1934. gada 15. maija apvērsuma organizētāji. Tātad kopumā 15 valdības apstiprināja parlamenti, bet pēdējās valdības apstiprināšana notika izteikti nedemokrātiski. Parlamentārisma posma vidējās valdības dzīvotspēja bija īsāka par gadu, un valdību biežo krišanu izraisīja lielā politisko spēku sadrumstalotība Saeimā. Lielu daļu valdību apstiprināja ar minimālu balsu pārsvaru, turklāt valdību atbalstošās sīkās frakcijas itin bieži uz valdību nevienu ministru nedelegēja, tāpēc viegli pieslējās nākamās valdības gāzējiem. Tajā pašā laikā valdības maiņa ne vienmēr nozīmēja visu personāliju maiņu. Piemēram, Jānis Pauļuks vairākās valdībās ieņēma satiksmes ministra amatu, savukārt Arturs Alberings ilgstoši bija zemkopības ministrs. Zigfrīda Annas Meierovica vārds 20. gadu pirmajā pusē nepārprotami saistījās ar ārlietu ministra posteni. Konkurējošie politiskie spēki nekautrējās izmantot preses brīvību, lai nelaistu garām nevienu iespēju nomelnot savus politiskos oponentus, katra sevi cenoša politiskā partija centās finansēt kādu preses izdevumu, kas paustu tās nostāju svarīgākajos jautājumos. Kopumā tautai radās iespaids, ka politikas neatņemama un gandrīz galvenā sastāvdaļa ir korupcija, un šādam viedoklim bija sava daļa patiesības – lielās partijas iespēju robežās centās atbalstīt konkrētus uzņēmējus, politiķi paši dibināja uzņēmumus un nekautrējās tiem panākt dažādu veidu valsts protekciju, savukārt mazās izsist sev kādus labumus pirms kārtējās valdības apstiprināšanas. Pieminētā izglītības līmeņa krišanās nebija vienīgā tendence Latvijas politikā, daudz spilgtāk

iezīmējās kāda cita, kas lielā mēra padarīja iespējamu 1934. gada valsts apvērsumu. 30. gadu sākuma Latvijas politikā trūka spilgtu līderu. J. Čakste un Z. A. Meierovics bija miruši, savukārt K. Ulmaņa popularitāte kritās ar katrām vēlēšanām lielā mērā Latviešu zemnieku savienības saimniecisko skandālu dēļ. Jaunu un spilgtu alternatīvu, kas spētu aizraut vairāk par kādu partiju atbalstošu pilsoņu grupu, vienkārši nebija.

Politiskie eksperimenti un neatkarības zaudēšana

Latvijas politiskā iekārta salīdzinoši ilgi saglabājās demokrātiska, taču arī Latvijā neizdevās izvairīties no tām tendencēm, kas apkārtējā ģeopolitiskajā telpā valdīja jau kopš 20. gadsimta 20. gadu sākuma – liela daļa valstu no demokrātiskas pārvaldes formas atteicās. No tām valstīm, kas ieguva neatkarību pēc Pirmā pasaules kara, demokrātiju saglabāja tikai Somija un Čehoslovākija. Latvijā valsts apvērsums notika 1934. gada 15. maijā, un tā īstenošanu vadīja tā brīža Ministru prezidents K. Ulmanis. Pretestību apvērsumam varētu raksturot kā minimālu, un K. Ulmanis ļoti strauji izdevās aizņemt jau pieminēto brīvo nišu Latvijas politikā – līdera lomu. K. Ulmanis nekautrējās saņemt un izmantot dažādus savu tēlu spodrinošus elementus – sākot ar goda doktora grādiem no Latvijas Universitātes un beidzot ar Valsts prezidenta titulu. Tika slēgtas visas politiskās partijas, ieviesta preses cenzūra, taču solītā jaunā Satversme tā arī netika izstrādāta, un nav drošu ziņu, ka K. Ulmanis tiešām bija plānojis uzsākt nopietnu darbu pie tās. Lai gan K. Ulmanis savās rokās bija koncentrējis ļoti lielu politisko varu (lielāku nekā autoritārie līderi Lietuvā un Igaunijā), viņa režīmu var raksturot kā salīdzinoši maigu. Laikā, kad totalitārajās valstīs (Vācija, PSRS) politiski nelojāla vai valdošajam režīmam nevajadzīga cilvēka dzīvībai vairs nebija nekādas vērtības, Latvijā netika izpildīts neviens nāvessods. Cietumā nonāca tikai galēji labējie un kreisie, kas sapņoja Latvijā izveidot politisko iekārtu, kas līdzinātos tai, ko piedāvāja nacisti Vācijā vai komunisti PSRS. Līdzīgi kā citās valstīs, cik vien iespējams, tika īstenoti liela mēroga projekti – uzceltas vairākas administratīvās ēkas Rīgas centrā, kā arī Ķeguma spēkstacija. Reģionos izvērsās plaša skolu un tautas namu celtniecība. Tika mainīta nacionālā koncepcija – ievērojami lielāks uzsvars nu bija likts uz visa latviskā akcentēšanu. Lai gan šie pārspīlējumi kopumā jāvērtē kritiski, ņemot vērā lielo dažādo nacionālo minoritāšu ieguldījumu Latvijas sociālekonomiskajā un kultūras telpā, tomēr jāatzīst, ka šī nacionālisma injekcija palīdzēja valsts ideju uzturēt 50 okupācijas gadus.

Neraugoties uz to, ka autoritārā valdība par prioritāru nozari bija pasludinājusi lauksaimniecību, sekmīgi attīstījās arī citas nozares,

turklāt panākumi rūpniecībā ieguva starptautisku rezonansi. Latvijā tika ražotas sarežģītas lauksaimniecības mašīnas, automašīnas un dzelzceļa vagoni, konstruētas lidmašīnas. Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF) ražoja visaugstākās klases radioaparātus, “VEF Minox” fotoaparāts nezaudēja savu konkurētspēju pat vairākus gadu desmitus, pēc Latvijas okupācijas tā ražošanu turpināja Vācijas Federatīvā Republika. Latvijas rūpniecībā tika ražota inovatīva un aktuāla produkcija, tai bija ļoti augsts izaugsmes potenciāls arī nākotnē, taču dabisko Latvijas rūpniecības attīstības ceļu pārtrauca padomju okupācija. Okupācijas režīms ieviesa pavisam citus rūpniecības attīstības principus, kas bija balstīti uz lielražošanu – energoresursu, izejvielu un cilvēkresursu ietilpīgām nozarēm. Padomju laika un Krievijas impērijas pēdējo desmitgadu rūpniecības līdzība bija tikai šķietama. 20. gadsimta sākumā Latvija bija viens no pasaules industrijas inovāciju centriem, kur pulcējās vadoši izgudrotāji no visas pasaules, turpretim padomju rūpniecībā bija divas prioritātes – kvantitatīvu rezultātu sasniegšana un militārā resora vajadzību apmierināšana.

Traģiski Latvijas valstij beidzās Otrais pasaules karš, kura laikā Latvija zaudēja savu neatkarību. Jau pirms karadarbības uzsākšanas Latvija nonāca tiešā apdraudējumā, kad 1939. gada 23. augusta slepenā vienošanās starp Vāciju un PSRS paredzēja Latvijas nonākšanu PSRS interešu sfērā. Ārpolitikā Latvija bija īstenojusi neitralitātes un zināmu pašizolācijas politiku, un tas atspēlējās brīdī, kad PSRS 1939. gada rudenī izteica vēlmi Latvijas teritorijā izveidot savas karabāzes. Sabiedroto Latvijai, izņemot identiskā situācijā nonākušos lietuviešus un igauņus, īsti nebija. Ar iepriekš noslēgtajiem Baltijas valstu līgumiem (1923. gada Latvijas un Igaunijas militārās sadarbības līgums, 1934. gada Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju (Baltijas Antantes līgums)) nepietika – katra valsts savu lēmumu par PSRS karabāzēm pieņēma atsevišķi. Par smagajiem valsts nākotnei izšķirošajiem lēmumiem 1939. un 1940. gadā tika diskutēts ļoti šaurā lokā un gala lēmumus pieņēma tikai pats K. Ulmanis. Autoritārajam vadonim nevar pārņemt valsts neatkarības zaudēšanu, taču kritiku pelna tas, kādā veidā neatkarība tika zaudēta – PSRS par neadekvātu iejaukšanos Latvijas iekšējās lietās un agresiju netika iesniegts pat diplomātisks protests, nemaz nerunājot par cita veida pretestību. Vienīgais solis bija 1940. gada maijā neskaidri dotas pilnvaras Rietumvalstu sūtņiem pārstāvēt Latvijas valsti gadījumā, ja “kara apstākļu dēļ nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām Rietumeiropā”.¹⁵ Pasaules un Latvijas sabiedrībai tā arī netika pateikts, ka valsts tiek okupēta un tās valdība prettiesiski gāzta. Gluži pretēji – 1940. gada jūnijā K. Ulmanis paziņoja, ka Latvijā ienāk mums draudzīgas valsts karaspēks. Autoritārās

15 Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940.* Stokholma: Daugava, 679. lpp.

1

1. Limbažu cepuru fabrikas gatavās produkcijas cehs, 30. gadi.
Fotogrāfs K. Sarkangalvis

*LNB, Zudusi Latvija. Oriģināls -
Limbažu muzeja fondā*

2. VEF Aviācijas nodaļas vadītāja
Kārļa Irbīša konstruētā lidmašīna
I-12. 1937. gads

Latvijas Kara muzejs

2

3. Jaunuzceltā Valmieras
Komerckkola. 1939. gads.
Fotogrāfs Krišjānis Vīburs
*LNB, Zudusi Latvija, oriģināls
glabātājs Māris Locs*

4. Akciju sabiedrības "Vairogs"
ražotā lauksaimniecības tehnika,
30. gadu otrā puse

LNB, Zudusi Latvija

5. VEF ražots fotoaparāts MINOX

Latvijas Kara muzejs

6. VEF ražota gāzmaska, paredzēta
civiliedzīvotājiem

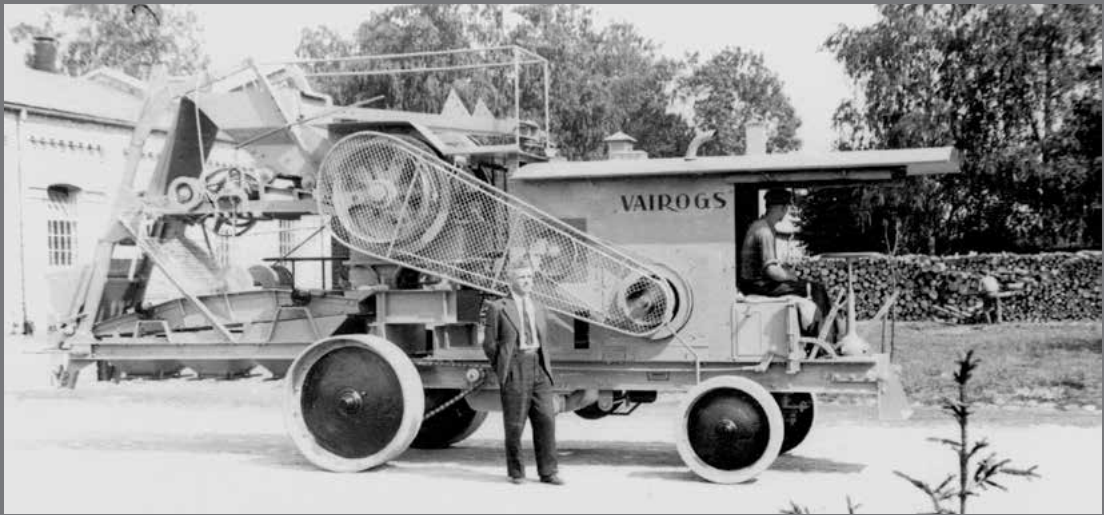
Latvijas Kara muzejs

7. VEF ražots radioaparāts

Latvijas Kara muzejs

3

4

5

6

7

valdības nostāja krasi disonēja ar tās iepriekš audzēto patriotismu un publiski pausto apņēmību pretoties jebkuram agresoram.

Neatkarīgās Latvijas 20.–30. gadu premjeri – kopīgais un atšķirīgais

Latvijas valsti no 1918. līdz 1940. gadam vadīja deviņi Ministru prezidenti – deviņas spilgtas personības. Lielākā daļa valdību vadīja biežāk nekā vienu reizi. Visjaunākais no viņiem bija Z. A. Meierovics. Viņam bija tikai 34 gadi, kad Z. A. Meierovics nonāca pie valdības stūres. Par nepieredzējušu gan viņu tobrīd vairs nevarēja uzskatīt, jo kā ārlietu ministrs viņš sekmīgi darbojās jau kopš 31 gada vecuma. Vecākais Ministru prezidents bija J. Pauļuks (57 gadi), bet lielākā daļa bija vecumā no 40 līdz 50 gadiem. K. Ulmanis, uzņemoties jaunizveidotās valsts pagaidu valdības vadīšanu 1918. gadā, bija 41 gadu vecs. Brīdī, kad Eiropā beidzās Otrais pasaules karš (1945. gada maijā), Latvijā vairs nebija neviena dzīva bijušā premjerministra. Trīs Ministru prezidenti gāja bojā padomju represiju rezultātā – Marģers Skujenieks un Hugo Celmiņš tika arestēti un nogalināti 1941. gadā, K. Ulmanis mira apcietinājumā 1942. gadā. Ādolfs Bļodnieks un Voldemārs Zāmuels devās bēgļu gaitās 1944. gadā un Latvijā vairs neatgriezās. Pārējie Otrā pasaules kara noslēgumā bija jau miruši. Voldemārs Zāmuels un Pēteris Juraševskis bija starp tiem Latvijas sabiedriskajiem darbiniekiem, kas 1944. gadā parakstīja memorandu par Latvijas neatkarības atjaunošanas nepieciešamību.

Pēc politiskā spektra gandrīz visi premjeri pārstāvēja labējās partijas, no kurām pārliecinoša līdere bija Latviešu zemnieku savienība (premjeri K. Ulmanis, Z. A. Meierovics, H. Celmiņš, A. Alberings kopā vadīja 12 valdības). No pirmajām 11 valdībām Latviešu zemnieku savienības premjers nevadīja tikai divas valdības, no nākamajām septiņām vadīja trīs. Latviešu zemnieku savienības līderis K. Ulmanis kā pirmais Latvijas Ministru prezidents stāvēja gan pie Latvijas valsts šūpuļa, gan arī organizēja demokrātiju iznīcinošo 1934. gada 15. maija valsts apvērsumu.

Lai gan Ministru prezidenti ir ļoti atšķirīgi gan pēc vecuma, gan iepriekšējās pieredzes, tomēr ir redzamas skaidras kopīgas iezīmes. Būtiskākā ir starptautiskā pieredze, un tas ir attiecināms kā uz izglītības iegūšanu, tā uz darba pieredzi. Lielākā daļa izmantoja 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma ģeopolitisko situāciju un studijas augstākos līmeņos turpināja kā Krievijā, tā arī dažādās Rietumvalstīs. To pašu var teikt arī par darba pieredzi – pirms Latvijas valsts izveides liela daļa strādāja ārvalstīs. Starptautiskā pieredze deva neatsveramu ieguldījumu nākamā Ministru prezidentu personību izveidē un ļāva

viņiem uz daudziem jautājumiem lūkoties plašāk. Protams, ka sekmīgi studēt vai strādāt ārvalstīs nebija iespējams bez labām svešvalodu zināšanām.

Vēl kāda kopīga iezīme – lielā interese par izdevējdarbību. Gandrīz visu premjerministru darba pieredzē ir kāds posms, kad viņi ir ne tikai paši aktīvi publicējušies, bet arī vadījuši dažādus preses izdevumus kā redaktori vai īpašnieki. Dažiem problēmas radīja aktīva iesaiste 1905. gada revolūcijas notikumos, kas lika uz vairākiem gadiem pamest Latviju.

Tomēr lielākais visus premjerus vienojošais faktors bija vēlme aktīvi sabiedriski darboties, mainīt lietas un uzņemties atbildību. Bez pārspīlējuma var teikt, ka tā bija ideālistu paaudze, kas nebaidījās riskēt un arī kļūdīties lielākas idejas vārdā. Paaudze, kas ielika pamatus valstij, kurā dzīvojam joprojām.

Literatūra

1. 1918.–1920. *Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos*. Rīga: Valsts kanceleja, Latvijas Vēstnesis, 2013.
2. 20. gadsimta Latvijas vēsture 1900.–1918. I sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
3. Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945*. Stokholma: Daugava, 1968.
4. Bleijere, D. Latvijas PSR nomenklatūras veidošanās 1940.–1941. gadā. *Vēsturnieku komisijas raksti*. 25. sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009.
5. Ducmane, K., Vēciņš, Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 1995.
6. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005.
7. Stradiņš, J., Briedis, J. Rīgas Politehniskā institūta vēsturiskā nozīme augstākās izglītības, zinātņu un tautsaimniecības attīstībā. *Humanitārās un sociālās zinātnes*, Nr. 21, 2013, 12.–22. lpp. ISSN 14079291.
8. Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
9. Švābe, A. *Latvijas vēsture 1800.–1914*. Stokholma: Daugava, 1958.

Iedzīvini Alberingu

Dr. hist. Gatis Krūmiņš

Arturs Alberings (08.01.1877.¹–26.04.1934.)

Agronoms, zemnieku interešu aizstāvis

Izglītība

Virķēnu pagastskola

Harkovas lauksaimniecības vidusskola

Agronomijas studijas Norvēģijā

Zivkopības studijas Vācijā un Norvēģijā

Politika

1917. Vidzemes Zemes padomes loceklis

1918. Tautas padomes loceklis

Satversmes sapulces loceklis

Pirmās, otrās un trešās Saeimas deputāts

1922.–1928. Pirmās un otrās Saeimas priekšsēdētāja pirmais biedrs

04.05.1926.–18.12.1926. Ministru prezidents

07.10.1926.–18.12.1926. vienlaikus arī finanšu ministrs

07.05.1926.–19.05.1926. vienlaikus arī kara ministra vietas izpildītājs

Zemkopības ministrs

1928.–1930. Hugo Celmiņa valdībā

1931. Kārļa Ulmaņa valdībā

¹ Pēc vecā stila 26.12.1876.

Sabiedriskā un saimnieciskā darbība

Latvijas Zirgaudzētāju biedrības dibinātājs un priekšsēdētājs

Rīgas (vēlāk – Latvijas) Lauksaimniecības centrālbiedrības dalībnieks

Latvijas–Igaunijas biedrības dalībnieks un priekšsēdētājs

Dalība akciju sabiedrībā “Lats” un “Uniona” bankas valdē, Valsts zemes bankas padomes loceklis un priekšsēdētājs

Daudzu lauksaimniecībai veltītu izglītojošu rakstu autors (no 1901. gada)

Apbalvojumi

II šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; I šķiras Igaunijas Ērgļa krusta ordenis; I šķiras Polijas “Polonia Restituta” ordenis; I šķiras Somijas Baltās rozes ordenis

1934. gada pavasaris bija agrāks un saulaināks nekā parasti. Lieldienas iekrita pašā aprīļa sākumā, un daudzi pilsētnieki steidza brīvdienas izbaudīt pie saviem lauku radiem un draugiem. Laukos un mežos bija atgriezusies rosība un kņada, jo, silto laiku paredzot, jau bija atlidojuši gājputni. Lauku sētās savu vietu zvirbuliem ierādīja strazdi. Pāri laukiem dziesmu laida cīruļi, bet cauri mežiem un purviem, kustot pēdējam sniegam piekalnēs, atbalsojās spalgie dzērvju kliegzieni.

Arī Arturs Alberings izmantoja Lieldienu brīvdienas, lai dotos uz Klāvām – savas dzimtas īpašumu Ziemeļvidzemē, Rūjienas pusē. Pa galvu viņam rosījās dažādas domas. Tuvojās Saeimas vēlēšanas, taču daži draugi sprieda, ka tā būs velta laika šķiešana, ka šīs vēlēšanas būs vēl ļaunākas nekā iepriekšējās 1931. gada rudenī. Lai nu kuram, bet A. Alberingam šīs vēlēšanas joprojām bija spilgtā atmiņā. Viņu, vienu no Latviešu zemnieku savienības vecbiedriem un agrārās reformas autoriem, viņu, kurš kā zemkopības ministrs panāca valsts atbalstu neražas gados grūtībās nonākušajiem zemniekiem, Saeimā toreiz

neievēlēja! Viņu, bijušo Ministru prezidentu! Un tagad dunci mugurā grūž novadnieki – rūjienieši? Ko viņiem es sliktu esmu nodarījis, vai tas ir viņu paldies par to, ko esmu darījis viņu labā? Varbūt tiešām jāseko citu valstu piemēram un vara stingrāk jāņem savās rokās tiem, kas spēj un grib valsti vadīt noteikti un enerģiski? Nupat taču to izdarīja igauņi, jau iepriekš lietuvieši. Ar ko mēs esam sliktāki? Atkal neuzdrošināties? Kas zina, ar kādam samazgām jārēķinās tiem, kas uz Saeimu kandidēs šoruden? Un kas notiks, ja pie varas tiks sociāldemokrāti, komunisti? Sāks atkal cilāt vecos skandālus, Uniona banku, Lata sabiedrību... Ko viņi vispār jēdz no saimniecības, spriedēji atradušies! A. Alberings klīda pa Klāvu tīrumiem, mēģinot sakārtot domas un rast atbildes uz tik daudzajiem jautājumiem, kas viņu satrauca. Laiks bija paskrējis ātri, A. Alberings atrada ērtu vietu mežmalā, kur piesēst, atvilkt elpu un uzpīpēt. Biezo pusmēteļi nometis turpat blakus, viņš iegrima dziļās pārdomās.²

1934. gada aprīļa beigās Latvijas sabiedrību pāršalca sēru vēsts – plaušu karsonis un sirds mazspēja negaidīti lika izdzist A. Alberinga dzīvībai. Par viņu viennozīmīgi varam teikt – pāragri, tāpat kā par Zigfrīdu Annu Meierovicu. Varam tikai minēt, kāda būtu A. Alberinga loma pēc 1934. gada 15. maija, taču, visticamāk, malā palicējs viņš nebūtu. Ļoti ticams, ka viņš būtu kļuvis par zemkopības ministru, iespējams, ka viņam uzticētu valsts finanses.

A. Alberinga ceļš uz varas virsotnēm bija visai līdzīgs lielākajai daļai to censonu, kas pārstāvēja Latvijas politisko eliti 20. gadsimta 20. un 30. gados. Viņš bija viens no tiem, kurš varēja pateikties saviem vecākiem par iespēju iegūt labu izglītību, viens no tiem, kurš kādu laiku skolojās un strādāja ārzemēs, bet aktīvo politisko darbību uzsāka jau 1917. gadā pēc Krievijas revolūcijas. Tāpat viņš izmēģināja roku dažādos saimnieciskos darījumos un nebaidījās riskēt.

19. gadsimta otrajā pusē Vidzemē sāka veidoties un visai strauji

2 Apstākļi, kādos A. Alberings saaukstējās un par ko viņš domāja, ir raksta autora radoša improvizācija, ņemot vērā avotos un literatūrā pieejamo informāciju, ka A. Alberings saaukstējies, apmeklējot lauku īpašumu, kā arī Latvijas iekšpolitisko situāciju. Piem., Līcis, E. Agrārreformas tēva Artura Alberinga astoņdesmit gadi. Londonas Avīze, Nr. 554, 1957, 11. janv., 5.–6. lp.; Bērziņš, A. Labie gadi. Rīga: Lauku Avīze, 2014. 140.–154. lpp.

Atzīmes par Alberingu dzimtu Rūjienas draudzes baznīcas grāmatā, tai skaitā par Emila Artura Alberinga piedzimšanu

Rūjienas muzejs

nostiprinājās turīga latviešu lauksaimnieku kārtā. Latviešu lauksaimnieki no muižu īpašniekiem atpirka zemnieku saimniecības, kurās attīstīja intensīvu lauksaimniecisko ražošanu. Visai būtiski, ka ievērojama daļa šo saimniecību bija pietiekami lielas (50 līdz pat 100 hektāri), lai ražotu savu produkciju tirgum, tāpat tās algoja darbaspēku. Šīs saimniecības kļuva par nozīmīgu alternatīvu lielsaimniecībām (muižām) un ieguva arvien lielāku ražošanas īpatsvaru. Līdz ar saimniecisko nostiprināšanos arvien vairāk pieauga arī latviešu ambīcijas sabiedriskajā un kultūras laukā. Arī A. Alberinga dzimtā Rūjienas pusē 19. gadsimta beigās bija viens no Vidzemes attīstītākajiem reģioniem ar aktīviem un izglītotiem iedzīvotājiem. Turpat rokas stiepiena attālumā bija Baltijas vadošais augstākās izglītības centrs – Tartu (Tērbatas) Universitāte, kas arī atradās tajā pašā administratīvajā vienībā – Vidzemes guberņā. Kā augsta līmeņa studiju alternatīva apgriezienus uzņēma Rīgas Politehnikums (kopš 1896. gada – Rīgas Politehniskais institūts). Vidzemnieku izglītības līmeni raksturo lasītpratēju īpatsvars, kas 1897. gadā sasniedza 94,6 %. Salīdzinājumam – Rīgā tobrīd lasītprasme bija 83,1 %; Krievijas impērijas galvaspilsētā Pēterburgā – 71 %, bet tepat kaimiņos esošajā Latgalē – 50,3 %.³

A. Alberings ir starp tiem pirmskara Latvijas Ministru prezidentiem, kura vārdu mūsdienās atpazīst vien retais. Iespējams, ka kļūdos, taču, manuprāt, atpazīstamākā persona ar šo uzvārdu ir baletdejojotāja Marta Alberinga (dz. Kozlova), kuras dzīvei ir veltīta Māra Branča monogrāfija “Kāpt mūzas kalnā: Marta Alberinga”.⁴ Martas vīra mūziķa Valfrīda Alberinga tēvs Ludis Otrā pasaules kara beigās devās bēgļu gaitās uz Vāciju, un viņam mēs varam pateikties par ļoti interesantām atmiņām gan par Alberingu dzimtu, gan Rūjienas novadu 19. un 20. gadsimta mijā.⁵

Savu stāstu par Alberingu dzimtu Ludis sāk ar atsauci tieši uz Arturu Alberingu, kurš savulaik esot aktīvi interesējies par dzimtas vēsturi un noskaidrojis, ka senčos bijuši četri brāļi – katrs ar savu uzvārdu:

3 20. gadsimta Latvijas vēsture. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. 287. lpp.

4 Brancis, M. *Kāpt mūzas kalnā: Marta Alberinga*. Rīga: Atēna, 2002.

5 Ludis Alberings (1881–1968), A. Alberinga trešās pakāpes brālēns, savas atmiņas sarakstījis 20. gadsimta 50. un 60. gados Vācijā, Vircburgā. Atmiņu oriģināli glabājas Rūjienas muzejā.

Bokšs, Lapiņš un Albrink (Albertink), par ceturto ziņas nav iegūtas. Uzvārdu došanas laikā 19. gadsimta sākumā brāļi dzīvojuši kur kurais un nav varējuši savā starpā sazināties. Viens uzvārdu devējs bijis par palīgu Ternejas muižas kučierim vācietim Albertinkam, un viens no brāļiem dabūjis šo uzvārdu, jo kučierim bērnu nav bijis. Lūk, kā 19. gadsimta beigās un A. Alberinga jaunības gaitas raksturoja L. Alberings: “90. gados ap Rūjienas Zemkopības biedrību pulcējās tuvu pie 600 biedru un attīstīja rosīgu darbību ar lozungu gādāt, lai bagātiem tēviem nesekotu nabagi bērni. Par biedrības priekšsēdētāju parasti ievēlēja kādu no apkārtējiem baroniem, bet faktiskais biedrības vadītājs bija priekšnieka palīgs un valde. Kā rosīgi biedrības dalībnieki minami – Virķēnu skolotājs Jēkabs Krauze (kas pastāvīgi tika ievēlēts par priekšnieka palīgu) un citi. Līdz ar materiālās labklājības pacelšanu radās vajadzība pacelt arī garīgās kultūras līmeni, kādā nolūkā vecāki savus bērnus sūtīja uz augstskolu, zemkopības, mērniecības vai dārzkopības skolās, skolotāju semināriem un kara skolās. Parasti bija tā, ka brauca uz tām skolām, kur kāds draugs jau bija priekšā. Abi Cēšas Priedīša dēli iestājās augstskolā, Tēcēnu Miķelsona dēls arī augstskolā, bet Arturs Alberings izvēlējās zemkopību. Jēkabs Krauze bija Klāvos mājās draugs un labi sagatavoja Arturu krievu valodā un citos priekšmetos, kas vajadzīgi pie iestāšanās zemkopības vidusskolā Harkovā. Tur par skolotāju strādāja Reinfelds no Mazsalacas Tūteriem un tā brālis iestājās reizē ar Arturu. Zemkopības skolu Arturs beidza ļoti sekmīgi, un kā mazu atzinību skolas vadība viņam uzdāvināja labu fotoaparātu, bet valdība piešķīra stipendiju zemkopības un zivsaimniecības studijām Norvēģijā. Pēc studiju beigšanas viņu iecēla par zivj un zemkopības skolas direktoru Astrahaņā.”⁶

L. Alberings savās atmiņās norāda, ka pēc rakstura vidējais no ģimenes pieciem bērniem A. Alberings esot bijis krietni citāds nekā vecāki Spricis un Estere, kā arī brāļi un māsas. Tēvs neesot bijis sabiedriski aktīvs un vislabprātāk bez lieka trokšņa nodarbojies ar savas saimniecības darbiem, savukārt vidējais dēls bijis pilnīgs pretstats: “Arturs bija par daudz dzīvas dabas, un vienmuļais skolas darbs viņu neapmierināja. Viņa sirds piederēja lauksaimniecībai, un tāpēc viņš direktora amatu

6 Alberings, L. *Atmiņas par Arturu Alberingu*. 1956. gada 10. dec., Vircburgā. Rūjienas muzeja fonda materiāli, mašīnraksts. 1. lpp.

pārmainīja pret kustīgāku un dzīvāku muižas pārvaldnieka amatu Oldenburgas prinča muižā Pēterburgas guberņā. Pēc atgriešanās Latvijā ap 1906. gadu Arturs nomāja Sāruma muižu un sāka aktīvāk piedalīties Rūjienas novada sabiedriskajā dzīvē.

Jau no sāka gala Arturs aktīvi darbojās Rūjienas zemkopības biedrībā. Skolas suņu dienas mājās pavadot, Arturs noturēja priekšlasījumus par daudz un dažādiem ar zemkopību saistītiem jautājumiem, kā arī no Harkovas sūtīja rakstītus referātus nolasīšanai biedrības pilnsapulcē. Būdams uzņēmīgs un ļoti dzīvas dabas, viņš visus par labu atzītos jauninājumus zemes apstrādāšanā un mēslošanā, lop un zirgkopības pacelšanā ieveda sava tēva saimniecībā Klāvos. Viens otrs no šiem jaunievedumiem neatmaksājās, bija jācieš zaudējumi, kādēļ radās zobgaļu labsirdīgais teiciens – pie Artura varat mācīties, kā zeme nav jāapstrādā. Zināms, visas sekmīgās pārmaiņas un jauninājumi no šiem zobgaļiem bez vārda runas tika pārņemtas un īstenotas. Pateicoties Artura uzņēmībai, Klāvās nodibinājās vaislas ērzeļu un bulļu stacijas, moderna kūts ar vēja turbīnas ūdens pumpi, trīs pūrvietu liels ābeļu dārzs, mēslošanas pļavas, drenēti tūrumi. Ne reti Klāvos tika noturētas Zemkopības biedrības pilnsapulces, lai uz vietas pārliecinātos par viena otra jauninājuma derīgumu.”⁷

A. Alberings lauksaimnieku diskusijās nerunāja tikai par lauksaimniecību, un tas tika pamanīts. 1900. gadā, uzstājoties zemkopības konferencē Maskavā, lai gan viņa referāta tēma bija aršanas dziļums, viņš uzsvēra, ka pārmaiņām un jauninājumiem Vidzemes pusē daudz atvērtāka ir mazgruntniecība, tātad latviešu zemnieki. Un viņš bija viens no šiem piemēriem.⁸

Rūjiena, kas 21. gadsimtā ir mazpilsēta ar neredzami vairāk nekā 3000 iedzīvotājiem, 20. gadsimta sākumā bija plaukstošs novada centrs jeb miests tā laika terminoloģijā, kurā darbojās ne tikai Saviesīgā biedrība, bet arī Banku biedrība un Zemkopības biedrība, bija sava tirdzniecības skola. Rūjieniešiem bija ambīcijas, biedrībām apvienojoties, tika uzsākta vērienīga Saviesīgās biedrības nama

7 Alberings, L. *Atmiņas par Arturu Alberingu*. 1956. gada 10. dec., Virčburgā. Rūjienas muzeja fonda materiāli, mašīnraksts. 2. lpp.

8 Zemkopības pielikums. *Balss*, 1900, 28. janv., 7. lpp.

Akmens "Klāvu" mājas pamatos,
kur iegravēti A. Alberinga tēva
Spriča Alberinga iniciāļi un
mājas būvēšanas gads.
Foto Gatis Krūmiņš,
2014. gada septembris

celtniecība. Nams gan laikabiedru vērtējumā bijis pārlietu liels, un tā celtniecība tika pabeigta tikai pēc neatkarīgas Latvijas izveides.⁹

1901. gadā tika pieņemts lēmums pie Rūjienas zemkopības biedrības izveidot Dabas vēstures un lauksaimniecības muzeju, kura eksponātus bija paredzēts sistematizēt 24 apakškategorijs. Idejas autors un veidojamā muzeja pārzinis bija 25 gadus vecais A. Alberings. No muzeja veidošanas idejas viņš neatteicās, pat pieņemot skolas direktora darba piedāvājumu Astrahaņā, Krievijas pilsētā pie Volgas.¹⁰

1910. gada 18. augustā A. Alberings par sievu apņēma igauņieti Magdu,¹¹ kas bija dzimusi Tallinā un ieguvusi labu izglītību – vispirms Paides (Weissenstein) elementārskolā, pēc tam Pēterburgā. Magda Alberinga priekšzīmīgi pildīja visus uzdevumus, kas bija jāveic sabiedriski politiska darbinieka sievai. Kad vīrs pievērsās politikai, viņa aktīvi darbojās vairākās sabiedriskajās organizācijās: Latvijas–Igaunijas biedrības dāmu komitejā, Latviešu–franču tuvināšanās biedrības dāmu komitejā, labdarības biedrībā "Māte un Bērns", Bērnu palīdzības savienībā un Latviešu zemnieku savienības dāmu komitejā. Abu meita Estere (vārds dots par godu A. Alberinga mātei) auga kopā ar citu politiķu bērniem un bija bieža viesņa Zigfrīda Annas Meierovica mājā.¹² Estere izceļoja uz Vāciju, kur vēlāk kļuva par vācu aristokrāta sievu, pēc Otrā pasaules kara beigām viņai izdevās panākt arī savas mātes Magdas izceļošanu no Latvijas.

Niansētas ziņas par A. Alberinga raksturu sniedz L. Alberings: "Ar vecākiem, brāļiem un māsām Arturs sadzīvoja reti mīli un satiecīgi un deklarēja no tēva mantotās Klāvu mājas durvis turēt atvērtas katrā laikā visiem ģimenes locekļiem arī tad, kad tie būs nodibinājuši patstāvīgu dzīvi. Savā dzimšanas dienā ziemassvētku vidusdienā Arturs vienmēr bija Klāvos savējo un draugu starpā. Tad pie glāzes miestīņa viņš stāstīja par saviem piedzīvojumiem, nākotnes projektiem un notikumiem politikā, pie kam viņa spriedumi bija pārdomāti un noteikti.

9 Bērziņš, A. *Labie gadi*. Rīga: Lauku Avīze, 2014. 34. lpp.

10 Zemkopības pielikums. *Balss*, Nr. 1, 1901, 3. janv., 5. lpp.

11 Magda Alberinga (1878–1965) 1934. gadā pēc vīra nāves ievēlēja par Latvijas–Igaunijas biedrības goda locekli.

12 Pie Annas Meierovic kundzes. *Pēdējā Brīdī*, Nr. 69., 1927, 25. maijs, 10. lpp.

Kā nekad nevarēja redzēt sadrūmušu Artura vaigu, tā arī dusmas viņam nepiestāvēja. Ķoniešus¹³ gan viņš reiz ļoti strostoja un likās no tiesas sadusmojies, kad Zemes ierīcības komitejā bija aizstāvējis kādu lietu, par ko ķonieši savtīgos nolūkos bija snieguši nepareizas ziņas un viņš tiem uz goda vārda noticēja.”¹⁴

No lauksaimniecības uz politiku

Aktīvi politikā A. Alberings sevi pieteica 1917. gadā – laikā, kad Krievijas impērijas politiskais un ekonomiskais sabrukums kļuva acīmredzams. 1917. gada pavasarī no varas atkāpās Krievijas cars un tika izsludinātas demokrātiskās brīvības, arī latvieši sāka aktīvi dibināt politiskās partijas. Kā viens no ietekmīgākajiem politiskajiem spēkiem izvirzījās Latviešu zemnieku savienība, kas pulcināja ne tikai ar lauksaimniecību tieši saistītus cilvēkus. A. Alberings bija viens

13 Ķoņu pagasts – Ziemeļvidzemē, robežojas ar Rūjienas pilsētu un novadu.

14 Alberings, L. Atmiņas par Arturu Alberingu. 1956. gada 10. dec., Vircburgā. Rūjienas muzeja fonda materiāli, mašīnraksts. 1. lp.

1. Arturs Alberings. Fotogrāfs Mārtiņš Lapiņš

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (IN_4021)

2. Laikraksta “Balss” Zemkopības pielikumā (Nr. 1., 1901. g. 3. janv., 5. lpp.) ievietotais sludinājums par A. Alberinga pārcelšanos uz Astrahaņu.

Esmu pieņēmis pārvaldītāja (direktora) vietu jaunierīkojamā Viņa Augstības Prinča Oldenburga Ziv un Zemkopības Skolā Astrahaņā, un lai gan skola tikai no pavasara iesāksies, tad tomēr tagad pārbraucu uz Astrahaņu un vajadzīgā brīdī lūdzu adresēt: Pilsēta Astrahaņa, Brāļi Sapožņikovi, Arturam Fricovičam Alberingam

LNB, Laikraksta “Balss” Zemkopības pielikums

3. A. Alberings ar sievu Magdu un meitu Esteri

LNB, Latvijas–Igaunijas biedrības mēnešraksts, 1934. gada 22. jūnijs

no Latviešu zemnieku savienības pārstāvjiem gan Vidzemes Zemes padomē, gan Tautas padomē, no Latviešu zemnieku savienības viņš tika ievēlēts kā Satversmes sapulcē, tā arī pirmajās trīs Saeimās. Pirmajā un otrajā Saeimā partija viņam uzticēja atbildīgu amatu – Saeimas priekšsēdētāja pirmā biedra posteni. Paralēli darbam parlamenta prezidijā A. Alberings aktīvi iesaistījās agrāro jautājumu risināšanā, viņš bija tas, kuram rosināt agrārās reformas nepieciešamību Latviešu zemnieku savienība uzticēja jau Tautas padomē.¹⁵

A. Alberings Satversmes sapulces un Saeimas laikā vadīja Agrāro jautājumu komisiju, lielā mērā viņu var uzskatīt par vienu no Latvijas agrārās reformas tēviem un ideologiem. A. Alberings ilgstoši bija zemkopības ministrs (1928–1931), šis laiks sakrita gan ar pasaules ekonomisko krīzi, gan vairākiem no klimatiskā viedokļa Latvijas lauksaimniecībai izteikti nelabvēlīgiem gadiem. A. Alberings labi apzinājās Latvijas lauksaimniecības vājās puses, no kurām viena no galvenajām bija zemā produktivitāte un lielā atkarība no klimatiskajiem apstākļiem. Agrārās reformas gaitā tika izveidotas daudzas jaunsaimniecības, lielā mērā tika atrisināts politiski jutīgais bezzemnieku jautājums, taču jaunsaimniecības platības ziņā bija pārlietu mazas, lai spētu strauji modernizēties, piemēram, iegādāties lauksaimniecības tehniku, kas aizvietotu zirgus. Daudzu sīksaimniecību izveidošana ir galvenais agrārās reformas aspekts, par ko tā ir saņēmusi vēsturnieku un ekonomistu kritiku. Tiek norādīts, ka agrārā reforma ir īstenota, vairāk ņemot vērā nacionālpolitiskus, bet ne ekonomiskus apsvērumus.¹⁶ Gan A. Alberings, gan K. Ulmanis tāpat kā citi agrārās reformas koncepcijas atbalstītāji bija lauksaimniecības profesionāļi ar labu izglītību un visticamāk labi apzinājās, ko šādu saimniecību izveidošana nozīmēja no ekonomikas viedokļa. Tajā pašā laikā jāatceras, cik nedroša un grūti prognozējama bija politiskā situācija tikko izveidotajā valstī, vēlme novirzīt iespējami daudz cilvēku domas uz zemes apstrādi ir visai saprotama. Būt par zemnieku – saimniecības īpašnieku – Latvijā izsenis bija goda lieta, un agrārā reforma daudziem šo sapni ļāva piepildīt. Turklāt neapstrīdama ir agrārās reformas īstenotāju politiskā atbildība par izveidotajām jaunsaimniecībām, Latvijas valsts

¹⁵ Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940.* Stokholma: Daugava, 1976. 332. lpp.

¹⁶ Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945.* Stokholma: Daugava, 1968. 234. lpp.

zemniekiem centās sniegt visu veidu atbalstu. Jaunsaimniecībām tika sniegts atbalsts kokmateriālu iegūšanā, tāpat īpašu finansiālu atbalstu varēja iegūt tie, kas savas ēkas būvēja no izturīgākiem materiāliem par koku. Kad 20. gadu beigās tika konstatēts, ka plūdos vismazāk cieš tās saimniecības, kuru lauki ir meliorēti, tika izveidota īpaša valsts atbalsta programma meliorācijas projektu īstenošanai. Valsts sniedza finansiālu atbalstu līdz pat 100 % apmērā no veikto darbu izmaksām.¹⁷

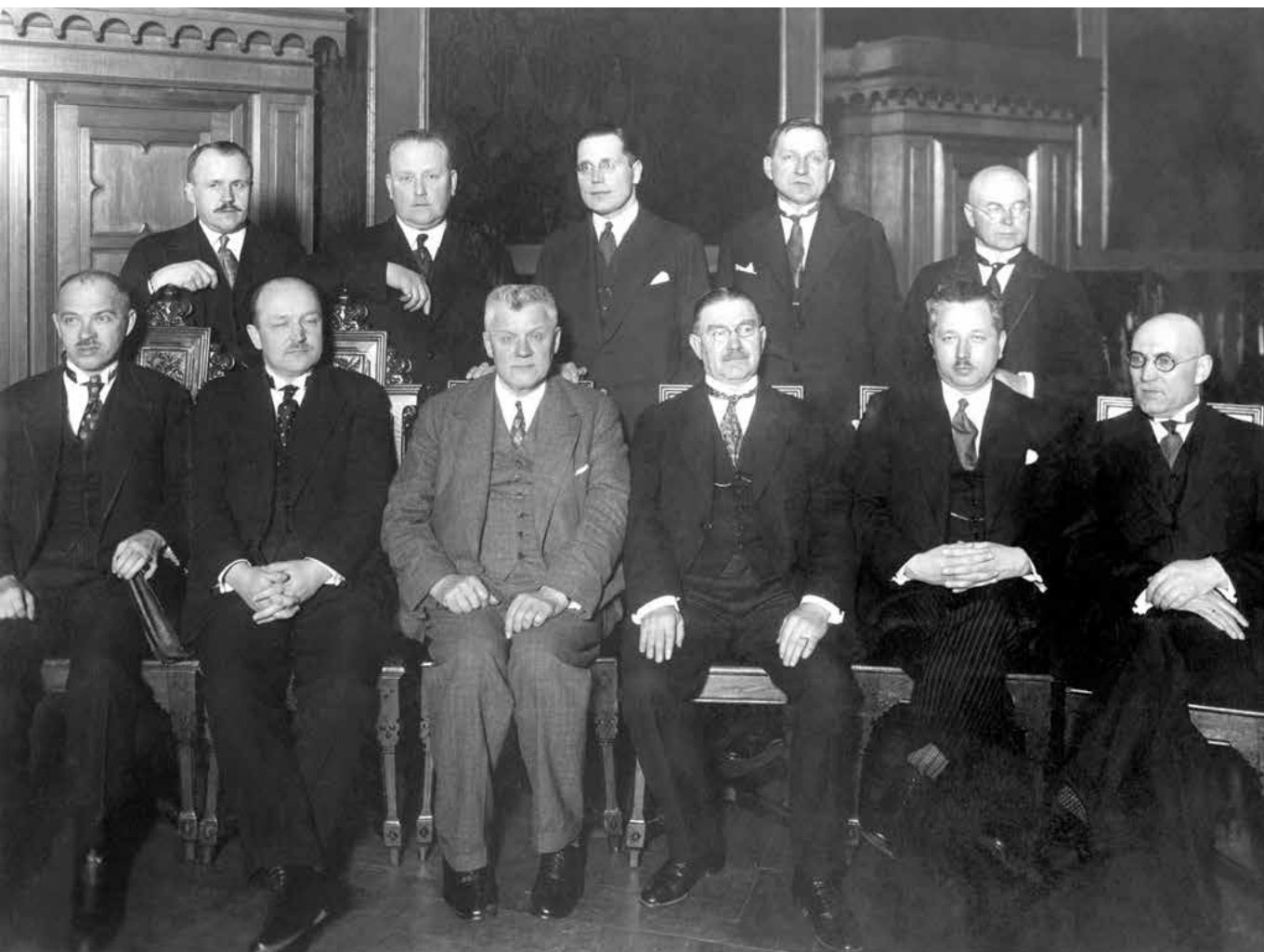
Ministru prezidents

A. Alberingam bija uzkrāta krietna politiskā pieredze, taču ministra pienākumus pildījis pirms stāšanās valdības vadībā viņš nebija. Neraugoties uz to, 1926. gada maijā valdības sastādīšana un vadīšana tika uzticēta tieši viņam. 20. gadsimta 20. gadi kopumā raksturojami kā saimnieciskās izaugsmes laiks. Visos valsts budžetos no 1922. līdz 1929. gadam bija lielāks vai mazāks atlikums, kas liecina ne tikai par ekonomisko stabilitāti, bet arī politiķu izpratni par fiskālās disciplīnas nozīmīgumu. Neliels saimnieciskais atslābums, kad samazinājās izaugsmes temps (1925–1927) iezīmējās tieši laikā, kad Latvijas valdību vadīja arī A. Alberings. Kolīdz tika konstatēts, ka samazinās valsts ieņēmumi, tika koriģēta arī izdevumu daļa.

Ja salīdzina iepriekšējās K. Ulmaņa vadītās valdības un A. Alberinga izveidotās valdības personālijas, dekorāciju maiņa nebija liela – lielākā daļa A. Alberinga valdības ministru turpināja vadīt iepriekšējās valdības laikā uzticētās ministrijas, tātad to faktiski varēja uzskatīt par K. Ulmaņa kā Ministru prezidenta, nevis visas valdības demisiju. K. Ulmaņa vadītā valdība pie varas bija noturējusies tikai četrarpus mēnešus. Galvenais šīs valdības krišanas iemesls bija Latvijas Neatkarības cīņu laika politiskā pretinieka Andrieva Niedras pirmstermiņa atbrīvošana no apcietinājuma. K. Ulmanis kā ārlietu ministrs saglabāja vietu un ietekmi arī A. Alberinga valdībā, preses izdevumos viņu dēvēja par faktisko Ministru prezidentu.¹⁸ “Sastādījies Ulmaņa valdība Nr. 2, tie

¹⁷ Turpat, 352. lpp.

¹⁸ *Lauku Darbs*, Nr. 85, 1926, 6. maijs, 1. lpp.

Ministru kabineta locekļi. Pirmajā rindā no kreisās: 1. – tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis (Rubuls), 2. – izglītības ministrs Edmunds Ziemelis, 3. – Ministru prezidents un ārlietu ministrs Kārlis Ulmanis, 4. – zemkopības ministrs Arturs Alberings, 5. – tieslietu ministrs Juris Pabērzs, 6. – iekšlietu ministrs Ansis Petrevics; otrajā rindā no kreisās: 1. – kara ministrs Eduards Laimiņš, 2. – finanšu ministrs Jānis Annuss, 3. – satiksmes ministrs Antons Rancāns, 4. – zemkopības ministra biedrs Staņislavs Ivbulis, 5. – Valsts kancelejas direktors Dāvids Rudzītis. 1931. gada 25. marts.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_662)

20. gadu beigās Latvijā bija neraksturīgi daudz nokrišņu. Tas radīja ievērojamas problēmas kā laukos, tā arī pilsētās.

Attēlā – plūdi Rīgā, 1929. gada aprīlī.
Fotogrāfs Eduards Kraucs

Latvijas Nacionālais
vēstures muzejs
(VN_6284_391)

paši vēži citā kultūrē” – šādi epiteti tika veltīti jaunajai valdībai.¹⁹ Līdzīgi kā ar vairumu otrās Saeimas valdību, arī A. Alberinga Ministru kabinetu apstiprināja ar minimālu balsu pārsvaru – par balsoja 51 deputāts. Apstiprināšanas brīdī vakantas bija divu ministru vietas – tieslietu un kara ministra postenis. Tas apgrūtināja valdības darba uzsākšanu, taču palielināja politiskās manevrēšanas iespējas, dodot cerības uz šiem amatiem kādiem citiem politiskajiem spēkiem, tādējādi stiprinot un paplašinot koalīciju.

Valdības deklarācija bija visaptveroša, un gandrīz visus tajā minētos punktus, izņemot viensētu dibināšanu, varētu iekļaut arī mūsdienā Latvijas valdības deklarācijā: “Galveno vērību valdība piegriezīs saimnieciskai politikai un no savas puses darīs visu, kas viņas spēkos, lai uzlabotu valsts saimniecisko stāvokli, sekmējot ienesīgu ražošanu lauksaimniecībā, kā arī veicinot un atbalstot tirdzniecību, rūpniecību, zvejniecību, kuģniecību un pārējās valsts saimniecības nozares. Valdība veicinās jaunsaimniecību nodibināšanu, apgādājot bezzemniekus ar zemi, kā arī veicinās Latgales viensētu nodibināšanu. Tāpat piegriezīs vislielāko vērību saimniecību koroborēšanai. Iekšlietu politikā, sargājot un nostiprinot valsts demokrātisko iekārtu, valdība rūpēsies par to, lai visur tiktu ievērota likumība un taisnība. Minoritātēm jānodrošina kulturāla pašdarbība līdzšinējās robežās. Sevišķu uzmanību valdība piegriezīs ārējai politikai, attīstot enerģisku un rosīgu darbību saimniecisku attiecību izveidošanai ar kaimiņu un draudzīgām valstīm. Izglītības laukā valdība veicinās skolu attīstīšanos un izglītības izplatīšanu tautā, arī ārpus skolas. Sevišķu vērību piegriezīs arodnieciskai izglītībai [..]”²⁰

Savā pirmajā preses konferencē A. Alberings plašāk izklāstīja valdības galvenās prioritātes un darīja to skaidri un pārliecinoši, pat nelabvēļiem neradot iesaistību par nespēju vadīt valdību. Nebija nekāds pārsteigums, ka lielāko daļu runas viņš veltīja sev tik tuvajām tēmām – agrārajai reformai un lauksaimniecības attīstībai kopumā. Jaunais Ministru prezidents solīja atrast zemi vēl papildu 50 000 zemnieku saimniecībām, kā arī risināt jautājumus, kas saistīti ar lauksaimniecības produktivitāti.

19 *Laukstrādnieks*, Nr. 18, 1926, 6. maijs, 1. lpp.

20 *Valdības Vēstnesis*, Nr. 98, 1926, 5. maijs, 1. lpp.

A. Alberings norādīja, ka zemes rentabilitāte nepārsniedz četrus procentus, savukārt kredītu procenti ir ievērojami augstāki – 10 līdz 15. Daudzu jautājumu risināšanā viņš solīja aktīvu valsts līdzdalību – jaunsaimniecību zemju kultivēšanā, kā arī lauksaimnieku kreditēšanā, nodrošinot ilgtermiņa kredītus ar zemām procentu likmēm. Ar agrāriem jautājumiem bija jānodarbojas arī ārpolitikā, A. Alberinga valdības laiks sakrita ar vācu muižnieku finanšu prasības iesniegšanu Tautu Savienībā pret Latvijas valsti par agrārās reformas laikā nacionalizēto zemi un mežiem. Ārlietās aktuāls bija Baltijas Savienības jautājums un attiecības ar PSRS, līdz ar to A. Alberings īpaši uzsvēra K. Ulmaņa kā pieredzējuša un ārvalstīs atpazīstama politiķa lomu sastādītajā valdībā.

Līdzīgi kā K. Ulmani, arī A. Alberingu prese vilka uz zoba par saistību ar lauksaimniecību. Ja K. Ulmani karikatūrās visai bieži attēloja ar sivēnu rokās, tad A. Alberingam tika zirgi. A. Alberings ilgus gadus vadīja Latvijas Zirgu audzētāju biedrību, un to prasmīgi izmantoja Latvijas neatkarīgā prese.

“Klau, kāda soļu dimdēšana!
 Skan hipodromā kling kling klings!
 Lai dzīvo zirgu audzēšana!
 Sauc braši Arturs Alberings.”²¹

A. Alberinga valdības krīze iezīmējās jau novembra sākumā, kad viņš nepilnu mēnesi bija pildījis arī finanšu ministra pienākumus. Tika pieprasīts uzticības balsojums finanšu ministram A. Alberingam, negatīvs rezultāts nozīmētu arī automātisku valdības krišanu. Aizklātā balsojumā 49 deputāti izteica atbalstu, bet 47 bija par neuzticību. Izskatījās, ka atbalsts ir panākts kārtējā saimnieciskā kompromisa dēļ – deputāti uzlika valdībai par pienākumu saukt pie atbildības kādas bankas reģionālas nodaļas²² darbiniekus un panākt, lai tiek dzēsti pārlietu lielie procentu uzrēķini.²³ Decembra sākumā situācija atkārtojās – vairāki deputāti iesniedza pieprasījumu par finanšu ministra darbību. A. Alberings Saeimas sēdē izsmeloši atskaitījās

21 *Atpūta*, 1926, 21. maijs, 5. lpp.

22 Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības bankas Ludzas nodaļa.

23 *Latvis*, Nr. 1523, 1926, 3. nov., 1. lpp.

Arturs Alberings un hipodroma zirgi.
Atpūta, 1926. gada 21. maijs, 5.lpp.

LNB, Atpūta

par paveikto, un no atbildēm bija skaidrs, ka Ministru prezidents resora aktualitātēs bija iedziļinājies un tās labi pārzināja, taču prese pamanīja – Ministru prezidents bija netipiski nervozs.²⁴ Bet īstais deputātu rosināto diskusiju jautājums jau nebija par Finanšu ministrijas darbu, par vienas bagarmašīnas pirkšanu vai nepirkšanu. Jautājums bija par kārtējās valdības gāšanu.

A. Alberinga valdība nekrita viņa nespējas vai nekompetences dēļ. Politiskās intrigas un vispārējā 20. gadu Latvijas politiskā kultūra neparedzēja ilgstošas valdības. Kārtējā valdības krīze 1926. gada decembrī tika gaidīta ar nepacietību, publikai paredzētās vietas Saeimas namā tika izķertas, gaidot demisionēšanas šovu.²⁵ Kā allaž šādos gadījumos, labējo un kreiso attiecības saasinājās. Iekšlietu ministrs pieprasīja divu sociāldemokrātu izdošanu tiesāšanai par musinošām runām mītiņos, savukārt kreisie nepalika parādā. Sarežģījās jebkura likumprojekta apstiprināšana, un tas bija indikators tuvajai valdības krīzei. 7. decembra Saeimas sēdē aizklātā balsojumā 51 deputāts nobalsoja par neuzticības izteikšanu valdībai. Kārtējā valdība bija gāzta.

A. Alberings valdībā atgriezās pēc pāris gadiem, ilgstoši ieņemot zemkopības ministra amatu kā Hugo Celmiņa, tā arī K. Ulmaņa valdībā (no 1928. gada decembra līdz 1931. gada decembrim). Šis laiks sakrita ar neražas gadiem un ekonomisko krīzi, taču, neraugoties uz to, lauksaimniecības nozarei tas bija relatīvi veiksmīgs, lielā mērā pateicoties nozares ministra spējai īstajā laikā un veidā panākt būtisku valsts atbalstu zemniekiem. Piemēram, 1929. gada martā Saeima plūdos cietušajiem lauksaimniekiem ar īpašu likumu piešķīra 9 miljonus latu no valsts rezerves fonda.²⁶

Politiskās karjeras noriets un tā cēloņi

A. Alberings bija sekmīgs zemkopības ministrs, taču 1931. gada ceturtās Saeimas vēlēšanās viņš parlamentā neiekļuva. Tas ir izskaidrojams ne

24 Tūkuma Balss, Nr. 46, 1926, 9. dec., 2. lpp.

25 Turpat, 2. lpp.

26 Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945.* Stokholma: Daugava, 1968. 351. lpp.

tikai ar iekšēju šķelšanos un nesaskaņām Latviešu zemnieku savienībā, bet arī ar vairākiem finanšu skandāliem, kas ekonomiskās krīzes apstākļos ieguva arī politisku nokrāsu. Grūtībās bija nonākuši vairāki uzņēmumi, kuru dibināšanā bija ņēmuši dalību Latviešu zemnieku savienības līderi. Ar politisko oponentu aktīvu līdzdalību tika izveidota īpaša parlamentārās izmeklēšanas komisija, kuras secinājumi bija skarbi: valsts zaudētie līdzekļi ir mērāmi miljonos. Cietumā nokļuva daži no bankrotējušo uzņēmumu tā brīža vadītājiem, savukārt Latviešu zemnieku savienības līderi, kas amatus šajos uzņēmumos jau bija pametuši, no kriminālatbildības izvairījās. A. Alberings un Ādolfs Klīve (1888–1974), ilgstošs Latviešu zemnieku savienības priekšsēdētāja K. Ulmaņa vietnieks, tika sodīti politiski – viņu uzvārdus vēlētāji no sarakstiem bija svītrojuši tik cītīgi, ka tie Saeimā neiekļuva. Pāvila Rozīša 1928. gada romāns “Ceplis” (sabiedrībā gan vairāk pazīstama tāda paša nosaukuma Rīgas kinostudijas mākslas filma) visai spilgti raksturo tā laika notikumus un tendences.

Neuzņemos no 21. gadsimta pozīcijām būt par soģi latviešu politiķiem, kuri cīnījās par varu 20. un 30. gados, taču došu plašāku ieskatu tā laika politiskajās konsekvencēs, lai šis laiks kļūtu skaidrāks, īpaši tiem, kas, labi nepārzinot Latvijas vēsturi, uzsver koruptīvas tendences mūsdienu Latvijas politiskajā vidē un idealizē pirmskara Latviju.

Savos pirmajos pastāvēšanas gados Latviešu zemnieku savienībai ievērojamu finansiālu atbalstu sniedza 1907. gadā dibinātā Kooperatīvo biedrību centrālā savienība “Konzums”, kuras pamatdarbības lauks 1917. gadā (Latviešu zemnieku savienības dibināšanas gads) bija pārtikas apgāde Vidzemē. Lielākie Latviešu zemnieku savienības izdevumi bija saistīti ar laikraksta “Brīvā Zeme” izdošanu. Taču jau 1920. gadā Latviešu zemnieku savienības un Konzuma sadarbība sarežģījās, lielā mērā Konzuma vadības nesamērīgo centienu dēļ iesaisties valsts politiskajā un saimnieciskajā dzīvē. Nesekmējās arī sarunas ar Konzuma tiešajiem konkurentiem – Latviešu lauksaimnieku ekonomisko sabiedrību, šīs organizācijas prasības bija vēl skaidrākas – nodrošināt tautā nepopulārajam sabiedrības līderim vietu Saeimā.²⁷

27 Klīve, Ā. *Latvijas neatkarības gadi*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1976. 77.–90. lpp.

Latviešu zemnieku savienības biedriem pašiem brīvu līdzekļu partijas finansēšanai nebija, un daži partijas līderi (K. Ulmanis, A. Alberings, Augusts Kalniņš, Ā. Klīve) parādus sedza ar privāti parakstītiem vekseliem, ko par augstām procentu likmēm iekļāja bankās. Redzot, ka ilgstoši šāda politika nav iespējama, partijas vadība lēma vienu no līderiem – Ā. Klīvi – sūtīt komandējumā uz citām Eiropas valstīm pieredzes gūšanai, kā līdzīgas (zemniekus pārstāvošas) partijas kārtot savas finanses. Pēc vairāku valstu apmeklējuma Ā. Klīve atgriezās ar ideju, ka jādibina saimnieciski uzņēmumi, kuru peļņa jānovirza partijas vajadzībām. Šī ideja tika atbalstīta (akceptēta arī Latviešu zemnieku savienības Saeimas frakcijā), un tika izveidoti vairāki uzņēmumi, arī akciju sabiedrība “Latvijas Atjaunošanas sabiedrība “Lats””. Statūtus izstrādāja un vadību uzņēmās pats Ā. Klīve, savukārt valdē tika iekļauti Saeimas deputāti A. Alberings, A. Kalniņš, Augusts Briedis. Viena valdes locekļa vieta tika atstāta brīva cerībā piesaistīt kādu investoru. Lai nodrošinātu iecerēto 500 000 latu statūtkapitālu, naudu uz augstām procentu likmēm (24–28 % gadā) aizņēmās komercbankās. “Lata” plānotā pamatdarbība bija saistīta ar lauksaimniecības produkcijas un inventāra tirdzniecību, taču sākotnēji darbu aizkavēja K. Ulmaņa rīkojums naudu ieguldīt brāļadēla Indriķa Ulmaņa uzņēmumā “Nafta”. Lai nodrošinātu ietekmi un naudas izlietojumu, arī šī uzņēmuma vadībā tika iekļauts Ā. Klīve, taču uzņēmuma darbībā drīz radās dažādi sarežģījumi un tas darbību izbeidza. Līdzīgos apstākļos 1924. gadā tika izveidota Rīgas “Uniona” banka, tās pirmais valdes priekšsēdētājs bija Z. A. Meierovics, viņa vietnieks bija Ā. Klīve, bet A. Alberings darbojās bankas padomē. Prese to neilgi pēc dibināšanas raksturoja kā veiksmīgu “īstu nacionālu latvju banku”.²⁸ Malā nestāvēja arī Latviešu zemnieku savienības līderis K. Ulmanis un kopā ar citiem tā brīža Satversmes sapulces locekļiem Kārli Pauļuku (nākamā Ministru prezidenta Jāņa Pauļuka brāli), Ā. Klīvi, Arturu Žeru un A. Kalniņu jau 1921. gada novembrī dibināja Latvijas Zemnieku banku ar 100 miljonu Latvijas rubļu jeb 500 000 latu akciju kapitālu, sadalot to vienādās daļās starp visiem pieciem dibinātājiem.²⁹ Pretēji vispārpieņemtajam viedoklim prāvus ienākumus no šiem saimnieciskajiem darījumiem guva arī K. Ulmanis, piemēram, 1927. gadā Latvijas Zemnieku bankas valdes

28 *Rīgas Ziņas*, Nr. 81, 1926, 14. apr., 5. lpp.

29 *Ekonomists*, Nr. 20, 1921, 15. okt., 23. lpp.; Nr. 8, 1923, 15. apr., 45. lpp.

44. 32

16
6/25 30

Augoti Godatam
Ministru Prezidenta kpi.

Veruot uikra, na fanoze
ar wakneisje manu faplat-
wikam a/s. Labo waldi,
kura firma ir nonakansa
maksatemas. gunktikas,
mans wakneisje ar wiktat-
gad no dafkam grupam
tusi faplat- ar mineto
fakudibem, kad lai isplaidi-
tu idatras aidomas pret
waldik un uiktrausket pil-
fomiskas waldikas taklam
Dardibem, laipni lufjafeti,
Augoti Godats prezidenta
Augoti, atswadinat manu no
Sensopikas Ministra pre-
nakomun un pasist per-
fomu, durai waru resom
nodot.

Riga
1920. 4/10

Augotsewida
Sensopikas Ministra

1. A. Alberinga demisijas pieteikums
(1930. gada 4. marts).

Augsti godātam Ministru
prezidenta kungam. Ņemot vērā,
ka sakarā ar kādreizējo manu
pastāvēšanu a.s. "Lats" valdē,
kura firma ir nonākusi maksāšanas
grūtībās, mans vārds arī vēl tagad
no dažādām grupām tiek saistīts
ar minēto sabiedrību, tad lai
izklaidētu katras aizdomas pret
valdību un netraucētu pilsoniskās
valdības tālāku darbību, laipni
lūdzu jūs, augsti godāts prezidenta
kungs, atsvabināt mani no
Zemkopības ministra pienākumiem
uz paziņot personu, kurai varētu
resoru nodot. Augstcienībā,
A. Alberings, Zemkopības ministrs

*Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(1307.f., 3. apr., 7.l., 16. lp.)*

2. Ministru prezidenta Hugo Celmiņa
atbilde A. Alberingam sakarā ar
iesniegto demisijas rakstu,
1930. gada 4. marts

*Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(1307.f., 3. apr., 7.l., 17. lp.)*

17

Augsti godāta Ministra kungs.

Izpildot Jūsu lūgumu, pagodinos paziņot
Jums, augsti godāts Ministra kungs, ka es atsva-
binu Jūs no zemkopības ministra pienākumu
izpildīšanas.

Izteikdams savu patieso nožēlošanu par
Jūsu aiziešanu no valdības, lūdzu pieņemt manu
sirsnīgako pateicību par Jūsu pašizliedzīgo
un lietpratīgo darbību zemkopības resorā.

Ar patiesu cienišanu

(H. Celmiņš)
Ministru prezidents.

priekšsēdētāja alga (5400 lati gadā), samaksa par darbu Valsts zemes bankas padomē (2559 lati gadā) un ieņēmumi no naudas kapitāliem (1290 lati gadā) pārsniedza viņa ieņēmumus no politiskās darbības (kopā deputāta alga, dalība komisijās un dažādas kompensācijas bija 6260 lati gadā). Ieņēmumu luvastiesu gan K. Ulmanis bija spiests atdot kreditoriem kā savu parādu procentu maksājumus (9933 lati gadā).³⁰ Tātad realitātē atteikšanās no cita veida ienākumiem nozīmētu K. Ulmaņa maksātnespēju.

Politiķi savas ietekmes sviras aktīvi izmantoja arī Latvijas Bankas dibināšanā (1922), kuras valdē tika iekļauts Ā. Klīve, ilgstoši *de facto* pildot valdes priekšsēdētāja pienākumus. Viens no pirmajiem bankas vadības soļiem bija akciju sabiedrības “Lats” kredītsaistību pārņemšana, kas nozīmēja ievērojamu procentu likmju samazināšanos (no 28 % uz 6 %), kas, pēc Ā. Klīves vārdiem, “pavēra drošas konkurences iespējas ar līdzīgām tirdzniecības firmām”.³¹ Lai arī Ā. Klīve savās atmiņās ir akcentējis, ka zemnieki labvēlīgi izturējušies pret “Latu”, zinot, ka tā līdzekļi tiek novirzīti laikrakstam “Brīvā Zeme”, cits tā laika politiķis, nākamais K. Ulmaņa autoritārās valdības sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš (1899–1977) savās atmiņās raksta gluži pretēji – tieši Latviešu zemnieku savienības līderu neveiksmes saimnieciskajos darījumos esot vairojušas nepatiku pret partiju.³² Latvijas Bankas un politiķu protekcija “Latu” nepaglāba, 1930. gadā uzņēmums bankrotēja, atstājot parādsaistības vairāk nekā četru miljonu latu apmērā, no kuriem 1,6 miljonus latu bija aizdevusi Latvijas Banka.³³ Identisks liktenis piemeklēja arī Rīgas “Uniona” banku. Izrādījās, ka no tās uzdotā viena miliona latu pamatkapitāla tika faktiski iemaksāti tikai 10 000 latu jeb viens procents, pārējam kapitālam nebija reāla seguma.³⁴

A. Aizsilnieks pamatoti norāda, ka dibināšanas brīdī šie uzņēmumi un tiem piesaistītie līdzekļi netika pienācīgi kontrolēti, kas lielā mērā skaidro šo uzņēmumu bankrotu, kolīdz situācija ekonomikā un finanšu

30 Grunte, V. Ko vēstī ienākumu paziņojumi. Par Gustavu Zemgalu, Raini, Kārli Ulmani u. c. *Latvijas Arhīvi*, 2006. Pieejams: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/79-91-VESTURE-Grunte.pdf 82. lpp.

31 Turpat, 89. lpp.

32 Bērziņš, A. *Labie gadi*. Rīga: Lauku Avīze, 2014. 99. lpp.

33 Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 416. lpp.

34 Turpat, 315. lpp.

tirgos saasinājās. Taču kādu reālu kontroli var prasīt no Finanšu ministrijas, kad uzņēmumus dibina ietekmīgākās politiskās partijas līderi, nekautrējoties izmantot visu savu politisko varu un ietekmi.

Jebkādu A. Alberinga, kā arī citu Latviešu zemnieku savienības līderu saistību ar bankrotējušajiem uzņēmumiem partija kategoriski noraidīja, un tiesā to pierādīt tā arī neizdevās, lai gan šie uzņēmumi bija galvenie Latviešu zemnieku savienības finansētāji līdz pat savam bankrotam. Tai pašā laikā tieši A. Alberings bija vienīgais, kurš uzņēmās politisku atbildību par šiem finanšu skandāliem. Presē šis jautājums tika apspriests visai plaši, jo bija noplūdusi informācija, ka ir atrasts grēkāzis, lai noklusinātu korupcijas skandālu un pieseltu citus līdzdalībniekus,³⁵ un ka A. Alberings tiks upurēts, lai nebūtu jākrīt visai valdībai. 1930. gada 4. martā A. Alberings Ministru prezidentam Hugo Celmiņam lūdza atbrīvot sevi no zemkopības ministra amata, lai “izklaidētu katras aizdomas pret valdību un netraucētu pilsoniskās valdības tālāku darbību”.³⁶ Tai pašā dienā tika saņemts H. Celmiņa akcepts un pateicība par līdzšinējo darbību: “Izteikdams savu patieso nožēlošanu par Jūsu aiziešanu no valdības, lūdzu pieņemt manu sirsnīgāko pateicību par Jūsu pašaizliedzīgo un lietpratīgo darbību zemkopības resorā.”³⁷ Latviešu zemnieku savienība savu nostāju, ka ar bankrotējušajiem uzņēmumiem tai nav nekāda sakara, nemainīja un pie pirmās izdevības panāca A. Alberinga atjaunošanu zemkopības ministra amatā. Tāda izdevība radās pēc gada, kad krita H. Celmiņa valdība un 1931. gada martā tika izveidota jauna valdība K. Ulmaņa vadībā. Tomēr nesenā nokļūšana finanšu skandāla epicentrā A. Alberinga reitingu bija krietni samazinājusi – 1931. gada rudenī notikušajās vēlēšanās viņš vairs Saeimā ievēlēts netika un arī valdības ministra posteni viņam nepiedāvāja.

1931. gada decembrī A. Alberings ar partijas gādību tika iekļauts Valsts zemes bankas padomē (bankas padomes priekšsēdētājs no 1930. gada bija K. Ulmanis), vēlāk viņš kļuva par šīs bankas priekšsēdētāju un šos pienākumus pildīja līdz pat savai nāvei. Savukārt presē zobgaļi 1931. gadā publicēja šādu sludinājumu:

35 *Sociāldemokrāts*, Nr. 53, 1930, 5. marts, 2. lpp.

36 LVVA, 1307. f., 3. apr., 7.l., 16. lp.

37 Turpat, 17. lpp.

A. Alberings pie Rūjienas biedrības
nama Zemnieku svētkos. Centrā,
pirmajā rindā A. Alberings (ar gaišu
hūti), viņam labajā pusē sieva Magda.
Pirmais no labās Rūjienas mācītājs
Roberts Slokenbergs.
1931. gada 20. septembris

Rūjienas muzejs

“Mūsu mīlais labais gādnieks, sirsnīgais kustoņu draugs Arturs Alberings
kritis vēlēšanu cīņās. Mīļā atmiņā viņu paturēs visi hipodroma zirgi”.³⁸

Lai arī A. Alberings bija izkritis no politiskās aprites, viņš tomēr aktīvi
turpināja darboties biedrībās. 1933. gada otrajā pusē, ņemot vērā
starptautisko situāciju, atsākās mēģinājumi stiprināt Baltijas valstu
sadarbību. Visai maz zināma ir Latvijas sabiedriski diplomātiskā
iniciatīva dibināt Baltijas ūniju – ap Baltijas jūru esošo valstu
ekonomisku un politisku savienību.³⁹ Kā ūnijas mērķis tika deklarēts:
“Veicināt ap Baltijas jūru dzīvojošo tautu kopdarbību uz taisnības
un goda pamatiem un sekmēt viņu konsolidēšanos kopīgo interešu
organizētai aizsardzībai.”⁴⁰ Svinīgā konferencē, klātesot daudziem
diplomātiem un ārvalstu amatpersonām, tika deklarēti Baltijas jūras

38 *Aizkulisēs*, Nr. 44, 1931, 30. okt.

39 Kā ūnijas atbalstītāji tika minēti 242 sabiedriski un politiski darbinieki,
uzņēmēji, mākslinieki, militārpersonas, arī A. Alberings. Īpaša uzmanība
pievēršama izdotā biļetena vākam, kur attēlotas valstis ap Baltijas jūru. It kā
nejauši nav novilkta faktiskā robeža starp Lietuvu un Poliju, savukārt vārds
“Lietuva” sniedzas pār teritorijām austrumu virzienā, kuras tā nekontrolē –
izcils piemērs, kā izvairīties no tiešas diplomātiskas konfrontācijas ar Poliju un
vienlaikus dot mājienu, kā pusē biļetena izdevēji ir.

40 *Baltijas Ūnija*, Nr. 1, 1933, 1. nov., 1. lpp.

valstu sadarbības pamatprincipi – vienlīdzība valstu attiecībās un ekonomiska specializēšanās tajās jomās, kur to attīstīšanai ir vislabākie priekšnoteikumi. Tāpat tika deklarēts, ka Baltijas ūnijas pamats būs triju Baltijas valstu savienība, kas pēc tam tiks paplašināta, pievienojoties citām valstīm. Latvijas–Igaunijas biedrības priekšsēdētājs A. Alberings savā uzrunā precīzi raksturoja šīs iniciatīvas jēgu: “[..] Arī mēs, latvieši un igauņi, negribam ierobežoties tikai ar šo abu valstu sadarbību. Mēs dēstām jaunu, spēcīgu Baltijas ozola stādu, kam jātop nelokāmam un izturīgam pret visām varbūtējām bargām vētrām; tā zari lai sniedzas arī pāri mūsu tuvāko kaimiņu zemēm. Mēs gribam sniegt savu draudzīgo roku kā uz dienvidiem no Latvijas un ziemeļiem no Igaunijas, tā arī pāri Baltijas jūras ūdeņiem.”⁴¹

Mantojums

Draugi A. Alberingu esot saukuši par prezidentu. Visa viņa politiskā darbība noritēja Saeimas laikā, tādēļ agrārās reformas “veiksmes stāstā” K. Ulmaņa autoritārā režīma valdīšanas laikā viņš faktiski netika pieminēts,⁴² jo pieminēt Saeimu bija sliktais tonis. A. Alberingam 30. gadu beigās Rūjienā tika uzstādīts piemineklis, kam nācās piedzīvot to pašu, ko visai latviešu tautai padomju okupācijas gados. Pieminekli nogāza, galvu iemeta upē, tā vietā uzstādīja pionieri. Tagad piemineklis A. Alberingam ir atjaunots un ir viens no Rūjienas pilsētas un novada simboliem.

Raksturojot A. Alberingu, vislabāk iederas viņa radnieka Luda Alberinga atmiņas: “Arturs Alberings bija īsts saimnieks no galvas līdz kājām un zemnieka tiesības aizstāvēja Zemes padomē, Satversmes sapulcē, Saeimā un visur, kur tas saimnieciski vai politiski bija vajadzīgs. Zemnieku apvienošana un organizēšana Rūjienas rajonā bija viņa darbs, un rūjienieši viņu ik gadus Zemnieku savienības vēlēšanās vienbalsīgi vēlēja par rajona priekšnieku. Īsi pirms miršanas viņam nācās piedzīvot rūgtu vilšanos, kad, pateicoties godkārtīgā

41 Turpat, 42. lpp.

42 Piemēram, *Latvijas agrārā reforma*. Rīga: Zemkopības ministrija, 1938, 640 lpp.

Slokemberga⁴³ intrigām, rajona vēlēšanās pie aizklātas balsošanas ar vienas balss pārkumu viņa kandidatūra priekšnieka amatam tika noraidīta. Tad es pirmo reizi redzēju, ka Arturs raudāja. Viņa dibinātās Zemnieku savienības nodaļas pārstāvji bija viņu pametuši vienu, un viņš raudāja. Vai pravielis savā tēvu zemē netiek cienīts? Nē, latvju tauta atzina viņa nopelnus saimniecības labā, latvju tauta akceptēja viņa izstrādāto agrārās reformas projektu un muižnieku zemes sadalīšanas plānu. Par latvju tautas saziņoto naudu Arturam Alberingam Rūjienā uzcelts pieminēklis “Sējējs”.⁴⁴

Bet stāstu par A. Alberingu beigšu ar viņa pašā 25 gadu vecumā teikto runu. To raksturo vēriens, optimisms un enerģija, kas viņu nepameta visa mūža garumā: “Uzsāksim savus mīlestības pierādījumus ar mazo sēkliņu, kam ir, bija un būs galvenākā nozīme dabas jaukumos. Te mīļš un svētīgs darbs mūsu zemkopjiem. Te mīļš darbs arī zemkopju zeltēnītēm, kam sen ir nācis laiks vairāki meklēt zemi un dabu nekā bālo vaigu!

43 Roberts Slokenbergs, mācītājs (1898–1957).

44 Alberings, L. *Atmiņas par Arturu Alberingu*. 1956. gada 10. dec., Virsburgā. Rūjienas muzeja fonda materiāli, mašīnraksts. 1. lpp.

Kārļa Zemdegas pieminēklis
 “Sējējs” uzstādīts Rūjienā
 1939. gadā kā veltījums
 A. Alberingam. Padomju okupācijas
 gados pieminēklis tika demontēts,
 taču Atmodas laikā visas pieminēkļa
 daļas tika atrastas (tostarp Rūjas
 upē iemestā galva) un 1988. gada
 18. novembrī to atkārtoti uzstādīja
 iepriekšējā vietā

Foto Gatis Krūmiņš

Cilvēks ar pareiziem skatiem uz dabu stipri atšķiras no tāda, kam tie
 trūkst. Tādam cilvēkam pasaules dzīve būs patīkama un tumšākā naktī
 spīdēs spoža saulīte! Tas neteiks, ka dzīvot ir apnicis!”⁴⁵

Literatūra

1. 20. gadsimta Latvijas vēsture 1900.–1918. I sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
2. 20. gadsimta periodiskie izdevumi: *Aizkulīses, Atpūta, Balss (Zemkopības pielikums), Baltijas Ūnija, Ekonomists, Latvis, Lauku Darbs, Laukstrādnieks, Pēdējā Brīdī, Rīgas Ziņas, Tukuma Balss, Valdības Vēstnesis*.
3. Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945*. Stokholma: Daugava, 1968.
4. Alberings, L. *Atmiņas par Arturu Alberingu*. 1956. gada 10. dec., Virsburgā. Rūjienas muzeja fonda materiāli, mašīnraksts.
5. Bērziņš, A. *Labie gadi*. Rīga: Lauku Avīze, 2014.
6. Brancis, M. *Kāpt mūzas kalnā: Marta Alberinga*. Rīga: Atēna, 2002.
7. Grunte, V. Ko vēstī ienākumu paziņojumi. Par Gustavu Zemgalu, Raini, Kārli Ulmani u. c. *Latvijas Arhīvi*, 2006.
8. Klīve, Ā. *Latvijas neatkarības gadi*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1976.
9. *Latvijas agrārā reforma*. Rīga: Zemkopības ministrija, 1938.
10. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1307. f., 3. apr., 7.l.
11. Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.

45 Zemkopības pielikums. *Balss*, Nr. 15, 1901, 13. jūl.

Iedzīvini Bļodnieku

Dr. hist. Valters Ščerbinskis

Ādolfs Bļodnieks **(07.08.1889.¹–21.03.1962.)**

Finansists, valsts saimniecisko jautājumu risinātājs

Izglītība

Tukuma tirdzniecības skola

Kurskas reālskola

Rīgas Politehniskais institūts

Darbs

1920. Finanšu ministrijas Vispārējā departamenta direktors
- 1923.–1937. Latvijas Bankas padomes loceklis
- 1931.–1933. Latvijas Bankas padomes priekšsēdētāja biedrs
Latvijas Komercbankas un Pirmās Latvijas transporta apdrošināšanas
biedrības līdzdibinātājs
- 1922.–1934. Laikraksta “Latvija” izdevējs un redaktors
- 1952.–1955. Žurnāla “Latvijas Brīvība” (ASV) redaktors
Daudzu publikāciju autors laikrakstos “Rīgas Avīze”, “Latvija”,
“Dzimtenes Atbalss”

Politika

Tautas padomes loceklis

Satversmes sapulces loceklis, Finanšu un budžeta komisijas
priekšsēdētājs

Otrās, trešās un ceturtās Saeimas deputāts

24.03.1933.–16.03.1934. Ministru prezidents

1 Pēc vecā stila 24.07.1889.

Ādolfā Bļodnieka un viņa sievas
Annas ārzemju pase.
Izdota 1928. gada 26. martā

Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(3234.f., 33. apr., 79371.l.)

Latviešu politiķis un Ministru prezidents Ādolfs Bļodnieks piedzima 1889. gada 7. augustā Tukumā. Tāpat kā daudzi citi starpkaru laika Latvijas politiķi (var minēt kaut vai tikai Kārli Ulmani, Jāni Čaksti, Gustavu Zemgalu) Ā. Bļodnieks nāca no Zemgales. Tomēr atšķirībā no pārējiem viņa sociālā izcelšanās nebija saistīta ar laukiem un viņa vecāki nebija lielu lauku māju īpašnieki. Mazais Ādolfs nāca pasaulē dzelzceļnieka ceļu meistara palīga ģimenē, un dzīves sākumu viņš pavadīja dzelzceļa kazarmās. Ā. Bļodnieks beidza Tukuma tirdzniecības skolu. Un tad nāca 1905. gads. Par piedalīšanos revolucionārajos notikumos 16 gadus vecajam puisim nācās doties prom no Baltijas guberņas uz Iekšķrieviju. Atgriežoties Latvijā, viņš uzsāka studijas Rīgas Politehniskajā institūtā (1910. gadā), tomēr pēc Pirmā pasaules kara sākuma studijas pārtrauca, jo institūts tika pārcelts uz Maskavu. Kara laikā Ā. Bļodnieks dienēja armijā – aviācijas vienībā un piedalījās latviešu sabiedriskajās aktivitātēs. Pēc atgriešanās Latvijā 1918. gada septembrī viņš aktīvi iesaistījās politiskajā darbībā – no 1918. gada novembra bija Tautas padomes loceklis, pēc tam ievēlēts Satversmes sapulcē, otrajā, trešajā un ceturtajā Saeimā. 1945. gadā, tuvojoties otrajai padomju okupācijai, Ā. Bļodnieks devās trimdā. Viņš aizgāja mūžībā 1962. gada 21. martā Ņujorkā.

Saimnieciskajā darbā

Dzīvodams Krievijā, Ā. Bļodnieks kā eksterns beidza Kurskas reālskolu. Ņemot vērā reālskolas mācību programmas specifiku, likumsakarīgi, ka vēlāk studiju ceļi viņu aizveda nevis uz Tērbatas Universitāti, bet gan uz Rīgas Politehnisko institūtu, kur pirms Pirmā pasaules kara Ā. Bļodnieks bija studējis komerczinības. Lai gan studijas netika pabeigtas, tomēr zināšanu pamatus topošais valsts darbinieks un politiķis ieguva. Turpmāk tautsaimniecības un finanšu procesu administrēšanu un vadīšanu Ā. Bļodnieks apguva praksē. No 1920. gada viņš ieņēma Finanšu ministrijas Vispārējā departamenta direktora amatu. Pateicoties interesei un zināšanām par fiskālo politiku, Ā. Bļodnieks ilgu laiku bija Latvijas Bankas vadībā. No 1923. līdz pat 1937. gadam politiķis darbojās bankas padomē, bet 30. gadu sākumā bija

Tukuma tirdzniecības skola
Tukuma muzejs

Politīķis ar “savu” partiju

Pati svarīgākā vieta Ā. Bļodnieka dzīvē neapšaubāmi bija politikai. Jau studiju laikā viņš piepelnījās, publicēdamies laikrakstos “Rīgas Avīze”, “Latvija” un “Dzimtenes Atbalss”. Topošais politiķis bija aktīvs bēgļu sabiedriskajās organizācijās Maskavā, bieži uzstājās ar priekšlasījumiem dažādos bēgļu domātos sarīkojumos. Pirmo politisko rūdījumu Ā. Bļodnieks guva 1917. gadā, būdams bēgļu komitejas delegāts. Kādu laiku Maskavā viņš bija arī Maskavas kareivju un strādnieku deputātu padomes loceklis, līdz no padomes izslēgts kā kadetu (konstitucionālo demokrātu) atbalstītājs. Būtībā līdzīgi ceļi uz Latvijas politisko skatuvi aizveda daudzus vēlākos latviešu politiķus.

1918. gada nogalē Ā. Bļodnieks atgriezās Latvijā, būdams Latvju kareivju nacionālās savienības priekšsēdētājs. Vēlāk šī organizācija deva būtisku ieguldījumu Latvijas bruņoto spēku izveidē. 1919. gada pavasarī Ā. Bļodnieks kļuva par jaunformējamo spēku priekšnieka adjutantu Liepājā. Pēc tam sekoja Nacionāldemokrātu partijas dibināšana un partijas Centrālās komitejas locekļa amats.

1920. gadā Satversmes sapulcē Ā. Bļodnieks iekļuva no Demokrātu savienības. Lielā mērā pateicoties finansista reputācijai, Ā. Bļodnieks tika ievēlēts par sapulces Finanšu un budžeta komisijas priekšsēdētāju,

viņš ieņēma arī Kara lietu komisijas vicepriekšsēdētāja amatu un bija Sociālās likumdošanas jautājumu komisijas loceklis. Šajā laikā Satversmes sapulces centriski noskaņotais deputāts rosīgi publicējās dažādos laikrakstos, galvenokārt pievēršdamies tautsaimniecības jautājumiem. Mēģinājums gūt sekmes pirmās Saeimas vēlēšanās no centriskās Latvijas Jaunzemnieku savienības bija nesekmīgs. 1924. gadā Ā. Bļodnieks kopā ar domubiedriem nodibināja Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partiju, kurai bija ievērojami lielāka nozīme valsts politikā. Būdams ne tikai partijas Centrālās valdes priekšsēdētājs un partijas laikraksta “Latvija” izdevējs un redaktors, viņš lielā mērā personificēja šo iesākumā nelielo politisko organizāciju. Līdzīgu partiju 20. gadu Latvijā netrūka. Tomēr Ā. Bļodniekam bija lielāka autoritāte un vairāk prasmju un spēju nekā citiem mazo partiju līderiem. Politiskā organizācija, kuru tā laika sabiedrībā dēvēja arī par sīkbļodniekiem, laika pārbaudi izturēja – 1931. gada vēlēšanās tā ieguva astoņas deputātu vietas, kas tik sadrumstalotā parlamentā, kāda bija Latvijas Saeima, bija visai nozīmīgs sasniegums. Jaunsaimnieki un sīkgruntnieki centās piesaistīt sev jaunsaimnieku elektorātu, saprotot, ka vecsaimnieku vidū Latviešu zemnieku savienība baudīja nedalītu popularitāti. Kritiķi gan bieži vien uzsvēra, ka jaunsaimnieki un sīkgruntnieki ir tikai tāda zemsaviešu (t. i., Latviešu zemnieku savienības) piedeva un galvenajos jautājumos, kā atzīmēja sociāldemokrātu līderis Fricis Menderts, “vilkās zemsaviešu astē”.² Šis bija arī laiks, kad partijas pārstāvis Ā. Bļodnieks ieguva augsto sekretāra amatu parlamentā.

1931. gada Saeimas vēlēšanu iznākumu ietekmēja arī korporeļu aģitācija pret ārpuskorporāciju kandidātiem, galvenokārt Latviešu zemnieku savienībā, tomēr Ā. Bļodnieku kā atsevišķas nelielas politiskas partijas neapšaubāmu līderi šīs aktivitātes īpaši neietekmēja. Lai gan studiju laikā Ā. Bļodnieks bija kļuvis par korporācijas “Tālavija” biedru, tomēr viņš nebija aktīvs filistru aprindās ārpus savas korporācijas, acīmredzot pareizi saprazdams, ka jaunsaimniekiem un sīkgruntniekiem nav cerību uz nozīmīgu atbalstu korporeļu aprindās.

30. gadu sākums Latvijas politikā bija ļoti sarežģīts. Saimnieciskā krīze izraisīja lielu sociālo spriedzi – uzņēmumi izputēja, cilvēki vairs

2 *Lauku Dzīve*, 1931, 16. apr.

1. Bļodnieku dzimta un tuvinieki.
Pirmajā rindā no kreisās: Vilis Druja, viņa sieva Anna Druja, klēpī mazdēls Ģirts Bļodnieks, kāda no omītiem, iespējams, Kalniņa kundze ar mazdēlu Zigurdu Bļodnieku (Ādolfa sievas Annas, dz. Kalniņas, bērns no pirmās laulības), klēpī, iespējams, Ziemeļu meitiņa Ilze, Ilze Kunnosa (dz. Druja, K. Bļodnieka pirmās sievas māsa), pēdējā rindā, iespējams, kalpone; otrajā rindā: Kārlis Bļodnieks, Ādolfs Bļodnieks ar kundzi Annu (dz. Kalniņa), nenoskaidrots, Edmunds Ziemeļis ar kundzi Nelliju (Annas Kalniņas māsa), pēdējais nenoskaidrots.
20. gadu beigas. Ziņas sniedza Irina (Ilze) Kļava, dz. Bļodniece.
Fotogrāfs Jānis Kalniņš

2. Rīgas Jūrmala, iespējams, Dzintaros, 20. gadu vidū. No kreisās: Ādolfs Bļodnieks, Vilis Druja (Kārļa Bļodnieka pirmās sievas tēvs, uzņēmējs), Kārlis Bļodnieks

nevarēja atrast darbu, valstij trūka līdzekļu, lai pabarotu pieaugošo bezdarbnieku armiju. Šādos apstākļos saasinājās politiskā vide, jo daudzi pievērsās alternatīviem politiskiem spēkiem, nereti populistiem un radikāļiem – tādiem, kas solīja labklājību tūlīt un nekavējoties. Pieauga neapmierinātība ar politisko partiju un esošo politisko institūciju darbību, tās tika vainotas nespējā atrisināt svarīgus sociālos jautājumus. Šādos apstākļos no 1933. gada 24. marta par Ministru prezidentu kļuva Ā. Bļodnieks. Ir skaidrs, ka viņa prioritātes bija saistītas ar sociālo un saimniecisko jautājumu risināšanu. Kā savā pirmajā runā radiofonā pēc stāšanās amatā uzsvēra jaunais Ministru prezidents, viņa prioritātes būs līdzekļu sagāde ar iekšējā aizņēmuma palīdzību, lata stabilitātes noturēšana, dažādu piemaksu apturēšana, tajā pašā laikā netaupot uz drošības sargu rēķina (iespējams, Ā. Bļodnieks domāja gan armiju, gan policiju, gan arī aizsargus). Ārpolitikā būtiskas izmaiņas nebija paredzētas, Ā. Bļodnieks turpināja uzturēt ideju par ciešāku Baltijas valstu sadarbību. Nobeigumā jaunais Ministru prezidents uzsvēra, ka “iekšējā politikā valdība ar lielāko nesaudzību apkaros visas mūsu republikai un tās ieguvumiem naidīgās tendences, lai no kuras puses tās arī nenāktu”.³ Tajā pašā laikā, lai nodrošinātu valdības stabilitāti ar astoņu savas partijas deputātu balsīm, bieži vien nācās iztapt visiem koalīcijā pārstāvētajiem spēkiem. Ā. Bļodnieks bija darbīgs, politiski pieredzējis, ar savu zināmu atbalstītāju loku un galu galā spēja noturēt valdības vadītāja grožus gandrīz veselu gadu.

Ārpus politiskās elites

Ā. Bļodnieks nebija apvērsuma rīkotājiem pietuvināto grupā. Tas, protams, nenozīmēja, ka viņa un, piemēram, Kārļa Ulmaņa vai Alfrēda Bērziņa uzskati radikāli atšķirtos. 15. maija apvērsums nesakņojās nemiernieku un viņu oponentu ideoloģiskajās atšķirībās, tas bija lielā mērā saistīts ar noteiktu politiķu vēlmi īstenot savus plānus, ar K. Ulmaņa ambīcijām pārvaldīt valsti vienpersoniski. Apvērsuma plāns tika gatavots laicīgi un pietiekami pārdomāti. Laikam Ā. Bļodnieks tika uzskatīts par gana nopietnu šķērslī, tāpēc viņa vadītajai valdībai

3 Latvijas Kareivis, 1933, 9. apr.

1

2

Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku
partijas valdes priekšsēdētājs
Saeimas deputāts Ādolfs Bļodnieks
uzrunā partijas organizētās Latvijas
agrārreformas 10 gadu jubilejai
veltītās jaunsaimnieku dienas
dalībniekus Rīgas Centrāltirgū.
1930. gada 15. jūnijs

*Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
(VN_6284_499)*

vajadzēja krist, lai nodrošinātu K. Ulmanim pēc iespējas labākas izejas pozīcijas apvērsuma īstenošanai. Zīmīgs apliecinājums tam rodams K. Ulmaņa tuva līdzgaitnieka un apvērsuma piekritēja Vilhelma Muntera dienasgrāmatā. 1. marta ieraksts vēsta: “Ulmanis: valdība jāgāž”.⁴

2. marta sēdē, pēc A. Bērziņa ierosinājuma, notika balsojums par uzticības izteikšanu valdībai. Atbalstam pacēlās tikai deviņas rokas. Pēc dažām dienām (5. martā) V. Munters saņēma vēl vienu iepriecinošu ziņu – nozīmīgākais latviešu dienas laikraksts “Jaunākās Ziņas” esot atteicies turpmāk atbalstīt Ā. Bļodnieku. Latviešu zemnieku savienības runātāji parlamentā taisnojās, ka nav tikusi īstenota partijas interesēm atbilstoša saimnieciskā politika. Tie bija ļoti apšaubāmi apgalvojumi, jo Latviešu zemnieku savienība šajā laikā nebija nekāda malā stāvētāja. Tomēr Ā. Bļodnieka valdības krišana varēja sabiedrības acīs vēl vairāk pasvītrot koalīcijas valdības darba nespēju. Un tā 1934. gada 16. martā Ā. Bļodnieka valdība beidza pastāvēt. Tas radīja lielus priekšnoteikumus apvērsuma praktiskajai īstenošanai, jo nu jaunās valdības vadīšana tika uzticēta K. Ulmanim. Netieši to apstiprina arī pašā Ā. Bļodnieka atmiņās, kurās viņš apgalvo, ka īsi pēc Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas kongresa 1934. gada pavasarī K. Ulmanis sarunā ar Ā. Bļodnieku devis mājienu par savām iecerēm, jo valdības vadītāja Ā. Bļodnieka legālais reformu ceļš K. Ulmanim liesies par garu, un viņš beigās piebildis, ka “mums, zemniekiem, vajadzētu turēties kopā”.

Apvērsuma rīkotāji Ā. Bļodnieku visticamāk uzskatīja par potenciālu pretinieku, tāpēc Ā. Bļodniekam nācās pilnībā pamest politiku. Legālā politiskā cīņa bija likvidēta, jaunajā režīmā vairs nebija iespējama jebkādu politisku organizāciju darbība. Parlaments tika atlaists, un deputāti vai nu meklēja citu nodarbošanos, vai arī devās pensijā.

Domājams, ka Ā. Bļodnieks, kurš savā ilgajā politiskajā darbībā bija labi iepazinis K. Ulmani, bija neizpratnē par savu lomu un par jaunā režīma turpmāko attīstību. V. Muntera dienasgrāmatā ir saglabāties 23. maija ieraksts par to, ka Ā. Bļodnieks pie K. Ulmaņa ir “dumji izrunājies”, neesot nācis apsveikt K. Ulmani, bet gan runāt par tekošām lietām. Kā

4 LVVA, 2630. f., 1. apr., 5. l., 105. lp.

saprast šo ierakstu? K. Ulmanim nebija vajadzīgs Ā. Bļodnieka atbalsts. Vienīgais, ko jaunais valsts vadītājs varēja vēlēties, bija bezierunu lojalitātes apliecinājums. Iespējams, tādēļ Ā. Bļodnieka uz iepriekšējo pazišanos un ideoloģisko radniecību balstītā drošā rīcība izsauca tik nicīgu V. Muntera raksturojumu.

Tomēr drīz Ā. Bļodniekam bija iespējams pārliecināties par autoritārā režīma politiku. Liepājas koncentrācijas nometnē internēti līdz ar sociāldemokrātiem un citiem kreisajiem tika arī daži Ā. Bļodnieka Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas biedri, vēl citi partijas biedri tika atlaisti no dažādiem amatiem lauku pašvaldībās. Piemēram, Liepājas koncentrācijas nometnē nonāca ne tikai Saeimas deputāts un Ā. Bļodnieka partijas biedrs Alberts Erniņš, bet arī partijas biedrs un kolēģis Zemes bankas padomes loceklis Rihards Kronbergs.

Atšķirībā no citiem politiķiem Ā. Bļodnieks pēc apvērsuma pilnībā neatstāja valsts pārvaldi. Līdz 1937. gadam viņš turpināja strādāt Latvijas Bankas padomē. Līdzīgi vairumam bijušo politiķu viņš opozicionārās darbībās nepiedalījās un ne uz kādu radikālu rīcību nebija gatavs. Tajā pašā laikā daudzi bijušie politiķi bija neapmierināti ar patvaļīgo K. Ulmaņa rīcību. To apliecināja padomju pilnvarotā pārstāvja Stepana Brodovska ziņojums uz Maskavu 1936. gadā. Ā. Bļodnieks padomju pārstāvim bija teicis, ka apstākļi Latvijā būtu bijuši ciešami, ja pieņemtu jaunu konstitūciju un valdītu bez kara stāvokļa.

Tomēr līdz pat neatkarības zaudēšanai nekas neliecināja par būtiskām izmaiņām demokratizācijas virzienā. Kā atbilde uz K. Ulmaņa vilcināšanos ar solīto Satversmes reformu sekoja opozīcijas grupas izveidošanās 30. gadu pašā nogalē. Zīmīgi, ka šajā grupā bija ne tikai bijušie politiskie darbinieki (sociāldemokrāti, decentristi, arī Ā. Bļodnieks), bet arī esošajā elitē pabijušie vai esošie politiķi (Mārgers Skujenieks, Vilis Gulbis) un atklātie oponenti (iespējams, viņu vidū arī Gustavs Celmiņš). Tā īsi pirms Latvijas okupācijas padomju pilnvarotais pārstāvis Ivans Zotovs ziņoja uz Maskavu par sarunu ar Ā. Bļodnieku, kurā viņš stāstījis par sarunām starp dažādām un pat ļoti atšķirīgām K. Ulmaņa režīmam opozicionārām grupām.

Pēc okupācijas

1940. gads un sekojošā padomju okupācija un aneksija pārsteidza visu Latvijas sabiedrību. Padomju prasības jaunu vēlēšanu sarīkošanai steidza izmantot arī daži neatkarīgās Latvijas nekomunistiskie politiķi, tajā skaitā Ā. Bļodnieks. Viņi mēģināja iesniegt vēlēšanu komisijai apvienoto sarakstu, kuru, protams, nepieņēma, jo tas varēja apdraudēt Maskavā izauklētā okupācijas scenārija sekmīgu norisi.

1941. gada 14. jūnijā Ā. Bļodnieks apcietināts netika, tiesa gan, apcietinājumā nonāca viņa brālis Kārlis, bet piederīgie tika izsūtīti. Vācu okupācijas laikā Ā. Bļodnieks vadīja Dzelzceļnieku klubu un tikās ar citiem neatkarīgās Latvijas politiķiem. Tomēr Latvijas Centrālajā padomē viņš neiesaistījās. Laikabiedrs un politiķis Felikss Cielēns uzskatīja, ka Ā. Bļodnieks devis izvairīgu atbildi uz aicinājumu piedalīties nevis glāvēlības dēļ, bet gan bailēs par iespējamo vācu varas iestāžu atreibību saimnieciskajam uzņēmumam, kurā Ā. Bļodnieks bija nodarbināts.⁵

Nebija pārsteigums, ka, tuvojoties Sarkanajai armijai, Ā. Bļodnieks kopā ar citiem neatkarīgajā Latvijā politiski aktīviem cilvēkiem devās bēgļu gaitās. Vēlāk, nonākot Amerikas Savienotajās Valstīs, viņš apmetās uz dzīvi Ņujorkā. Šeit viņš uzsāka aktīvu sabiedrisko darbu, atjaunodams Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas darbību, kļūdams par tās pārstāvi komitejā Latvijas brīvībai. Vairākus gadus viņš bija arī Brīvās Eiropas komitejas loceklis un priekšsēdētājs. Trimdā angļu valodā Bļodnieks izdeva savas atmiņas par starpkaru laiku Latvijā un par politiskajiem procesiem, kuru aktīvs dalībnieks viņš bija bijis. Ā. Bļodnieks mira 1962. gada 21. martā un pēc nāves tika kremēts un apbedīts Grīnvuda kapos.

Nobeigumā interesanti piebilst, ka Ā. Bļodnieka aktivitātes neatkarīgajā Latvijā nav atstājušas vienaldzīgus cilvēkus arī mūsdienās. 2013. gadā portālā “draugiem.lv” parādījās uzaicinājums pievienoties Ā. Bļodnieka biedrībai – organizācijai, kuras mērķis ir apvienot gudrākos, enerģiskākos un spējīgākos Latvijas iedzīvotājus, kas vēlas

5 Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 5. grāmata*. Stokholma: Memento, 1999. 103. lpp.

Saeimas deputāts Ādolfs Bļodnieks,
1928. gads

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
(VN_6284_133)

dalīties savās zināšanās un ir gatavi rīkoties, lai veicinātu valsts attīstību. Nav gan zināms, vai biedrības veidotājiem izdevās uzsākt darbu, tomēr atbalstāmas ir visas aktivitātes, kas ved uz mūsu valsts labklājību.

Literatūra

1. *Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi pētījumos un avotos.* Sast. Ščerbinskis, V., Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012.
2. Blodnieks, A. *The Undefeated Nation.* New York: Robert Speller & Sons, 1964.
3. Freivalds O. *Latviešu politiskās partijas 60 gadus.* Kopenhāgena: Imanta, 1961.
4. *Korporācija Talavija. 1900–1925–1965–2000.* Atb. red. R. G. Slaidiņš. Rīga: Elpa, 2000.
5. Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914.–1940.* Stokholma: Daugava, 1976.

Dr. hist. Jānis Šiliņš

Hugo Celmiņš

(30.10.1877.¹–30.07.1941.)

Ministru prezidents kareivja šinelī

Izglītība

Lubānas ministrijas skola
Gori-Gorku zemkopības vidējā skola (Mogiļevas guberņa)
Rīgas Politehniskais institūts
Maskavas lauksaimniecības institūta kursi
Bernes universitāte Šveicē

Militārais dienests

- 1889.–1899. Brīvprātīgais 177. Izborskas kājnieku pulkā Rīgā, rezerves praporščiks
1900. Rezerves virsnieks nometnes apmācībā 90. Oņegas kājnieku pulkā Rēvelē (Tallinā)
1904. Pēc krievu–japāņu kara mobilizēts, dienests dažādās vienībās (94. Jeņisejas kājnieku pulks, 96. un 84. rezerves bataljonā) Pleskavā, Pēterburgā un Staraja Rusā
1905. Atvaļināts no aktīvā dienesta
- 1914.–1918. Mobilizācija, dalība kaujās un vācu gūsts Pirmā pasaules karā
- 1919.–1920. Dalība Latvijas neatkarības karā

1 Pēc vecā stila 18.10.1877.

Darbs

- 1904. Agronoma palīgs Oloņecas guberņas zemstē
- 1905.–1908. Samāras lauksaimniecības vidusskolas skolotājs
- 1907.–1913. Laikraksta “Baltijas Lauksaimnieks” redaktors
- 1908. Agronoms un kursu vadītājs Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrībā
- 1910.–1914. Vecākais speciālists lopkopībā Baltijas guberņās
- 1918.–1919. Priekuļu lauksaimniecības skolas skolotājs
- 1918.–1919. Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības sekretārs
- 1918.–1919. Laikraksta “Latvijas Lauksaimnieks” redaktors

Politika

Satversmes sapulces loceklis
Pirmās, otrās, trešās un ceturtās Saeimas deputāts

- 1920.–1921. Zemkopības ministrs
- 1924.–1925. Zemkopības ministra biedrs
- 1921.–1923. Zemkopības ministra biedrs
- 1925. Ārlietu ministrs
- 1930.–1931. Izglītības ministrs
- 1923.–1924. Izglītības ministrs

19.12.1924.–23.12.1925.
01.12.1928.–12.03.1931. **Ministru prezidents**

- 1931.–1935. Rīgas pilsētas galva
- 1935.–1938. Ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Vācijā, Austrijā un Nīderlandē

Sabiedriskā darbība

Rīgas Latviešu biedrības runasvīrs
Latvijas Universitātes organizācijas komitejas loceklis un sekretārs
Latvijas Pilsētu savienības priekšsēdētājs
Brīvības pieminekļa komitejas loceklis
Latvju un poļu tuvināšanās biedrības priekšsēdētāja biedrs
Latvju un igauņu tuvināšanās biedrības valdes loceklis u. c.

Apbalvojumi

III šķiras Staņislava ordenis un III šķiras Annas ordenis (Krievijas impērijas apbalvojumi); III šķiras Lāčplēša Kara ordenis; I, II un III šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; I šķiras Igaunijas Ērgļa krusta ordenis; I šķiras Lietuvas Dižkunigaiša Čedimīna ordenis; I šķiras Somijas Baltās rozes ordenis; I šķiras Polijas “Polonia Restituta” ordenis; Francijas Goda leģiona zvaigzne u. c.

Hugo Celmiņš dzimis 1877. gada 30. oktobrī Cēsu apriņķa Lubānas pagasta “Nagliņās”. “No saviem senčiem Lubānas zemniekiem viņš bija mantojis spēku un sīkstumu, viņam bija virsnieka cienīga drosme un stāja, spoža izglītība, diplomāta asais prāts un manieres, žurnālista talants un labas organizatora spējas. Laikabiedri viņu raksturoja kā cilvēku ar nesatricināmu godaprātu un lielu taisnības izjūtu.”²

Daudzpusīga personība: politiķis, diplomāts, sabiedriskais darbinieks, karavīrs, agronoms, skolotājs un žurnālists. H. Celmiņš divreiz (1924–1925; 1928–1931) ieņēmis premjerministra amatu, kā arī bijis zemkopības, ārlietu un izglītības ministrs. Divreiz precējies, adoptējis dēlu Hugo Guntaru Sproģi (1927–1999). H. Celmiņš nogalināts 1941. gada 30. jūlijā Maskavā Ļefortova cietumā (izpildīts nāvessods).

H. Celmiņš bieži atradies Latvijas valstij vēsturiski nozīmīgu notikumu epicentrā. Viņš cīnījās pie Daugavas tiltiem pret Bermonta armiju 1919. gada oktobra sākumā, aktīvi piedalījās jaunajai Latvijas valstij tik nozīmīgās agrārās reformas izstrādē 20. gadu sākumā, ieņēma Ministru prezidenta amatu ārpolitiski ārkārtīgi saspringtā brīdī, atkārtoti kļuva par valdības galvu ekonomiskās krīzes laikā un pat padomju okupācijas apstākļos 1940. gadā mēģināja kandidēt Saeimas vēlēšanās.

I. Karavīrs

H. Celmiņš karavīra gaitas uzsāka 21 gada vecumā, brīvprātīgi iestājoties Krievijas impērijas armijā un iegūstot rezerves virsnieka pakāpi. Krievu–japāņu kara laikā (1904–1905) H. Celmiņu mobilizēja, bet uz fronti Tālajos Austrumos nenosūtīja. Viņš dienēja Pleskavā,

² Zariņa, V. *Rīgas pašvaldības vadītāju portretu galerija*. Rīga: Rīgas dome, 2001. 45. lpp.

1. Celmiņu ģimene Lubānas "Nagliņās". Pirmajā rindā no labās sēž: 1. – Jānis Celmiņš (H. Celmiņa vectēvs), 2. – Hugo Celmiņš, 3. – Pēteris Celmiņš (H. Celmiņa tēvs). Ap 1885. gadu

Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs (MNM 32013_7)

2. H. Celmiņa dzimtas mājas "Nagliņas". Māja būvēta 1885. gadā, 19. gs. beigu uzņēmums

Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs (MNM 20058)

Pēterburgā un Staraja Rusas pilsētā. Vēlreiz H. Celmiņu kā rezerves virsnieku mobilizēja Pirmā pasaules kara sākumā. Kara gaitas viņu aizveda uz Grodņas cietoksni un Polijas fronti. Šeit 1915. gada vasarā viņš kļuva par rotas komandieri un par varonību tika izvirzīts vairākiem apbalvojumiem. Tā paša gada rudenī H. Celmiņš krita vācu gūstā un pavadīja tur trīs garus gadus. Tikai 1918. gada augustā viņu atbrīvoja no gūsta un ļāva atgriezties Latvijā.

Vēlreiz karavīra šineli H. Celmiņš uzvilka 1919. gada 15. jūnijā, kad brīvprātīgi iestājās pulkveža Jāņa Baloža komandētajā I Latviešu atsevišķajā brigādē. Pēc iestāšanās Latvijas armijā viņu nosūtīja pildīt svarīgus uzdevumus aizmugures iestādēs. Pēc vācu spēku sakaušanas pie Cēsīm un Rīgas atbrīvošanas H. Celmiņš 1919. gada septembra sākumā atvaļinājās no militārā dienesta un sāka strādāt Zemkopības ministrijā. Viņš piedalījās Latvijas Universitātes dibināšanā (Latvijas Augstskolas organizācijas komisijas loceklis un sekretārs) un aktīvi iesaistījās politikā. 1919. gada 6. oktobrī H. Celmiņu ievēlēja par Tautas padomes locekli.

Taču jau pēc pāris dienām Rīga atkal nonāca karadarbības zonā – Latvijas galvaspilsētai uzbruka Bermonta-Avalova karaspēks. Bermonta komandētā Rietumkrievijas brīvprātīgo armija bija jaunās Latvijas valsts bīstamākais ienaidnieks. Ne velti tieši pret šo armiju Latvijas karaspēks svinēja savu spožāko, bet vienlaikus grūtāko uzvaru Neatkarības karā (1918–1920). Latvijas armija gandrīz divu mēnešu ilgajās cīņās pret Bermonta armiju zaudēja 57 virsniekus un 686 kareivjus.³ Šie zaudējumi ievērojami pārsniedza visus iepriekšējās kaujās piedzīvotos.

Bermonta iecere bija gaužām vienkārša – atkārtot 1919. gada 22. maija panākumus, kad ar negaidītu un strauju uzbrukumu nepilnas dienas laikā Landesvērs un Dzelzs divīzija nonāca līdz Daugavu tiltiem un tos ieņēma. Pirms četriem mēnešiem ar daudz mazākiem spēkiem pret daudzskaitlīgo Padomju Latvijas armiju tas bija izdevies. Taču šoreiz vācu karaspēka ceļā (Bermonts un Rietumkrievijas brīvprātīgo armija patiesībā bija tikai izkārtne) stājās daudz sīkstāks pretinieks – Latvijas armija.

3 Brīvības cīņas 1918–20. *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 2979. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1928–1929.

1

2

8. oktobrī sākās Bermonta armijas uzbrukums Rīgai, bet gaidītais ātrais triumsfs izpalika. Latvijas armija cīnījās pašizliedzīgi. Daugavas tiltu krievu armijā ieskaitītajiem vāciešiem izdevās sasniegt tikai 10. oktobra rītā. Šajā brīdī situācija kļuva kritiska – bermontieši neatlaidīgi uzbruka, bet Latvijas armijas Dienvidu frontes komandieris Jorgis Zemītāns deva pavēli par Rīgas pamešanu un atkāpšanos uz Juglas pozīcijām. Pagaidu

1

[illegible]

2

3

1. H. Celmiņa dzejolis, autora rokraksts (1900. gads).

Lūgums. Studentam Meža Jānim.

Jel ticiet, ka strādnieku lieta
Tik modernu stāvokli dos!
Kad diplomēts būsi jau vietā
Tad varēsi aplaimot tos.

Svied gaismoto Rīgu pie malas
To pilāri stutē jau sen!
Ar vidieņu gaismā tā dalās
Bet Maliņa tumsībā stāv.

Lai stāsta tev pilāru prese
Ka Latvijā brīvība plaukst!
Tā lielīgi muti tik dzesē:
Vēl lielkungu pātaga šmaukst...

Vaj Opekālns līgoja dziesmās?
Vaj Gulbene svētkus ar svin?
Kam Lubāna dega, kā liesmās?
Zem kājām tur latviešus min!

Nāc jaunību dzirkstošu ziedot
Šiem brāļiem, kas palīgā sauc
Tiem ieroci nāvīgu iedod, –
Tos varmākas – vācieši žņaudz!

*Madonas novadpētniecības un
mākslas muzejs (MNM 32013_6a)*

2. Hugo Celmiņš un
viņa sieva Marta Celmiņa.
Vācija, 1916. gads

P. Stradiņa Medicīnas vēstures
muzejs

3. Bermontiādes laikā Rīgā saformētā
Studentu bataljona (arī 1. Studentu
bataljona) štāba virsnieki un tam
piekomandēto kareivju grupa
Rīgā, Stabu ielā. Pirmajā rindā no
kreisās sēž:

1. – virsleitnants Georgs
Dīnšmanis, 2. – bataljona
komandieris pulkvežleitnants
Paulis Bruņenieks,
3. – virsleitnants Vilhelms Vagars;

stāv no kreisās;

1. – leitnants Ringolds
Bredērmanis, 2. – kareivis
Pusbarnieks, 3. – sevišķu
uzdevumu virsnieks virsleitnants
Markus Gailītis, 4. – Tautas
Padomes loceklis kapteinis Hugo
Celmiņš, 5. – leitnants Jansons.
1919. gada oktobris–novembris

*Latvijas Nacionālais vēstures
muzejs (KF_3595_16)*

valdība šajā dienā aizbrauca uz Cēsīm. Rīgu pameta arī frontes vadība. Tomēr armija J. Zemītāna pārsteidzīgo pavēli neizpildīja – Studentu bataljons palika apsargāt Daugavas tiltus un nepameta pozīcijas.

Šeit jāsaka daži vārdi par Studentu bataljonu, kuram bija īpaša vieta Neatkarības kara cīņās. Bataljona vēsture sākās ar atsevišķo Studentu rotu, kura tika saformēta 1918. gada decembra beigās. Studentu vienība bija uzticama, labi apbruņota un apgādāta. Tā bija viena no nedaudzām latviešu nacionālajām vienībām, kura palika lojāla K. Ulmaņa vadītajai Pagaidu valdībai atkāpšanās laikā no Rīgas 1919. gada janvāra sākumā. Studentu rota kopā ar K. Ulmaņa valdību 1919. gada 2. janvārī pameta Sarkanās armijas apdraudēto Rīgu un devās vispirms uz Jelgavu, pēc tam uz Liepāju. Rota apsargāja valdību haotiskajā Liepājas darbības periodā. Vēlāk, februāra otrajā pusē, rotu nosūtīja uz fronti, tā piedalījās Kurzemes atbrīvošanā un martā tika pārdēvēta par bataljonu. Vasarā bataljons tika izformēts, bet tā karavīri paaugstināti par virsniekiem un pārcelti uz dažādām armijas vienībām un dažādām iestādēm (arī civilām). Aizejot viņi vienojās, ka jaunu briesmu brīdī atkal ķersies pie ieročiem.

Šāds brīdis pienāca oktobra sākumā. Studentu bataljonu vēlreiz saformēja tūlīt pēc ziņu pienākšanas par Bermonta uzbrukuma sākumu. Kapteinis Frīdrihs Zommers saņēma mutisku Ministru prezidenta K. Ulmaņa atļauju formēt Studentu rotu un 9. oktobrī ievietoja presē uzsaukumu: “Pilsoni! Melnais Bruņinieks atkal nāk! Pie ieročiem! Uz pēdējo cīņu! Pieteikšanās Latviešu biedrībā, Pauluči ielā 13. Atsevišķās Studentu rotas komandieris.”⁴ 8. oktobra vakarā uzsaukumu ar aicinājumu iestāties bataljonā jau bija izdevusi Latvijas Augstskolas organizācijas komisija, kurā darbojās arī H. Celmiņš.

Pirmajā dienā dienestam bataljonā pieteicās galvenokārt jaunieši, bet otrajā uz pieņemšanas punktu Latviešu biedrības namā ieradās daudzi inteliģences pārstāvji no vidusskolām, augstskolām, valsts iestādēm (arī valdības) un pilsētas valdes, kuru darbs tobrīd bija apturēts. 9. oktobrī 1. Studentu bataljonā iestājās arī virsleitnants H. Celmiņš, kuram atšķirībā no daudziem citiem bija ievērojama kaujas pieredze. Kopējais

4 Jaunākās Ziņas, 1919, 9. okt.; Zommers, F. Studentu bataljona formēšana un darbība tiltu galos naktī no 9. uz 10. oktobri. *Militārais Apskats*, Nr. 9, 1938, 1694. lpp.

brīvprātīgo skaits sasniedza aptuveni 600 vīru. Par vienības kodolu kalpoja 60–80 bijušie Studentu bataljona karavīri. Jau tās pašas dienas vakarā steigā saformētais un vāji apbruņotais bataljons devās uz fronti. Nonākot Pārdaugavā, noskaidrojās, ka liela daļa no brīvprātīgajiem nemaz neprot rīkoties ar ieročiem. Šos cilvēkus aizsūtīja atpakaļ uz Rīgu, bet no atlikušajiem 200 vīriem saformēja divas kājnieku rotas.

10. oktobrī vāji apbruņotais bataljons atkāpās no Pārdaugavas un nostājās Daugavas labajā krastā. Studenti par J. Zemitāna pavēli pamest Rīgu nemaz neuzzināja – atkāpšanās haosā abas studentu rotas bija aizmirstas. Kopā ar virspavēlnieka štāba virsnieku un rakstvežu pulciņiem viņi ieņēma pozīcijas Daugavas tiltu galos. Pretinieks viņus apšaudīja ar artilēriju un ložmetējiem. H. Celmiņš kauju laikā pildīja sakaru virsnieka pienākumus. Kad situācija kļuva skaidrāka un panika pierima, J. Zemitāna pavēle tika atcelta. Studentu bataljonu pozīcijās pie Daugavas nomainīja Siguldas pulks. Turpmākajās dienās studenti uzturēja kārtību pilsētā, veicot sardzes dienestu.⁵

Tiltu aizstāvēšanai sekoja Daugavas forsēšanas operācija un smagas kaujas Pārdaugavā, kas noslēdzās ar Torņakalna atbrīvošanu 11. novembrī. Par godu uzvarai pār Bermonta armiju tika nodibināts Lāčplēša kara ordenis – augstākais Latvijas militārais apbalvojums pēckara Latvijā. 1921. gada 19. decembrī ar šo ordeni par 1919. gada 10. oktobra kaujām tika apbalvots arī H. Celmiņš par to, ka “kaujā zem šauteņu, ložmetēju un artilērijas uguns uzturējis sakarus ar citām karaspēka daļām”.⁶ Par šīm kaujām viņš saņēma arī paaugstinājumu kapteiņa dienesta pakāpē.

Komandieris H. Celmiņu raksturoja kā krietnu, disciplinētu, augstākā mērā korektu, centīgu, uzticamu un ļoti godīgu.⁷ 1919. gadā H. Celmiņš bija arī sakaru virsnieks Latgales divīzijas štābā, savas militārās gaitas viņš beidza 1920. gadā, atvaļinoties no dienesta Tanku bataljonā.

5 Dambītis, K. Studenti Latvijas Atbrīvošanas karā: Studentu bataljona piemērs. *Zinātņu vēsture un muzejniecība. Latvijas Universitātes raksti*, Nr. 780, 2012, 73.–74. lpp.
Jēkabsons, Ē. Latvijas armijas 1. Studentu bataljons Bermonta karaspēka uzbrukumā no 1919. gada 9. oktobra līdz novembra sākumam: kareivja Oskara Ozola liecība. *Kara muzeja gadagrāmata XIV*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2013. 11., 12. lpp.; *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 2. sēj.* Red. Peniķis, M. Linkolna: Daugavas vanagu apvienība, 1962. 91.–95. lpp.

6 LVVA, 5601.f., 1.apr., 22. lpp.

7 Turpat, 24. lpp.

II. Agronoms un politiķis

Bermonta armijas sakaušana bija lūzuma brīdis Latvijas Neatkarības karā. Pēc uzvaras pie Rīgas dažu nedēļu laikā Kurzeme un Zemgale tika atbrīvota no vācu un krievu monarhistu karaspēka. Smagajās kaujās norūdītā Latvijas armija 1920. gada sākumā kopā ar poļu karaspēku atbrīvoja Latgali no Sarkanās armijas. Tagad pats svarīgākais bija jautājums par zemes īpašuma sistēmas pārveidi Latvijā. Un H. Celmiņš bija viens no tiem, kas izstrādāja agrāro reformu.

20. gadsimta sākumā Latvija bija agrāra valsts – lielākā daļa iedzīvotāju dzīvoja laukos un ekonomikas pamatu veidoja lauksaimniecība. Arī H. Celmiņš bija dzimis lielsaimnieka ģimenē – viņa tēvam piederēja 105 hektāri zemes. Pēc Lubānas ministrijas skolas beigšanas H. Celmiņš mācījās Gori-Gorku zemkopības vidējā skolā Mogiļevas guberņā, tad Rīgas Politehniskajā institūtā Lauksaimniecības nodaļā, iegūstot 1. šķiras agronoma diplomu.

Nākamos piecus gadus H. Celmiņš strādāja Krievijā. 1904. gadā viņš uzsāka darbu Oloņecas guberņas zemstē kā agronoma palīgs, vēlāk strādāja Zemkopības departamenta dienestā, ieņemot Samāras Lauksaimniecības vidusskolas skolotāja amatu. 1907. gadā H. Celmiņš uzņēmās tolaik populārā laikraksta “Baltijas Lauksaimnieks” rediģēšanu (līdz 1913. gadam). 1908. gadā viņš atgriezās Latvijā un kļuva par Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības agronomu un kursu vadītāju.

1910.–1914. gadā H. Celmiņš bija vecākais speciālists lopkopībā Baltijas guberņās un sastādīja reģiona sugas lopu ciltsgrāmatas, kļūstot plaši pazīstams lauksaimnieku aprindās. Viņš papildināja speciālās teorētiskās un praktiskās zināšanas Maskavas lauksaimniecības institūtaursos. 1913.–1914. gadā H. Celmiņš turpināja izglītību Bernes universitātē Šveicē, kur rakstīja doktora disertāciju, taču Pirmais pasaules karš liedza viņam to aizstāvēt.

Pēc atgriešanās no gūsta H. Celmiņš atkal strādāja par agronomu un skolotāju. 1918. gada oktobrī viņš ieņēma sekretāra amatu Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrībā un uzņēmās “Latvijas

Lauksaimnieka” redaktora pienākumus. Tā paša gada decembrī H. Celmiņš sāka strādāt par skolotāju Priekuļu Lauksaimniecības skolā un vadīja tur lauksaimniecības ziemas kursus.

1919. gada vasarā, būdams Pagaidu valdības pilnvarnieka Ziemeļlatvijā leitnanta Gailiša palīgs, H. Celmiņš ieņēma agrārlietu pārziņa amatu. Ziemeļvidzemē H. Celmiņš piedalījās muižu zemju sekvestrēšanas un jaunsaimniecību veidošanas procesā. 1919. gada rudenī īsu laiku viņš strādāja Zemkopības ministrijā.

Pēc H. Celmiņa ievēlēšanas Satversmes sapulcē viņš kļuva par Satversmes sapulces pirmo agrārlietu komisijas sekretāru. Vēlāk, no 1920. gada 12. jūnija, viņš ieņēma arī zemkopības ministra amatu, aktīvi piedaloties agrārās reformas izstrādē. 1921.–1922. gadā H. Celmiņš bija zemkopības ministra biedrs un centrālās zemes ierīcības komitejas priekšsēdētājs.

Kādēļ agrārā reforma bija tik nozīmīga jaunajai Latvijas valstij? Pirmkārt, agrārais jautājums visa 19. gadsimta garumā bija viens no aktuālākajiem sociālajiem un politiskajiem jautājumiem. Dzimtības atcelšana (Kurzemē – 1817. gadā, Vidzemē – 1819. gadā, Latgalē – 1861. gadā) bija tikai pirmais solis šī jautājuma galīgā atrisināšanā. Latviešu zemniekiem nebija viegli iegūt zemi privātīpašumā, jo konkurence ar privilēģijām apveltītajiem muižniekiem bija ļoti sīva. Otrkārt, Latvija pēc Pirmā pasaules kara bija kļuvusi par izteikti agrāru zemi. Kara laikā Vidzemes un Kurzemes guberņu attīstītā rūpniecība bija iznīcināta, bija noticis dziļš valsts deindustrializācijas process. Lauki arī bija cietuši karadarbībā, kas vēl vairāk saasināja sociālo spriedzi – milzīgā bezzemnieku masa bija nolemta nabadzībai, un ar to varēja viegli politiski manipulēt.

Šo iemeslu dēļ agrārais jautājums kļuva par galveno ekonomisko, sociālo un politisko jautājumu Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados. Jau Neatkarības kara laikā kļuva skaidrs, ka tā puse, kura sekmīgi spēs atrisināt zemes īpašuma jautājumu, uzvarēs karā. Muižniecība un provāciskā A. Niedras valdība iestājās par muižu saglabāšanu. Latviešu zemniekiem būtu jāturpina konkurēt ar muižām, bet bezzemniekiem jāpaliek bez zemes. Komunistiskās P. Stučkas valdības agrārā politika

bija diametrāli pretēja – ar speciālu dekrētu tika nacionalizēti visi zemes īpašumi, arī tie, kurus zemnieki bija izpirkuši no muižām. Zemes sadalīšanas vietā komunisti uzsāka kolektīvu saimniecību veidošanu. Pāris mēnešu laikā Vidzemē un Latgalē komunisti izveidoja vairākus simtus padomju saimniecību. Visa zeme tātad palika valsts rokās – zemnieki zaudēja savus īpašumus, bet bezzemnieki neko neieguva. Komunistu projekts līdz ar to neguva sabiedrības atbalstu.

K. Ulmaņa valdība izvēlējās lauku iedzīvotāju vairākumam pieņemamāko risinājumu – valsts zemes sadalīšanu jaunsaimniecībās. Šajā procesā jau 1919. gada vasarā piedalījās arī H. Celmiņš, kad Latvijas armijas kontrolētajā teritorijā sākās pamesto muižu pārņemšana valsts pārziņā un iznomāšana bezzemniekiem. K. Ulmaņa valdības īstenotā politika nesa tai lielu popularitāti. Var teikt, ka tieši agrārā politika bija viens no galvenajiem K. Ulmaņa un demokrātiskās Latvijas valsts uzvaras cēloņiem Neatkarības karā.

Agrārās reformas jautājums neizbēgami kļuva par vienu no visvairāk diskutētajiem Satversmes sapulces dienas kārtībā. Domas dalījās par daudziem tās aspektiem: 1) vai muižniekiem atsavināt uzreiz visu zemi un nodot to valsts rokās (zemes fondā), vai darīt to pakāpeniski, pēc vajadzības; 2) vai muižniekiem atstāt kādu noteiktu zemes platību vai ne; 3) vai muižas atsavināmas ar ēkām un inventāru; 4) cik lielām jābūt jaunsaimniecībām – zemi sadalīt pēc iespējas lielākam gribētāju skaitam vai veidot skaitliski mazākas, toties ekonomiski dzīvotspējīgākas saimniecības; 5) vai zeme jāpiešķir privātīpašumā vai mūža nomā; 6) vai par atsavināto zemi maksājama atlīdzība vai ne.

Strīdi par agrāro reformu bieži kļuva emocionāli, jo jautājums par zemes sadalīšanu skāra “nacionālā taisnīguma” principu. Muižu sadalīšanu daudzi, it sevišķi kreisie politiķi, uzskatīja par iespēju revanšēties vācu muižniekiem par vēsturiskajām pārestībām.

Viens no tuvākajiem H. Celmiņa līdzgaitniekiem Markuss Gailītis toreiz Satversmes sapulcē sacīja: “Mana vēlēšanās ir, lai no jūsu lūpām, kas esiet latvieši savās sirdīs, atskanētu vienīgi tautas griba, tautas cēlo tieksmju izpaudums, lai jūsu vārdu vesera sitieni, veidojot agrārās reformas likuma pantus, šos pamata akmeņus Latvijas valsts

1

2

1. Latvijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu skolas 2. izlaidums. Otrajā rindā vidū: LSK Rīgas žēlsirdīgo māsu 2. skolas un LSK Rīgas pils. 4. slimnīcas direktors Aleksandrs Neibergs, pa labi no viņa Latvijas žēlsirdīgo māsu savienības priekšsēdētāja Marta Celmiņa (Hugo Celmiņa sieva), pa kreisi no M. Celmiņas LSK Rīgas slimnīcas vecākā māsa Marija Rumšēvica. Rīga, 1925. gads. Fotogrāfs K. Rake

P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (MVM_33147_Ff_4197)

2. Sarkanā Krusta apbalvojumu vakarā Sarkanā Krusta valdes telpās. Pirmajā rindā no kreisās: 3. – Latvijas Sarkanā Krusta ģenerālsekretārs Jānis Akmens, 4. – zinātniskās stomatoloģijas pamatlicējs Latvijā, prof. Kārlis Barons, 5. – Hugo Celmiņš, 6. – Latvijas Sarkanā Krusta valdes loceklis provizors Kārlis Bīmanis, 7. – Latvijas Sarkanā Krusta māsu savienības priekšniece Marta Celmiņa. 1928. gads

P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (MVM_51225_Ff_6627)

ēkai, atskanētu šinī augstā namā tikpat spēcīgi, kā skanēja Latvijas dēlu zobinu cirtieni, zemi no naidniekiem atbrīvojot. [...] Jūsu lēmums lai būtu – atdot latvju tautai zemi, izlīdzinot nodarīto varmācību. Ar to jūs liksiet nesatricināmus pamatus Latvijas valstij”.⁸

H. Celmiņa nostāja agrārās reformas jautājumā bija mērena. Viņš uzskatīja, ka reformas pamatā jābūt lauksaimniecības efektivitātes principam. Tādēļ viņš ierosināja noteikt pārejas laiku, kurā muižas saglabātu ievērojamas zemes platības. Viņaprāt, ja Latvija tiešām vēlas būt tiesiska zeme, tad “nevar būt runa par kādu zemes atņemšanu”.⁹ H. Celmiņš un Latviešu zemnieku savienība uzstāja, ka zemi nedrīkst atsavināt bez atlīdzības, jo šāda rīcība grautu Latvijas tiesiskos pamatus un mazinātu Latvijas prestižu ārzemēs. Viņš aicināja Satversmes sapulces deputātus: “Būsim Vakareiropas pilsoņi!”¹⁰ Muižu zemju konfiskācija bez atlīdzības būtu privātīpašuma principa pārkāpšana un daudz neatšķirtos no komunistu politikas Krievijā.

Agrārās reformas likuma I daļu (“Valsts zemes fonds”) pieņēma ātri – nieka četras nedēļas pēc apspriešanas sākuma – 1920. gada 16. septembrī. Valsts zemes fondā ieskaitīja 3,5 miljonus hektāru zemes. Muižām tika noteikta neatsavināmā daļa – 50 hektāri, atļaujot 10 % nobīdi no šīs normas. Tikai 1924. gada 14. aprīlī tika pieņemts galīgais lēmums, kas noteica, ka par atsavināto zemi atlīdzība netiek maksāta. Tā vietā valsts pārņēma muižu parādus. Zemi bija atļauts saņemt pēc izvēles vai nu dzimtas īpašumā, vai nomā. H. Celmiņa 1928. gadā iesniegtais pārskats liecināja, ka Latvijā neesot bijis neviena zemnieka, kurš vēlējies zemi nomāt, nevis saņemt privātīpašumā.

III. Ministru prezidents pirmo reizi – ārpolitiskā krīze

1924. gada 1. decembra rītā Igaunijas galvaspilsētā Tallinā tika sarīkots neveiksmīgs valsts apvērsuma mēģinājums. Vairāki simti bruņotu komunistu, no kuriem liela daļa bija Padomju Savienības

8 Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998. 469.–470. lpp.

9 Turpat, 470. lpp.

10 Turpat, 470. lpp.

izlūkdienestu pārstāvji, uzbruka valsts iestādēm un armijas kazarmām. Tomēr apvērsums izgāzās – Igaunijas armija un policija ātri sakāva nemierniekus.

Igaunijas notikumi spēcīgi atbalsojās Latvijā. Bažas par komunistu puču Latvijā un iespējamo Padomju Savienības militāru uzbrukumu izraisīja valdības krīzi. Jau nākamajā dienā pēc Tallinas puča atkāpās Voldemāra Zāmuēla vadītais kabinets, kuram tika pārņemts “kreisums”. Militārā krīze bija pārsteigusi Latviju nesagatavotu – Latvija bija pārgājusi uz miera laika armiju. 1924. gadā armijas skaitliskais sastāvs bija sasniedzis minimumu – 16 567 cilvēkus.¹¹ Aizsardzības budžets arī bija sarucis līdz minimumam – nepilniem 30 miljoniem latu. Kara ministra vietu amatu savienošanas kārtībā V. Zāmuēla kabinetā ieņēma skolotājs un jurists Jūlijs Arājs, kuram nebija nekādas militāras pieredzes. Sarežģītā ārpolitiskā situācija prasīja radikāli atšķirīgu pieeju valsts aizsardzības jautājumiem.

Jaunā valdība tika sastādīta 1924. gada 16. decembrī. Uz pirmo sēdi tā sanāca pēc divām dienām. H. Celmiņa valdību veidoja galvenokārt viņa pārstāvētās Latviešu zemnieku savienības biedri, kuri nebija iekļauti iepriekšējā V. Zāmuēla valdībā. Kopā ar Latviešu zemnieku savienību valdības veidošanā piedalījās arī vairāki centra partiju pārstāvji – tā bija pirmā pilnībā pilsoniskā valdība Latvijas vēsturē.

Zīmīgi, ka par valdības vadītāju šajā sarežģītajā situācijā kļuva bijušais virsnieks un pieredzējis karavīrs, Lāčplēša kara ordeņa kavalieris. J. Arāja vietā kara ministra posteni jaunajā valdībā ieņēma bijušais strēlnieku komandieris ģenerālis Rūdolfs Bangerskis. H. Celmiņa valdības deklarācijā valsts aizsardzība tika izvirzīta par vienu no galvenajām prioritātēm: “Kabinets par vienu no saviem svarīgākajiem uzdevumiem uzskatīs drošības uzturēšanu valstī. Tas ar stingru roku apkaros katru noziedzību, visiem līdzekļiem aizstāvēs demokrātisko iekārtu, sperot visstingrākos soļus pret katru mēģinājumu vērsties pret šo iekārtu.” Deklarācijā paustās nostādnēs atspoguļojās arī darbos – ievērojami pieauga armijas skaitliskais sastāvs un militārie izdevumi (par 50 %). Tika apstiprināts valsts bruņošanās plāns turpmākajiem

11 Ciganovs, J. *Latvijas armijas intendantūras dienesti. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 49. lpp.

pieciem gadiem. H. Celmiņa valdības rīcība demonstrēja Latvijas apņēmību nepieļaut apvērsuma mēģinājumu Latvijā un izlēmīgi rīkoties Padomju Savienības agresijas gadījumā.

H. Celmiņa valdības soļi ekonomiskajā politikā bija vērsti uz sabalansēta valsts budžeta izveidošanu, kā arī atbalstu ražotājiem izdevīgu kredītu nosacījumu veidā. Galvenais ekonomiskais mērķis bija eksporta palielināšana un importa samazināšana. Vienlaikus lauksaimniecība tika noteikta kā primārā Latvijas tautsaimniecības nozare. Valsts rūpējās par atbalstu zemes meliorācijai un būvniecībai laukos. Sociālajā jomā H. Celmiņa valdība par savu mērķi izvirzīja cīņu ar dzīves dārdzību, atbalstot mazturīgo iedzīvotāju daļu.

Ārpolitikā H. Celmiņa valdība veltīja lielu vērību Latvijas un Igaunijas attiecību nostiprināšanai. Galvenais ārpolitikas mērķis bija Baltijas valstu savienības izveidošana. Paralēli Latvijas valdība rūpējās par ekonomisko sakaru nostiprināšanu ar kaimiņvalstīm – tika noslēgts tirdzniecības līgums ar Lietuvu, sakārtotas saimnieciskās attiecības ar Padomju Savienību, noslēgtas tirdzniecības konvencijas ar Franciju, Zviedriju, Nīderlandi, Šveici u. c.

H. Celmiņa valdība atbilstoši parlamentārisma tradīcijām atkāpās otrās Saeimas sanāksšanas dienā – 1925. gada 3. novembrī. Jaunas valdības izveidošana, kuras vadību uzņēmās H. Celmiņa partijas biedrs K. Ulmanis, ievilkās līdz 1925. gada 23. decembrim. H. Celmiņa kabinets bija darbojies 12 mēnešus un četras dienas.

IV. Ministru prezidents otro reizi – ekonomiskā krīze

H. Celmiņa otrais kabinets tika sastādīts tūlīt pēc trešās Saeimas vēlēšanām. Valdība uzsāka darbu 1928. gada 1. decembrī. Šī bija īpatnēja valdība. No vienas puses, tā pārstāvēja plašu politisko spektru – zemnieku bloku (Latviešu zemnieku savienība un Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija), labā spārna partiju, Latgales un minoritāšu (vācbaltiešu) pārstāvjus. Šāda plašas koalīcijas valdība

1. Latvijas armijas vienību parāde Rīgā, Esplanādē, par godu Igaunijas Valsts vecākā Jiri Jaksona (Jüri Jaakson) vizītei. Pirmajā rindā centrā no kreisās: Igaunijas Valsts vecākais Jiri Jaksone, Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste, Ministru prezidents Hugo Celmiņš; otrajā rindā centrā no kreisās: 1. – Saeimas priekšsēdētājs Dr. Pauls Kalniņš, 2. – ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics, 6. – Latvijas armijas Galvenā štāba priekšnieks ģenerālis Mārtiņš Peniķis. 1925. gada 10. maijs

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_3670)

2. Astotie Vispārējie latviešu dziesmu svētki. No kreisās: Latvijas ev. lut. baznīcas arhibīskaps Teodors Grīnbergs, Hugo Celmiņš un Mērija Grīnberga. 1933. gada jūnijs. Fotogrāfs Roberts Johansons

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 111221 (002))

3. Ministru kabineta locekļi pirmajā vizītē pie jaunievēlētā Valsts prezidenta Alberta Kviesha Rīgas pili. Pirmajā rindā no kreisās: 1. – satiksmes ministrs Frīdrihs Ozoliņš, 2. – Ministru prezidents un ārlietu ministrs Hugo Celmiņš, 3. – Valsts prezidents Alberts Kviesis, 4. – kara ministrs ģenerālis Mārtiņš Vācietis, 5. – finanšu ministrs Ansis Petrevičs; otrajā rindā no kreisās: 1. – tieslietu ministrs Juris Pabērzs, 2. – tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis (Rubuls), 3. – Valsts kancelejas direktors Dāvids Rudzītis, 4. – izglītības ministrs Edmunds Ziemelis, 5. – iekšlietu ministrs Eduards Laimiņš, 6. – zemkopības ministrs Vilis Gulbis, 7. – zemkopības ministra biedrs Staņislavs Ivbulis, 8. – valsts kontrolieris Roberts Ivanovs. 1930. gada 11. aprīlis

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_463)

2

3

varēja rēķināties ar Saeimas vairākuma atbalstu. Tomēr, no otras puses, šajā valdībā nebija neviena no partiju līderiem – ne Kārļa Ulmaņa (Latviešu zemnieku savienība), ne Arveda Berga (Nacionālā apvienība), ne Ādolfa Bļodnieka (Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija).¹²

Iemesls šādai vadošo politisko līderu atturībai bija grūtie ekonomiskie apstākļi, kādos Latvija tobrīd bija nonākusi. 1928. gadā bija piedzīvota smaga neraža, kuru izraisīja vērienīgi plūdi. 1928. gada 30. novembra Saeimas sēdē tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis (arī Rubuls) informēja, ka plūdi varētu izraisīt pat badu. Plūdus bija cietuši 42 % no visas aramzemes platības.¹³ Neraža negatīvi ietekmēja kopējo valsts ekonomisko stāvokli. Valstī pieauga bezdarbnieku skaits un ievērojami saruka mājlopu daudzums. Strauji samazinājās eksports, jo lauksaimniecības ražojumi veidoja aptuveni pusi no visa Latvijas eksporta. Rezultātā bija apgrūtināta valūtas iegūšana, kura bija ārkārtīgi nepieciešama valsts attīstībai.

Lauksaimniecības krīze nozīmēja arī sociālās spriedzes palielināšanos un potenciāli politisko nestabilitāti, jo aptuveni 60 % Latvijas iedzīvotāju pārtika no lauksaimniecībā gūtiem ienākumiem.

Līdzīgi kā savas pirmās valdības laikā H. Celmiņš atkal kļuva par “krīzes premjeru”, uzņemoties valsts vadīšanas pienākumus valstij kritiskā situācijā. Šoreiz gan tā bija nevis ārpolitiska un militāra krīze, bet saimnieciska. Lauksaimniecības krīze vēl vairāk padziļinājās 1929. gada rudenī, kad pasauli skāra globālā saimnieciskā krīze (“Lielā depresija”), kura ievilkās vairāku gadu garumā. Tā izraisīja strauju lauksaimniecības produkcijas cenu kritumu pasaules tirgos (aptuveni 30–50 % apmērā), kas smagi skāra Latvijas zemniekus. Tomēr tieši smagā ekonomiskā situācija kļuva par vienu no galvenajiem iemesliem, kādēļ H. Celmiņa otrais kabinets spēja kļūt par starpkaru perioda Latvijas Republikas ilglaicīgāko valdību – tā darbojās no 1928. gada 1. decembra līdz 1931. gada 26. martam jeb 27 mēnešus un 26 dienas.

Iekšpolitikā valdība apņēmas nodrošināt mieru un kārtību valsts

12 Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve*. Rīga: Zinātne, 1992. 196. lpp.

13 Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 351. lpp

iekšienē un stingru Latvijas robežu apsardzību. Tāpat uzsvars tika likts uz labi apmācītas un patriotiskas armijas izveidošanu. Ārpolitikā līdzīgi kā pirms četriem gadiem tika deklarēta nepieciešamība veidot ciešāku sadarbību Baltijas valstu starpā un aktīvi darboties Tautu Savienībā.

Ekonomiskās krīzes pārvarēšanai H. Celmiņa valdība piedāvāja valsts budžeta izdevumu samazināšanu, ienākumus nodrošinot ar aizņēmumu palīdzību, nevis nodokļu paaugstināšanu. Valdība solīja arī pabeigt agrāro reformu, paātrinot zemes un mežu novērtēšanu, jaunsaimniecību ierīkošanu nekultivētajās zemēs un sādžu sadalīšanu individuālajās saimniecībās Latgalē.

Lauksaimniecības krīzes pārvarēšanai tika izvēlēta tā pati recepte, kas iepriekš – lēti kredīti un pabalsti zemnieku saimniecībām. Tomēr ar to nepietika. Latvijas lauksaimniecība bija salīdzinoši vāji attīstīta, tās produktivitāte zema. Tikai nelielas lauksaimniecības zemju platības bija meliorētas (īpaši Latgalē), laukos bija maz lauksaimniecības mašīnu, it sevišķi traktoru, zemnieki maz izmantoja minerālmēslus. H. Celmiņa valdība par vienu no saviem mērķiem izvirzīja tieši lauksaimniecības ražības un ienesības palielināšanu.

Sevišķu uzmanību valdība pievērsa zemes meliorēšanai. 1928. gada plūdi uzskatāmi parādīja tās lielo nozīmi lauksaimniecības attīstībā – plūdus vismazāk cietušas bija meliorētās saimniecības. Valdība piešķīra speciālas piemaksas plūdus cietušo zemju meliorācijai, lai novērstu plūdu atkārtēšanos nākotnē.¹⁴

Cenšoties visiem līdzekļiem uzlabot lauksaimnieku stāvokli, H. Celmiņa valdība pieņēma vairākus svarīgus likumus – likumu par pastiprinātu lauksaimniecības veicināšanu, likumu par cūkkopības veicināšanu. 1929. gada pavasarī plūdus cietušajiem zemniekiem valsts izmaksāja pabalstus un piešķīra kredītus 9 miljonu latu apmērā no valsts rezerves fonda.

Sociālās katastrofas novēršana laukos lielā mērā tika panākta uz pārējās Latvijas ekonomikas rēķina, uzliekot papildu slogu rūpniecībai un citām saimniecības nozarēm. Valdība arvien palielināja subsīdijas

14 Aizsilnieks, A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*. Stokholma: Daugava, 1968. 351., 352. lpp.

zemniekiem par viņu ražojumu eksportu. Lauksaimnieki saņēma speciālas subsīdijas no valsts budžeta, un valsts nodrošināja mākslīgu lauksaimniecības izstrādājumu cenu paaugstināšanu iekšzemē. Tas tika panākts ar nodokļu politikas palīdzību un augstākām valsts linu, cukura, labības, spirta un degvīna monopola cenām.

Saimnieciskā krīze un H. Celmiņa valdības īstenotā ekonomiskā politika radīja lauksaimniecībai izteikti priviliegētu stāvokli, kas īpaši spilgti izpaudās K. Ulmaņa režīma laikā. Subsīdijas lauksaimniekiem tika gūtas no citām ekonomikas nozarēm, bremsējot to attīstību. Jautājums, vai šāda politika bija efektīva, protams, ir diskutabls. No vienas puses, tā nodrošināja sociālo stabilitāti, no otras puses, nopietni aizkavēja Latvijas atkopšanos no ekonomiskās krīzes. Tikai 1938.–1939. gadā Latvijai izdevās sasniegt pirmskrīzes ekonomiskās labklājības līmeni.

H. Celmiņš ārpolitikā lielu uzmanību pievērsa attiecību uzlabošanai ar Baltijas valstīm. 1930. gada pavasarī viņš devās divu nedēļu garā vizītē uz Igauniju. Abām valstīm izdevās izveidot (tiesa gan, īslaicīgi) ciešāku sadarbību militārajā jomā, organizējot kopīgu augstāko virsnieku apmācību. 1930. gadā notika pirmie Latvijas un Igaunijas armijas kopīgie manevri. 1930. gada 24. aprīlī Latvija un Lietuva parakstīja izlīgšanas un šķīrējtiesas līgumu, veidojot ciešākas attiecības starp abām valstīm. Šī paša gada jūnijā tika parakstīts arī Lietuvas un Latvijas robežlīgums. Novembrī H. Celmiņš devās vizītē uz Lietuvu, kuras laikā abas valstis parakstīja savstarpēju tirdzniecības līgumu.

1931. gada 26. martā H. Celmiņa vadītā valdība tika gāzta. Tas notika Latviešu zemnieku savienības līdera K. Ulmaņa intrigu rezultātā, kurš, tuvojoties vēlēšanām, pats vēlējās uzņemties valdības vadīšanu. Tomēr viņa cerības iegūt papildu balsis nepiepildījās. Pirmo reizi Saeimas vēlēšanās K. Ulmanis nesaņēma lielāko balsu skaitu Latviešu zemnieku savienības sarakstā. Vēlētāju atbalsta ziņā viņš atpalika arī no sava partijas biedra H. Celmiņa. K. Ulmanis un viņa atbalstītāji šajā neveiksmē vainoja H. Celmiņu un aiz viņa stāvošos korporācijas biedrus (H. Celmiņš bija korporācijas “Tālavija” filistrs), kuri esot organizējuši viņa izsvītrotšanas kampaņu.¹⁵

15 Bērziņš, A. *Nepublicētas atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 17. lpp.

Pēc Ministru prezidenta amata zaudēšanas H. Celmiņu 1931. gada 23. aprīlī Rīgas dome ievēlēja par Rīgas pilsētas galvu. Rīgā tolaik tika būvēti vairāki valstiski nozīmīgi objekti – Brīvības piemineklis, Brāļu kapi, Raiņa kapi. Rīgā būvēja arī vairākas skolas, labiekārtoja Daugavmalu – pēc Centrāltirgus atvēršanas likvidēja tirgu Daugavas krastā. Līdzās plašajiem būvniecības darbiem jāatzīmē H. Celmiņa panāktā ierēdņu algu samazināšana, par ko viņš izpelnījās opozīcijas kritiku. Tāpat viņš tika kritizēts par vēršanos pret pilsētas slimokasēm.¹⁶ Rīgas pilsētas galvas amatu H. Celmiņš zaudēja pusotru gadu pēc K. Ulmaņa apvērsuma – 1935. gada 1. septembrī. H. Celmiņš kā pārliecināts demokrāts nostājās opozīcijā K. Ulmaņa režīmam, privātās sarunās bieži paužot kritiku vadoņa virzienā.¹⁷

Šāda attieksme nevarēja palikt nepamanīta, kaut arī atklāts konflikts ar populāro politiķi nebija K. Ulmaņa interesēs. 1935. gada 12. septembrī ar Valsts prezidenta Alberta Kvieša rīkojumu H. Celmiņš tika iecelts par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Vācijā, Austrijā un Nīderlandē. 21. oktobrī viņš izbrauca uz Berlīni un nākamajā dienā pārņēma Latvijas sūtniecības darbu. H. Celmiņš bija “[...] stalta auguma impozanta persona ar stingru stāju un noteiktiem uzskatiem, kurus viņš nebaidījās paust atklātībā [...]. Ar savām izkoptām manierēm un stāju viņš imponēja ārzemju diplomātiem. Viņa vājība bija neuzmanība sarunās, un viņa izteicieni bieži bija nediplomātiska rakstura. Celmiņš bija atklāts un taisnīgs (bet viņa pretinieku uztverē paštaisnas) dabas cilvēks un stingra personība”.¹⁸

Berlīnes posms H. Celmiņa profesionālajā un personiskajā dzīvē kļuva par grūtu pārbaudījumu. Virsniekam, kurš divreiz bija karojis pret Vācijas karaspēku, atradies vācu gūstā, vāji prata vācu valodu, bija pārliecināts demokrāts un kuram nebija diplomāta dotību, darbs Hitlera vadītajā Trešajā Reihā nevarēja sagādāt gandarījumu. Viņš savu pārcelšanu uz Berlīni uztvēra ar nepatiku un pat kā izraidīšanu

16 Lorencs, K. *Kāda cilvēka dzīve*. Rīga: Zelta grauds, 2005. 274. lpp.

17 Bērziņš, A. *Nepublicētas atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 135. lpp.

18 Andersons, E. *Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. I d.* Stokholma: Daugava, 1982. 39. lpp.

“goda trimdā”.¹⁹ Arī privātajā dzīvē H. Celmiņš piedzīvoja traģēdiju – 1937. gada 10. janvārī Berlīnē 56 gadu vecumā mira viņa mīlotā sieva Marta. Nāves cēlonis bija ļaundabīgs audzējs. 1938. gada 23. augustā ar K. Ulmaņa rīkojumu H. Celmiņš pēc paša lūguma tika atbrīvots no ieņemamā amata un atgriezās Latvijā. Pēc atbrīvošanas no amata viņš devās pensijā un dzīvoja savās lauku mājās Taurenes pagastā.

V. Latvijas okupācija

1940. gada 17. jūnijā Latviju okupēja Padomju Savienības karaspēks. Lai šai okupācijai radītu iluzoru leģitimitāti, jūlija vidū tika organizētas Tautas Saeimas vēlēšanas, kurās ļāva piedalīties tikai vienam sarakstam – komunistiskajam Latvijas Darba tautas blokam.

Vienīgā iespējamā legālā pretestība okupācijas apstākļos bija atsevišķu latviešu politiķu mēģinājumi iesniegt savus alternatīvos kandidātu sarakstus gaidāmajās Saeimas vēlēšanās. Bijušais tieslietu un izglītības ministrs Atis Ķeniņš izveidoja Demokrātisko latviešu vēlēšanu sarakstu, kurā uzaicināja vairākus ievērojamus latviešu politiķus, viņu vidū arī H. Celmiņu. Demokrātiskā bloka programma bija okupācijas varai pilnīgi nepieņemama. Viens no tās punktiem bija: “Mēs gribam saglabāt brīvu un neatkarīgu Latviju”. Okupācijas vara lika visus iespējamus šķēršļus, lai nepieļautu Demokrātiskā bloka piedalīšanos vēlēšanās. Neskatoties uz lielo pretestību, kandidātu sarakstu izdevās slepus iespiest Rīgā un Jelgavā. Diena pirms vēlēšanu saraksta iesniegšanas vēlēšanu biroju ielenca milicija, veica kratīšanu un konfiscēja vēlēšanu materiālus. Saraksta kandidātus pratināja un daļu arestēja. 1940. gada 11. oktobrī lauku mājās Taurenes pagastā arestēja arī H. Celmiņu. Viņu ieslodzīja Rīgas pirmajā cietumā, bet 1941. gada maija sākumā pārveda uz Ļefortovas cietumu Maskavā. H. Celmiņš tika apvainots kontrevolucionārā darbībā. Viņam inkriminēja: 1) brīvprātīgu iestāšanos Latvijas armijā un piedalīšanos kaujās pret Sarkanās armijas daļām 1919. gadā; 2) revolucionārās kustības mērķtiecīgu apspiešanu;

19 Bērziņš, A. *Nepublicētas atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 135., 136. lpp.; Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998. 37. lpp.; Zariņa, V. *Rīgas pašvaldības vadītāju portretu galerija*. Rīga: Rīgas dome, 2001. 47. lpp.

3) piedalīšanos Tautas Saeimas vēlēšanās. 7. jūlijā PSRS Augstākās tiesas Kara kolēģija atzina H. Celmiņu par vainīgu palīdzības sniegšanā “starptautiskajai buržuāzijai”, “pretpadomju aģitācijā un propagandā”, dalībā “pretpadomju organizācijā”, aktīvā cīņā pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību. H. Celmiņam tika piespriests nāvessods nošaujot, kas tika izpildīts 1941. gada 30. jūlijā Maskavā Ļefortovas cietumā.

Tā noslēdās Latvijas patriota un valstsvīra H. Celmiņa dzīve.

Literatūra

1. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939.
2. *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928*. Rīga: Grāmatu draugs, 1929.
3. *Latvijas vadošie darbinieki*. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
4. LVVA, 5601.f., 1.apr., 1138.l.
5. LVVA, 2570.f., 14.apr., 272., 273.l.
6. LVVA, 5213.f., 16.apr., 12657.l.
7. LVVA, 1986.f., 1.apr., 11491.l.
8. LVVA, 5601.f., 1.apr., 1138.l.
9. Treijs, R. *Latvijas prezidenti. 1918.–1940*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
10. Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
11. Zariņa, V. *Rīgas pašvaldības vadītāju portretu galerija*. Rīga: Rīgas dome, 2001.

Dr. hist. Ēriks Jēkabsons

Pēteris Juraševskis (04.04.1872.¹–10.01.1945.)

Tiesībnieks, nacionālās tieslietu sistēmas veidotājs

Izglītība

Svitenes pagastskola

Jelgavas apriņķa skola

Jelgavas reālskola

Irlavas skolotāju seminārs

Pēterburgas Universitāte

Darbs

Mājskolotājs Zaļenieku pagastā

Sesavas pagastskolas skolotājs

Ierēdnis Kurzemes guberņas valdē Jelgavā un Rīgas–Orlas dzelzceļa kontrolē

1919. Valsts kancelejas Likumkārtšanas nodaļas vadītājs

1908.–1914. Laikraksta “Sadzīve” izdevējs (Jelgavā), līdzdibinātājs un redaktors

1909.–1910. Izdevuma “Sadzīves Feļetons” redaktors

1905. Tiesamatu kandidāts Jelgavas apgabaltiesā

1906. Advokāta Jāņa Čakstes palīgs

1914.–1916. Latviešu bēgļu komitejas sekretārs un juriskonsults Maskavā

periodiski no 1921. gada Zvērināts advokāts

Daudzu juridiskajiem un agrārajiem jautājumiem veltītu publikāciju autors

1 Pēc vecā stila 23.03.1872.

Politika

- 1906 Kurzemes guberņas pārstāvja vietnieks
ģenerālgubernatora padomē
- 1907 Krievijas II Valsts domes deputāts
- 1917 Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis
- 1918 Demokrātiskā bloka loceklis
- 1918 Tautas padomes loceklis
Otrās, trešās un ceturtās Saeimas deputāts
- 1919.–1920. Jelgavas pilsētas pašvaldības pagaidu vadītājs
- 1922.–1928. Jelgavas pilsētas domes deputāts
- 1918.–1919.
1925. Tieslietu ministrs
- 1924. Iekšlietu ministrs
- 24.01.1928.–30.11.1928. Ministru prezidents**
- 24.01.1928.–7.03.1928. vienlaikus arī finanšu ministrs
- 1944. gada martā Paraksta Latvijas Centrālās padomes memorandu
ar prasību par Latvijas suverenitātes atjaunošanu

Sabiedriskā un saimnieciskā darbība

- 1908.–1926. Jelgavas palīdzības biedrības biedrs
- 1912. Jelgavas palīdzības biedrības priekšnieks
- 1911.–1930. Jelgavas Namnieku un rūpnieku krājaizdevu
sabiedrības valdes priekšsēdētājs
- 1918. Viskrievijas pilsētu savienības Ziemeļvidzemes
lauksaimniecības komitejas vadītājs Maskavā

Apbalvojumi

II šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; Latvijas Skautu centrālās organizācijas
pateicības zīme “Svastika”

Pēteris Juraševskis dzimis 1872. gada 5. aprīlī Lielsesavas pagasta Pilnzābakos saimnieka Pētera un viņa sievas Lavīzes (dzimusi Andreika) ģimenē. 1885. gadā beidzis Svitenes pagasta skolu, 1888. gadā – Jelgavas apriņķa skolu un 1890. gadā reālskolu, pēc tam – Irlavas skolotāju semināru. 1891.–1893. gadā strādājis par mājskolotāju Zaļenieku pagastā, vēlāk (1893–1895) bijis arī skolotājs Sesavas pagastskolā, pēc tam ierēdnis Kurzemes guberņas valdē Jelgavā. 1900. gadā uzsācis tieslietu studijas Pēterburgas Universitātē un beidzis tās 1904. gadā. Šajā laikā Pēterburgas Universitātē mācījās samērā daudz latviešu, kas bija pat izveidojuši savu organizāciju – korporāciju “Fraternitas Petropolitana”, tomēr P. Juraševskis tās darbībā neiesaistījās, acīmredzot visu savu brīvo laiku veltot studijām.

Pēc augstskolas pabeigšanas P. Juraševskis neilgu laiku strādāja par ierēdni Rīgas–Orlas dzelzceļa kontrolē, bet revolūcijas laikā pārcēlās uz tieslietu resoru, ar kuru paliks saistīts visu mūžu. 1905.–1906. gadā P. Juraševskis bija tiesamatu kandidāts Jelgavas apgabaltiesā, 1906. gadā – zvērināta advokāta un viena no latviešu sabiedriskās dzīves vadītājiem Jāņa Čakstes palīgs Jelgavā. Pēc revolūcijas izraisītajām pārmaiņām valstī valdība izveidoja Baltijas ģenerālgubernatora padomi un visu Baltijas guberņu provinciālpadoles, kuru uzdevums bija sagatavot priekšlikumus veicamajām reformām, un tajās 1906.–1907. gadā darbojās daļēji iecelti, daļēji ievēlēti locekļi, starp tiem arī apmēram 30 latvieši. 1906. gada aprīlī P. Juraševski ievēlēja arī par Kurzemes guberņas pārstāvja Tartu Universitātes docenta Jēkaba Lautenbaha vietnieku ģenerālgubernatora padomē. Savukārt guberņu provinciālpadoles vēlēšanas notika divās kārtās – pirmajā katra pagasta zemnieku pilnvarnieki ievēlēja divus balsotājus, otrajā apriņķa balsotāji no sava vidus ievēlēja divus guberņas provinciālpadoles deputātus. Tādējādi līdz 1906. gada septembra sākumam Vidzemes un Kurzemes guberņu provinciālpadoles bija ievēlētas, un P. Juraševskis pārstāvēja Dobeles apriņķa zemniekus.²

1907. gada martā kopā ar Kārli Burkevicu un Jēkabu Šapiro P. Juraševski ievēlēja Krievijas II Valsts domē no Kurzemes guberņas

2 Sk.: Bērziņš, J. Provinciālpadoles izveide un latviešu deputātu vieta tajās (1906–1907). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 2013, 69., 73. lpp.

(kopā domē bija septiņi deputāti no latviešu apdzīvotās teritorijas). Tā viņš guva nozīmīgu, kaut arī neilgu pieredzi parlamentārajā darbībā (1907. gada jūnijā cars šo domi atlaida tāpat kā pirmo). Darbojoties domē, pats P. Juraševskis tāpat kā pārējie Latvijas deputāti, izņemot sociāldemokrātu Jāni Ozolu, savu partijas piederību saistīja ar Krievijas konstitucionālo demokrātu jeb t. s. kadetu frakciju. Cita starpā, viņš aktīvi piedalījās diskusijās par Baltijas guberņu pašpārvaldi.

Vēsturnieks Jānis Bērziņš, kurš visdziļāk pētījis latviešu darbību II Valsts domē, raksta, ka Valsts dome līdz pašvaldības reformas apspriešanai nav tikusi, tomēr jautājums bija aktuāls, īpaši starp Baltijas guberņu deputātiem. Tomēr vienprātības nebija. E. Treimanis izteicās, ka galvenie uzdevumi ir panākt Baltijas guberņu autonomiju, karastāvokļa un lauka karatiesu atcelšanu. Savukārt sociāldemokrāts J. Ozols uz žurnālista jautājumu, vai pašvaldības izveidē noderēs

P. Juraševskis ar ģimeni. Pirmajā rindā no labās: meita Lidijs, Pēteris Juraševskis, dēls Jānis (priekšplānā), otrā sieva Lilijs, sievas māte Dora Pigijs, meita Anna Veidemane; otrajā rindā no kreisās: 2. – znots Kārlis Veidemanis, znots Alfrēds Gruznijs un meita Nora Gruznijs

P. Juraševska dzimtas arhīvs

Baltijas provinciālpodomēs izstrādātie projekti, atbildēja, ka derēs, lai pierādītu, kādai pašvaldībai nevajadzētu būt, jo projekti paredz ļoti šauras vēlēšanu tiesības. Arī P. Juraševskis atzina, ka vācbaltiešu izstrādāto pašpārvaldes projektu neatbalsta. Viņš nepiekrīta tajā noteiktajām vēlēšanu kūrījām. Vienlaikus P. Juraševskis nepievienojās arī Krievijas kadetu piedāvātajām vispārējām, vienlīdzīgām, tiešām un aizklātām pašvaldību vēlēšanām. Viņš uzskatīja, ka tādas var ieviest Iekškrīvijā, jo tur nav bezzemnieku. Savukārt Baltijas guberņās “tagad ir vāciešu valdība, bet tad būs bezzemes zemnieku valdība, tāpēc ka to ir vairākums”. Presē izvērtās P. Juraševska strīds ar Grīnvaldes pagasta bezzemnieku grupu, kas pārmeta P. Juraševskim, ka tas baidās kalpiem dot vēlēšanu tiesības, “lai baronu jūgs priekš Jūsu sirdsmīļiem saimniekiem nepārvērstos bezzemes zemnieku jūgā”. P. Juraševskis atbildēja, ka viņš jau provinciālpodomē cīnījies par balsstiesību došanu bezzemniekiem pašvaldību vēlēšanās. Taču viņš ir par proporcionālu vēlēšanu sistēmu, tajā piedaloties gan bezzemniekiem, gan saimniekiem. Grīnvaldes bezzemnieki norādīja, ka bezzemniekiem jau ir tiesības vēlēties pašvaldības, taču viena saimnieka balss līdzinās 10 kalpu balsīm, un P. Juraševska aizstāvētā proporcionālā vēlēšanu sistēma ir nesaprotama. Tāpat P. Juraševskis domē uzstājās arī jautājumā par agrārā jautājuma atrisināšanas nepieciešamību. 1907. gada 16. maijā teiktajā runā P. Juraševskis uzsvēra agrārā jautājuma nokārtošanas neatliekamību Baltijas guberņās. Viņš atzīmēja, ka to nav iespējams atrisināt pēc Iekškrīvijas šablona, jo Baltijā esošā kultūra ir attīstījusies uz pastāvošā zemes privātīpašuma vai mantojamās nomas zemes principa, starp sīkajiem un lielajiem zemes īpašniekiem vēl pastāv feodālās attiecības. Tāpēc, lai sakārtotu agrārās attiecības, uz demokrātiskiem pamatiem nepieciešams ieviest pašpārvaldi un godīgi sakārtot nodevu, piemēram, ceļu klaušu sistēmu, nomas un laukstrādnieku nolīgšanas noteikumus. Viņš atzīmēja, ka netaisnību Kurzemes un Vidzemes guberņas zemniekiem līdz 1863. gadam bija izdarījuši muižnieki, pievienojot muižām lielas zemnieku zemes platības (t. s. kvotas zemi): Kurzemes guberņā līdz 200 000 desetīnu, bet Vidzemes guberņā līdz 300 000 desetīnu. Šīs piesavinātās zemes izdalāmas bezzemniekiem. Daļai bezzemnieku var mantojuma nomā vai īpašumā izdalīt valsts muižu zemes, jo tās tiek slikti apsaimniekotas. Turklāt jau dažas dienas pirms savas uzstāšanās domē P. Juraševskis presei bija skaidrojis, ka

valsts muižas, kurās ierīkota priekšzīmīga saimniecība, nevajag sadalīt. Viņš puda, ka visas muižnieku zemes atsavināšana nav iespējama, bet lielajām muižām nosakāma zemes platības norma. Nav gan skaidrs, ko darīt ar zemi, kas muižniekiem pieder virs noteiktās normas. Latviešu presē gan tika skaidrots, ka tādu atsavinās un pēc tam pārdos par īpaši noteiktu cenu. Tāpat jāpārdod mācītāju muižu zemes un sevišķi jāatbalsta saimnieki, jo tie noslēguši izpirkšanas līgumus un daudziem no tiem draud izputēšana. Palīdzēt var valsts, izmaksājot zemes pārdevējiem daļu maksājumu, ko pircēji pašreiz nespēj samaksāt. Bezzemniekiem palīdzēt var, iedalot zemi, taču svarīgi būtiski uzlabot laukstrādnieku stāvokli, piemēram, ieviešot viņu apdrošināšanu, nodrošinot labākus sadzīves apstākļus u. c. Presē gan tika norādīts, ka Kurzemes guberņas provinciālpadome jau ir izstrādājusi šādu projektu.³

Vienlaikus P. Juraševskis aktīvi darbojās latviešu sabiedriskajā dzīvē. 1908.–1912. gadā viņš bija Jelgavas palīdzības biedrības priekšnieka biedrs (pēc tam līdz pat 1926. gadam biedrības priekšnieks), 1911.–1930. gadā Jelgavas Namnieku un rūpnieku krājaizdevu sabiedrības valdes priekšsēdētājs, 1908.–1914. gadā Jelgavā izdotā laikraksta par sabiedrību, politiku un literatūru “Sadzīve” līdzdibinātājs un redaktors, 1909.–1910. gadā arī izdevuma “Sadzīves Feļetons” redaktors. Daudz rakstījis latviešu presē par juridiskajiem un agrārajiem jautājumiem.

1914. gadā, sākoties Pirmajam pasaules karam, P. Juraševskis aktīvi iesaistījās Krievijas varas iestāžu veiktajos mobilizācijas pasākumos Jelgavā, par ko tika pat apbalvots ar piemiņas medaļu. Drīz pēc tam viņš pārcēlās uz Maskavu, kur turpināja aktīvu sabiedrisko darbību, kas kara laikā lielā mērā koncentrējās ap bēgļu organizācijām. 1914.–1916. gadā viņš bija Latviešu bēgļu centrālkomitejas sekretārs un juriskonsults, bet 1916.–1918. gadā – Viskrievijas pilsētu savienības Ziemeļvidzemes lauksaimniecības komitejas vadītājs, tādējādi vēl vairāk padziļinot savu jau provinciālpadomē un Valsts domē gūto pieredzi agrārajā likumdošanā un agrārajā jautājumā kopumā. 1917. gada martā Krievijā tika gāzts cars un sākās nestabils un haotiskais Krievijas Pagaidu valdības varas periods, kas noslēdzās novembrī ar boļševiku

3 Bērziņš, J. Latvijas deputātu darbība Krievijas II Valsts domē. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1, 2012, 50.–51., 54. lpp.

apvērsumu. Valsts iestādes vēl kādu laiku darbu turpināja, taču 1918. gada sākumā faktiski tika vai nu pilnībā reformētas, vai slēgtas.

Vienlaikus P. Juraševskis iesaistījās arī 1917. gada nogalē Valkā izveidotās Latviešu pagaidu nacionālās padomes Satversmes projekta izstrādāšanas komisijas darbā, ko vadīja Voldemārs Zāmuels. Komisijā tika iekļautas kopumā 13 Latvijas vēsturē ievērojamas personības, starp kurām bija arī Pēteris Juraševskis, Kārlis Pauļuks, Frīdrihs Grosvalds, Jāzeps Trasuns, Jānis Akuraters, Arveds Bergs un Heinrihs Rūsis.⁴

Pēc Padomju Krievijas un Vācijas 1918. gada 3. martā Brestļitovskā parakstītā miera līguma daļai no Iekškrēvijā esošajiem latviešu bēgļiem pavērās iespēja legāli atgriezties vācu karaspēka okupētajā Latvijā, starp viņiem bija arī P. Juraševskis. Viņš atgriezās Rīgā, kur iesaistījās no latviešu politisko partiju pārstāvjiem (pirmkārt, Latviešu zemnieku savienības un Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas pārstāvjiem) izveidotā t. s. Demokrātiskā bloka darbībā kopā ar Kārli Ulmani, Marģeru Skujenieku, Miķeli Valteru u. c. ievērojamiem sabiedriski politiskajiem darbiniekiem. Rudenī, kad pēc revolūcijas un pamiera ar Vāciju karš Eiropā bija faktiski beidzies, P. Juraševskis kļuva par jaunizveidotās Latvijas Tautas padomes locekli no Radikāldemokrātu partijas (vēlāk no Darba partijas). 1918. gada 18. novembrī Tautas padome savā otrajā sēdē proklamēja Latvijas Republikas neatkarību, un P. Juraševskis kļuva par K. Ulmaņa vadītās Pagaidu valdības tieslietu ministru, paliekot amatā līdz 1919. gada 18. martam (K. Ulmanis sākotnēji viņam bija savā valdībā paredzējis finanšu ministra amatu⁵).

P. Juraševska vadībā tika uzsākts darbs pie jaunās valsts tiesu sistēmas izveides. Ministrs P. Juraševskis un viņa biedrs Eduards Strautnieks izstrādāja “Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību”, ko Tautas padome 6. decembrī pieņēma. Minētais nolikums likvidēja otro miertiesu instanci – miertiesnešu sapulci, tās vietā paredzot apgabaltiesu izveidošanu, Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē atjaunoja pagasttiesu darbību saskaņā ar Krievijas 1889. gada Pagasta tiesu

4 Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940: Valsts tapšana un suverēnā vara*. Stokholma: Daugava, 1976, 215. lpp.

5 Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks, politiķis, diktators, moceklis*. Rīga: Zinātne, 1992, 98. lpp.

likumu sīko (prasību apjomā līdz 300 rubļiem) civillietu iztiesāšanā, izņemot no to kompetences krimināllietu izskatīšanu, zemnieku virstiesu vietā izveidoja miertiesas (kā pārsūdzības instanci pagasta tiesai, kuru kompetencē ir civillietas par summu līdz 1500 Latvijas rubļiem). Savukārt apgabaltiesa tika noteikta par apelācijas instanci miertiesas spriedumiem un pirmās instances tiesu lietām, kas pārsniedz miertiesu kompetenci. Apgabaltiesas lēmumu apelācijas instance bija Tiesu palāta. Tika nodibināts arī Senāts kā kasācijas tiesu instance visās lietās, kā arī paredzēta amatpersonu iecelšanas kārtība (Senāta locekļi, tiesneši, virsprokurori un prokurori ar biedriem, izmeklēšanas tiesneši bija jāieceļ Pagaidu valdībai no Tieslietu ministrijas piedāvātiem kandidātiem). Nolikums pasludināja Latvijā par spēkā esošiem Krievijas 1903. gada Soda likumus. Vienlaikus sakarā ar vācu okupācijas karaspēka klātbūtni nolikums atsevišķos gadījumos pieļāva civillietu iztiesāšanu saskaņā ar Vācijas likumdošanas aktiem.

19. decembrī P. Juraševskis kopā ar valdības vadītāju K. Ulmani parakstīja “Rīkojumu par zemes grāmatu nodokļiem un notāriem”, “Rīkojumu par dažu nodokļu paaugstināšanu” un “Noteikumus par nekustamu īpašumu atsavināšanu un apgrūtināšanu ar parādiem”.⁶

Toreizējais ministra P. Juraševska biedrs E. Strautnieks atcerējās: “Tieslietu ministriju mēģinājām novietot bij. Miertiesnešu sapulču namā, kur tagad paceļas staltā Tiesu pils. Ierīkoties pāris istabās augšējā stāvā nenācās viegli, jo nebija nepieciešamākās iekārtas. [...] Vajadzība pastāvīgam ministrijas sēdeklim bija jo liela. Jaunieceltie tiesu priekšsēdētāji attīstīja jo rosīgu organizācijas darbu un prasīja ministrijas norādījumus. Bija arī jādod atļaujas nekustamo īpašumu iegūšanai un apgrūtināšanai ar parādiem, jo saskaņā ar 1918. gada 7. decembra likumu bez Pagaidu valdības atļaujas bija noliegts iegūt īpašumus un apgrūtināt tos ar parādiem. Tīkotāju pēc īpašumiem bija daudz. Bet jo drīzi nācās Rīgā pārtraukt iesākto lielo organizācijas darbu.”⁷

1918. gada nogale un 1919. gada sākums Pagaidu valdībai bija ārkārtīgi

6 Latvijas Pagaidu valdības Likumu un Rīkojumu Krājums. Rīga: Valsts kanceleja, 1919. 15., 30. jūl.

7 Strautnieks, E. Latvijas tiesas 1918. un 1919. gadā (Atmiņas). *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1108. lpp.

smags. Toreizējais valdības spēku virsleitnants Jānis Ezeriņš situāciju raksturoja šādi: “Rīgā bija iespaids ļoti slikts. Vācu kareivji staigāja apkārt bez kādas disciplīnas; plītēšana un uzdzīvošana notika augstākā mērā. Šaudišana, kliegšana, ālēšanās – tas dzirdējās mūsu galvaspilsētā 1918. gada decembra beigās. Šādos nospiedošos apstākļos darbojās mūsu pirmā valdība un organizējās armija. [...] Ar katru dienu, ko Rīgā pavadījām, arvien vairāk bija jūtama komunistu pārspēka tuvošanās. Pa ielām staigāja bijušās Krievijas armijas noplukuši karavīri. Vācu kareivji par smiekla naudu pārdeva visu. Plītēšana pieņēmas pilsētas nomalēs, dziedāja lielinieciskas dziesmas, šaudīja un laida raķetes. Rīgā kārtības vairs nebija.”⁸ Savukārt E. Strautnieks atcerējās: “Kādu vakaru Ministru prezidents Ulmanis, iekšlietu ministra Dr. M. Valtera un manā pavadībā apskatīja karavīru sardzi uz Daugavas pontonu tilta. Pāriet tiltu Pārdaugavas virzienā mums gan izdevās, bet atpakaļceļā vācu patruļa mūs vairs neielaida Rīgā, un nelīdzēja Dr. Valtera k[un] ga paskaidrojumi, ka viņu priekšā stāv Latvijas iekšlietu ministrs, vācu kareivis mūs tālāk nelaida; viņš pat lāgā nezināja, ka Latvija ir suverēna valsts ar savu valdību. Tikai latviešu sardzes, kura stāvēja tilta otrā galā, iejaukšanās likvidēja konfliktu.”⁹

Pēdējā valdības sēde apjukuma un pat panikas apņemtajā Rīgā notika 1. janvārī. Nākamajā dienā Studentu rotas apsardzībā valdība devās uz Jelgavu, bet 7. janvārī ieradās Liepājā, kur Studentu rotas karavīri novērsa vāciešu militāriestāžu mēģinājumu apcietināt valdības locekļus dzelzceļa stacijā. Tajā pašā dienā valdība samazināja locekļu skaitu Liepājā līdz sešiem, bet 12. janvārī – līdz trim ministriem, pārējie uz dažādu laiku pa jūras ceļu devās uz Rietumeiropu, starp viņiem bija arī P. Juraševskis. Pēc kāda laika viņš atgriezās, taču darbības iespējas bija ierobežotas.

To, kādā situācijā bija jāstrādā tieslietu ministram un nedaudzajiem ierēdņiem, mēģinot vadīt nozari, atspoguļo Ventspils apriņķa mirtiesneša un Ventspils pilsētas Zemesgrāmatu nodaļas priekšnieka Maksimiliana Paegles 1919. gada 3. martā tapušais ziņojums: “Pagodinot, ka pēc tam, kad sāpīgais telpu un citi jautājumi

8 Ezeriņš, J. Atmiņas par pulkveža Kalpaka bataljonu. *Latvijas Kareivis*, 1927, 4. marts.

9 Strautnieks, E. Latvijas tiesas 1918. un 1919. gadā (Atmiņas). *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 4, 1938, 1106.–1107. lpp.

jau bija nokārtoti, tiesas ierīkojums savests, vajadzīgais personāls salīgts, arhīvs pārnests, Ventspili 30. janvārī ar kauju ieņēma lielinieku karaspēks. Lielinieki atņēma man tiesas telpu atslēgas un mani no maniem pienākumiem noraidīja. Kad 24. februārī š. g. pēc vācu karaspēka ienākšanas no manis sastādīta komisija, sastāvoša no manis, Hihunta un Šīmaņa kungiem, apskatījām tiesas telpas, kurās pa lielinieku laiku bija mitinājusies viņu izmeklēšanas komisija, juridiskā nodaļa un revolucionārais tribunāls, tad izrādījās: 1) ka no vāciem mums atdotās rakstammašīnas ir samainītas pret vecām (arī šeit atstātās mašīnas otru dienu piesavinājās vācu administrācija; 2) ka visas vācu krimināllietas, kā arī civilaktis ir iznīcinātas; 3) ka viena daļa no hipotēku grāmatām arī iznīcinātas caur sadedzināšanu, jo atradām atliekas vēl krāsnī; 4) ka kāda daļa no hipotēku aktīm saplēsta un izkaisītiem dokumentiem sagāzta blāķī vannas istabā. Man vācu administrācija noteica, ka līdz tam, kamēr nāks attiecīgs rīkojums no viņu priekšniecības Liepājā, es nevarot stāties pie savu pienākumu izpildīšanas. Es lūdzu spert soļus, lai mani nekavētu pie maniem pienākumiem un sevišķi lūdzu izsniegt taču man kādus naudas līdzekļus, jo no 10. decembra 1918. g. līdz šim laikam ne es, nedz mans personāls nav ne kapeikas saņēmuši, lai gan kā Tiesu ministrijas pilnvarnieks (par algām nemaz nerunājot) esmu braucis uz Talsiem, Ventspili, Kuldīgu un Aizputi, visi mani līdzekļi ir izsīkuši, frontes dēļ pie saviem radiem notapt nevaru; krājcase, kurā man bija dažs kapeika noguldīta, no lieliniekiem izlaupīta, un tagad man jādzīvo no manu pazīstamu žēlastības. Tiesu un citu nodokļu līdz lielinieku ienākšanai man bija ienācis tikai ap 80 rbļ. [...] No lieliniekiem ir izlaupīts arī viss kancelejas materiāls, papīrs, un man nav līdzekļi to iegādāšanai.”¹⁰

1919. gada 2. aprīlī P. Juraševskis tika formāli iecelts par Valsts kancelejas Likumkārtšanas nodaļas vadītāju, taču drīz pēc tam – 16. aprīlī – ar Pagaidu valdības realizēto politiku neapmierinātās vācu karaspēka daļas Liepājā veica apvērsumu un uz vairākiem mēnešiem faktiski paralizēja valdības un tās iestāžu darbību, ko varēja atsākt tikai jūnijā. Tieši tad P. Juraševskis tika iecelts par Tieslietu ministrijas Likumdošanas nodaļas vadītāju, tādējādi faktiski koordinējot valsts likumdošanas sistēmas izveidi Neatkarības kara laikā (jau pēc kara

10 LVVA, 1595. f., 10. apr., 257. l., 6.–7. lp

beigām 1920. gada 29. septembrī ar Ministru kabineta lēmumu P. Juraševskis tika iecelts arī par valdības Revīzijas komisijas locekli).

1919. gada vasarā un rudenī P. Juraševski nopietni satrauca jaunveidojamā valsts aparāta pārmērības tēriņos, un 16. septembrī viņš rakstīja Ministru prezidentam K. Ulmanim: “Mums liekas, ka resoriem jāsāk valstiski rīkoties arī izdevumos, proti, saskaņot tos ar varbūtējiem valsts ienākumiem, un šajos nolūkos jādoma nopietni par algu pamazināšanu, sakarā ar dārdzības pamazināšanos. Ja to nedarīsim, bet algas tikai dzīsim augstāk, tad no dārdzības netiks prom. Visi izdevumi reiz būs jāsedz ar nodokļu ieņēmumiem. Un būtu pienācis laiks sākt domāt izdevumus kārtot tā, kā nodokļi varētu tos segt. Naudas drukāšana bez skaita radīs Latvijai nepanesamu bilanci. Un par Latvijas finanšu saņemšanu varēsim runāt no tā brīža, kad sāksim domāt par to, kā izdevumus segt ar ienākumiem. Bet par to domāt sākt ir pēdējais laiks.”

Šajā laikā viņš saskārās arī ar vācu karaspēka problēmu dzimtajā Zemgalē – pēc 1919. gada 16. septembra Valsts kancelejas Likumu kārtošanas nodaļas vadītājs P. Juraševskis devās uz Jelgavu, bet iestādes lūgumā Rīgas pilsētas komendantūrai izsniegt braukšanas atļauju tiek prasīts drošības nolūkā neminēt P. Juraševska amata nosaukumu.¹¹

Turklāt no 1919. gada novembra līdz 1920. gada sākumam P. Juraševskim bija uzticēti atbildīgie Jelgavas pilsētas pašvaldības pagaidu vadītāja pienākumi. Pilsēta no Bermonta karaspēka tika atbrīvota 21. novembrī, tā bija izpostīta, slimību, bada, aukstuma pārņemta, nestrādāja iestādes utt. Ar to visu bija jātiek galā atjaunotajai pašvaldībai P. Juraševska vadībā. Iespējams, tieši saistībā ar šo epizodi 1923. gadā P. Juraševskis tika apbalvots ar Latvijas atbrīvošanas kara piemiņas zīmi. Turklāt 1920. gadā Rīgā tika izdota P. Juraševska sarakstītā grāmata “Latvijas mazzaimniecības”, kurā viņš apkopoja savas iepriekšējās darbības laikā gūto pieredzi agrārajā jautājumā.

1920. gada 1. novembrī Tieslietu ministrijas Likumdošanas nodaļa

11 Ščerbinskis, V. Pirmie soļi. Latvijas valsts un tās pārvaldes izveidošana. *Grām.: 1918–1920. Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokols*. Rīga, Valsts kanceleja, Latvijas Vēstnesis, 2013. 32., 49. lpp.

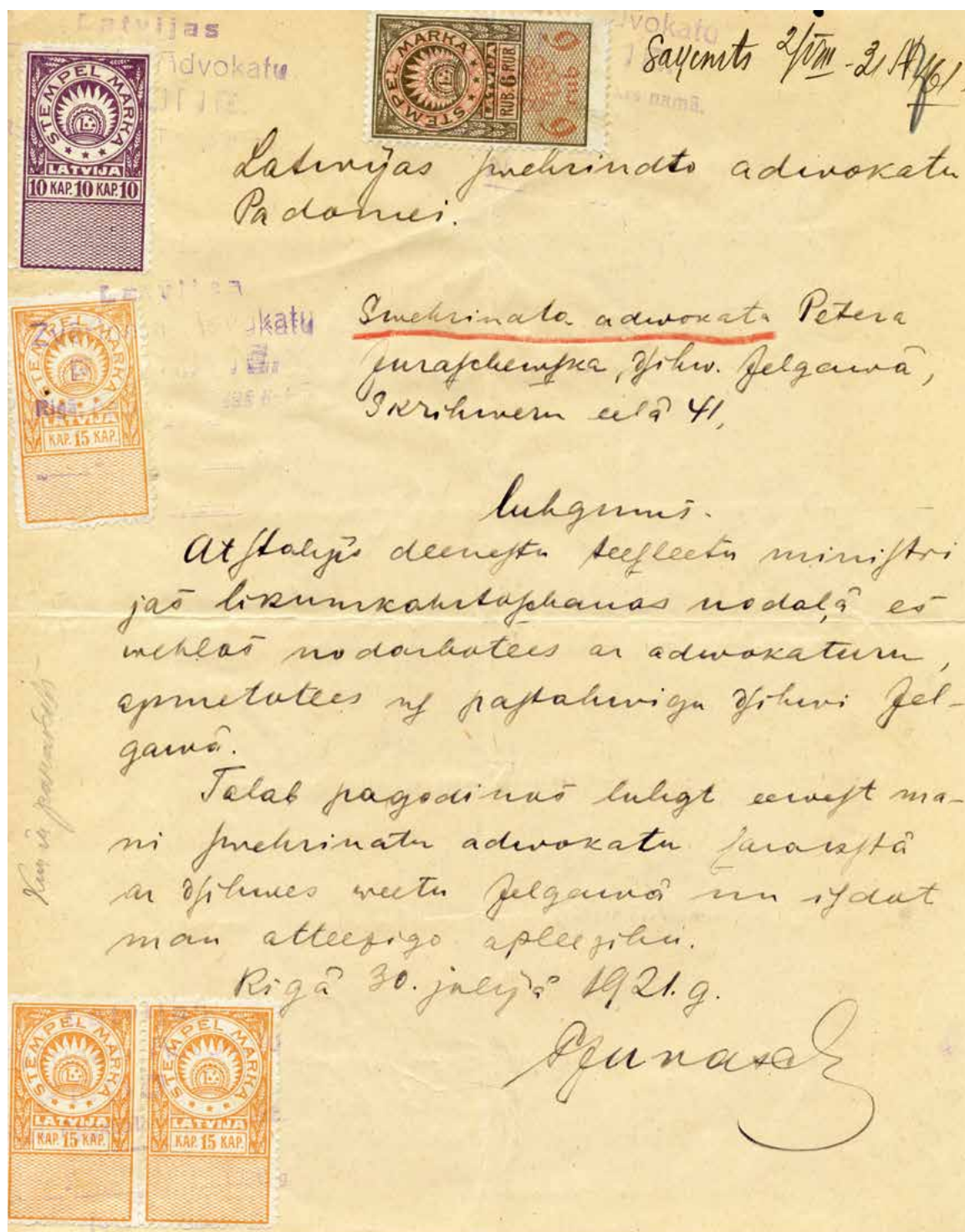
P. Juraševska iesniegums Zvērinātu advokātu padomei, lai atjaunotu advokāta praksi Jelgavā.

Lūgums. Atstājis dienestu tieslietu ministrijas likumdošanas nodaļā, es vēlos nodarboties ar advokaturu, apmetoties uz pastāvīgu dzīvi Jelgavā. Tālab pagodinos lūgt iekļaut mani zvērinātu advokātu sarakstā ar dzīves vietu Jelgavā un izdot man attiecīgo apliecību. Rīgā, 30. jūlijā 1921. g.

Latvijas Valsts vēstures arhīvs

tika pārveidota par Kodifikācijas nodaļu (tās tiešais uzdevums bija sistematizēt un izdot likumu sakopojumus katrai konkrētai nozarei), un P. Juraševskis tajā ieņēma redaktora amatu līdz 1921. gada 27. jūlijam. No 1921. gada 10. augusta viņš bija zvērināts advokāts Jelgavā, no 1922. gada septembra – Jelgavas apgabaltiesas notārs Jelgavā (līdz 1924. gada 8. jūnijam, kad tika atbrīvots no amata pēc paša lūguma). P. Juraševskis ņēma aktīvu dalību arī sabiedriskajā un pašvaldības darbā. 1922. gada martā un 1925. gada februārī viņš tika ievēlēts Jelgavas pilsētas domē. 1922. gada oktobrī P. Juraševskis kandidēja pirmās Saeimas vēlēšanās no Demokrātiskā centra un bezpartijisko sabiedrisko darbinieku saraksta, taču netika ievēlēts.

No 1924. gada 22. maija līdz 18. decembrim P. Juraševskis bija iekšlietu ministrs Voldemāra Zāmuēla vadītajā valdībā, un šis laiks visā reģionā bija zīmīgs ne tikai ar joprojām smago kriminogēno situāciju valstī un jau tradicionālo Padomju Savienības aktīvi atbalstīto pret Latvijas valstiskumu vērsto komunistu pagrīdes darbību, bet arī ar jaunu šīs kaimiņvalsts agresijas formu – caur savām diplomātiskajām pārstāvniecībām PSRS iepludināja Latvijā lielu daudzumu viltotas papīra valūtas. Fakts, ka padomju diplomātiskās pārstāvniecības sistemātiski nodarbojas ar viltotas naudas izplatīšanu (tā bija uz valsts iekšējās drošības sistemātisku graušanu un spiegošanu orientētas darbības sastāvdaļa visās valstīs, kur darbojās PSRS pārstāvniecības), bija labi zināms arī Latvijas varas iestādēm un citu valstu attiecīgajiem dienestiem, tādējādi arī ievērojami palielinot informācijas noplūdes iespēju. Bija puslīdz skaidrs, kas atrodas diplomātiskās imunitātes sargāto padomju diplomātisko kurjeru bagāžā. Vēsturnieks Aivars Stranga konstatējis, ka jau 1922. gada 12. un 13. aprīlī Latvijā apcietināti 15 viltotas naudas izplatītāji, galvenokārt komunisti, turklāt izmeklēšanā tika konstatēts, ka procesu tieši vada Padomju Krievijas pārstāvniecība Rīgā. Turklāt 1922. gada 14. maijā galvenajā Rīgas dzelzceļa stacijā tika uz brīdi aizturēta (kamēr noskaidrojās viņas identitāte, pēc kā tā bija nekavējoties jāatbrīvo kā persona ar diplomātisko imunitāti) Padomju Krievijas ārlietu tautas komisāra vietnieka kundze Aivī Ļitvinova (starp citu – angliete pēc tautības), kura, būdama kopā ar pilnvaroto pārstāvi Latvijā Konstantīnu Jureņevu, mēģināja iegādāties biļeti, maksājot ar trijām viltotām 500 Latvijas rubļu banknotēm. Tās

1932.g.5.aprīlī.

Augsti godāta deputata kunga,

Atskatoties uz
nostaigātiem sešdesmit gadiem Jūs ar gandarījumu varat teikt, ka darbs nav velti veikta. Ir piepildījies mūsu tautas dzīvē daudz, dēļ kā Jūs centušies un sasniegta dažs labs mērķis, pēc kā Jūs cīnījūšies. Šodien, kur Jūsu draugu un cienītāju saime Jūs sumina, sirsnīgi sveicinu Jūs un novēlu arī nākotnē vislabākās sekmes un panākumus Jūsu sabiedriskā darbā un personīgā dzīvē.

Ar patiesu cieņu

Ministru Prezidents

Augsti godātam
P.Juraševskis kungam.
Saeimas deputatam.

Ministru prezidenta
Mārgera Skujenieka apsveikums
P. Juraševskim 60 gadu jubilejā,
1932. gada 5. aprīlis

Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(7354.f., 1.apr., 334.l., 3.lp.)

viņa it kā bija saņēmusi savas valsts pārstāvniecībā Tallinā (tā patiesi varēja būt, taču gadījums izteiksmīgi apliecina, kādā apjomā un līmenī noritēja viltotas naudas izplatīšana). Savukārt 1923. gada augustā Latvijas drošības iestādēs kārtējo reizi tika konstatēts, ka no Maskavas pienākuši vēl divi viltotas Latvijas naudas sūtījumi, turklāt šoreiz tā bija daudz labākā kvalitātē un izgatavota no “angļu celulozes”.¹² Tas pats pilnā sparā turpinājās arī 1924. gadā un vēlāk, sagādājot nopietnas galvassāpes Iekšlietu ministrijai. Arī Krievijas vēsturnieki atzīst, ka Latvija bija “lielākais eksportētājs” no Krievijas uz Rietumiem slepus izvestajiem dārgakmeņiem (acīmredzot, domāts, ka tieši cauri Latvijai tika izvesti dārgakmeņi, ko realizēja Rietumos – Ē. J.), bet “Rīga un Jūrmala kļuva par iemīļotu vietu bezrūpīgu komandējumu pavadīšanai augstākajiem boļševiku priekšniekiem, diplomātiem un spiegiem, kas izsekoja balto emigrāciju un realizēja graužošu darbību pret Rietumvalstīm. Tādi “proletāriski” darbinieki kā Gukovskis, Ļitvinovs, Gaņeckis, kas darbojās kā Krievijas diplomātiskie pārstāvji Latvijā un Igaunijā, satrieca vietējos iedzīvotājus ar milzīgām naudas summām, ko viņi kā regulārie apmeklētāji izdeva pašos dārgākajos Rīgas un Tallinas restorānos”.¹³ Galu galā saistībā ar minēto simboliska ir arī V. Zāmuēla valdības demisija, kas tika izsludināta nākamajā dienā pēc PSRS organizētā asiņainā, bet neveiksmīgā apvērsuma mēģinājuma Igaunijas galvaspilsētā Tallinā, kas Rīgā izraisīja nopietnas bažas arī par Latvijas drošību. Tāpēc parlamentā tika uzskatīts, ka centriskā un sociāldemokrātus uzklausošā valdība jānomaina ar politiski labējāku.

No 1925. gada 5. marta (prese atzīmēja, ka šajā dienā viņš “ieradās no Jelgavas un pl. 15 pārņēma tieslietu resora vadību”¹⁴) līdz tā paša gada 23. decembrim P. Juraševskis bija tieslietu ministra Hugo Celmiņa valdībā, turklāt 1925. gada 10. martā ar Ministru kabineta lēmumu iecelts arī par t. s. “mazā kabineta locekli likumprojektu pārbaudīšanai no tehniskās puses”, pēc tam atkal zvērināts advokāts Jelgavā.

1925. gadā P. Juraševskis tika ievēlēts otrajā Saeimā no Demokrātiskā centra un bezpartijisko sabiedrisko darbinieku saraksta. No 1925. gada

12 Stranga, A. Krievijas un Latvijas saimnieciskās attiecības 1920.–1927. gadā. *Latvijas Vēsture*, Nr. 1, 1993, 20. lpp.

13 Zubovs, A. (red.). *Istorija Rossiji. XX vek. 1894–1939*. Maskava, 2009. 847 lpp.

14 Jaunie ministri darbā. *Latvijas Kareivis*, 1925, 6. marts.

novembra līdz 1928. gada janvārim viņš bija otrās Saeimas sekretārs, no 1926. gada decembra līdz 1927. gada novembrim un no 1929. gada maija – Satiksmes ministrijas juriskonsults, starplaikos darbodamies arī kā zvērināts advokāts. 1927. gada aprīlī pēc Valsts prezidenta Jāņa Čakstes nāves P. Juraševskis Saeimā kandidēja Valsts prezidenta vēlēšanu pirmajā kārtā, taču neguva pietiekošu deputātu atbalstu. Par viņu nobalsoja 44 deputāti, kas arī jāatzīst par samērā augstu rādītāju (pēc astoņām vēlēšanu kārtām par Valsts prezidentu tika ievēlēts P. Juraševska partijas biedrs Gustavs Zemgals). 1928. gada oktobrī viņš atkal tika ievēlēts trešajā Saeimā no Demokrātiskā centra un bezpartijisko sabiedrisko darbinieku saraksta (bija Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja biedrs). 1930. gada 1. oktobrī atskaitīts no zvērinātu advokātu skaita, jo jau 16. septembrī iecelts par Rīgas apgabaltiesas notāru Rīgā, tādēļ atkāpies arī no juriskonsulta amata Satiksmes ministrijā un Jelgavas Tirdzniecības-rūpniecības kopējā slimo kasē.

1928. gada 20. janvārī Valsts prezidents Gustavs Zemgals informēja Saeimu, ka 12. janvārī uzaicinājis P. Juraševski veidot valdību. Prezēntējot savas valdības deklarāciju, G. Zemgals pasludināja tās galvenos virzienus – taupība, likumība, korupcijas apkarošana, saimnieciskā stāvokļa uzlabošana (arī aizdevumu procentu pazemināšana lauksaimniecības un rūpniecības attīstīšanai un ārzemju kapitālu piesaiste), iekšpolitikā – cīņa ar pretvalstiskiem elementiem, “tautu un šķiru naida kultivēšanu”, ārpolitikā – uzlabot attiecības ar visām valstīm, pirmkārt, panākt Baltijas valstu kopdarbību, izglītībā un kultūrā – pilnveidot skolu tīklu, sociālajā jomā – uzlabot mazu tautu iedzīvotāju un valsts zemāko ierēdņu stāvokli utt. Koalīcijas valdība Saeimā tika apstiprināta ar 51 balsi. Pats P. Juraševskis tajā sākotnēji pildīja arī finanšu ministra pienākumus (7. martā par finanšu ministru kļuva Roberts Liepiņš), ārlietu ministrs bija pieredzējušais diplomāts un bijušais sūtnis Lietuvā Antons Balodis, iekšlietu ministrs – Eduards Laimiņš (Latviešu zemnieku savienības pārstāvis), kara ministrs – ģenerālis Eduards Kalniņš, tieslietu ministrs – Erhards Magnuss (baltvācietis, tādējādi P. Juraševskis ieguva Saeimas vācu frakcijas atbalstu savai valdībai), satiksmes ministrs – Frīdrihs Ozoliņš, izglītības ministrs – Augusts Tentelis, tautas labklājības ministrs – Vladislavs

Rubulis (arī Rubuls), zemkopības ministrs – Vilis Gulbis. Opozīciju ļoti neapmierināja baltvāciešu iesaiste valdībā, turklāt, lai iegūtu divu Saeimas poļu frakcijas deputātu balsis, P. Juraševskis bija vienu no viņiem – Janu Vežbicki – iecēlis par iekšlietu ministra biedru.

Pie svarīgākajiem valdības veikumiem jāmin pieņemtie noteikumi par ministriju iekārtu, noteikumi par valsts himnu, par luterāņu baznīcas stāvokli, likums par pilsētu tiesību piešķiršanu 16 miestiem, likums par sociālo apgādību, likums par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimības gadījumā, kara disciplīnas reglaments, noteikumi par Augstākajiem militārajiem kursiem, noteikumi par Latvijas atbrīvošanas cīņu 10 gadu jubilejas piemiņas medaļu, likums par zemes piešķiršanu Neatkarības kara dalībniekiem. Ārlietās tika parakstīti 14 divpusēji un starptautiski līgumi, no kuriem svarīgākais bija draudzības, tirdzniecības un konsulāro tiesību līgums ar ASV. Tomēr bija arī zināmas neveiksmes – 1928. gada janvārī Lietuvai draudzīgo (pareizāk – Polijai nedraudzīgo) Latvijas ārlietu ministru Fēlikšu Cielēnu bija nomainījis Antons Balodis – bijušais sūtnis Kauņā, kuru bija manāmi nokaitinājis Lietuvas premjerministrs Augustins Voldemars (*Voldemaras*) ar savu jau kopš 1918. gada tradicionālo attieksmi pret Latviju kā Lietuvas valstiskumam nebūtisku valsti. Rezultātā attiecības starp Latviju un Lietuvu kļuva sarežģītākas.

Zināmas problēmas valdības vadītājam, tāpat kā visiem viņa priekšgājējiem, sagādāja arī iekšējā situācija, kuru ar vietējo un iesūtīto komunistu pagrīdes palīdzību līdzīgi kā citās reģiona valstīs pastāvīgi centās destabilizēt Padomju Savienība. 1928. gada 23. augustā Rīgā notika plašas streikotāju demonstrācijas, pie Esplanādes izraisījās demonstrantu sadursme ar policiju, nācās iesaistīties jātnieku policijai (pūlis centās noraut jātniekus no zirgiem), tika aizturēti vairāki aktīvākie demonstranti un kaušļi. Nākamajā dienā ar notikušā skaidrojumu pie Valsts prezidenta personiski ieradās P. Juraševskis kopā ar iekšlietu ministru E. Laimiņu.¹⁵

P. Juraševskis bija viens no aktīvākajiem Ministru prezidentiem, ko, cita starpā, apliecina arī izbraukums kopā ar finanšu ministra biedru

15 Sk.: Izjucis sarkanais ģenerālstreiks. *Latvijas Kareivis*, 1928. 24. aug.

1

2

3

1. Ministru prezidents Pēteris Juraševskis sveic Latvijas Skautu centrālās organizācijas rīkoto Rīgas skautu parādi Esplanādē Rīgā. 1928. gada 13. maijs

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_727)

2. Latvijas Republikas proklamēšanas 10. gadadienas svinīgā sēde Nacionālajā teātrī Rīgā. Uz skatuves pie galda no kreisās: 3. – Saeimas priekšsēdētāja biedrs Alberts Kviesis, 4. – Saeimas priekšsēdētājs Dr. Pauls Kalniņš, 5. – Valsts prezidents Gustavs Zemgals, 6. – Ministru prezidents Pēteris Juraševskis. 1928. gada 18. novembris. Fotogrāfs Eduards Kraucs

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_21)

3. Latvijas Republikas proklamēšanas 10. gadadienai veltītās jubilejas mākslas izstādes atklāšana Rīgas mākslas muzejā (tagad LNMM). No kreisās: 1. – Rīcības komitejas priekšsēdētājs profesors Jānis Roberts Tillbergs, 2. – izglītības ministrs Augusts Tentelis, 3. – Ministru prezidents Pēteris Juraševskis, aiz viņa Rīgas pilsētas galva Ādams Krieviņš, 4. – Valsts prezidents Gustavs Zemgals, 5. – Saeimas priekšsēdētājs Dr. Pauls Kalniņš, 6. – Saeimas deputāts Kārlis Dēķens. 1928. gada 18. novembris

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_25)

4. Parādi par godu valsts proklamēšanas 10. gadadienai pieņem Valsts prezidents Gustavs Zemgals un Ministru prezidents Pēteris Juraševskis. 1928. gada 18. novembris

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (VN_6284_30)

5. Aicinājums uz Demokrātiskā centra priekšvēlēšanu sapulci 1931. gada Saeimas vēlēšanu priekšvakarā

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (3710.f., 1.apr., 250.l., 15.lp.)

4

Latviju — latviešiem!

10 DĒMOKRATISKAIS CENTRS 10

sasauca trešdien, 2. septembri 1931. g., pl. 7 vak.

Bolderājā, 34. pilsētas pamatskolā, Miglas ielā 9

Māras baznīcas jautājumā

Tautas sapulci

**Runās: Saeimas dep. P. Juraševskis un
zvēr. adv. pal. V. Danenbergs**

**Par Māras baznīcu, par nacionālo politiku, par
valsts saimniecisko un politisko stāvokli,
par bezdarba un saimnieciskā posta no-
vērsšanu, cittautiešu pārmērībām un c. jaut.**

Pilsoni, būsīm aktīvi! Lai Latvija plauktu:

Jāsalauž cittautiešu kundzība un viņu kalpi!
Jārada nacionālās vienības valdība.

Visi 5.-6. sept. balso par Māras bazn. nodošanu latvju tautai!

Ieeja brīva. **Dēмократиский центр**

E. Pūks un J. Šteins kopdarbs, RDK, Rēdnie 1931. g.

5

Jāni Bokladeru 1928. gada 19.–22. septembrī uz Lubānu “iepagāzies ar vietējā apgabala saimniecisko stāvokli, ražas un plūdu posta apstākļiem un Lubānas ezera apkārtnes nosusināšanas darbiem”.¹⁶ Pats P. Juraševskis 1928. gada rudenī presē publicētajā pārskatā par savas valdības darbību atzīmēja, ka pirmo reizi vēsturē valsts budžets pieņemts laikā, turklāt tas ir sabalansēts, samazināti aizdevuma procenti (līdz 12 %), aizstāvētas noguldītāju intereses, likvidējot bankrotējušās kredītiestādes, ārējās tirdzniecības bilance 1928. gada pirmajā pusē bijusi veiksmīga, palielinājušās ārzemju valūtas rezerves Latvijas Bankā, atjaunojusies ārzemju investīciju ienākšana, pieņemts likums par sociālo apgādību, palielinātas kara invalīdu pensijas utt.¹⁷

Tomēr pēc trešās Saeimas ievēlēšanas Valsts prezidents uzticēja valdības veidošanu Hugo Celmiņam, un 1928. gada 30. novembrī P. Juraševska valdība atkāpās.

1928. gada februārī, vēl būdams Ministru prezidents, P. Juraševskis kandidēja Jelgavas pilsētas domes vēlēšanās no Latviešu pilsoņu apvienības saraksta (likumdošana šādu darbību atļāva). 1931. gada martā viņš ievēlēts Rīgas pilsētas domē no Demokrātiskā centra un bezpartijisko darbinieku saraksta, bet 1931. gada oktobrī – ceturtajā Saeimā no Demokrātiskā centra un bezpartijisko sabiedrisko darbinieku saraksta. Simboliski, ka tieši P. Juraševskis neilgi pirms autoritārā apvērsuma Saeimas sēdē 1934. gada 3. maijā atzina: “Par deputātu smejas, zākājas un deputāta vārds dažā labā vietā kļuvis par lamu vārdu.”¹⁸

Pēc Saeimas atlaišanas 1934. gada 16. maijā P. Juraševskis turpināja notāra darbu Rīgā. Turklāt pret sociāldemokrātu līderiem organizētajā kara tiesas procesā 1934. gada 26. novembrī viņš bija starp tiem Latvijas politiķiem, kas ar zvērestu apliecināja, ka apsūdzētie nekad nav sadarbojušies ar komunistiem, bet tieši otrādi.¹⁹

16 *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, 1928, 21. sept.

17 Juraševskis, P. Mūsu darbs. *Centra Balss*, 5, 1928, 13. okt.

18 Labsvīrs Jānis. Seši gadi, kas pārmainīja Latviju un saglabāja nākotnei. *Brīvā Latvija*: Apvienotā Londonas Avīze un Latvija, 2000, 29. maijs.

19 Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks, politiķis, diktators, mocekļis*. Rīga: Zinātne, 1992, 279. lpp.

Demokrātiskā centra grupa.
No kreisās: Kārlis Skalbe,
Gustavs Zemgals, Berta Pīpiņa,
Pēteris Juraševskis. Pirmais
no labās Jānis Breikšs.
1920. gadu beigas.
Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks,
fotostudija "Klio"

*Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs
(VRVM 94670_58)*

Kā jau minēts, P. Juraševskis iespēju robežās blakus politiskajam un profesionālajam darbam turpināja arī zināmu sabiedrisko darbību. Viņš bija Ložmetējkalna pieminēkļa un Jelgavas atbrīvošanas pieminēkļa celšanas komitejas priekšsēdētājs, tika apbalvots ar Latvijas Skautu centrālās organizācijas pateicības zīmi "Svastika" un II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.

Padomju okupācijas laikā 1940. gada 13. decembrī P. Juraševskis tika atbrīvots no notāra amata.

1944. gada 17. martā P. Juraševskis bija starp tiem latviešu inteliģences pārstāvjiem, kas viens no pirmajiem parakstīja Latvijas Centrālās padomes memorandu ar prasību par Latvijas suverenitātes atjaunošanu. Sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns – viens no memoranda iniciatoriem – atcerējās: "Dabūjis no kāda politiska labvēļa automobili ar šoferi, aizbraucu pie bijušā ministru prezidenta un ilggadīgā deputāta

Pētera Juraševska, lai aicinātu arī viņu parakstīt manifestu. Viņš dzīvoja savās lauku mājās Sesavas pagastā. Juraševskis uzņēma mani ļoti sirsnīgi un tūlīt parakstīja. Pie pusdienām plaši pārrunājām starptautisko stāvokli un Latvijas izredzes uz augšāmcelšanos. Vecais valstsvīrs, Krievijas Valsts domes bijušais deputāts un mūsu pašu parlamenta ilggadīgs loceklis, tagad vecs gados, jauneklīgā sparā mudināja mani darīt visu iespējamo, lai celtu augšā mūsu demokrātisko republiku, par kuru tik daudz asiņu liets, tik daudz darba ieguldīts.”²⁰

Acīmredzot vecuma un vājuma dēļ P. Juraševskis, tuvojoties fronteī, nedevās bēgļu gaitās, bet palika dzimtenē. Viņš nomira 1945. gada 10. janvārī Jelgavā. Apbedīts Vircavas pagasta Jāčūnu kapos.

Pēteris Juraševskis bija aktīvs, godprātīgs un kopumā arī veiksmīgs valdības vadītājs. Viņa darbība atbildīgajā valdības vadītāja amatā nebija īpaši ilga – nepilns gads, taču tas saistāms nevis ar valdības darba trūkumiem, bet gan ar 20.–30. gadu Latvijas valsts iekārtas un sabiedrības specifiku, kuras iespaidā valdību mūžs bija īss. P. Juraševskis pieder pie tiem Latvijas valstsvīriem, kuru darbība pusgadsimtu ilgajā nebrīves periodā, kad nedrīkstēja godīgi runāt par Latvijas vēsturi kopumā, kur nu vēl atcerēties brīvās Latvijas valstsvīrus, bijusi aizmirsta. Taču, pateicoties tieši tādiem cilvēkiem, izveidojās un sekmīgi pastāvēja Latvijas valsts. Tāpēc šodien aizmirstības parāds ir jāatdod.

Literatūra

1. 1918–1920 Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos. Rīga, Valsts kanceleja, Latvijas Vēstnesis, 2013.
2. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Red. Unāms, Ž. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939.
3. *Latviešu konversācijas vārdnīca. 8. sēj.* Red. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1932–1933.

20 Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 5. grām.* Stokholma: Memento, 1999. 116. lpp.

4. *Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca.* Sast. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007.
5. *Latvijas Brīvības cīņas, 1918–1920: enciklopēdija.* Red. Pētersone, I. Rīga: Preses nams, 1999.
6. *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928.* Red. Kroders, P. Rīga: Grāmatu draugs, 1929.
7. *Latvijas notariāts. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās 1889–1945.* Sast. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013.
8. *Latvijas Tautas padomes stenogrammu satura rādītājs.* Sast. Kārklīšs, H. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 1925.
9. *Latvijas vadošie darbinieki.* Red. Šmits, P. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
10. *Latvju enciklopēdija. 1. sēj.* Red. Švābe, A. Stokholma: Trīs zvaigznes, 1950–1951.
11. LVVA, 1536. f., 2. apr., 1200. l., 1.–335. lp.
12. LVVA, 2996. f., 9. apr., 16433. l.
13. LVVA, 3234. f., 32. apr., 29537. l.
14. LVVA, 3710. f., 1 apr., 49. l., 67. lp.
15. LVVA, 7354. f., 1. apr., 334. l., 1.–21. lp.
16. Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos: 1918–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
17. 17. Treijs, R. *Prezidenti: Latvijas valsts un ministru prezidenti. 1918.–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.

Dr. hist. Jānis Šiliņš

Jānis Pauļuks

(24.11.1865.¹–21.06.1937.)

Inženieris, ceļu un dzelzceļu atjaunotājs

Izglītība

Svitenes pagastskola

Jelgavas reālskola

Rīgas Politehniskais institūts

Darbs

- 1892.–1894. Inženieris Jelgavas dzelzceļa Tehniskajā nodaļā Rīgā
- 1894.–1897. Jekaterinburgas–Čeļabinskas dzelzceļa distances priekšnieka palīgs
- 1897.–1901. Sibīrijas dzelzceļa iecirkņa priekšnieks
- 1901.–1905. Baikāla dzelzceļa distances priekšnieks
- 1906.–1908. Jekaterinburgas–Permas dzelzceļa būves vadītājs
- 1909.–1912. Armaviras–Tuapses dzelzceļa (Ziemeļkaukāzs) distances priekšnieks
- 1912.–1920. Armaviras–Tuapses dzelzceļa (Ziemeļkaukāzs) iecirkņa priekšnieks
- 1920. Vecākais inženieris Latvijas dzelzceļa virsvaldē
- 1925. Latvijas lauksaimnieku centrālbankas valdes priekšsēdētājs
- 1926.–1927. Latvijas dzelzceļa galvenais inspektors

Politika

- 1921.–1925. Satiksmes ministrs
- 27.01.1923.–27.06.1923. Ministru prezidents,**
vienlaikus arī satiksmes ministrs

¹ Pēc vecā stila 12.11.1865.

Apbalvojumi

II šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; I šķiras Somijas Baltās rozes ordenis

Jānis Pauļuks ir viens no mazāk zināmajiem Latvijas Ministru prezidenti. Skaidrojumi varētu būt vairāki. No vienas puses, J. Pauļuks bija bezpartejisks politiķis un turējās nomaļus no lielajām politiskajām intrigām, tādējādi neizpelnoties pastiprinātu laikabiedru uzmanību. No otras puses, J. Pauļuka vadītais Ministru kabinets darbojās salīdzinoši īsu laiku – vien sešus mēnešus. Šajā laikā valdība nepaspēja daudz paveikt, lai gan tai bija liels potenciāls. Ne velti vēlāk vairāki valdības ministri ar nožēlu atskatījās uz īso laiku, kas bija atvēlēts J. Pauļuka vadītā kabineta darbībai.

Neskatoties uz minētajiem apstākļiem, J. Pauļuka vadītajam kabinetam bija vērā ņemama vieta Latvijas starpkaru perioda vēsturē. Šī valdība bija pirmā, kuru apstiprināja Latvijas Saeima. Līdz tam valdības bija apstiprinājuši tikai pagaidu varas institūti – Tautas padome un Satversmes sapulce. Vēl viens aspekts, kas pierāda šīs valdības nozīmību, bija jau minētais J. Pauļuka bezpartejiskums. Viņš kļuva par Latvijas pirmo bezpartejisko Ministru prezidentu. Visā Latvijas starpkaru perioda demokrātiskā posma vēsturē, neskaitot J. Pauļuku, bija vēl tikai viens bezpartejisks premjers – Voldemārs Zāmuels.

Visbeidzot, J. Pauļuka vadītā valdība bija pirmā, kuras sastāvā darbojās tā laika lielākās Latvijas politiskās partijas – Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) – pārstāvji. Neskatoties uz uzvarām visās starpkaru Latvijas Saeimas vēlēšanās, sociāldemokrātu partija ar saviem ministriem tika pārstāvēta tikai J. Pauļuka un Mārgera Skujenieka (1926–1928) vadītajā valdībā. J. Pauļuka Ministru kabinets balstījās uz plašu koalīciju, apvienojot kopīgam darbam lielākos politiskos konkurentus – Latviešu zemnieku savienību un sociāldemokrātus.

Jāņa Pauļuka dzīvesgājums

Jānis Pauļuks ir dzimis Dobeles apriņķa Liellesavas pagasta “Gavēņos” Jēkaba un Grietas Pauļukas (dz. Mežavilka) ģimenē, brālis zvērināts advokāts Kārlis Vilhelms Pauļuks (1870–1945). Bērnībā Jānis mācījās pie mājskolotāja, vēlāk Svitenes pagastskolā. Pēc četrklasīgās Jelgavas reālskolas beigšanas viņš nevarēja uzreiz turpināt mācības līdzekļu trūkuma dēļ un ieņēma mājskolotāja vietu baronam Firkšam piederošajā Nurmuižā Talsu apriņķī. 1886. gada janvārī J. Pauļuks iestājās Rīgas Politehniskajā augstskolā (no 1896. gada – Rīgas Politehniskais institūts). Politehniskais institūts tolaik bija nozīmīga mācību iestāde visas Krievijas impērijas mērogā. Šeit gatavoja augstas klases speciālistus, kuri bija nepieciešami konkurētspējīgas ekonomikas izveidošanai Krievijā. Pēc neveiksmīgā Krimas kara (1853–1856) Krievijas impērija nostājās uz modernizācijas ceļa, lai panāktu Eiropas lielvalstis. Bez kvalitatīviem kadriem Krievijai nebija cerību attīstīt ne spēcīgu ražošanu, ne modernu infrastruktūru.

Rīga 19. gadsimta beigās pārvērtās par vienu no impērijas rūpniecības un loģistikas centriem. Pirms Pirmā pasaules kara Rīga izauga par trešo lielāko Krievijas rūpniecības pilsētu un lielāko Krievijas ostu. Liels ieguldījums šajos sasniegumos bija arī Rīgas Politehniskajai augstskolai. Rīga ciešām ekonomiskām un kultūras saitēm vienoja Krievijas impēriju ar Rietumeiropas tirgiem. Uz Rietumiem tika vesta labība, bet pretī saņemtas izejvielas, rūpniecības mašīnas, jaunas tehnoloģijas un modernas idejas. Dzelzceļi 19. gadsimtā kļuva par jaunās industriālās pasaules asinsrites sistēmu, aizstājot tradicionālos transporta līdzekļus. Tiem bija ne tikai milzīga ekonomiska, bet arī militāra nozīme. Tādēļ dzelzceļu attīstībai Krievijas impērijas vadība veltīja īpašu uzmanību, piešķirot arī lielus finansiālos resursus. Šajā perspektīvajā nozarē karjeru veidoja daudzi spējīgi latviešu jaunieši, tai skaitā arī J. Pauļuks.

1892. gada februārī J. Pauļuks pabeidza studijas Rīgas Politehniskā institūta inženieru nodaļā. Ar uzslavu iegūtais būvinženiera grāds ļāva viņam sekmīgi veidot turpmāko profesionālo karjeru strauji augošajā dzelzceļa nozarē. Jau studiju laikā viņš divas vasaras bija strādājis uz

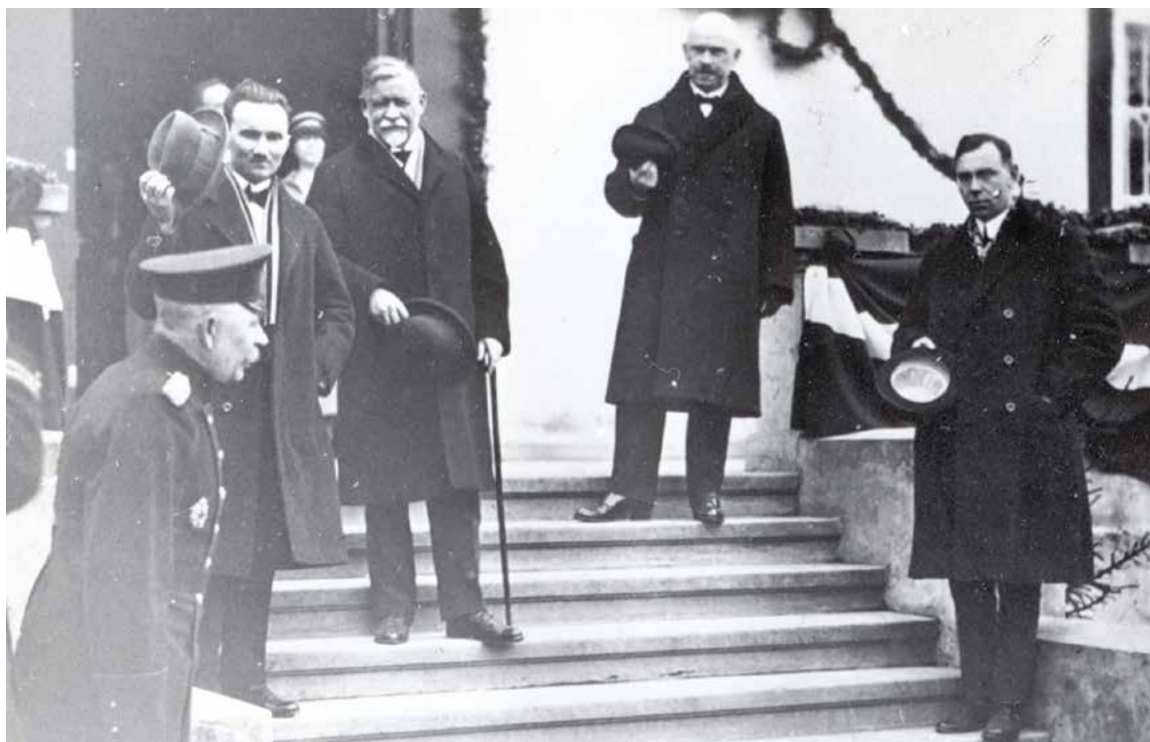
dzelzceļa. Pēc studiju beigām J. Pauļuks ieguva rasētāja vietu Jelgavas dzelzceļa inženieru birojā Rīgā. Dzelzceļš bija viņa sirdslieta, un var teikt, ka J. Pauļuks visu savu mūžu tiešā vai netiešā veidā veltīja dzelzceļam. Rīgas–Jelgavas dzelzceļa līnijā J. Pauļuks nostrādāja divus gadus. 1894. gada pavasarī viņš saņēma uzaicinājumu piedalīties Transsibīrijas dzelzceļa būvē. Turpmākos 26 gadus viņš pavadīja ārpus Latvijas dažādās Krievijas dzelzceļa būvēs.

1894.–1897. gadā J. Pauļuks piedalījās Jekaterinburgas–Čelabinskas dzelzceļa būvē kā distances priekšnieka palīgs. Pēc tam 1897.–1901. gadā viņš jau ieņēma Sibīrijas dzelzceļa iecirkņa priekšnieka amatu un Sibīrijas dzelzceļa pārvaldes Tehniskās nodaļas vadītāja palīga amatu. 1901.–1905. gadā J. Pauļuks strādāja Baikāla dzelzceļa jaunbūvē kā distances priekšnieks, kas bija liels profesionāls izaicinājums Baikāla ezera krastu ģeoloģiskās struktūras dēļ. Baikāla dzelzceļš bija viens no dārgākajiem Krievijas impērijas dzelzceļa projektiem ar daudzu viaduktu un 33 tuneļu izbūvi. Smago darbu veikšanai šeit izmantoja arī katordzniekus. Pēc Baikāla dzelzceļa līnijas pabeigšanas to mēdza dēvēt par Krievijas “dzelzs jostas zelta sprādzi”.

1906.–1908. gadā J. Pauļuks vadīja Jekaterinburgas–Permas dzelzceļa būvi Urālu kalnos. 1909.–1912. gadā viņš bija distances priekšnieks Armaviras–Tuapses dzelzceļa būvē Ziemeļkaukāzā. Turpmākajos gados J. Pauļuks bija minētā dzelzceļa iecirkņa priekšnieks līdz pat 1920. gadam un vadīja šīs militārā ziņā svarīgās dzelzceļa līnijas paplašināšanas darbus Krievijas pilsoņu kara apstākļos. 1920. gada februārī J. Pauļuks atgriezās Latvijā un strādāja Latvijas dzelzceļa virsvaldē, ieņemot vecākā inženiera amatu.

Satiksmes ministrs

1921. gada jūnijā J. Pauļuku aicināja uzņemties satiksmes ministra amatu Zigfrīda Annas Meierovica valdībā. Satiksmes ministra pienākumus viņš pildīja vairākos Ministru kabinetos līdz pat 1925. gada Ziemassvētkiem. Neapšaubāmi Satiksmes ministrijas vadība tā laika apstākļos bija liels izaicinājums. 1921. gada vasaras beigās Rīga kļuva

Valsts ierēdņu sanatorijas atklāšana Majoros, 1923. gads. Pa vidu ar spieķi stāv J. Pauļuks, pirmais labajā pusē – Z. A. Meierovics

*Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
(RN 4508)*

par tranzīta punktu amerikāņu palīdzības kravām bada pārņemtajai Padomju Krievijai. Kopumā amerikāņi sniedza palīdzību 72 miljonu dolāru vērtībā, kas tolaik bija milzīga summa. J. Pauļuks sarunās ar Amerikas Palīdzības administrāciju uzsvēra Rīgas izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli un tehnisko gatavību nodrošināt pārtikas transportu uz Krieviju.

J. Pauļuka teiktais gan pilnībā neatbilda patiesībai – Latvijas infrastruktūra pēc Neatkarības kara (1918–1920) bija katastrofālā stāvoklī. Karadarbība bija risinājusies galvenokārt gar komunikācijas līnijām, sevišķi dzelzceļiem. Izpostīta bija arī ostu infrastruktūra, tāpēc pārtikas pārkraušanai vajadzēja izmantot arī Liepājas un Ventspils ostas. 1922. gada transporta plāns paredzēja, ka caur Latviju katru dienu uz Krieviju tiek sūtīti vairāk nekā 200 vagoni ar pārtiku un citām precēm. Padomju puse apmaiņā pret šiem sūtījumiem atbrīvoja Krievijā ieslodzītos ASV pilsoņus, no kuriem daļa caur Latviju (798 amerikāņi) atgriezās dzimtenē.²

2 Jēkabsons, Ē. Latvijas ostas – taisnais ceļš uz Krieviju. *Latvijas Avīze*, 2011, 4. marts, 13. lpp.

Lai pilnībā novērtētu Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara nodarītos postījumus Latvijas infrastruktūrai, J. Pauļukam pēc stāšanās ministra amatā vajadzēja vairākas nedēļas. Kaujās bija stipri cietušas gan dzelzceļa līnijas, gan daudzas stacijas – ap 50 no tām bija sagrautas. Grūtības sagādāja arī ritošā sastāva trūkums, jo Pirmā pasaules kara laikā lielākā daļa vagonu un lokomotīvu bija vai nu iznīcinātas, vai aizvestas uz Krieviju un Vāciju. Vēlāk jaunajai Latvijas valstij no Krievijas izdevās atgūt tikai nelielu daļu pirmskara lokomotīvu un vagonu. Latvijā palikušais ritošais sastāvs bija sliktā tehniskā stāvoklī – tas bija pamatīgi nolietots, bet iespējas veikt remontu bija ierobežotas.

Tomēr dzelzceļš nebija vienīgais jaunā satiksmes ministra rūpju bērns. Ministrijas pārziņā atradās arī zemes ceļi, kuri bija ļoti sliktā tehniskā stāvoklī, varbūt pat sliktākā nekā dzelzceļi. Kara gados tie gandrīz nebija remontēti. Tāpat ministrija nodarbojās ar pasta, telegrāfa, gaisa un jūras satiksmes sakārtošanu. Kara laikā gandrīz pilnībā bija iznīcināta agrāk spēcīgā Latvijas tirdzniecības un zvejas flote. No pirmskara 59 tvaikoņiem un 274 buru un motorkuģiem Latvijā bija

Jaunā karoga pasniegšana
4. Valmieras kājnieku pulkam.
Rīga, 1923. gada 26.maijs.
Ar karogu – Valsts prezidents
J. Čakste, viņam kreisajā pusē –
Ministru prezidents J. Pauļuks

*Latvijas Kara muzejs
(4-54213 – 12458-FT)*

palikuši pāri tikai 5 tvaikoņi un 40 buru un motorkuģi. Jūrniecību vēl daudzus gadus pēc kara beigām apdraudēja arī plašie mīnu lauki, kurus karojošās puses bija izvietājušas Baltijas jūrā un Rīgas jūras līcī. Tādēļ valstij nācās atvēlēt lielus resursus mīnu tralēšanai.

20. gadsimta sākumā popularitāti guva jauns satiksmes līdzeklis – automašīna. To skaits Latvijā pēc Pirmā pasaules kara gan bija niecīgs. 1922. gada 1. janvārī visā Latvijā saskaitīja vien 160 automobiļus (no tiem Rīgā bija “pierakstīti” 145), bet tikai 40 % no tiem piederēja privātpersonām. Palielinoties automašīnu skaitam, radās nepieciešamība izstrādāt to kustību regulējošus noteikumus.

Latvijas Satiksmes ministrijai un tās vadītājam pirmajos pēckara gados bija darba pilnas rokas. Neskatoties uz daudzajām grūtībām, tika gūti ievērojami panākumi. 1925. gadā Latvija iegādājās modernu Anglijā būvētu ledlauzi, kuram tika dots vārds “Krišjānis Valdemārs”. Par vairākiem miljoniem latu iegādātais kuģis ievērojami atviegloja satiksmi aizsalstošajā Rīgas jūras līcī. J. Pauļuka laikā tika strauji attīstīti radiosakari, kurus Kara ministrija 1921. gadā nodeva civilo iestāžu rokās. Satiksmes ministrija no armijas pārņēma preses radiostaciju Rīgas pilī (divi uztvērēji), Rīgas raidošo radiostaciju (viens raidītājs un divi uztvērēji) un Liepājas staciju (viens raidītājs un divi uztvērēji).

1921. gada 1. novembrī Rīgas radiostacija uzsāka regulāru telegrammu apmaiņu ar Zviedriju, Somiju un jūrā esošajiem kuģiem. Sekojot Rietumeiropas tendencēm, 1924. gadā tika nolemts būvēt Rīgas radiofonu, lai varētu pārraidīt koncertus, lekcijas un ziņu pārraides. Pusgada laikā Rīgā, Radio ielā, galvenās pasta ēkas augšējā stāvā iekārtoja radiofonu. Raidošo iekārtu izvietoja sešās istabās, bet studiju – vienā nelielā istabiņā. Apstādījumos pie Rīgas kanāla uzbūvēja divus 46 metrus augstus dzelzs mastus.

1925. gada 1. novembrī J. Pauļuks atklāja jauno radiofona staciju. Pirmajos divos mēnešos tā pārraidīja 47 koncertus, astoņas lekcijas un runas, septiņus pieslēgumus operai un sešus koncertus. Tāpat radiofonā tika lasītas jaunākās ziņas un tirgus ziņas. Radio Latvijas iedzīvotāju vidū ieguva lielu popularitāti, tā abonentu skaits katru mēnesi divkāršojās un 1926. gada 1. februārī sasniedza jau 2583 abonentus.

Ministru prezidents

1922. gada 7. un 8. oktobrī Latvijā risinājās pirmās Saeimas vēlēšanas. Jaunā Latvijas valsts ieguva pastāvīgu likumdevēju institūciju. Iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās bija ļoti liela, mūsdienām pat grūti aptverama – nobalsoja 82,2 % pilsoņu. Līdzīgi kā Satversmes sapulces vēlēšanās arī šoreiz uzvaru guva sociāldemokrāti, kuri pirmajā Saeimā ieguva 30 vietas, otrajā vietā atstājot Kārļa Ulmaņa vadīto Latviešu zemnieku savienību ar 17 vietām.

Pēc vēlēšanām sākās sarežģītais valdības veidošanas process. Sociāldemokrāti nevēlējās sadarboties ar savu galveno politisko konkurentu – Kārļa Ulmaņa vadīto Latviešu zemnieku savienību. Tādēļ Ministru kabineta izveidošanas process ievilkās. Pēc divu mēnešu strīdiem izdevās panākt kompromisu. Prezidents Jānis Čakste valdības veidošanu uzticēja bezpartejiskajam J. Pauļukam. Viņš izrādījās ideāla kompromisa figūra. J. Pauļuku uzskatīja par labu organizatoru un pārliecinātu demokrātu, un viņš varēja lepoties ar cienījamu reputāciju. Turklāt J. Pauļuks nebija ievēlēts Saeimā, viņš nepiederēja ne pie viena politiskā spēka (tiesa gan, viņa brālis Kārlis bija Latviešu zemnieku savienības biedrs), un sociāldemokrātiem pret sadarbību ar viņu nebija iebildumu. Iepriekš J. Pauļuks sekmīgi bija vadījis Satiksmes ministriju Z. A. Meierovica valdībā, nu Z. A. Meierovics J. Pauļuka valdībā ieņēma ārlietu ministra amatu.

J. Pauļukam izdevās izveidot plašu koalīcijas valdību, kurā bija pārstāvēti gan Latviešu zemnieku savienības, gan sociāldemokrātu ministri. Pret J. Pauļuka valdību nebalsoja neviens Saeimas deputāts, atturējās tikai 19. Jaunās valdības programmas stūrakmens bija saimnieciskās dzīves atjaunošana un fiskālās politikas pieskaņošana šim uzdevumam. Valdība apņēmās nepalielināt nodokļus, bet samazināt neefektīvos izdevumus un palielināt valsts lomu ekonomikā. Arī ārpolitikai bija jākalpo ekonomiskās aktivitātes celšanai, slēdzot jaunus tirdzniecības līgumus ar kaimiņvalstīm un mazinot muitas nodevas. Līdzīgi daudziem citiem starpkaru Latvijas Ministru kabinetiem arī J. Pauļuka vadītais kabinets lauksaimniecību izvirzīja par prioritāro nozari. Zemniekiem tika solīti lēti kredīti, papildu izglītības iespējas

un atbalsts produkcijas realizēšanai. J. Pauļuka valdības deklarācijā tika likts uzsvars arī uz svarīgu sociālo jautājumu risināšanu, mazinot bezdarbu, veicot labojumus strādnieku dzīvības, veselības nodrošināšanas un aizsardzības likumos un ieviešot darba laika normēšanu vairākās nozarēs.

J. Pauļuka valdības darbības periods nebija ilgs – no 1923. gada 27. janvāra līdz 27. jūnijam. Šajā laikā Ministru kabinets nepaspēja paveikt daudz. Pirmais darbības mēnesis tika veltīts valsts budžeta izstrādāšanai. J. Pauļuka valdība pieņēma likumu par naudas maiņas un ārzemju valūtas operācijām, divus normatīvos aktus par kuģniecību un vairākus citus svarīgus dokumentus. J. Pauļuka laikā tika galīgi izšķirts arī jautājums par Rīgas Doma nodošanu luterāņiem, bet Rīgas Jēkaba baznīcu – katoļiem. Valdības darbs bija intensīvs, sēdes bieži ievilkās līdz dziļai naktij. Ārpolitiskā situācija valdības darbības laikā kopumā bija mierīga, vienīgais lielais satricinājums bija Lietuvas armijas ieiešana Klaipēdas apgabalā, kas potenciāli varēja izprovocēt reģionālu militāru konfliktu.

1. maija krīze

J. Pauļuka vadītā Ministru kabineta krišanas iemesls bija iekšpolitiskā krīze, kuru izraisīja 1923. gada 1. maija svinību dramatiskie notikumi. To rezultātā no valdības izstājās sociāldemokrātu ministri un pati valdība bija spiesta demisionēt.

1. maija notikumiem Rīgā, kas pārvērtās plašos ielu kautiņos, bija visai sena priekšvēsture. Latvijas sabiedrība nebija politiski viendabīga – pretrunas bija vērojamas gan etniskā, gan sociāli ekonomiskā griezumā. Latviešu vidū dziļāka idejiska šķelšanās bija manāma jau Jaunās strāvas darbības periodā 19. gadsimta 90. gados. 1905. un 1917.–1920. gada notikumi vēl vairāk pretnostatīja nosacīti labējās jeb pilsoniski nacionālās un kreisās jeb sociālistiskās un sociāldemokrātiskās aprindas. Virsnieki un armijas lielākā daļa jau Neatkarības kara laikā ar aizdomām skatījās uz sociāldemokrātiem. Pēc kara beigām viņiem tika pārmesta sakaru uzturēšana ar Padomju Krieviju, bet

vēlāk – Padomju Savienību. Virsniekus pret “sociķiem” (kā viņi tos mēdza nievājoši saukt) noskaņoja arī strīdi par armijas reformēšanu, atbrūņošanu un pāreju uz bruņoto spēku milicijas uzbūvi. Radikāli labējās aprindas stiprināja arī no Padomju Krievijas atgriezušies bēgļi, no kuriem daudzi uz savas ādas bija izjutuši, ko nozīmē t. s. sociālisma būvniecība, un nevēlējās to pieredzēt arī Latvijā. Viņi bieži nepelnīti lika vienādības zīmi starp komunistiem un sociāldemokrātiem, lai gan pēdējie bija demokrātiski un eiropieiski noskaņoti. Par spīti dažādiem pārmetumiem un uzbrukumiem LSDSP visu demokrātiskās Latvijas periodu neapšaubāmi saglabāja Latvijas populārākās politiskās partijas statusu, iegūstot lielāko balsu skaitu visās parlamenta vēlēšanās.

Vardarbīgi konflikti starp labējiem un kreisajiem nebija retums 20. gadu sākumā Latvijā. 1920. gada 21. martā Satversmes sapulces priekšvēlēšanu kampaņas laikā Cēsīs trīs militārās formās ģērbusies cilvēki nāvīgi ievainoja 26 gadus veco sociāldemokrātu Kārli Kurzemnieku. 1920. gada decembrī vairāki virsnieki iebruka sociāldemokrātu partijas kongresā un mēģināja iznīcināt partijas karogus. 1921. gadā bruņotu virsnieku grupas iebruka sociāldemokrātu partijas sapulcē Liepājā un Balvos, kur ievainoja divus Satversmes sapulces deputātus sociāldemokrātus.

Augošā spriedze pirmo reizi plašāk izpaudās 1922. gada 1. maijā. Sociāldemokrāti bija noorganizējuši strādnieku svētku svinības lielākajā Rīgas laukumā Esplanādē ar 15 000 dalībniekiem. Pasākumu ar klaigāšanu centās traucēt aptuveni 250 studentu un virsnieku. Tika mesti akmeņi un gaisā raidīti šāviņi, cieta arī sociāldemokrātu karogi un plakāti. Šī stihiskā sociāldemokrātu pretinieku akcija vēlāk veicināja pirmās aktīvo nacionālistu organizācijas “Latvju Nacionālais Klubs” izveidošanu, kas izcēlās ar antisemitismu. Savukārt LSDSP galvenais laikraksts “Sociāldemokrāts”, atskatoties uz 1. maija svinībām, rakstīja: “Patiesībā krietns pēriens no strādniekiem būtu atstājis uz šiem zeņķiem daudz audzinošāku iespaidu nekā garie augstskolas gadi un pilsoniskie pedagogi.”³

Abas puses turpināja provocēt viena otru un aktīvi gatavojās nākamā

3 Sociāldemokrāts, 1922, 3. maijs.

gada 1. maija konfrontācijai. Sociāldemokrāti jau laikus sagādāja lielu skaitu “pipku” (steku), lai varētu pienācīgi apstrādāt, pēc viņu vārdiem, “fašistus”. Savukārt Nacionālais klubs gatavoja dzelzs spieķus un smirdbumbas, būdami apņēmības pilni pierādīt, ka “nacionālistiem nav bailes iet uz Esplanādes un noskatīties uz pipkām un draudiem”.⁴

1923. gada 1. maija rītā Esplanādē notika Satversmes sapulces sasaukšanas trešajai gadadienai veltīta militārā parāde un pilsonisko aprindu gājiens uz Rīgas pili. Vēlāk “Sociāldemokrāts” rakstīja, ka jau Rīgas pilī notikušajā svinīgajā sēdē Nacionāla kluba biedri izturējušies provokatīvi: “Pa ministru kabineta prezidenta J. Pauļuka runas laiku studenti, izrādīdami pēdējam vislielāko necienību, atstāja sapulci un nacionālās jaunatnes savienības priekšsēdētāja Pones vadībā devās uz Esplanādi, lai uzbruktu strādnieku maija gājienam.”⁵

Esplanādē sāka ierasties strādnieku gājiena dalībnieki, kopumā aptuveni 10 000 cilvēku. Viņus apsargāja bruņoti sociāldemokrātu kārtībnieki. Tomēr tas neatturēja 300–400 sociāldemokrātu pretiniekus traucēt mītiņa norisi, kliegzot un dziedot dziesmas. Policija ievēroja neitralitāti, bet tas nelīdzēja nomierināt sakarsētos prātus. Strādnieku kārtībnieku un viņu pretinieku starpā izcēlās masveida kautiņi, tika mestas petardes, skanēja pat šāviņi. Policija iejaucās novēloti, cenšoties savaldīt abas konfliktā iesaistītās puses, bet sociāldemokrāti to uztvēra kā policijas nostāšanos pret viņiem. Ielu kautiņi turpinājās Skolas un Tērbatas ielā. 15 sociāldemokrātus policija aizturēja, daudzi partijas biedri nekārtībās bija cietuši no mietiem, akmeņiem un pat pagalēm, kas tika mestas pa logiem.

Sociāldemokrātu partijas vadība bija ārkārtīgi sašutusi par kautiņiem 1. maija svinību laikā. Viņi nekavējoties pieprasīja veikt 1. maija notikumu izmeklēšanu, slēgt Nacionālo klubu, sodīt tā vadību, kā arī biedrus, kuri piedalījās uzbrukumā mītiņam. Sociāldemokrāti pieprasīja arī Rīgas policijas prefekta Jāņa Dambekalna un viņam pakļauto policistu atcelšanu no amatiem. 3. maijā Ministru kabineta sēdē saspringtā gaisotnē plaši pārrunāja 1. maija notikumus. Debates

4 Krēsliņš, U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā, 1922–1934*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 156. lpp.

5 Sociāldemokrāts, 1923, 3. maijs.

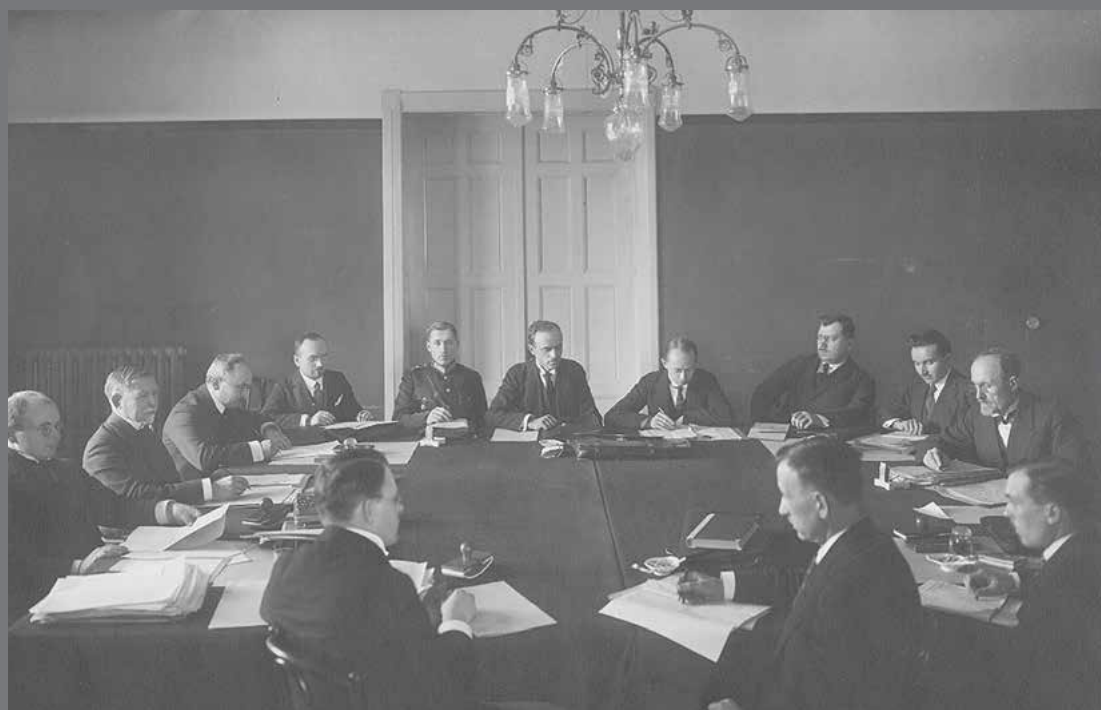

1

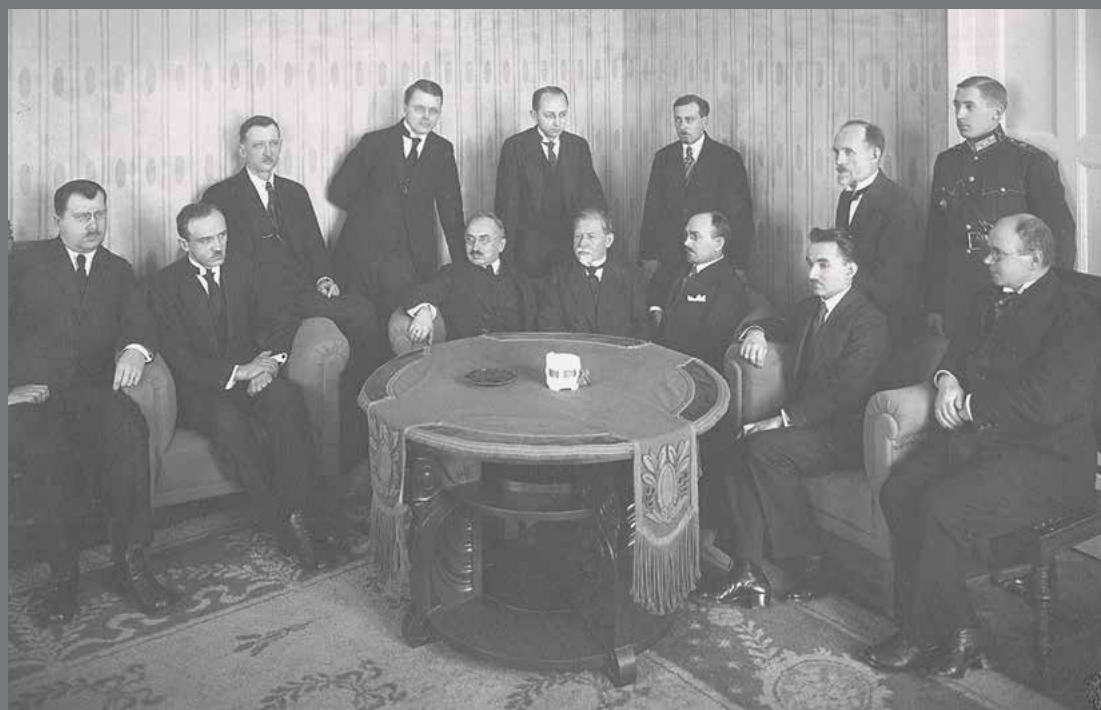
1. Pirmajā pasaules karā
saspridzinātais Juglas tilts
*Latvijas Dzelzceļa vēstures
muzejs (Inv_5786_180)*
2. Atjaunotā Juglas tilta atklāšana
1923. gadā. Vidū Ministru
prezidents J. Pauļuks
*Latvijas Dzelzceļa vēstures
muzejs (Inv_587)*
3. Koalīcijas valdības sēde,
1923. gada 30. janvāris
*Latvijas Kara muzejs
(3-78312-2083-F)*
4. Koalīcijas valdības locekļi
(izņemot Z. A. Meierovīcu),
1923. gada pirmā puse
*Latvijas Kara muzejs
(3-78915-2783-F)*

2

3

4

notika arī Saeimā un turpinājās divu sēžu garumā. Tika izveidota speciāla komisija konflikta izmeklēšanai, par kuras priekšsēdētāju iecēla Ministru prezidentu J. Pauļuku. Komisija uz pirmo sēdi sanāca 4. maijā. Tomēr pretēji sociāldemokrātu cerībām J. Pauļuks atklāti nenostājās viņu pusē. Konfliktā iesaistīto pušu liecības krasi atšķīrās un izmeklēšanas komisijas lēmums neatbilda sociāldemokrātu gaidītajam.⁶

Sociāldemokrātiem komisijas secinājumi un valdības galvas piesardzība šķita nepieņemama, un 8. maijā sociāldemokrātu partijas ministri A. Buševics (finanšu ministrs), F. Cielēns (ārlietu ministrs), K. Lorencs (darba ministrs) un K. Dēķens (izglītības ministrs) iesniedza Ministru prezidentam demisijas rakstus. Sociāldemokrātu piemēram sekoja arī tieslietu ministr V. Holcmanis un iekšlietu ministrs P. Bergis. 9. maijā Ministru kabineta ārkārtējā sēdē tika nolemts, ka kabinetam jāatkāpjas. Sevišķi aktīvi par sociāldemokrātu aiziešanu no valdības iestājās darba ministrs K. Lorencs.⁷ Vēlāk viņš savu rīcību atzina par kļūdu: “Vēstures retrospektīvā skatā redzu, ka tā bijusi politiska kļūda un neattaisnojama rīcība, par ko vaina un atbildība lielā mērā krīt uz mani.”⁸ F. Cielēna vērtējumā sekmīgo koalīcijas valdības darbību izjauca sociāldemokrātu nenosvērtība: “Mūsu demisija nebija politiski nopietni motivējama [...] Frakcijas vairākums savu lēmumu taisīja pārstēdzīgā jutoņā, neapdomātu politisku motīvu vadīts. Mums vajadzēja nevis aizbēgt no valdības, bet ar savu klātieni Ministru kabinetā ietekmēt policistus stingrākai demokrātiskas kārtības uzturēšanai.”⁹

Par nespēju meklēt un atrast kompromisu sociāldemokrāti samaksāja ar dalību valdībā, kurā viņi ieņēma nozīmīgu ministru amatus. Iespējams, sociāldemokrātu pārstēdzīgā rīcība ietekmēja pakāpenisku viņu popularitātes samazināšanos, kas bija vērojama jau nākamajās Saeimas vēlēšanās. Tā visai dramatiski noslēdzās J. Pauļuka vadītās valdības darbs. Pēc viņa demisionēšanas par valdības galvu trešo reizi kļuva Z. A. Meierovics.

6 Krēsliņš, U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā, 1922–1934*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 157. lpp.

7 Savās atmiņās viņš norāda, ka šajā jautājumā viņš bijis „nevajadzīgi aktīvs”.

Sk.: Lorencs, K. *Kāda cilvēka dzīve*. Rīga: Zelta grauds, 2005. 203. lpp.

8 Lorencs, K. *Kāda cilvēka dzīve*. Rīga: Zelta grauds, 2005. 203. lpp.

9 Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. 2. sēj.* Lidingo: Memento, 1963. 226. lpp.

Pēc Ministru prezidenta amata atstāšanas J. Pauļuks turpināja pildīt satiksmes ministra pienākumus turpmākajās valdībās līdz 1925. gada decembrim. Vēlāk, 1926.–1927. gadā, viņš ieņēma Latvijas dzelzceļa galvenā inspektora amatu. Pēc tam J. Pauļuks aizgāja pensijā, turpinot darbu jaunbūvējamo dzelzceļu padomē un vairākos privātos uzņēmumos. 1934. gada 28. septembrī Latvijas Universitātes Inženierzinātņu fakultāte J. Pauļukam piešķīra inženierzinātņu goda doktora grādu. Jānis Pauļuks mira 1937. gada 21. jūnijā un tika apbedīts Rīgas Meža kapos.

Literatūra

1. Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. 2. sēj.* Lidingo: Memento. 1963.
2. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biografiskā archiva apgāds, 1939.
3. Krēsliņš, U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā, 1922–1934.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005.
4. *Latvijas darbinieku galerija.* Rīga: Grāmatu draugs, 1929.
5. *Latvijas vadošie darbinieki.* Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
6. Lorencs, K. *Kāda cilvēka dzīve.* Rīga: Zelta grauds, 2005.
7. LVVA, 2574. f., 1. apr., 139.l.
8. LVVA, 5213. f., 1. apr., 3499.l.
9. Treijs, R. *Latvijas prezidenti. 1918.–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
10. Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.

Dr. hist. Ineta Lipša

Zigfrīds Anna Meierovics

(06.02.1887.¹–22.08.1925.)

Moderns diplomāts un konservatīvs politiķis

Izglītība

- 1900.–1905. Tukuma pilsētas skola
- 1905.–1907. Rīgas Mironova komercskola
- 1907.–1911. Rīgas Politehniskais institūts (komerczinību kandidāta grāds)

Darbs

- Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības savstarpējās kredītbiedrības grāmatvedis, darbvedis, valdes loceklis, rīkotājdirektors
L. Paegļa grāmatvedības kursu vadītājs
- 1911. V. Olava tirdzniecības un komercskolas pasniedzējs
Maskavas Tautas bankas ierēdnis
- 1915. Latviešu bēgļu centrālkomitejas Kultūras biroja priekšsēdētājs
Krievijas pilsētu savienības Rēzeknes Kooperatīvu nodaļas darbinieks
Ziemeļrietumu frontes Pārtikas nodaļas vadītājs
- 1916.–1917. Latviešu bēgļu centrālkomitejas un Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komitejas loceklis

Politika

- 1917. Latviešu zemnieku savienības līdzdibinātājs
- 1917. Vidzemes Pagaidu zemes padomes valdes loceklis un Finanšu nodaļas vadītājs
- 08.09.1917. Delegāts Krievijas mazo tautu kongresā Kijevā
- 19.09.1917. Latvijas zemes padomes un strēlnieku pulku delegāts pie Pagaidu valdības vadītāja A. Kerenska

1 Pēc vecā stila 25.01.1887.

- 1917.–1918. Latvijas Pagaidu nacionālās padomes Ārlietu nodaļas loceklis
1918. Latvijas Pagaidu nacionālās padomes pilnvarotais pie Lielbritānijas valdības Londonā
- 11.11.1918. Lielbritānija *de facto* atzīst Latvijas Pagaidu nacionālo padomi par Latvijas faktisko valdību
- 1918.–1920. Tautas padomes loceklis
- 1920.–1922. Satversmes sapulces deputāts
- 1922.–1925. Pirmās Saeimas deputāts
- 19.06.1921.–26.01.1923. Latvijas Republikas Ministru prezidents**
- 28.06.1923.–26.01.1924. (vienlaikus ārlietu ministrs)**
- 19.11.1918.–26.01.1924. Ārlietu ministrs
- 19.12.1924.–22.08.1925.

Svarīgi notikumi, kas īstenoti ārlietu ministra Z. A. Meierovica pilnvaru laikā

- 21.11.1919. Pieteikts karš Vācijai
- 15.07.1920. Noslēgts Pagaidu līgums par sakaru atjaunošanu starp Latviju un Vāciju
- 12.06.1920. Noslēgts Bēgļu reevakuācijas līgums starp Latviju un Padomju Krieviju
- 11.08.1920. Noslēgts Miera līgums starp Latviju un Krieviju
- 26.01.1921. Latviju atzīst *de iure*
- 15.09.1921. Latviju uzņem Tautu Savienībā

Ilgākie ārzemju komandējumi

1919. Latvijas delegācijas loceklis Parīzes miera konferencē, delegācijas vadītājs
- 06.11.1920.–10.02.1921. Diplomātiskā darbība ārvalstīs (Ženēva–Roma–Parīze–Londona–Parīze), lai panāktu Latvijas uzņemšanu Tautu Savienībā
- 02.06.1925.–31.07.1925. Pēdējais ārzemju komandējums, lai panāktu Latvijai labvēlīgu lēmumu vācu muižniecības lietā par agrārreformu; vestu sarunas par Latvijas ārējo aizņēmumu un parādiem; noslēgtu tirdzniecības līgumus ar Japānu, Beļģiju un Itāliju (Kauņa–Berlīne–Brisele–Parīze–Londona–Roma–Vīne–Prāga–Varšava)

Sabiedriskā darbība

Studentu korporācijas “Tālavija” filistrs

Latvijas Olimpiskās komitejas goda loceklis

Tautu Savienības veicināšanas biedrības biedrs

Apbalvojumi

III šķiras Lāčplēša kara ordenis; I šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; Francijas Kara krusts; III šķiras 1. pakāpes Igaunijas Brīvības krusts; I šķiras Polijas “Polonia Restituta” ordenis; I šķiras Vatikāna Sv. Silvestra ordenis

Vislabāk zināmi Zigfrīda Annas Meierovica panākumi ārlietu ministra darbā – katrā ziņā tos neapšaubā ārpolitikas vēstures pētnieki. Daudziem no tiem, kas skolās gājuši pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, Z. A. Meierovica vārds saistās tieši ar neatkarīgās Latvijas valsts starptautisko atzīšanu 1921. gada 26. janvārī, ar svarīgajiem 1920. gada līgumiem, īpaši ar 11. augustā noslēgto līgumu ar Padomju Krieviju. Svarīgākie no tiem – politiskie, tirdzniecības, kuģniecības – ir uzskaitīti Ārlietu ministrijas mājaslapā. Z. A. Meierovica vārds saistās ne tikai ar Latvijas starptautisko atzīšanu, bet arī ar Pirmā pasaules kara beigām un Latvijas Neatkarības karu, tas saistās ar sešus gadus gaidīto mieru. Būtu pārsteidzoši, ja Z. A. Meierovics mūsu sociālajā atmiņā nebūtu kļuvis par simbolu Latvijas panākumiem starpkaru ārpolitikā. Tomēr, lai cik neticami tas izklausītos, arī par sīki izpētīto Z. A. Meierovica ārpolitisko darbību mūsdienās atklājas jauni fakti. Piemēram, viens dokuments.

Vispārzināms ir fakts, ka Z. A. Meierovics panāca, lai Latvijas Pagaidu nacionālā padome tiktu atzīta par Latvijas faktisko valdību vēl pirms pašas republikas proklamēšanas, proti, 1918. gada 11. novembrī. Toties maz zināms, kā par jaunās valsts proklamēšanu uzzināja pats Z. A. Meierovics. Skaidrību šajā jautājumā ievieš dokumenti, kurus 2013. gadā Latvijas vēstniecībai Īrijā nodevusi Z. A. Meierovica laikabiedra Pīpju ražotnes “Peterson of Dublin” līdzīpašnieka latvieša

Kārļa Pētersona radniece Deirde Breidija (*Brady*). K. Pētersons 1918. gada otrajā pusē ir uzturējies sakarus ar Z. A. Meierovicu, kurš 1918. gada augustā kā Latviešu Pagaidu nacionālās padomes pilnvarotais ieradās Londonā. Z. A. Meierovica vēstuli ar pielikumiem un viņa vizītkarti Pētersonu ģimene uzglabājusi līdz mūsu dienām. Pēc K. Pētersona meitas Izoldes nāves dokumentus glabāja Izoldes krustmeita Anna Breidija, pēc tam – Annas Breidijas meita Deirde. Tā ir liecība, ka Z. A. Meierovics par neatkarības proklamēšanu, visticamāk, uzzināja tikai četras dienas pēc šī notikuma – 22. novembrī. Jauniegtie dokumenti glabājas Ārlietu ministrijas Politiskajā arhīvā. Vai un kāda tiem varētu būt nozīme Z. A. Meierovica darbības izpratnē, lai paliek diplomātijas pētnieku ziņā.

Vēstures literatūrā vairāk stāstīts par Z. A. Meierovica diplomāta panākumiem, mazāk par viņu kā par valdības vadītāju – Ministru prezidentu. Kā ārpolitīķis Z. A. Meierovics iekļāvās laika garā, proti, viņš izmantoja visas iespējas, ko varēja izmantot. Katrā ziņā tās bija pietiekamas valsts ārpolitisko interešu nodrošināšanai. Ārpolitikas veidotāja taktikā Z. A. Meierovics bija ievērojams ar savu “visu vai neko” taktiku. Bet ko teikt par viņu kā valdības vadītāju?

Uzmanību piesaista pretruna, kas varbūt ir tikai šķietama, proti, cik moderns viņš bija ārpolitikā, tik tradicionāls iekšpolitikā. Bet varbūt tas arī ir viens no Z. A. Meierovica popularitātes sekmētājiem. Dažas versijas par to, kas noteicis Z. A. Meierovica pozitīvo popularitāti sociālajā atmiņā, izteikšu noslēgumā, bet tagad īsumā par Z. A. Meierovica kā valdības vadītāju.

Kas nodarbināja Z. A. Meierovica vadītās valsts iedzīvotājus? Viņi nūdien nebija cilvēki, kuri domā tikai par politiku, un tā tas bija lielākajā daļā Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu, kurās pēc kara valdīja smaga sociālā situācija. Pirmais, ko viņi vēlējās, – lai politiķi sakārto tiesiskos ietvarus normālas dzīves veidošanai, un toreiz tas nozīmēja ģimenes dzīvi. Citiem vārdiem sakot, iekšpolitikā īpaši svarīgs bija sociālais, ikdienas dzīves struktūru normalizēšanas aspekts. Pēckara situācija bija vienlaikus gan krīzes, gan jauncelsmes laikmets, kurā netrūka izaicinājumu cilvēkiem, kas bija gatavi tos risināt.

Meierovica tradicionālo pieeju iekšpolitikā varētu raksturot ar viņa piederību Latviešu zemnieku savienībai, kas pati sevi pozicionēja kā lielāko pilsonības partiju un kas tāda arī bija. Savā vērtību sistēmā kā pilsoniskā respektabluma sludinātāja tā bija nemoderna. Tajā ietvertās vērtības nosaukšu, izmantojot kāda avīzes “Latvis” autora vārdus. Kā zināms, Arveda Berga vadītā avīze “Latvis” sludināja nacionāli konservatīvās vērtības, kurām piekrita arī daži liberālāk domājošie laikabiedri. Šis autors, parakstījies kā Latvju māte, deklarēja, ka vecāki nepieder sev, jo laulības mērķis ir tikt pie bērniem, bet personīgu labumu un baudas meklēšana laulībā ir “nenormāla, bēdīga parādība”, izvirtība. Senčus no ārējām ietekmēm esot atturējis darbs un grūta dzīve, bet “mūsu laikos [...] vajadzīgi stipri ieroči, lai cīnītos ar nāvējošiem ienaidniekiem, kā alkoholu, azarta spēlēm, vieglas, izšķērdīgas dzīves kāri un citām tieksmēm. Tur nav citu ieroču, kā stingra griba, pašsavaldisšanās, atturība, pienākuma apziņa, tuvāku mīlestība un, galvenais, darbs. Šie ieroči kaldināmi jau no mazām dienām, nenogurstoši, neatlaidīgi.”² Starp citu, Z. A. Meierovica dzīves gājums liecina, ka minētās vērtības – spēcīga griba, paškontrole, atturība, pienākuma apziņa, mīlestība un darbs – viņam ir piemītušas.

Darbs un pienākuma apziņa

Masveida iedzīvotāju pārvietošana un pašu pārvietošanās (bēgšana) Pirmā pasaules kara laikā būtiski stimulēja nacionālo kustību attīstību Krievijas impērijā. Izšķirīga nozīme patriotisko ideju izplatīšanā starp dažādas etniskās izcelsmes bēgļiem tādos apstākļos bija bēgļu apgādības nodaļu tīkliem. 1917.–1918. gadā mazinājās arī latviešu pilsoniskās elites politiskā lojalitāte Krievijai, un intelektuāli spēja formulēt jauno politisko mērķi – pilnīgu neatkarību. Visnozīmīgākais Latvijas nācijvalsts priekšvēstures aspekts bija saistīts ar masu politikas rašanos. Ārkārtēji svarīga loma neatkarīgas Latvijas radīšanā bija bēgļiem (apmēram trešdaļa no visiem latviešiem) un bēgļu organizācijām.

Bēgļi palīdzēja radīt politisko, sociālo un profesionālo organizāciju

2 Latvju māte. *Latvis*, 1924, 29. febr.

1. Z. A. Meierovics ar sievu Annu un bērniem Gunāru, Rutu un Helmutu

*Latvijas Kara muzejs
(4-39902 – 9809-FT)*

2. Z. A. Meierovica vizītkarte angļu valodā, iespiesta tipogrāfiski, kurā norādīts, ka viņš ir Latviešu nacionālās padomes loceklis un pārstāvis. Adrese: 115 Park Road, Regents Park, London N. W. S.

LR Ārlietu ministrija

3. Otrā pusē vizītkartei
Z. A. Meierovics pašrocīgi uzrakstījis: “22. novembrī 1918. Latvijas Republika proklamēta.”

Z. A. Meierovics par Latvijas proklamēšanu un viņa iecelšanu ārlietu ministra amatā uzzināja vēlāk, tāpēc arī uz vizītkartes norādīts neprecīzs datums – 22.11.1918. Iespējams, ka šajā datumā Z. A. Meierovics pirmoreiz sapēma vēsti par Latvijas valsts proklamēšanu

LR Ārlietu ministrija

struktūru, kas skaidri formulēja kolektīvos centienus un veicināja sadarbību nacionālo mērķu sasniegšanā. Liela nozīme bija emocionālajam aspektam, kas palīdzēja latviešu bēgļiem saklausīt neatkarīgās valsts ideju. Tieši šajā laikā sabiedriski politisko darbību uzsāka Z. A. Meierovics. Pēc Februāra revolūcijas Krievijā un cara patvaldības gāšanas viņš piedalījās Latviešu zemnieku savienības dibināšanā 1917. gada aprīlī, bija Vidzemes Pagaidu zemes padomes valdes loceklis, tās Finanšu nodaļas vadītājs. Rudenī viņš jau darbojās Pēterburgā, teica runu Krievijas mazo tautu kongresā Kijevā, norādot uz posta darbiem, ko atkāpjoties Latvijas teritorijā pastrādāja Krievijas 12. armijas karavīri, kad Rīgu un Rīgas apriņķi okupēja Vācijas karaspēks. Z. A. Meierovics bija iekļauts Latvijas zemes padomes un strēlnieku pulku delegācijā, ko 19. septembrī pieņēma Krievijas Pagaidu valdības vadītājs Aleksandrs Kerenskis. Viņš piedalījās Latviešu pagaidu nacionālās padomes izveidē un bija klāt 1917. gada 16.–18. novembrī tās pirmajā sesijā Valkā, bija Latvijas Pagaidu nacionālās padomes Ārlietu nodaļas loceklis.

Tik aktīva sabiedriskā darbība Z. A. Meierovicam bija jauna pieredze – daudzi viņa paaudzes jaunieši pirmo politisko rūdījumu bija guvuši 1905. gada revolūcijas laikā, bet Tukuma pilsētas skolas audzēknis Z. A. Meierovics, bārenis būdams, bija pragmatisks – viņš pats sevi uzturēja, pasniedzot citiem stundas, un vispār, kā saka, “nebija atklāts raksturs”. “Eksistences jautājums no viņa kā no bāreņa prasīja kritisku izturēšanos pret tā laika politiskiem notikumiem. Viņš reizēm ar visu sirdi jūsmoja līdz notikumiem, bet pašās pirmajās cīnītāju rindās neatradās,”³ savās atmiņās rakstīja viņa skolasbiedrs Ādolfs Zandmanis. Skaidrojot Z. A. Meierovica aizrautību 1917. gadā, Līgotņu Jēkabs norāda uz epizodi Latviešu zemnieku savienības avīzes “Līdums” redaktora Oto Nonāca atmiņās, kurš raksta, ka Z. A. Meierovics nebija cilvēks, kas par katru cenu gribētu peldēt pret straumi, “bet, ja laikmeta plūdi rāva, Z. Meierovics nebija arī tas, kas būtu pretojies šai strauimei”.⁴

Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas Bermontiādes laikā, kad ārlietu

3 Zandmanis, Ā. Z. Meierovics Tukuma pilsētas skolā un N. Mironova komercskolā Rīgā. Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 184.–185. lpp.

4 Līgotņu Jēkabs. *Zigfrīds Anna Meierovics. Mūžs. Darbs. Liktenis*. Rīga: Valters un Rapa, [b. g.]. 42. lpp.

1

2

Ģigfrids A. Meierovics,
Cand. rer. merc.
Membre et Représentant Plénipotentiaire
du Conseil National Letton.
115, Park Road,
Regent's Park,
London, N. W. 8.

3

22. novembrī 1918.
Latvijas Republika
proklamēta.

115, PARK ROAD,
REGENT'S PARK,
LONDON, N.W.

18. novembrī, 1918.

God. kungs!

Pasūtī Jums Britanijas Valdības deklarāciju par Latvijas atgriešanos.

Būšu ļoti priecīgs, ja Jūs at-
sūtī par atbildi cerēsties un
man ziņojumu par Latvijas nā-
kotnes izredzēm un upderumiem
veikt 24. novembrī plkst. 3. dienas
Latviešu Legācijas telpās.

Līdz šo apstākļiem paspīst
arī citiem Jums pazīstamiem Latvie-
šiem un Latvietēm.

Ar cieņām

L. A. Glebovins

Z. A. Meierovica pašrocīgi rakstītā un parakstītā (18. 11.1918.) vēstule ar uzrunu „God. kungs!” – domājams, Kārlim Pētersonam, Pīpju ražotnes Peterson of Dublin līdzīpašniekam. Ar šo vēstuli Z. A. Meierovics nosūta, kā viņš to formulē, Lielbritānijas Valdības deklarāciju par Latvijas atzīšanu. Tā ir Lielbritānijas ārlietu ministra lorda Belfūra raksts (11.11.1918.), ar kuru Latviešu nacionālā padome līdz Miera konferencei tika atzīta par faktiski neatkarīgu struktūru. Lielbritānijas Ārlietu ministrijas raksta kopija pievienota vēstulei, tāpēc K. Pētersonam bija iespējams ar to iepazīties oriģinālā.

Z. A. Meierovics aicina ierasties K. Pētersonu svētdien, 22.11. plkst. 15.00 Latviešu legācijas telpās, kur Z. A. Meierovics sniegs ziņojumu par Latvijas nākotnes izredzēm

LR Ārlietu ministrija

ministram nebūt nebija nepieciešams kļūt par karavīru, Z. A. Meierovics 1919. gada oktobrī tāpat kā Kārlis Ulmanis brīvprātīgi iestājās Latvijas armijas 1. Studentu bataljonā. Kādu tālaika epizodi atmiņās iemūžinājis Rihards Valdess. Viņš raksta: “Sargpostēņus apmeklē viesi – štāba virsnieki. Viņu starpā kareivju uzvalkā stalts vīrs jauneklīgu stāvu, labsirdīgi nopietniem vaibstiem. Brīžiem acīs spīd humors. Ārlietu ministrs Meierovics atnācis apmeklēt karavīrus. Kad tēvija briesmās, katram jaunam vīrietim jābūt karavīra tērpā. Ārlietu ministrs noiet savu fraku, uzvelk kareivja pelēko tērpu. Simbolisks žests.”⁵ Arī šajā Z. A. Meierovica rīcībā parādās viņa talants smalkjūtīgi iekļauties situācijā. Tas viņam piemītis jau skolas multietniskajā vidē, kur nācās būt diplomātam/līderim.⁶

Paškontrolē un atturība

Spriežot pēc kādas Ārlietu ministrijas darbinieces atmiņām, Z. A. Meierovicam ir piemitušas izcilas paškontroles spējas. Viņa darbības pirmajos gados ārzemju presē latviešu tautu dažkārt mēdza asociēt ar pusmežoniem, pakulu maisu valkātājiem, ar vergu un kalpu tautu bez tradīcijām, kam piemīt zooloģisks šovinisms. Viņam nācās rēķināties, ka par latviešiem spriež pēc boļševiku atbalstītājiem latviešu strēlniekiem, kas citu valstu presē tika raksturoti kā cara troņa gāzēji, čekas bendes, asinskāras tautas pārstāvji un mūžīgi dumpinieki. “Nepūlaties, netērējat Latvijas papīru komplimentiem, darāt man zināmus tikai vislaunākos vārdus, visasāko kritiku,” bijusī Ārlietu ministrijas ārzemju preses referente H. V. rakstīja 1925. gadā pēc traģiskās autoavārijas.⁷

Oto Nonācs ir atzīmējis, ka iekšpolitikā Z. A. Meierovics “nebija cilvēks, kas par katru cenu gribētu peldēt pret straumi. Viņš meklēja virzienu, kur mazākā pretošanās. Viņš varēja pat uz vietas mainīt reiz

5 Valdess, R. Pagātnes siluets. Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 273. lpp.

6 Zandmanis, Ā. Z. Meierovics Tukuma pilsētas skolā un N. Mironova komercskolā Rīgā. Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 190. lpp.

7 H. V. Z. Meierovica pirmās uzvaras. Sieviete, 1925, 12, 251. lpp.

pieņemto taktiku vai pat nosprausto virzienu, ja redzēja, ka vairākums viņam nepiekrīt, ka citāda taktika ir izdevīgāka. Cieta rakstura cilvēkiem tamdēļ ar Meierovicu ne visai harmonēja, bet no konfliktiem Meierovics apzināti izvairījās. Meierovica piemērošanās tomēr neizgāja ārā no vēsturisko apstākļu sakarības, tamdēļ ar viņu varēja samierināties arī citādi domājošie.”⁸ Līgotņu Jēkabs viņu raksturojis kā vienu no apdomīgākajiem politiķiem, “ko vairāk vadīja politiskais saprāts, mazāk – politiska gaišreģa talants”.⁹ Un šī iemesla dēļ viņam abās reizēs, uzņemoties Ministru prezidenta pienākumus, izdevās novērst kreiso valdību izveidošanu, kā to atzīmējis politiķis Arveds Bergs, uzskatot to par lielāko Z. A. Meierovica kā Ministru prezidenta nopelnu.

Viņam piemita tradicionālais taupības (sava veida paškontroles) tikums gan personiskajās, gan valsts finansēs. Z. A. Meierovics savus izdevumus un ienākumus atzīmēja katru dienu. Tomēr viņš nav bijis ne skopulis, ne sīkumains. Tā bija vienkārši akurātība, kuru viņam bija ieaudzinājuši vai nu audžuvecāki, vai viņa ilggadīgais pansijas saimnieks F. Jansons, pie kura viņš nodzīvoja visus gadus, mācīdamies Tukuma pilsētas skolā.¹⁰ Tikpat skrupulozi Z. A. Meierovics uzskaitīja tēriņus arī darba komandējumos. “Braucot uz ārzemēm, viņš aizvien sedza no valsts kases tikai faktiskos izdevumus, kurus pierakstīja līdz sīkumiem. Viņa iesniegtos norēķinus var pat atrast atzīmes par tramvaja biļeti, avīzi, pastmarku,”¹¹ raksta Z. A. Meierovica kolēģis Ārlietu ministrijā Alfrēds Bīlmanis. Ministrs priekšzīmīgi ievēroja paša noteiktās regulas – taupības režīms Ārlietu ministrijā īpaši stingri tika ieviests no 1920. gada augusta, kad finanses tika taupītas arī uz štatu samazināšanas rēķina.¹² 1921. gadā, būdams finanšu ministra vietas izpildītājs, Z. A. Meierovics teicis, ka mēs nedrīkstam izdot vairāk, nekā ienāk.

8 Nonācs, O. No skolas audzēkņa līdz valstsvīram. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 199.–200. lpp.

9 Līgotņu Jēkabs. *Zigfrīds Anna Meierovics. Mūžs. Darbs. Liktenis*. Rīga: Valters un Rapa, [b. g.]. 41. lpp.

10 Zandmanis, Ā. Z. Meierovics Tukuma pilsētas skolā un N. Mironova komercskolā Rīgā. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 186.–187. lpp.

11 Bīlmanis, A. Z. A. Meierovics un prese. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 233.–234. lpp.

12 Turpat, 233. lpp.

Par tradicionālismu dzimumu lomās

Par Z. A. Meierovica tradicionālismu iekšpolitikā liecina viņa nostāja t. s. sieviešu jautājumā. Konservatīvi uzskati par sieviešu piedalīšanos sabiedriski politiskajā dzīvē bija raksturīgi arī Latviešu zemnieku savienībai. No šī saraksta sievietes varēja kandidēt tikai pašvaldību vēlēšanās, bet ne parlamenta vēlēšanās. Sievietes tika izspiestas no amatiem augstākajā valsts pārvaldē. Būdams ārlietu ministrs, Latviešu zemnieku savienības biedrs Z. A. Meierovics panāca, ka 1920. gadā no diplomātiskā dienesta aiziet Latvijas Preses biroja vadītāja Parīzē Anna Rūmane-Ķeniņa, kurai bija lieli nopelni Latvijas neatkarības starptautiskajā atzīšanā. Savukārt A. Rūmanes-Ķeniņas 19 gadus veco dēlu Mārgeru Ķeniņu, kā apgalvojis atmiņās viņa brālis Tālvāldis Ķeniņš, norīkoja par konsulu Varšavā, lai arī viņam šim amatam trūka iepriekšējās pieredzes.¹³ Visticamāk, T. Ķeniņš vēlējies norādīt, ka 19 gadus vecajam brālim izdevies iegūt darbu diplomātiskajā dienestā (pretēji T. Ķeniņa apgalvotajam Mārgers Ķeniņš nekad nav bijis konsuls Varšavā), kamēr viņa pieredzes bagātajai mātei darbs dienestā iepriekšējā rangā tika liegts, tāpēc viņa bija spiesta uzrakstīt atlūgumu “pēc pašas vēlēšanās”.¹⁴ Ministrs sarunā A. Rūmanei-Ķeniņai atzinis, ka “jūsu darbs nav ar zeltu atsverams, bet mēs nevēlamies sievietes diplomātiskā darbā”, par ko A. Rūmane-Ķeniņa bija stāstījusi žurnāla “Sievietes Pasaule” žurnālistei Latvijas Sieviešu kongresā 1934. gada 24.–25. februārī Rīgā.¹⁵ Tātad savu atlaišanu viņa traktēja kā atbildīgu darba liegumu diplomātiskajā dienestā sievietēm, ko ieviesis Z. A. Meierovics.

Rakstniece un skolotāja Angelika Gailīte par tā laika notikumiem raksta: “Ārlietu ministrijā šī gada beigās notika dažas pārmaiņas, kas skāra arī mani. Valdība bija nolēmusi, ka aizliegts strādāt divās vietās, un, otrkārt, bija nolemts sievietes turpmāk nepielaist diplomātiskajā dienestā, atstājot tās, kas bija sekretāru posteņos, bet liedzot

13 Ķeniņš, T. Atskats uz mātes dzīvi. *Grām.: Pārņākšana*. Rīga: Garā Pupa, 1993. 46. lpp. Citēts no: Kušīna, L. *Sieviešu jautājums un sievietes tēls latviešu rakstniecībā, 1870–1920*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 94. lp.

14 Ķeniņa-Rūmane, A. *Grām.: Latvijas Ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991*. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Jēkabsons, E., Ščerbinskis, V. Rīga: Zinātne, 2003. 179. lpp.

15 Lipša, I. Sievietes parlamentārās vēlēšanās Latvijas Republikā, 1920–1934. *Latvijas Vēsture*. Rīga, 2005, 4, 18. lpp. Citēts no: Silvija, A. Pirmās sievietes Latvijas diplomātiskā darba laukā bij Anna Rūmanis, šķ. Ķeniņš un Austrā Krauze Ozoliņa. *Sievietes Pasaule*, Nr. 4, 1934, 10. lpp.

1

1. Rēzeknē viesojas Ministru prezidents Z. A. Meierovics. 1921. gada 17.–18. septembris

*Latvijas Kara muzejs
(4-46497 – 10920 – FT)*

2. Latvijas armijas parāde valsts proklamēšanas piektajā gadadienā, Rīgā, Esplanādē. Starp parādes pieņēmējiem Valsts prezidents J. Čakste un Ministru prezidents Z. A. Meierovics. 1923. gada 18. novembris

*Latvijas Kara muzejs
(4-37585 – 9445-FT)*

3. Valsts prezidents J. Čakste sarunā ar Z. A. Meierovicu aviācijas svētkos Spilvē. 1921. gada 7. augusts. Fotodarbība "Klio"

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_1045)

2

avansēšanās iespējas; pārējās varēja būt tikai tehniskas darbinieces, galvenokārt mašīnrakstītājas. Preses nodaļas priekšnieks A. Bīlmanis paziņoja: man jāizvēloties – vai nu ministrija, vai skola. Nelīdzēja aizrādījumi, ka darbu ministrijā arvien esmu spējusi veikt un ka licejā esmu nepieciešama. Bīlmanis nebija pārliecināms. Tad nolēmu iet citus ceļus. Pazinu Z. Meierovicu kā plaša vērēna cilvēku bez sīkumainas aizspriedumainības. Zināju arī, ka latviešu lieta un intereses viņam stāv pāri par visu. Lūdzu viņu mani pieņemt. Izstāstīju viņam, ka liceju nevaru pamest; ka gribu audzināt latviešu bērnus latviskā garā. Lūdzu man atļaut darboties kā līdz šim. Ministrs saprata stāvokli, un es varēju darbu turpināt abās vietās.”¹⁶ (Tomēr ministra protekcija darbojās tikai dažus mēnešus; gada beigās Angelika Gailīte saņēma paziņojumu par viņas štata vietas likvidēšanu.)

Z. A. Meierovica partijas biedrs Hugo Celmiņš piefiksējis, ka viņš dedzīgi uzstājies pret studenšu uzņemšanu korporācijās,¹⁷ bet vēsturnieks Ēriks Jēkabsons zina precizēt, ka Z. A. Meierovics ir bijis pret sieviešu korporāciju dibināšanu vispār.

Tuvāko mīlestība

Laulības tiesiskā modeļa attīstību Rietumeiropā 20. gadsimta gaitā raksturoja divas tendences – pirmā bija laulības sekulārā statusa princips, ko daudzas valstis (Vācija, Francija, Itālija) bija akceptējušas un kas nozīmēja, ka laulība obligāti ir jāslēdz valsts iestādē, otra tendence bija šķiršanās vienkāršošana. Šo principu Likumā par laulību 1921. gadā bija pieņēmis Latvijas Satversmes sapulces vairākums. Atšķirībā no iepriekšējās kārtības tas nozīmēja, ka laulāties un bērnus kristīt baznīcā drīkst, bet pirms tam ir jāizņem izziņa no dzimtsarakstu nodaļas. Tādējādi savā ziņā tika privilēģēta sekulārā kārtība, kas par svarīgāku atzina dzimtsarakstu nodaļu, nevis baznīcu. Protestējot pret tā saukto civillaulību, ticīgie vāca parakstus par likuma atcelšanu, draudot pat, ka šajā jautājumā ierosinās tautas nobalsošanu (referendumu). Liepājas

16 Gailīte, A. *Ceļiniece: pieredze un vērojumi*. Stokholma: Daugava, 1962. 128.–129. lpp.

17 Līgotņu Jēkabs. *Zigfrīds Anna Meierovics. Mūžs. Darbs. Likums*. Rīga: Valters un Rapa, [b. g.]. 142. lpp.

katoļi nosūtīja telegrammu Satversmes sapulces priekšsēdētājam Jānim Čakstem 1921. gada 21. februārī, kurā rakstīja, ka “Liepājas katoļi caur saviem priekštāvjiem griežas pie Jums ar lūgumu gādāt, ka netiktu katoļiem uzspiestas obligatoriskas civillaulības, kas izvaro viņu sirdsapziņu, bet lai tiktu atzītas par likumīgām baznīcas laulāšana un uzsaukšana”.¹⁸ 18 no 20 Rēzeknes apriņķa pagastiem 1922. gada vasarā lūdza Satversmes sapulci atcelt “civilaktu reģistrēšanas likumu tāpēc, ka tas tautai riebjas”.¹⁹

Un Z. A. Meierovics, būdams stingrs, visai reliģiozs luterānis,²⁰ ņēma to vērā. Latviešu bēgļu centrālkomitejas Kultūras biroja priekšsēdētājs Maskavā, izstrādājot kultūras atjaunošanas plānu Latvijā, mācību programmā bija iekļāvis arī ticības mācību. Kādā skolotāju sapulcē klātesošie pret to izteicās noraidoši, tāpēc biroja valdei bija dots mājiens panākt citādu atzinumu. Tieši Z. A. Meierovics panāca, ka biroja valde līdz ar Paulu Daugi, kas bija stingri noskaņots pret ticības mācību, atzina skolotāju sapulces lēmumu par nepieņemamu.²¹

Vārdu sakot, Z. A. Meierovica privātā dzīve atbilda kristīgajam priekšstatam par pareizu izvēli. Viņš bija priekšzīmīgs ģimenes apgādnieks un tēvs, kaut, pašam augot, nebija ne viena, ne otra – Meierovica māte Anna Fīlholda nomira drīz pēc dzemdībām, bet tēvs Hermans Meierovics, nespēdams samierināties ar zaudējumu, pēc dažiem gadiem nokļuva garā vājo slimnīcā (nomira 1913. gadā). Gādību par Zigfrīdu uzņēmās viņa mātesbrālis skolotājs Roberts Fīlholds. Zigfrīds alka pēc īstas ģimenes, un 1910. gadā viņš apprecējās ar māsīcu Annu Fīlholdi. Abu laulībā piedzima trīs bērni – Rūta, Gunārs un Helmutis.

Visticamāk, tādu ģimenes ideālu prātā turēja arī tās Latgales pašvaldības, kas 1923. gada vasarā bija iesniegušas Saeimai lūgumu par dzimtsarakstu nodaļu likuma grozīšanu. Jautājumu apsprieda

18 Lipša, I. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā, 1914–1939*. Rīga: Zinātne, 2014. 317. lpp.
19 Turpat, 318. lpp.

20 Zandmanis, Ā. Z. Meierovics Tukuma pilsētas skolā un N. Mironova komercskolā Rīgā. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935, 181. lpp.

21 Briedis, A. Z. Meierovica piemiņai. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 203. lpp.

Ministru prezidents Z. A. Meierovics
uzrunā armijas parādes dalībniekus.
1922.–1923. gads

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs
(RN 3625b)

Publisko tiesību komisijā, bet ar balsu vairākumu nolēma šo jautājumu izbeigt. Grozījumu nepieciešamību valdības deklarācijā atkal aktualizēja Latviešu zemnieku savienības veidotā Ministru kabineta prezidents Z. A. Meierovics, uzsverot, ka likums par civillaulību un dzimtsarakstu nodaļām pārstrādājams. Kristiešu prasību atļaut laulāties un bērnus kristīt baznīcā bez iepriekšējas reģistrēšanās dzimtsarakstu nodaļā 1924. gadā atbalstīja ne tikai labējās partijas (Latviešu zemnieku savienība, Latgales zemnieku partija), daļa mazākumtautību deputātu, bet arī centra partijas (Demokrātiskais centrs un Latvijas jaunzemnieku savienība), tos gan pieņēma tikai 1928. gadā.

Tomēr no sava laika modernajām tendencēm – laulības šķiršanas un otrajām laulībām – Z. A. Meierovicam neizdevās izvairīties. 1924. gada sākumā Z. A. Meierovics pieņēma svarīgu lēmumu savā privātajā dzīvē. Ārlietu ministra Zigfrīda Meierovica un Annas Meierovicas laulības šķiršana 1924. gada februārī un laulības ar Kristīni Bakmani tā paša gada jūnijā bija viens no skaļākajiem šķiršanās gadījumiem, pat skandāls sava laika aprindās. Darba ministra Gustava Klaustiņa dzīvesbiedre Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības vadītāja (1923–1937) Elza Klaustiņa, kura draudzējās ar Kristīni Bakmani, atmiņās rakstīja, ka bija mēģinājusi atrunāt Kristīni no Meierovica ģimenes izjaukšanas, bet cīnījies velti, jo Kristīne “tā iemīlējusies, ka nekas viņu no šīs nelaimes nevarēja glābt. [...] Kā prezidenta kundze viņa man bieži piezvanīja, kad Meierovics nebija mājās, jo ministrs bija uz mani noskaities, ka savā laikā Kristīni centos atrunāt no laulības. To viņa bija pastāstījusi. Es jau Meierovicam biju sacījusi arī pašam, ka viņš devis bīstamu priekšzīmi. Tik daudzās ģimenēs pamodās šķiršanās domas, vārdi un beidzot – arī pati šķiršanās. Aizbildināšanās: “Ja pats ministru prezidents var atstāt sievu un bērnus, kāpēc mēs to nevaram?” Daudziem tika šķiršanās drudzis. Arī universitātes mācības spēku vidū. Mana pārliecība ir, ka nekad nevienam cilvēkam nevajadzētu savu laimes ēku dibināt uz cita cilvēka nelaimes, jo tādi gūta laime ir īsa. Šī cita cilvēka nelaimē raudātās asaras rit uz saldā maizes kumosa, un tas kļūst rūgts.”²²

22 Klaustiņa, E. *To nevar aizmirst. Patriotiskā un sociālā darbā*. Bruklina: Grāmatu draugs, 1968. 118.–119. lpp.

Presē šī šķiršanās tika pieminēta, bet netika apspriesta kā skandaloza, iespējams, tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Latvijas pirmais žurnāls “Aizkulīses”, kurā tika regulāri vētīta sabiedrībā pazīstamo laikabiedru privātā dzīve, sāka iznākt tikai 1925. gada 1. augustā. Tomēr, kā liecina Elzas Klaustiņas atmiņas, politiskajai elitei piederošajās ģimenēs šis notikums tika apspriests un vērtēts. Politika un nacionālista Arveda Berga dzīvesbiedre Marta Berga, kura šajās aprindās tika uzskatīta par vienu no Rīgas granddāmām, kas jaunajām Latvijas diplomātu sievām mācīja etiķeti un organizēja dinejas ārlietu ministra Meierovica ģimenes vietā, tādējādi palīdzot viņa dzīvesbiedrei un savai draudzenei Annai Meierovicaī, pēc Meierovica šķiršanās uz ielas vairs neatņēma Zigfrīda un viņa otrās sievas Kristīnes sveicienu.²³

23 Lasmanis, U. *Arveds Bergs. Politiska biogrāfija. Otrā grāmata, 1919–1928. Brīvvalsts nacionālists, kurš paredzēja 15. maija apvērsumu...* Rīga: aut. izd., 1998. 253., 256. lpp.

Z. A. Meierovics un Itālijas Ministru prezidents Benito Musolini. Roma, 1925. gada 24. jūlijs

LR Ārlietu ministrija

Pēc ārlietu ministra traģiskās nāves 1925. gada vasarā viņa otrā dzīvesbiedre Kristīne tā paša gada 3. decembrī nošāvās, nespējot samierināties ar notikušo.

Viņa tēlu turpināja popularizēt daiļliteratūrā. 1929. gadā iznāca Anša Gulbja, bet 1930.–1931. gadā Kārļa Jēkabsona romāns par Z. A. Meierovicu, un viņš kļuva gandrīz vai par leģendu.

Pret paternālismu: atļauja atvērt kazino

Šķiet, Līgotņu Jēkaba vārdos par to, ka Meierovics vadījies no politiskā saprāta, būs liela daļas taisnības. Ar to varētu izskaidrot šķietamo pretrunīgumu iekšpolitikā – no vienas puses, Z. A. Meierovics piekrita kristīgo konfesiju prasībai atjaunot baznīcas lomu civilstāvokļa aktu reģistrēšanā, no otras puses, noraidīja kristiešu pieprasīto paternālismu pār iedzīvotājiem azartspēļu jautājumā, kas izpaudās prasībā nedot iespēju spēlēt azartspēles, lai ļaudis nenospēlētu savu iedzīvi. Tieši Meierovica pirmā valdība piekrita kazino ierīkošanai Rīgas jūrmalā. Jau 1921. gada 27. jūnijā kāds Kārlis Bērziņš bija rakstījis lūgumu iekšlietu ministram Albertam Kviesim, ka kopā ar Vācijas pavalstnieku Hermanu Heltu, Dancigas Kūrmājas “Kazino Coppot” līdzīpašnieku, grib Rīgas jūrmalā ierīkot kazino. Kaut arī viņa lūgums tika noraidīts, paskaidrojot, ka Latvijas likumdošana azartspēles aizliedz, Bērziņš turpināja rosīties. 12. oktobrī Pilsētas dome noslēdza līgumu ar viņa pārstāvēto “Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrību”, un nu jau šo jautājumu valdībā virzīja dome. Pirmais mēģinājums iegūt valdības akceptu 1922. gada 31. martā bija nesekmīgs, bet 3. augustā Z. A. Meierovica valdība grozīja likumu. Spēlēt kazino drīkstēja tie Latvijas pilsoņi, kuru gada ienākums pārsniedz 12 000 latu. No 1922. gada 17. novembra līdz 1923. gada 22. maijam kazino izdeva 486 ieejas kartes, no kurām 78 – Latvijas pilsoņiem. Viņu vidū bija arī Ministru prezidents, ārlietu ministrs Z. A. Meierovics un viņa kundze A. Meierovica, finanšu viceministrs Voldemārs Āboltiņš, advokāts Fricis Gailītis, notārs Andrejs Meike, rūpnieki Otto Grobiņš ar kundzi Annu, Ludvigs Upenieks un citi uzņēmēji.

Sociālās atmiņas aspekts: Kā izskaidrot?

Z. A. Meierovics ir bijis viens no populārākajiem politiķiem. Viņa tēla nostiprināšanos īpaši ietekmēja pēc autoritārā apvērsuma izdotsis krājums, pieminot Z. A. Meierovica nāves desmito gadskārtu. Taču Z. A. Meierovics pats jau dzīves laikā veicinājis daudzu tekstu radīšanu, kas tā vai citādi ļauj vērtēt viņa centienus un paveikto. Toreiz interese par ārpolitikas jautājumiem bija tik liela, ka Ārlietu ministrijā kopš 1923. gada bija ierīkota atsevišķa istaba vietējai presei. Tas dabiski palīdzēja uzturēt Z. A. Meierovica publicitāti un popularitāti. Viņam bija oratora talants – uzmetis uz papīra lapiņas 38 vārdus, viņš spoži ar žurnālistiem sarunājās divas stundas.²⁴ Viņš atbildēja uz katru saņemto atklātnei. Bija saviesīgs un vienkārši pievilcīgs cilvēks. Ātri apguva svešvalodas. Piemēram, ģimnāzijā viņš nebija mācījies angļu valodu, to nācās apgūt jau diplomātiskajās misijās.²⁵

“Kāds bija šis viņa pievilcības noslēpums? Tās bija pa daļai arī viņa fiziskās īpašības. Meierovicu daba bija apveltījusi ar slaidu sportista augumu, vieglu gaitu un satīcīgu raksturu. Bez tam viņš ātri iemācījās svešvalodas, bija muzikāls un dzīvē jautrs. Meierovicam piemita lielā mērā tas, ko mēdz saukt par “šarmu”. Viņš gāja arvien labi ģērbies, glīti sasukātiem matiem, spožiem apaviem, viņa apkaklītes un aproces bija arvien svaigi stērķelētas. Fraka un cilindrs viņam piestāvēja kā dzimušam lordam. Meierovics zināja, ka ārienei, it sevišķi valstsvīra ārienei, tomēr piegriež lielu vērību un ka pirmais iespaids būs arvienu izšķirošais. Un tomēr ar visu to viņš neatstāja lepnas personas iespaidu. Satiekoties ar žurnālistiem, Meierovics uzreiz prata nodibināt kontaktu. Nekad viņš nebija saīdzis, nekad neizrādīja dusmas. Izņēma savu zelta papirosu kārbu, piedāvāja uzsmēķēt un aprunājās kā līdzīgs ar līdzīgu, bez jebkādam lepnuma pazīmēm.”²⁶

Z. A. Meierovica saviesīgumu atzīmējusi arī rakstniece A. Gailīte, kas

24 Bilmanis, A. Z. A. Meierovics un prese. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 238.–240. lpp.

25 Zandmanis, Ā. Z. Meierovics Tukuma pilsētas skolā un N. Mironova komercskolā Rīgā. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 185. lpp.

26 Bilmanis, A. Z. A. Meierovics un prese. *Grām.: Z. A. Meierovics. Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935. 227.–228. lpp.

1919.–1920. gadā strādāja Ārlietu ministrijas Preses nodaļā. Viņa raksta: “Ārlietu ministrs Z. Meierovics kādreiz uzaicināja visus savus ierēdņus pie sevis mājās. Tas bija omulīgs vakars, bez jebkādām formalitātēm. Namatēvs nešķiroja ierēdņus pēc pakāpēm. Un visi jutās nepiespiesti – kā kādās ģimenes viesībās. Ieraudzījis, ka kāda ļoti intellīgenta ierēdne dažiem kollēgām pēc rokas veidojuma un līnijām centās noteikt tālākos likteņus, viņš lūdza, lai viņam arī “pazīlējot”. Vēlāk viņa pavisam satraukta pienāca pie pulciņa, kurā sēdēju, un stāstīja: no sākuma pēc Z. M. rokas veidojuma viss rādījis ceļu uz augšu, tad pēkšņi viss pārtrūcis. To ieraudzīdama, viņa apstājusies savā stāstījumā, un viņš iesaucies: “Cik ilgi vēl?” Uz to viņš toreiz atbildi nedabūjis. Mēs spriedām, ka jautājums attiecies uz viņa karjēru, jo Z. M. bija jauns un stiprs. Bet – pēc pāris gadiem nāca traģiskais notikums.”²⁷

Sava nozīme Z. A. Meierovica popularitātei bija tam, ka notikumi viņa dzīvē atbilda tā laika uzskatiem par moderno. Gan laulības šķiršana, gan bojāeja autokatastrofā un otrās sievas pašnāvība nošaujoties bija tas modernais pēckara dzīvē, kas viņa laikabiedros raisīja emocionālu attieksmi un vēlmi aizstāvēt tādas tiesības. Pirmajās dienās pēc 22. augusta Latvijas iedzīvotāji bija šokā. Tika izteikti pirmie ierosinājumi celt Z. A. Meierovicam pieminekli, kas simbolizētu gribu kalpot “tiem cēliem mērķiem, kurus nelaiķis bij spraudis par savu augstāko uzdevumu mūsu nācijas, mūsu brīvās valsts – Latvijas labā”, kā rakstīja E. Tūters “nelaiķis pats par sevi jau ir simbols latvju tautai”.²⁸ Laukums Nacionālā teātra priekšā viņam šķita piemērotākā vieta, jo te bija proklamēta Latvijas Republika, te tuvumā atradās ministrijas, Latvijas Universitāte un muzeji.

Z. A. Meierovica palikšanai sociālajā atmiņā bija labvēlīgs arī 20. gadu pirmās puses sociālpolitiskais konteksts – ja nu Latvijai bija ar ko lepoties, tā bija tieši ārpolitika – miera līgumi, starptautiskā atzīšana. Sava laika līderiem, kuri vēlāk rakstīja atmiņas, “trauksmainie divdesmitie” bija īpašs laiks, kā tos savulaik nodēvējis grāmatu izdevējs Helmārs Rudzītis. Tas nozīmēja laiku līdz Likumam par žūpības apkarošanu, kas stājās spēkā 1925. gada 24. martā un mainīja

27 Gailīte, A. *Ceļinieci: pieredze un vērojumi*. Stokholma: Daugava, 1962. 128. lpp.

28 Tūters, E. Pārdomas par pieminekli nelaiķim Z. Meierovicam. *Sieviete*, 1925, 12, 254. lpp.

1

2

1. Tukuma–Raudas ceļa posms Sēmes pagastā – vieta, kur 1925. gada 22. augustā autokatastrofā gāja bojā Z. A. Meierovics
Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (IN_4126_4)
2. Z. A. Meierovica bēres. Rīga, 1925. gada 27. augusts. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks, fotostudija “Klio”
Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 92792_12)

publisko vidi, jo restorānus tad pametusi latviešu inteliģence. Tieši 20. gadu vidū viedokļu līderi no apakšas pieprasīja “normalizēt” brīvā laika pavadīšanu. Sākās publiskās telpas šķīstītāju uzvaras gājiens. Sākās kaitīgu kultūras parādību apkarošanas kampaņa, kuras pamatā bija jaunatnes glābšanas ideāli. Sākās azartspēļu aizliegšana – slēdza loto klubus, totalizatoru hipodromā un Rīgas jūrmalas kazino. Bet Z. A. Meierovics bija dzīvojis pirms tam.

Viņa popularitāti sociālajā atmiņā ir veicinājusi daiļliteratūra – ne tikai nopietnā, bet arī lubenes. To darījušas arī laikabiedru atmiņas, ko īpašā rakstu krājumā apkopoja autoritārā režīma laikā 1935. gadā režīma ideologs Edvarts Virza. Un, protams, politiskā historiogrāfija.

Literatūra

1. Gailīte, A. *Ceļiniece: pieredze un vērojumi*. Stokholma: Daugava, 1962.
2. H. V. Z. Meierovica pirmās uzvaras. *Sieviete*, 1925, 12.
3. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. Biogrāfiskā vārdnīca*. Sast. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Rīga: Zinātne, 2003.
4. Līgotņu Jēkabs. *Zigfrīds Anna Meierovics. Mūžs. Darbs. Liktenis*. Rīga: Valters un Rapa, [b. g.].
5. Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos, 1918.–1940*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
6. Tūters, E. Pārdomas par pieminekli nelaiķim Z. Meierovicam. *Sieviete*, 1925, 12.
7. Z. A. Meierovics. *Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sast. Virza, E. Rīga: Z. A. Meierovica piemiņas fonds, 1935.

Dr. hist. Valters Ščerbinskis

Margers Skujenieks

(22.06.1886.¹–12.07.1941.)

Intelektuālis, publicists, statistiķis un profesionāls politiķis

Izglītība

Rīgas un Jelgavas reālskolas

Maskavas komercinstitūts

Darbs

Statistikas seminārs Maskavā

1913.–1915. Liepājas laikraksta “Dzīve” redaktors

Centrālās bēgļu apgādāšanas organizācijas

Statistikas nodaļas darbinieks

Zināmākās publikācijas:

1912. “Nacionālais jautājums”

1916. “Vietējā pašvaldība Baltijā”

1931. “Latvija, zeme un iedzīvotāji”

1931. “Māras zemes vēsture”

1938. “Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā”

Politika

1917. Vidzemes Zemes padomes loceklis

1918. Demokrātiskā bloka loceklis

1918. Tautas padomes loceklis, Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs

1 Pēc vecā stila 10.06.1886.

1919. Latvijas delegācijas loceklis Miera konferencē Parīzē
Satversmes sapulces loceklis, Satversmes izstrādes komisijas priekšsēdētājs
Pirmās, otrās, trešās un ceturtais Saeimas deputāts
- 19.12.1926.–23.01.1928.**
06.12.1931.–23.03.1933. **Ministru prezidents**
- 1934.–1938. Ministru prezidenta biedrs

Marģers Skujenieks piedzima 1886. gada 22. jūnijā Rīgā. Atšķirībā no daudziem citiem saviem laikabiedriem politikā M. Skujenieks pārstāvēja latviešu politiķus, kuri nebija dzimuši laukos. Viņa tēvs bija latviešu publicists Eduards Skujenieks, vairāk pazīstams ar pseidonīmu Vensku Edvarts. Arī Marģera māte Luīze bija nākusi no latviešu kultūras aprindām, viņas meitas uzvārds Alunāna liecināja par piederību slavenai jaunlatviešu dzimtai. Marģers izglītību ieguva reālskolā Rīgā, vēlāk turpināja skolas gaitas Jelgavā.

Jauns politiķis: sociālists ar nacionālisma pieskaņu

M. Skujenieks līdzīgi citiem laikabiedriem savu politisko karjeru uzsāka 20. gadsimta sākumā sociāldemokrātu organizācijās. 1905. gada revolūcijas notikumi lika 19 gadus vecajam jauneklim atstāt Latviju un doties uz Londonu.

Pēc atgriešanās no emigrācijas M. Skujenieks uzsāka tautsaimniecības studijas Maskavas komercinstitūtā un sāka strādāt savā nākotnes profesijā krievu profesora A. Fortunatova statistikas seminārā Maskavā. Ja M. Skujeniekam nebūtu nekādas lielākas ietekmes uz politiskajiem procesiem un viņa atpazīstamība aprobežotos tikai ar zinātnisko darbību, viņa – viena no pazīstamākajiem latviešu statistiķiem – publiskā atpazīstamība tad un arī vēlāk būtu nodrošināta. Izmantojot statistiku bēgļu organizāciju darbā, M. Skujenieks kļuva par atzītu autoritāti. Līdzās statistikas problemātikai viņu īpaši interesēja nacionālais jautājums, dažādi etnopolitikas aspekti.

Tomēr plašāku atpazīstamību M. Skujenieks ieguva savam laikam drosmīgo publikāciju dēļ. Viņš publicēja divus rakstus, kuri ietvēra radikālu pieeju nacionālā jautājuma risināšanā Latvijas teritorijā. 1912. gadā studentu rakstu krājumā “Burtnieka pūrs” atrodama viņa publikācija “Nacionālais jautājums”. “Nopietni runāt par nacionālo cīņu ar vāciešiem kā tautu var vienīgi politiski bērni vai arī ļaudis, kas apzinīgi mēģina noslēpt sabiedrisko attiecību patieso saturu,” rakstīja M. Skujenieks.² Viņa izpratnē pilsonības kvazinacionālisti nepievērsa uzmanību tam, ka vāciešu vietu ieņēma krievi (“tagad piederība pie zināmas tautības atkal dod vienai zemes iedzīvotāju daļai privilēģijas”). Tātad galvenā cīņa nacionālajā politikā bija jāvērs nevis pret vāciešiem, kuri šķita zaudējam savas pozīcijas, bet gan pret daudzskaitlīgajiem, agresīvajiem, potenciālo Baltijas politisko eliti veidojošajiem krieviem. M. Skujenieks savā rakstā runāja par apspiešanu kultūras ziņā, asi vērsās pret pārkrievošanu saimnieciskajā ziņā, tiesību jomā, izglītībā. Pēc raksta autora domām, jānāk nacionālistiskai kustībai. Sabiedrībā valdošie aizspriedumi par nacionālismu ir radījuši priekšnoteikumus tam, ka “cilvēki gan atzīst dažādas nacionālas prasības, bet negrib atzīt nacionālā jautājuma esamību.” M. Skujenieks uzsvēra, ka šķiriskā un nacionālā apspiestība ir saistīta, strādniekiem jācīnās par savas tautas vienlīdzīgām tiesībām.³ Šī publikācija plašus sabiedrības slāņus nerasniedza, un nekas neliecina, ka tās ietekme uz sabiedrisko domu būtu bijusi kaut cik nozīmīga.

1913. gadā klajā nāk viņa grāmata “Nacionālais jautājums Latvijā”. Te M. Skujenieks pirmo reizi apkopojis ziņas par visu Latvijas iedzīvotāju (arī minoritāšu) skaitu, izglītību un tautsaimniecību. Nākamais, iespējams, daudz plašāku publicitāti piedzīvojušais M. Skujenieka darbs “Vietējā pašvaldība Baltijā” dienasgaismu ieraudzīja kara laikā – 1916. gadā Maskavā. Tas bija ne tikai konkrētāks, koncentrētāks un skaidrāks, bet arī apjomīgāks. Grāmatā mazāk uzmanības veltīts nacionālisma teorētiskajiem aspektiem, vairāk nācījas tiesības nodrošinošiem praktiskiem apsvērumiem. M. Skujenieks uzsvēra to, ka Baltijā nepieciešamas pašvaldības, kas atbilstu latviešu un igauņu interesēm, neaizmirstot arī par minoritāšu tiesībām.

2 Skujenieks, M. Nacionālais jautājums. *Burtnieka pūrs*, 1912, 133. lpp.

3 Skujenieks, M. Nacionālais jautājums. *Burtnieka pūrs*, 1912, 137. lpp.

Jāpiebilst, ka ik gadu avīžu lasītāju uzmanībai M. Skujenieks piedāvāja rakstus, kuros runāja ne tikai par statistiku, bet arī par vēsturi, nacionālajām attiecībām, pilsonības lietām, dažādiem politikas jautājumiem. Viņa stils bija saistošs, ar lielu pārliecību paustās idejas lasītājus reti atstāja vienaldzīgus. Žurnālistikā M. Skujenieks īpaši aktīvs bija no 1913. līdz 1915. gadam, kad viņš rediģēja laikrakstu “Dzīve” Liepājā.

Pirmā pasaules kara laikā no Latvijas prom devās ievērojamam daļa iedzīvotāju. Simtiem tūkstošu bēgļu apmetās daudzviet Iekškrīevijā. Lai organizētu palīdzību, sekmētu bēgļu materiālo un garīgo vajadzību nodrošināšanu, kā arī lai rūpētos par izceļojušo cilvēku tiesībām, izveidojās sazarots bēgļu organizāciju tīkls. Tajās sabiedriskās darbības pieredzi ieguva daudzi nākamie latviešu politiķi, arī M. Skujenieks, viņš izveidoja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas statistikas nodaļu.

1917. gada Februāra revolūcija daudziem nāca negaidīta un Krievijas impērijā izraisīja haosu, vienlaikus radot priekšnoteikumus lielām izmaiņām. Krievijas pilsoņi sāka piedalīties politisko jautājumu izlemšanā. Jau martā M. Skujenieka vadībā Maskavā tika sasaukta strādnieku organizāciju apvienības sapulce, kurā tika apspriests viņa, pirmā Latvijas suverenitātes idejas pautāja Miķeļa Valtera un vēl viena sociāldemokrāta Friča Mendera izstrādātais Latvijas autonomijas projekts. Vēlāk M. Skujenieks kļuva par Vidzemes Zemes padomes locekli, bet vācu okupācijas laikā 1918. gadā bija Rīgā dzīvojošo latviešu politiķu neformālās organizācijas “Demokrātiskais bloks” sēžu vadītājs. Starp citu, tieši no Demokrātiskā bloka nāca neatkarīgās valsts proklamētāji. Atšķirībā no 1917. gada 1918. gadā apstākļi bija būtiski mainījušies – lielinieki bija sagrābuši varu Krievijā (un neatkarīgi no citu vēlmēm negrasījās tik drīz no tās atteikties), bet Latviju okupējuši vācieši (Baltijā viņi bija vienīgais reālais militārais spēks).

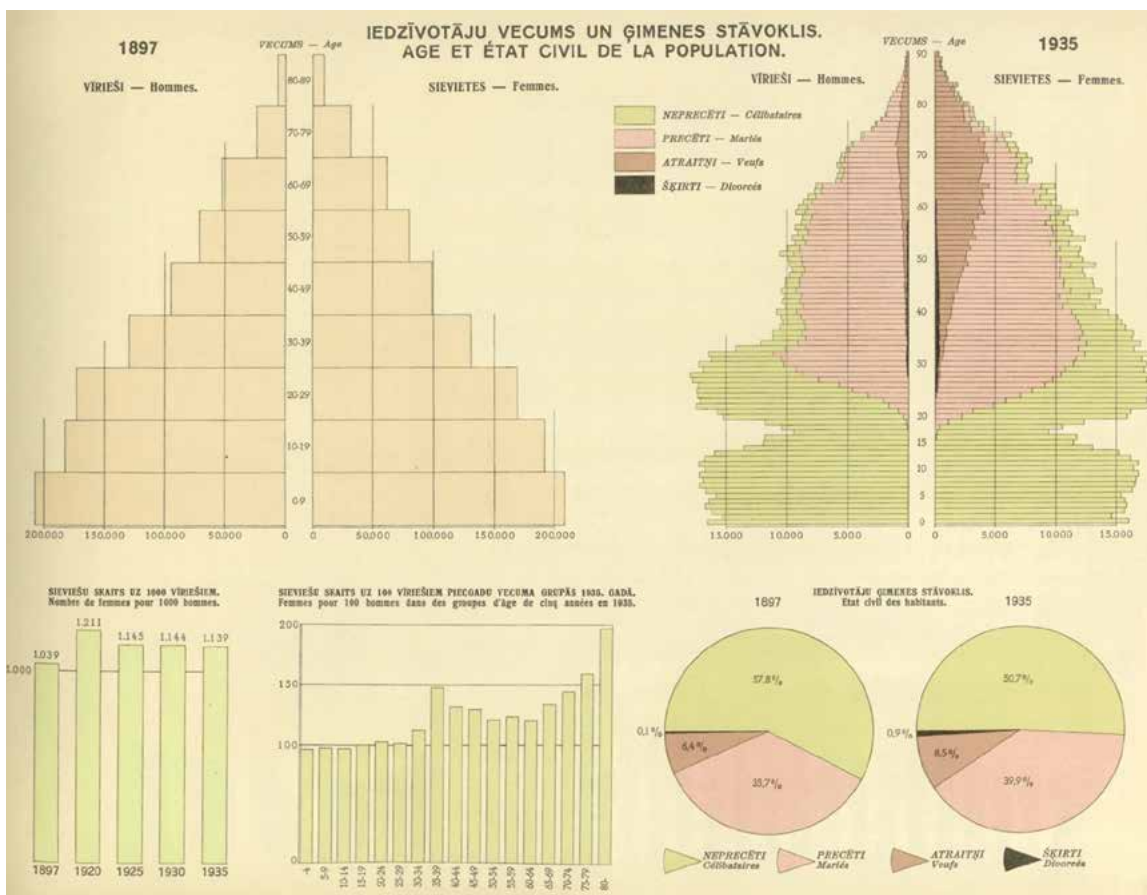
Ir daudz debatēts par 1918. gada 18. novembra proklamēšanas aktā paziņotajām pirmajām neatkarīgās valsts amatpersonām. Lai arī kādas varētu būtu diskusijas par viņu piemērotību vai trūkumiem, viens ir skaidrs – atbildības uzņemšanās sarežģītos apstākļos, kad cerības uz

M. Skujenieks ar sievu Elgu
50 dzimšanas dienas priekšvakarā

LNB Atpūta, 1936.g. 12. jūnijs

labvēlīgu iznākumu neloloja lielākā daļa latviešu, bija vērā ņemama varonība. M. Skujenieks bija tas politiķis, kurš vadīja 17. novembra sarežģīto nākamās valdības izveidošanas sēdi, bet nākamajā dienā tika ievēlēts par klātneesošā Tautas padomes priekšsēdētāja Jāņa Čakstes biedru. 1919. gads bija principiāli izšķirošs neatkarīgajai Latvijas valstij. Neraugoties uz grūtībām, maijā Rīga tika atbrīvota no lieliniekiem un jūlijā tajā atgriezās Pagaidu valdība, lai atsāktu valsts veidošanas darbu galvaspilsētā. Pagaidu valdību svinīgi sagaidīja Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs M. Skujenieks.

Pieredzējis politiķis: nacionālists ar sociālista pieskaņu

1919. un 1920. gads bija laiks, kad risinājās saspringta cīņa par jaunās valsts starptautisku atzīšanu. M. Skujenieks kā Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs Latvijas delegācijas sastāvā tika deleģēts uz Miera konferenci Parīzē, 1920. gadā viņu no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas saraksta ievēlēja Satversmes sapulcē, kur M. Skujenieks kļuva par Satversmes izstrādes komisijas priekšsēdētāju un aktīvi iesaistījās arī vēlēšanu likuma sagatavošanā. Pakāpeniski M. Skujenieks kļuva par rūdītu politiķi, ar kuru nevarēja nerēķināties citi politiskie spēki. 1921. gadā kopā ar 18 citiem Satversmes sapulces deputātiem viņš atšķēlās no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas un izveidoja sociāldemokrātu mazinieku frakciju.

Latvijas statistikas atlase –
iedzīvotāju vecuma un ģimenes
stāvokļa atspoguļojums.

Valsts statistiskās pārvaldes izdotā
Latvijas statistikas atlasa datu
vizualizācija atbilda labākajiem
starptautiskajiem kritērijiem

Centrālā statistikas pārvalde

1926. gada decembrī M. Skujenieks kļuva par Ministru prezidentu, vienlaikus pildot arī iekšlietu ministra amatu. Vēsturnieks Edgars Dunsdorfs vēlāk norādīja, ka, meklējot savam kabinetam dažādu mazo grupu atbalstu parlamentā, M. Skujeniekam izdevās pārsolīt, proti, izkonkurēt citu pretendentu uz valdības vadītāja amatu – Kārli Ulmani. Šī bija pirmā un vienīgā tā dēvētā kreisā valdība starpkaru periodā, kurā izšķiroša nozīme bija sociāldemokrātiem. 1927. gada beigās M. Skujenieka Ministru kabinets krita (faktiski tas turpināja strādāt līdz 1928. gada janvārim), jo izjuka valdošā koalīcija. Demokrātiskais Centrs bija balsojis pret tirdzniecības līgumu ar PSRS un atsaucā savu pārstāvi valdībā – tieslietu ministru Erastu Biti. Tomēr M. Skujenieka valdība Latvijas un PSRS tirdzniecības līgumu noslēdza. Līgums paredzēja intensificēt savstarpējos iepirkumus, turklāt solot ievērojami labvēlīgus apstākļus Latvijas preču noietam Krievijā. Līgumu skarbi kritizēja labējās aprindas, uzsverot, ka M. Skujenieks un viņa kreisā valdība veicina komunisma ietekmi valstī. Iespējams, nevar piekrist pilnīgi visiem līguma kritikas punktiem, taču nepārprotami skaidrs ir tas, ka Latvijas nonākšana ciešā saimnieciskā atkarībā no agresīvās totalitārās kaimiņvalsts neveicināja valsts drošību. Jāpiebilst, ka Saeimā līgums tika ratificēts ar niecīgu balsu pārsvaru (52 pret 45 deputātiem). 1927. gadā tika parafēts arī Latvijas un PSRS neuzbrukšanas līgums (noslēgts 1932. gadā), kuram gan starptautiskajā politikā bija niecīga nozīme. M. Skujenieka valdība, faktiski M. Skujenieks pats uz savu atbildību, piešķīra līdzekļus no valdības rezerves fonda ieroču iegādei strādnieku sportistu vajadzībām, lai “aizstāvētu demokrātiju valstī”. 15. maija apvērsuma naktī tika ieņemts Tautas nams un atklājās, ka sociāldemokrātu rīcībā ir liels skaits policijā neregistrētu ieroču, kas viņu rokās bija nonākuši ar M. Skujenieka valdības ziņu.

Ar laiku M. Skujenieks pakāpeniski pārgāja labējo nometnē. Lai arī vēlāk viņa retorikā ieskanējās sociālistiskas notis, M. Skujenieks bija ne tikai ideoloģiski, bet arī formāli pametis sociāldemokrātiju un izveidojis jaunu politisko organizāciju “Progresīvo apvienību”. M. Skujenieka ideoloģiskā transformācija bija samērā ierasta lieta Eiropas politikā. Piemēram, gan Benito Musolīni, gan Juzefs Pilsudskis savu politisko karjeru bija sākuši sociālistu partijās. J. Pilsudskis jau no sākuma bija konsekvents nacionālists, bet B. Musolīni vēlāk par tādu kļuva, pirmais

1. Mednieku biedrības "Diana" speciālo medību dalībnieki Rīgas apriņķa Olaines pagastā. Pirmajā rindā no labās: 4. – Valsts kancelejas direktors Dāvids Rudzītis, 5. – Ministru prezidents Mārgers Skujenieks, 6. – Rīgas pilsētas galva Alfrēds Andersons; otrajā rindā no labās: 3. – Ministru prezidenta adjutants kapteinis Miervaldis Lūkins. 1927. gada 23. oktobris. Fotodarbnīca "Standard" Rīgā

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_2941)

2. Mārgera Skujenieka valdība Valsts kancelejas telpās, 1931. gads. No labās: Roberts Ivanovs, Vladislavs Rubulis (Rubuls), Kārlis Reinholds Zariņš, Vilis Gulbis, Jānis Balodis, Mārgers Skujenieks, Jānis Kauliņš, Dāvids Rudzītis, Antons Kursītis, Atis Ķeniņš.

izveidoja autoritāru režīmu Polijā, otrais – totalitāru režīmu Itālijā. Arī daudzveidīgajā latviešu politiskajā elitē bija grūti atrast politiķi, kuram 20. gadsimta sākumā nav bijušas saites ar sociālistisko kustību.

Nebija nekāds pārsteigums, ka pieredzējušais politiķis kļuva par partijas vadītāju un neapšaubāmu līderi. To uzskatāmi apliecināja 1931. gada Saeimas vēlēšanas, kurās Progresīvā apvienība ieguva trīs vietas. M. Skujenieks bija ieguvis deputāta mandātu ar lielu talonu (balsu) pārsvaru, tālu aiz sevis atstājot apvienības pazīstamākos politiķus Kārli Dišleru, Vili Holcmani, vēlāko kolaboracionistu Augustu Kirhenšteinu, Voldemāru Zāmueltu un Georgu Bisenieku. Nebija arī nekādu šaubu, ka M. Skujenieka autoritāte sniedzās tālu pāri viņa nelielajai partijai. Uzskatāms apliecinājums tam bija fakts, ka 1931. gada rudenī valdības veidošanas sarunu vedējs bija tieši viņš, uzņemoties iniciatīvu risināt sarunas par lielās (ar minoritāšu grupām) vai nacionālās (bez minoritātēm) koalīcijas veidošanu.

No 1931. līdz 1933. gadam – 4. Saeimas laikā – viņš atkal vadīja Ministru kabinetu, vairākkārt bija iekšlietu un finanšu ministrs. Atgādināsim, ka M. Skujenieks šajā Saeimā ir viens no trijiem Progresīvās apvienības deputātiem, tādēļ viņa spēja bez vērā ņemamas partijas aizmugures ilglaicīgi vadīt valdību liecina par augstu politiskās mākslas prasmi, par autoritāti un spējām prasmīgi īstenot politisko aizkulišu kombinācijas. 30. gadu sākums Latvijai bija saimnieciski ārkārtīgi smags laiks. Saimnieciskā krīze radīja nopietnus pārbaudījumus Latvijas sociālajai un politiskajai sistēmai. Šī laika valdībām gan M. Skujenieka, gan Ā. Bļodnieka vadībā nācās pielikt milzīgas pūles, lai pārvarētu ekonomisko depresiju un nodrošinātu iztiku pašām neaizsargātākajām iedzīvotāju grupām. Bet slavas laurus par saimnieciskās krīzes uzveikšanu plūca autoritārā režīma valdība.

Bagātīgu, bet neviennozīmīgi vērtējamu materiālu Latvijas politiķu analīzei sniedz PSRS diplomātu ziņojumi. Kā tas izriet no padomju pilnvaroto pārstāvju ziņojumiem, M. Skujenieks Maskavā netika uzskatīts par draudzīgu politiķi. Tieši otrādi – viņš tika raksturots kā nepārprotams polonofils un Baltijas valstu sadarbības veicinātājs. 1930. gadā padomju pilnvarotais pārstāvis Aleksejs Sviderskis saņēma

1

2

Latviešu–poļu tuvināšanās biedrības organizētās delegācijas pārstāvji ceļojuma laikā uz Varšavu. Pirmajā rindā no kreisās: 1. – Finanšu ministrijas departamenta direktors Aleksandrs Kacens, 3. – uzņēmējs Vilhelms Kuze, 4. – Saeimas deputāts Mārgers Skujenieks, 5. – Latvijas Mākslas akadēmijas rektors gleznotājs Vilhelms Purvītis, 6. – Latvijas Bankas direktors Ernests Ozoliņš, 7. – gleznotājs Ģederts Eliass; otrajā rindā no kreisās: 2. – Saeimas deputāts Arveds Bergs, 4. – Saeimas deputāts Antons Rancāns, 5. – komponists profesors Jānis Medīņš, 6. – profesors Arnolds Spekke, 7. – Saeimas deputāts Jezups Trasuns.

1930. gada 16.–25. maijs

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_2010)

rīkojumu brīdināt Kārli Ulmani nenosaukt M. Skujenieku par ārlietu ministra kandidātu, tas būšot solis “nepareizā virzienā” un negatīvi ietekmēsot Latvijas un padomju attiecības. Līdzīgi kā daži labējie sociāldemokrāti M. Skujenieks nešaubīgi klasificēts kā komunistiem nedraudzīgs politiķis. Tikai 1939. gadā cita pilnvarotā pārstāvja Ivana Zotova dienasgrāmatā M. Skujenieks šķietami mainījis savus uzskatus un nu kļuvis par lielu PSRS draugu. I. Zotova apgalvotais gan nav īpaši ticams, ņemot vērā viņa dienasgrāmatas saturu. No tās izriet, ka Maskavai labvēlīgi kļuvuši lielākā daļa K. Ulmaņa opozicionāru un ka padomju pilnvarotais pārstāvis panācis ievērojamas simpātijas Latvijas politiskajā elitē par labu PSRS. Iespējams, ka I. Zotovs šādā veidā centās parādīt Maskavai, ka viņa darba rezultāts nes ātrus augļus.

Nenoliedzami, 30. gados M. Skujenieks bija kļuvis par īstu bubuli kreiso politiku aprindās. Sociālistiski noskaņotais izdevums “Vēstnesis” 1932. gadā rakstīja, ka divi visniknākie “sāncenši nacionālismā” esot M. Skujenieks un Nacionālās apvienības vadītājs Arveds Bergs. M. Skujenieks esot uzvarējis šajā cīņā un kļuvis par vislielāko nacionālistu “ar Māras baznīcas zīmi” (M. Skujenieks kopā ar Demokrātiskā Centra vadītāju Jāni Breikšu 1931. gadā ierosināja tautas nobalsošanu par lielākās ev. luteriskās draudzes dievnama atņemšanu vācu draudzei) un “pašlaik valda”. Šis pats izdevums tā paša gada 1. martā ironizēja, ka starp M. Skujenieku un A. Bergu politiskās ideoloģijas ziņā nevarot redzēt atšķirības.

M. Skujenieks savas partijas laikrakstā atbildēja ar to pašu: “Mēs neticam sociāldemokrātu partijai un tās vadībai. Mēs zinām, ka mūsu sociāldemokrātu vadošie vīri atrodas komunistu pavadā [...] Katru, kas arī mūsu valstī prasa pārgrozības, kaut arī patiesi demokrātiskā garā, sociāldemokrāti bez apdomas sauc par Vācijas kalpu, par hitlerieti.”⁴

Latvijas politikā valdību veidošana lielā mērā centrējās ap šķietami utopisko jautājumu par lielās, labējo (Latviešu zemnieku savienības) un kreiso (sociāldemokrātu) koalīcijas izveidi. Tika uzskatīts, ka šādā koalīcijā ieguvēji būtu centriskās grupas (Ā. Bļodnieka jaunsaimnieki, liberālie V. Rubuļa (Rubula) latgalieši, demokrātiskais centrs),

4 *Jaunais Ceļš*, 1933. g., 9. sept.

taču pastāvēja viedoklis, ka šādu lielo koalīciju atbalstītu arī daļa sociāldemokrātu ar M. Skujenieku priekšgalā.

Visticamāk, savas ietekmes un lomas apzināšanās Latvijas politiskajā elitē kopā ar autoritārajām tendencēm M. Skujenieka ideoloģiskajā evolūcijā sekmēja viņa atbalstu K. Ulmaņa īstenotajam valsts apvērsumam 1934. gada 15. maijā. Nopietns apliecinājums tam, ka pieredzējušais politiķis 30. gadu sākumā bija pazaudējis ticību demokrātijai, bija arī runas par it kā plānoto M. Skujenieka un dažu viņa domubiedru plāniem pašiem pārņemt varu savās rokās. Tomēr ir skaidrs, ka ne M. Skujeniekam, ne viņa domubiedriem iespēju pašiem īstenot radikālas pārmaiņas valstī nebija.

Pēc apvērsuma

Šķita, ka apvērsums bija lielo iespēju laiks lielai daļai latviešu nacionālistu. Izveidojās autoritāra valsts, kuras centrā nepārprotami tika liktas latviešu etniskās prioritātes. Tomēr M. Skujenieka iesaistīšanās apvērsumā faktiski jau pēc tam, kad apvērsums bija veiksmīgi noticis, saistīta ar viņa draudzību ar atvaļināto ģenerāli Jāni Balodi. Nepārprotami arī tas, ka K. Ulmanis centās izveidot “visas tautas valdību”, tajā ietverot arī kādu viņam pieņemamu sociālistu, – šī loma tika bijušajam sociāldemokrātam M. Skujeniekam. Par piekrišanu viņš saņēma atalgojumu – Ministru prezidenta biedra amatu. Literatūrā vairākkārt izteikti viedokļi, ka M. Skujenieks bija gaidījis ko vairāk, viņš gribējis iekšlietu ministra amatu, tomēr K. Ulmanis galu galā nav piekritis viņa prasībām. Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs un K. Ulmaņa labā roka apvērsuma organizācijā Vilhelms Munters savā dienasgrāmatā 1934. gada 16. maijā tā arī ierakstīja: M. Skujenieka tielēšanās [par ministra posteņiem].

Tomēr pašā sākumā par krīzi apvērsuma līdzdalībnieku vidū nekas neliecināja. Pēc apvērsuma M. Skujenieks skaidroja 15. maija notikumu cēloņus. Pie valsts apvērsuma esot novedusi ne tikai smagā saimnieciskā krīze, bet arī garīga, morāliska krīze visā Eiropā. To raksturojis valdību bezspēks, politiskā tirgošanās, politisko partiju virskundzība, valsts

skaldīšana un sabrukums visdažādākajās dzīves jomās. M. Skujenieks rakstīja, ka Latvijā izveidojusies mazākuma diktatūra, cittautieši baudījuši pārspīlētas priekšrocības. “Viss tas radīja Latvijas pilsoņos neapmierinātību un sašutumu,” apgalvoja pieredzējušais politiķis. Turpat arī viņš piebilda, ka līdzšinējā Latvijas Satversme esot kļūdaina: “Jārada tāda Satversme un iekārta, kas atbilstu mūsu zemes īpatnējiem apstākļiem, tautas vēsturei, tradīcijām un īpatnējam raksturam.”⁵ Valstīs, kurās nav izveidojusies stingra autoritāra vara, parlaments devis valdībai plašākas pilnvaras. Lieki piebilst, ka nebija nekāda pamata piekrist M. Skujenieka apokaliptiskajiem secinājumiem par norisēm Eiropā un arī Latvijā.

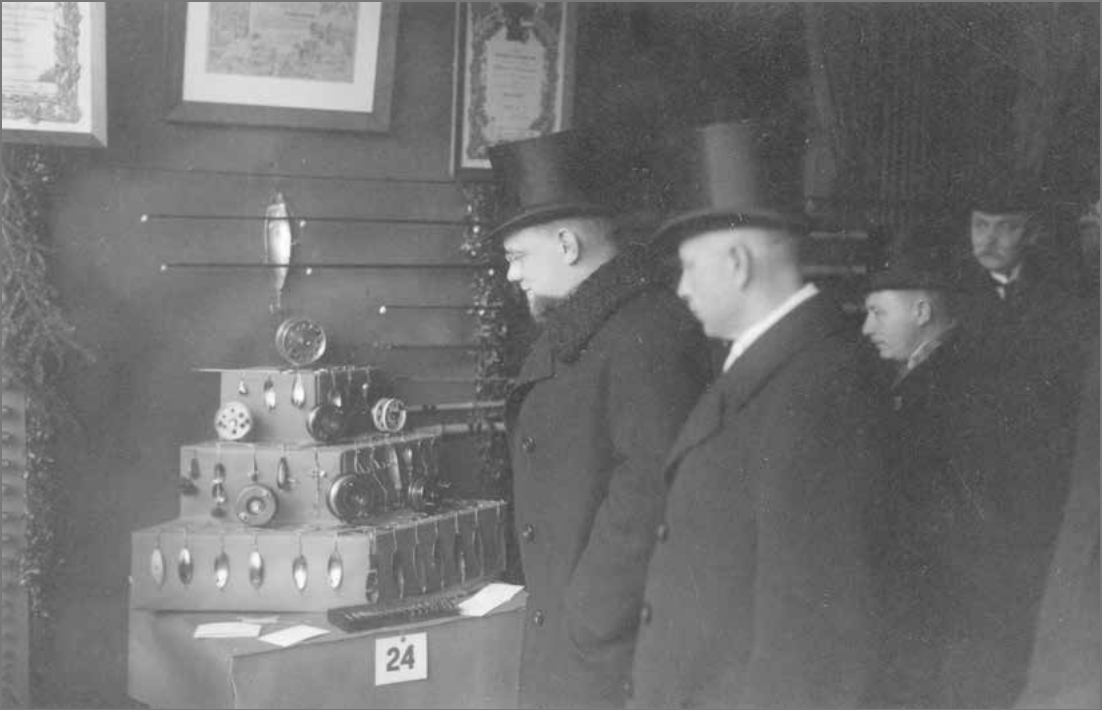
Pēc apvērsuma un pēc politiķa karjeras beigām M. Skujenieks atkal pastiprināti pievērsās zinātnei. Bija pilnīgi saprotams, ka 1919. gadā, kad jaunajā Latvijas valstī sāka veidoties valsts iestādes, M. Skujenieks kā viens no nedaudzajiem profesionāļiem šajā jomā piedalījās Valsts statistikas pārvaldes izveidošanā un faktiski vadīja to līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gadā, pārvaldes direktora darbu atstājot tikai laikā, kad veica ministra vai Ministru prezidenta pienākumus.

Slavenākais no viņa darbiem ir 1931. gadā izdotā grāmata “Latvija, zeme un iedzīvotāji”. Vēl padomju okupācijas laikā daudzās ģimenēs glabāja šo fundamentālo izdevumu, kas arī mūsdienās ir gan saturiski, gan poligrāfiski vērtīgs un nemāms sava laikmeta latviešu zinātnes veikums. 1938. gadā tapa vēl viens monumentāls darbs “Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā”. Turklāt tieši M. Skujenieks bija Latvijas tautas skaitīšanu rezultātu izdevumu teksta autors un redaktors.

1938. gadā formāli veselības problēmu dēļ M. Skujenieks atstāja Ministru prezidenta K. Ulmaņa biedra amatu un pilnībā nodevās darbam Statistikas pārvaldē, pievēršot īpašu uzmanību etniskajam aspektam. Tomēr ir skaidrs arī tas, ka K. Ulmanis pakāpeniski reorganizēja politisko eliti, atbrīvojoties no potenciālajiem nemiera cēlājiem. Apliecinājums tam ir opozicionāro grupu pastāvēšana elitē. Šis iekšējās opozīcijas darbība ir slikti dokumentēta, un līdz ar to pamats daudzām spekulācijām. Tomēr nenoliedzams ir fakts, ka

5 *Latvijas Kareivis*, 1934. g., 24. maijs.

5/10252 MVRV

1. Latvijas Valsts prezidents Alberts Kviesis ar Ministru prezidentu Mārgeru Skujenieku un Saeimas priekšsēdētāju Paulu Kalniņu. 1931. gads. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks, fotostudija "Klio"

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 92601_2)

2. Mārgers Skujenieks Mednieku un makšķernieku biedrības izstādē. 1920. gadu otrā puse. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks, fotostudija "Klio"

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs (VRVM 94671_159e)

3. 15. maija parāde Zemgales divīzijā Daugavpils tirgus laukumā. Priekšplānā divīzijas komandieris Rūdolfs Bangerskis un Ministru prezidenta biedrs Mārgers Skujenieks. 1936. gada 15. maijs

Latvijas Kara muzejs (LKM 4-36518-9215-FT)

neapmierinātība ar autoritāro režīmu pastāvēja un tika izteiktas arī prasības pēc demokrātijas atjaunošanas. M. Skujenieks apvērsuma un pēcapvērsuma kontekstā tiek saistīts ar atvaļināto ģenerāli, politiķi un no 1931. gada kara ministru Jāni Balodi. Daudzi laikabiedri un atmiņu autori ir norādījuši, ka tieši šī draudzība kalpoja par iemeslu tam, ka M. Skujenieks nonāca pēcapvērsuma valdībā. 30. gadu beigās saasinājās J. Baloža un K. Ulmaņa attiecības, tas, protams, neuzlaboja arī M. Skujenieka pozīcijas valdošajā elitē. K. Ulmanis savā trimdā publicētajā dienasgrāmatā piemin arī faktu, ka M. Skujenieks bijis neapmierināts ar K. Ulmaņa pārāk kreiso saimnieciskās politikas kursu.

1940. gadā Latvijā iebruca padomju tanki. Pēc padomju okupācijas M. Skujenieku apcietināja padomju drošības iestādes. Viņa gaitas ieslodzījumā 20. gadsimta 90. gados Maskavas arhīvos bija izpētījis latviešu vēsturnieks Indulis Ronis. Maskavā M. Skujeniekam izvirzīja apsūdzību, ka pēc "PSRS Iekšlietu tautas komisariātā esošajām ziņām, M. Skujenieks tiek atmaskots arī par to, ka ar paša savervētu aģentūru PSRS organizējis diversiju un gatavojis sacelšanos". Vēsturnieks I. Ronis pareizi norādīja, ka šīs ziņas safabricēja čekisti, izmantojot 30. gadu nogalē apcietināto un nošauto latviešu komunistu "atzīšanos". Absurdā apsūdzība, protams, nav patiesa, šādas un līdzīgas apsūdzības tika sacerētas par desmitiem tūkstošu Latvijas pilsoņu. 1941. gada 12. jūlijā M. Skujenieku nošāva.

Par viņa pēdējām dienām padomju apcietinājumā atrodamas liecības poļu rakstnieka Juzefa Čapska Parīzē izdotajos memuāros "Terre Inhumaine" ("Necilvēcīgā zeme"). Tas ir stāsts par poli Antonu Zeļicki, kurš atradies vienā kamerā ar M. Skujenieku. Sākumā abi bijuši ieslodzīti Butirkos, bet tos, kam piesprieda nāvessodu, nosūtīja uz Lubjanku. 12. jūlijā viņus pārveda uz nelielām kamerām, kur bijusi vieta tikai apsēsties. M. Skujenieks raksturots kā vecs, jauks, kulturāls cilvēks, kurš bijis liels Polijas draugs un vienmēr uzsvēris Latvijas piederību civilizētajai pasaulei. M. Skujenieks stāstījis, ka viņam pirms apcietināšanas piedāvāts doties uz Zviedriju, taču viņš atteicies. Kad abi ievesti kamerās, A. Zeļickim nav bijis auklas, lai sasietu sausu maisiņu. Pēc neilgām pārdomām M. Skujenieks izvilcis kabatlakatiņu, pārplēsis un iedevs polim to pusi, uz kuras nav bijusi sievas monogramma. Šajās

nelielajās kamerās ieslodzītie atradās apmēram stundu. Pēc tam pa vienam viņus izsauca un veda nošaut. A. Zeļicki pēdējā brīdī apžēloja, bet M. Skujenieku nonāvēja čekistu lode. Drīz pēc memuāru nākšanas dienas gaismā trimdas prese šo informāciju pārpublicēja un latviešu sabiedrībai kļuva zināms traģiskais politiķa M. Skujenieka liktenis.

Literatūra

1. *Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi pētījumos un avotos.* Sast. Ščerbinskis, V., Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012.
2. Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politiķis. Diktators. Moceklis.* Stokholma: Daugava, 1978.
3. Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: dokumenti un materiāli. Sast. Ronis, I. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1994.
4. Skujenieks, M. *Māras baznīcas vēsture.* Rīga: Autora izdevums, 1931.
5. Skujenieks, M. *Nacionālais jautājums Latvijā.* Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1913.

Iedzīvini Ulmani

Dr. art. Deniss Hanovs

Kārlis Ulmanis

(04.09.1877.¹–20.09.1942.)

**Pirmais valdības vadītājs, politisku, saimniecisku
un kultūras eksperimentu iniciators**

Izglītība

Bērzes pagastskola

Jelgavas Aleksandra skola

Jelgavas reālskola

Tapiavas Piensaimniecības skola (toreiz Vācija, tag. Gvardejska Krievijā, Kaļiņingradas apg.)

Šveices Federālais politehnikums (Cīrihe)

Leipcigas Universitātes Lauksaimniecības institūts

Nebraskas Universitātes Linkolnas lauksaimniecības koledža u. c.
ASV lauksaimniecības mācību iestādes

Darbs

- 1907.–1913. Dažādi darbi Vācijā un ASV
1913. Baltijas Lauksaimnieku biedrības agronomis Valmierā
1914. Rīgas Lauksaimniecības centrālkomitejas instruktors
- 1914.–1916. Žurnāla “Zeme” redaktors
1916. Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas valdes loceklis
1921. Latvijas Zemnieku bankas līdzdibinātājs
Latvijas Zemnieku bankas valdes priekšsēdētājs
- 1925.–1930. Valsts zemes bankas padomes loceklis
- 1930.–1940. Valsts zemes bankas padomes priekšsēdētājs

1 Pēc vecā stila 23.08.1877.

Politika

1917. Vidzemes Pagaidu zemes padomes loceklis
- 1917.–1934. Latviešu zemnieku savienības līdzdibinātājs un priekšsēdētājs
1918. Demokrātiskā bloka dalībnieks
- Tautas padomes loceklis
- Satversmes sapulces loceklis
- Pirmās, otrās, trešās un ceturtais Saeimas deputāts
- 1918.–1919. Apgādības ministrs
1918. Zemkopības ministrs
1919. Kara ministrs
- 1919.–1920. Apsardzības ministrs
- 1918.–1919. Ārlietu ministrs
- 1925.–1926. Ārlietu ministrs
1931. Ārlietu ministrs
1934. Ārlietu ministrs

18.11.1918.–06.18.1921.
24.12.1925.–06.05.1926.
27.03.1931.–05.12.1931.
17.03.1934.–15.05.1934.

Ministru prezidents

- 15.05.1934. Valsts apvērsuma galvenais iniciators
- 15.05.1934.–20.06.1940. Autoritārās valdības Ministru prezidents (vienlaikus ārlietu ministrs)**
- 1934.–1936. Ārlietu ministrs
- Valsts prezidents
- 12.03.1936.–21.07.1940. (lēmumu par Valsts prezidenta amata pārņemšanu pieņēma K. Ulmaņa autoritārās valdības Ministru kabinets)

Sabiedriskais darbs

“Draudzīgā aicinājuma”, Lauksaimniecības akadēmijas, Latvijas Vēstures institūta un Tēvzemes balvas iedibināšana u. c.

Apbalvojumi

III šķiras Lāčplēša kara ordenis; I šķiras Triju Zvaigžņu ordenis; I šķiras Viestura ordenis; I šķiras Atzinības krusts; Francijas Kara krusts,

I šķiras Polijas Baltā ērgļa ordenis; I šķiras Somijas Baltās rozes ordenis; I šķiras Itālijas Kroņa ordenis; I šķiras Igaunijas Ērgļa krusta ordenis; I šķiras Polijas “Polonia Restituta” ordenis; I šķiras Beļģijas Leopolda I ordenis; I šķiras Zviedrijas Ziemeļzvaigznes ordenis; I šķiras Zviedrijas Vāzas ordenis; I šķiras Beļģijas Kroņa ordenis; I šķiras Norvēģijas Svētā Olafa ordenis; I šķiras Igaunijas Baltās zvaigznes ordenis; I šķiras Čehoslovākijas Baltās lauvas ordenis; I šķiras Itālijas Svētā Maurīcija ordenis un I šķiras Lācara ordenis; I šķiras Vatikāna Pāvesta Pija IX ordenis; V un I šķiras Francijas Goda leģiona ordenis; III šķiras 1. pakāpes Igaunijas Brīvības krusts, I šķiras Lietuvas Vītauta Dižā ordenis u. c.

Neakadēmiskās piezīmes par kādu pretrunīgu 20. gadsimta politiķi

Kārlis Ulmanis dzimis 1877. gada 4. septembrī zemnieku saimniecībā “Pikšas” (tagadējā Dobeles novada Bērzes pagastā), miris pēc Latvijas padomju okupācijas PSRS teritorijā kā politiskais ieslodzītais Krasnovodskas cietuma slimnīcā 1942. gada 20. septembrī (precīza apbedīšanas vieta joprojām nav zināma, bet pastāv vairākas dokumentāli nepierādītas versijas). Kā rakstīja Latvijas Universitātes vēsturniece profesore Vita Zelče, ziņas par K. Ulmaņa nāvi ir ļoti neprecīzas, to saturā ir daudz emociju un kolektīvu priekšstatu par Ulmani kā valsts bojāejas traģēdijas simbolu.²

K. Ulmanis ir ieguvis augstāko izglītību lauksaimniecībā un papildinājis izglītību dažādās Eiropas un ASV universitātēs un institūtos, to starpā Šveicē, Cīrihē (1902–1903), Vācijā (1903–1905), kur ieguva agronoma izglītību. Topošā politiķa intereses bija saistītas ar lauksaimniecības procesu modernizāciju 20. gadsimta sākumā, kā tas atspoguļots šai nozarei veltītajās K. Ulmaņa publikācijās un publiskajā komunikācijā.

Pēc dalības 1905. gada revolūcijas notikumos K. Ulmanis līdzīgi citiem revolūcijas aktīvistiem un sabiedriskajiem darbiniekiem tika apcietināts un pusgadu (līdz 1906. gada maijam) pavadīja cietumā. Pēc atbrīvošanas

2 Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis... *Agora* 6. Zelče, V. (red.) Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 10.–11. lpp.

Valmieras pilsētas valdes un Ministru prezidents Kārlis Ulmanis ierodas uz svētko izrādi Nacionālajā operā sakarā ar Latvijas Augstskolas gada svētkiem. 1920. gada 28. septembris. Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks, fotostudija "Klio"

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs
(VRVM 92322_5)

no ieslodzījuma (cietums atradās Pleskavā) viņš emigrēja uz Vāciju un vēlāk turpināja izglītību ASV. Pēc studijām Nebraskas Universitātes koledžā (1908–1909) K. Ulmanis kļuva par piensaimniecības īpašnieku Teksasas štatā.

Īsi pirms Pirmā pasaules kara K. Ulmanis atgriezās Latvijā, bija žurnāla "Zeme" redaktors un turpināja darbu Valmieras Agronomu biedrībā. Pirmā pasaules kara laikā (1914–1918) līdzīgi kā daudzi latviešu politiķi un sabiedriskie darbinieki K. Ulmanis piedalījās latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas organizēšanā un darbībā.

Vēl pirms kara beigām, 1917. gadā, kad Krievijas impērija bija tuvu sabrukumam, un pēc t. s. Februāra liberālās revolūcijas Latvijas teritorijā sāka veidoties politiskās partijas. K. Ulmanis aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē un partiju darbībā – 1917. gada 12. maijā Valkā tika dibināta Latviešu zemnieku savienība. K. Ulmanis bija viens no tās dibinātājiem un līderiem, kļūstot par partijas valdes priekšsēdētāju. 1917. un 1918. gadā Latviešu zemnieku savienība kļuva par vienu no

Valmieras pilsētas valdes un organizāciju pārstāvji gājienā no Valmieras pilsētas valdes nama uz tautas sapulci Valmieras Latviešu biedrībā.

Centrā no kreisās:

2. – Valmieras pilsētas galva Dr. Alberts Ziediņš, 3. – K. Ulmanis, 4. – Rīgas kājnieku pulka komandieris pulkvežleitnants Pauls Šmits, 5. – K. Ulmaņa adjutants virsleitnants Miervaldis Lūkins. 1919. gada 23. augusts. Fotogrāfs Mārtiņš Gaide

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_3295)

populārākajām partijām, kas aizstāvēja Latvijas zemnieku intereses un deva cerības uz agrāro reformu, kas sniegtu impulsu jaunu saimniecību veidošanai. Latviešu zemnieku savienība piedalījās Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās un spēlēja nozīmīgu lomu Demokrātiskā bloka izveidē, sniedzot atbalstu Latvijas Republikas dibināšanas procesam.³ Dažas dienas pirms valsts dibināšanas K. Ulmanim piedāvāja veidot pirmo Latvijas valdību (Pagaidu valdību), un jau 18. novembrī K. Ulmanis kļuva par pirmo Latvijas Ministru prezidentu. Līdz 1934. gada apvērsumam K. Ulmanis vairākkārt ieņēma Ministru prezidenta, kā arī vairāku ministru amatus. K. Ulmanis bija ārlietu ministrs (savienojot šo amatu ar Ministru prezidenta amata pienākumiem), kara ministrs, zemkopības ministrs, visu Saeimu deputāts no Latviešu zemnieku savienības, kā arī Latvijas Zemnieku bankas valdes priekšsēdētājs un Valsts zemes bankā ieņēma padomes locekļa amatu.

3 Detalizētāk par K. Ulmaņa politisko biogrāfiju 1917.–1918. g. sk.: Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politiķis. Diktators*. Moeklis. Stokholma: Daugava, 1978.

Otrās Saeimas deputāti bufetes telpās,
pie kreisās puses galdiņa otrais no
labās Kārlis Ulmanis.
1926. gads.

Latvijas Kara muzejs
(3-78918-2786-f)

1934. gada 15. maijā K. Ulmanis ar vairāku amatpersonu atbalstu īstenoja valsts apvērsumu, faktiski apturot parlamentārās republikas pastāvēšanu. Publiskajā telpā tas tika argumentēts ar 30. gadu Latvijas sabiedrības ideju krīzi, kad demokrātija zaudēja efektivitāti, bet parlamentārā kultūra nespēja reaģēt uz sava laika izaicinājumiem, proti, uz ultralabējā spārna radikālo spēku darbību. Šī argumentācija sasaucās ar lielas sabiedrības daļas uzskatiem un demokrātiskās iekārtas kritiku, kuras objekts bija Saeima ar daudzajām sīkajām frakcijām. Solot Satversmes reformu, kas līdz šim nebija virzījusies uz priekšu, jaunā politiskā iekārta sešu pastāvēšanas gadu laikā tā arī neizveidoja kaut cik efektīvu alternatīvu Satversmei un neatjaunoja parlamentāro kultūru.

Piezīmes par politiķi starpkaru autoritāro režīmu kontekstā

Rakstā sniegts īss K. Ulmaņa – vadoņa un valsts galvas – darbības pārskats laikposmā starp 1934. un 1940. gadu. Šo materiālu droši var nosaukt par populārzinātnisku, tas ir paredzēts Latvijas skolām – skolotājiem un skolēniem, diskutējot par autoritāro režīmu Latvijas vēsturē.

Kopā ar kolēģi Latvijas Universitātes profesoru Valdi Tēraudkalnu strādājis pie zinātniskās monogrāfijas par autoritārisma kultūru, īpaši koncentrējāties uz K. Ulmaņa publiskā tēla (vadoņa, valsts galvas, dzimtenes tēva) veidošanos un viņa slavinājumu. Arhīvos atklājām vairākus jaunus avotus un brīžos, kad “iznirām” no 20. gadsimta 30. gadiem tagadnē, konstatējām, cik stabils un noturīgs K. Ulmaņa uztverē mūsdienās ir tieši jēdziens “vadonis”.

Man šķiet, ka vadoņa tēls aizēno pārējās K. Ulmaņa politiķa īpašības. Ir skaidrs, ka mēģināt kolektīvajai sajūsmai pievienot kritiskas balsis ir grūti, tomēr nepieciešami, lai mīts par politiķi, kas bija viens no neatkarīgās Latvijas valsts dibinātājiem, bet vēlāk apturēja šīs valsts demokrātisko iekārtu un atlaida Saeimu, tiktu kritiski revidēts un analizēts. Mīts paliks, bet jāpaliek arī iespējai to kritiski dekonstruēt.

Kā pētnieks es, protams, labi apzinos, ka mīts ir stabilāks par zinātnisku diskursu un reti kad zinātniskā analīze var sašūpot mītu vai sagraut mitoloģizētu tēlu.

Vadonis ar demokrātiskās kultūras un sabiedrības pieredzi

2012. gada vasarā, ceļojot pa Kurzemes muižiņām, nonācu Piena muižā un Piena muzeja zālē ieraudzīju interesantu kokgriezumu – nelielu bareljefu ar K. Ulmaņa profilu un iegrebtu vārdu un uzvārdu. Piena un sviesta eksports ir viena no Latvijas īslaicīgā ekonomiskā uzplaukuma zīmēm 30. gados, un šis ekonomiskais uzplaukums ir cieši savijies ar K. Ulmaņa personību, gan reālajām politiķa dotībām un pieredzi, gan ar īpašībām, ko piedēvē katram vienpersoniskam valdniekam apstākļos, kad pats politiķis labprāt veicina viņam veltītos slavinājumus – gudrs

saimnieks, stipra roka, kas pielikusi punktu politiskām nesaskaņām. Vadonis ir viens, bet deputātu ir simts un viņi nepārtraukti strīdas – šis temats ir pazīstams ikvienam no mums, klausoties vakara ziņu izlaidumus.

Ar argumentu, ka parlamentārisms ir vāja un nespējīga politiskā sistēma, arī mūsdienās ne tikai tālās zemēs, bet ļoti tuvu Latvijas robežām tiek veidotas un uzturētas autoritāras politiskās iekārtas. Tomēr, kā atzinis čehu filozofs Vaclavs Belohradskis (Bělohradský), vēlme pēc stipras rokas ir jūtama visā Centrālajā un Austrumeiropā – varbūt tāpēc, ka šī reģiona sabiedrības ilgstoši bija bezspēcīgas kaut ko mainīt, jo domāt pašiem bija aizliegts un bīstami? Čehu pētnieks ir nodēvējis tieksmi pēc domāšanas un rīcības deleģēšanas kādam, kas ir stiprs un spēs risināt problēmas sabiedrības vietā, par vienu no Austrumeiropas “dēmoniem”, kas plosa šo reģionu. Iespējams, tik poētisks tēls ir radies mākslinieka Fransisko Goiijas gravīru ietekmē – vienā no viņa darbiem apkārt aizmigušam cilvēkam, kura prāta darbība miegā atslābst, snaikstās dažādi zemapziņas briesmoņi. Šie fantāzijas radītie mošķi nav pasaku tēli, 20. gadsimts tos ir pieredzējis vairākās valstīs – arī Spānijas asiņainajā un ilgstošajā pilsoņu karā un diktatūras režīmā.

Eiropas konteksts K. Ulmaņa politikā neizpaužas tikai viņa interesē par vadonības ārējām svinīgajām formām, svētkiem un ceremonijām. K. Ulmaņa biogrāfijā un politiskajā darbībā nozīmīga loma bija vairākām eiropeiskām dimensijām – viņa studijas ārzemēs, personīgie kontakti ar Eiropas politiķiem, biežie komandējumi. Globalizācija pastāvēja jau ilgi pirms šim fenomenam atrada nosaukumu. Latvijas tapšana par neatkarīgu valsti ar parlamentārās kultūras institūtiem bija 20. gadsimta globālo procesu izpausme konkrētā reģionā – Baltijā. Turīgā zemniecība veidoja pamatu latviešu sīkpilsonībai un vēlāk, ekonomiskā uzplaukuma laikā 19. gadsimta beigās, arī vidusšķirai un inteliģencei. Tā attīstīja savu kolektīvo identitāti – latviskumu – jaunu eiropeiski politisku ideju spektrā, proti, nacionālisma ideju ietvaros.

Nacionālisms tikai 20. gadsimta otrajā pusē pēc diviem šausminošiem pasaules kariem un miljoniem upuru lielākoties tika uztverts negatīvi, jo 20. gadsimts tajā ienesa rasu teoriju, vardarbību, totalitārismu

un tehnoloģiski līdz perfektumam attīstītu citādā, arī etniski citādā, iznīcināšanu. 19. gadsimts pieredzēja pavisam citu – pozitīvu un romantizētu nacionālismu. Tā bija atbilde Napoleona kariem sekojošai monarhiju restaurācijai, kas strauji samazināja indivīda tiesības un brīvības. Nacionālisms kā politiska ideoloģija bija arī reakcija uz pārnacionālo, unificējošo aristokrātisko kultūru, kas nereti ienesa sabiedrībā vai valstī pavisam citas, svešas valsts kultūru, valodu un tradīcijas, veidojot etnisku politiku, kas nebija orientēta uz sabiedrības saliedētību, bet uz hierarhiskām dominējošās un pakļautās kultūras attiecībām, bieži sasaistot etnisku izcelsmi ar karjeras izredzēm.

Nacionālisma idejas, kas sekmēja nacionālās valsts veidošanos arī Latvijā, stimulēja etniskās kultūras attīstību, tās elementu izpēti un saglabāšanu. Latviešu intelektuāļu un uzņēmēju pirmā paaudze jau 19. gadsimta 70. gados veicināja nacionālisma ideju lokalizāciju Latvijā. Globalizācijas teorētiķi to droši vien būtu nosaukuši par glocalizācijas piemēru – situāciju, kurā nacionālisma teorētiskie postulāti no paneiropeskā, diezgan plašā un grūti definējamā spektra pārtapa par konkrēta reģiona versiju, savienojot lokālo vēsturisko pieredzi un politisko situāciju ar idejām par nāciju kā kopienu, kuras pamatā ir kopīga etniskā izcelsme, kultūra, t. sk. valoda kā kultūras artikulācijas instruments. No šīs vides un ideju telpas nāk ne tikai jaunlatvieši, bet arī nākamā paaudze, kas iesaistījās Latvijas kā neatkarīgas valsts veidošanā un politikā.

Šo materiālu sāku veidot ar domu, ka K. Ulmaņa tēls ir pretrunu pilns un izprast viņa politisko darbību var, tikai analizējot dažādu faktoru mijiedarbību viņa personīgajā dzīvē un publiskajā darbībā. K. Ulmaņa pretrunīgumu veido virkne faktoru, no kuriem šeit minēšu tikai dažus, manuprāt, būtiskākos.

Pirmkārt, K. Ulmaņa vārds ir cieši saistīts ar Latvijas neatkarības zaudēšanu 1940. gada vasarā, kad okupācija strauji mainīja Latvijas vēstures koncepciju, izvirzot šķiru cīņu par vēstures galīgo mērķi. Savukārt demokrātiskas, parlamentāras Latvijas periods līdz 1934. gadam un vēlākais autoritārā režīma periods (1934.–1940.) un tā sasniegumi tika kategoriski noliegti, valstiskuma institūcijas

pasludinātas par strādniekiem naidīgām un apspiedošām. PSRS vēstures politikas retorikā Latvijas pastāvēšanas posms no 1918. gada līdz 1940. gadam tika traktēts kā izšķirošās cīņas sagatavošanas laiks, līdz kamēr 1940. gadā Latvija “brīvprātīgi”, ievērojot demokrātiskas brīvības un “pareizas” Saeimas vēlēšanas, tika pievienota citu PSRS republiku saimei.

Demokrātijas imitācija okupācijas varas sākumposmā nav tikai vēstures pētnieku analīzes objekts, bet ilustrē to, cik trausla ir bijusi un vēl joprojām ir demokrātija, cik ātri to var aizstāt, atsaucoties uz tautas piekrišanu un sajūsminātu atbalstu.

Tomēr K. Ulmanis, neskatoties uz to, ka viņa īstenotais autoritārisms apturēja demokrātiju Latvijā vēl sešus gadus pirms PSRS “atjaunoja” Saeimas darbību, imitējot demokrātisku tautas līdzdalību politikā, ir masu apziņā cieši saistīts ar visu Latvijas pastāvēšanas periodu no 1918. līdz 1940. gadam. Viņa traģiskais liktenis – arests, izsūtīšana uz PSRS tālajiem apgabaliem un nāve cietuma slimnīcā – saplūst ar visas Latvijas valsts un sabiedrības traģiskajiem likteņiem, masveida deportācijām, vajāšanām, bojāeju, iznīcinātajām karjerām, cerībām un sapņiem. Tas viss, ņemot vērā, kā 50 LPSR pastāvēšanas gados vēstures kritiskai interpretācijai bija uzlikts aizliegums, klusēšanas zīmogs un bailes no atcerēšanās, sekmēja K. Ulmaņa idealizāciju: valsts galva, kas gāja bojā gandrīz vienlaikus ar Latvijas neatkarību, pēdējais brīvvalsts vadītājs.

Otrkārt, K. Ulmaņa ilgstošā atrašanās politikā veidoja priekšstatu par viņu kā par vienu no valsts dibinātājiem. Šo aspektu K. Ulmanis un tie, kas veidoja viņa publisko tēlu pēc 1934. gada apvērsuma, izmantoja, lai pasvītrotu ciešo saikni starp valsts dibināšanu un jaunā režīma politisko līderi – valsts stabilitātei bija jābūt simboliski saistītai ar valsts līdera īpašībām. Vēl pirms apvērsuma K. Ulmaņa politiskie oponenti atzīmēja, ka viņa popularitāte ir acīmredzama un pat kritiķi nevar to nepamanīt. No 1934. gada maija līdz 1940. gada jūnijam šis motīvs – valstsvīrs, kas rūpējas par katru Latvijas iedzīvotāju un par visas valsts labklājību kopumā – tika plaši izmantots viņa slavināšanas politikā, ko 20. gadsimta vēsturē pazīstam ar jēdzienu “personības kults”.

Trešais, bet ne mazāk būtiskais faktors K. Ulmaņa lomas un nozīmes veidošanā bija Eiropas konteksts. Bieži tiek mēģināts traktēt “ulmaņlaikus”, izejot tikai no vietējā nacionālās valsts konteksta, ignorējot vai ļoti maz ņemot vērā 20. un 30. gadu starptautiskos politiskos notikumus. Tieši globālie ekonomiskie procesi un politiskās kultūras attīstība palīdz labāk skaidrot to, kas notika Latvijā. Te runa nav tikai par 30. gadu autoritārisma un totalitārisma attīstību vairākās Eiropas valstīs, jau K. Ulmaņa politiskās biogrāfijas pirmsākumus stimulēja Eiropas un pasaules procesi 20. gadsimta sākumā, kad sabruka impērijas un tapa jaunas valstis.

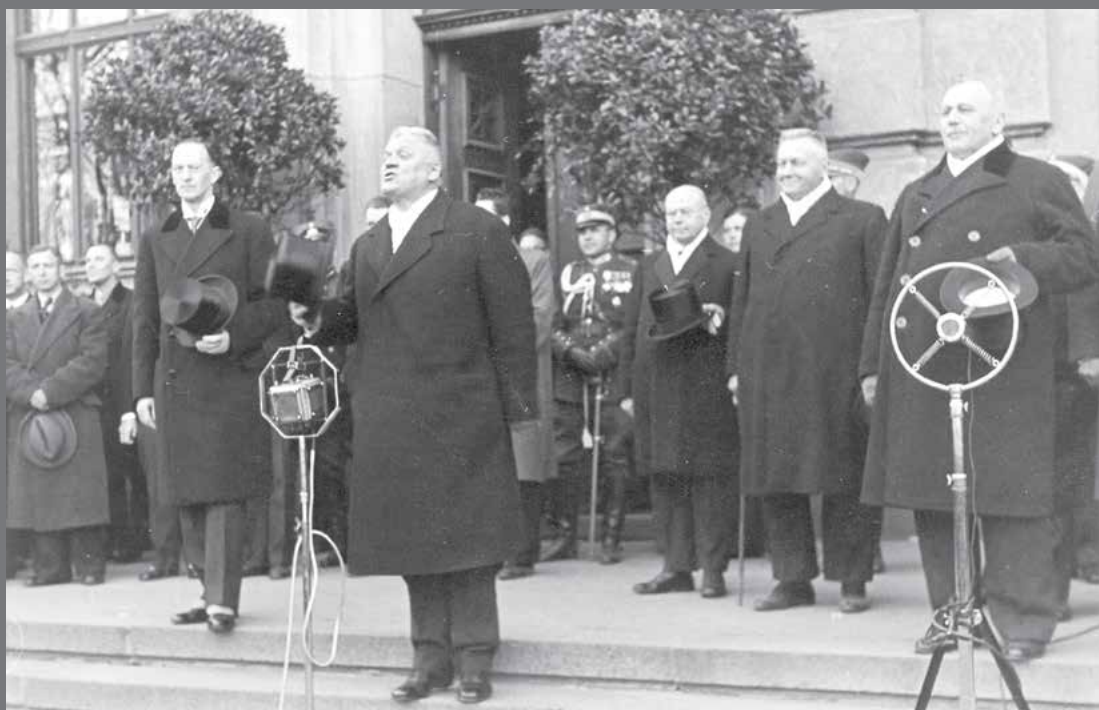
Latvijā, kas toreiz vēl ietilpa triju Krievijas impērijas Rietumu guberņu sastāvā, politiskā elite veidojās līdz ar 19. gadsimta otrās puses nacionālās kustības idejām, ko plašāk pazīstam ar romantisku apzīmējumu “atmoda”. Pirmajai t. s. jaunlatviešu paaudzei sekoja otrā, kas atšķirībā no Krišjāņa Valdemāra, Krišjāņa Barona vai Ata Kronvalda varēja baudīt labāku izglītību Krievijas vai ārzemju augstskolās.

Notikumi Krievijas impērijas norieta posmā 1917. gada sākumā piesaistīja K. Ulmaņa interesi, un līdzīgi kā daudzi citi viņa paaudzes sabiedriskie darbinieki K. Ulmanis pēc atgriešanās no ārzemēm iesaistījās politikā. Kad pēc triju gadu neveiksmīga kara Krievijas monarhija krita un Nikolajs II tika arestēts, Pēterburgā tapa jaunā, demokrātiskā Pagaidu valdība, kuras attieksme pret t. s. nacionālajām teritorijām jeb nomalēm (окраины) un Rietumu guberņu nacionālajiem centieniem bija visai pretrunīga un skeptiska. 1917. gads bija partiju veidošanās un politisko aktivitāšu uzliesmojuma gads sabrukušajā impērijā. 1917. gads krasi mainīja situāciju Krievijas teritorijā. Straujā absolūtisma bojāeja, kā atceras daudzi krievu politiķi un inteliģences pārstāvji (gan trimdā, gan padomju Krievijā), sekmēja masu iesaistīšanos politikā. Bet šis politiskās līdzdalības posms bija īss un ierobežots – balss tiesības bija nelielai ekonomiskās elites daļai, un Krievijas dome cariskajā Krievijā bija visai maznozīmīgs faktors politikas veidošanā, impērijas elitei un galmam līdz pat monarhijas krišanai bija vissvarīgākā politiskā loma.

Vēl 19. gadsimta 90. gadu vidū plaši lietotā rusifikācijas politika

1

2

1. Autoritārās valdības ministru kabinets, 1936. gada pirmā puse. Pirmajā rindā no kreisās: 1. – zemkopības ministrs Jānis Birznieks, 2. – Ministru prezidenta biedrs Mārgers Skujenieks, 3. – tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis (Rubuls), 4. – Ministru prezidents Kārlis Ulmanis, 5. – kara ministrs Jānis Balodis, 6. – iekšlietu ministrs Vilis Gulbis, 7. – izglītības ministrs Augusts Tentelis; otrajā rindā no kreisās: 1. – tieslietu ministrs Hermanis Apsītis, 2. – satiksmes ministrs Bernhards Einbergs, 3. – sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš, 4. – finanšu ministrs Ludvigs Ēķis, 5. – izglītības ministra biedrs Jānis Čamānis, 6. – ārlietu ministrs Vilhelms Munteris, 7. – valsts kontorlieris Jānis Kaminiskis. 1936. gada pirmā puse

*Latvijas Kara muzejs
(4-2213-FTp)*

3

2. Kārlis Ulmanis uzrunā pasākuma dalībniekus uz Ārlietu ministrijas kāpnēm. Autoritārisma posms, 1930. gadu otrā puse

*Latvijas Kara muzejs
(LKM 4-38472-9556-FT)*

4

3. Plaujas svētki Koknesē. Dalībnieki sveic goda viesus, priekšplānā Valsts prezidents Alberts Kviesis un autoritārās valdības Ministru prezidents Kārlis Ulmanis. 1935. gada 13. oktobris

LNB, Zudusī Latvija

4. Jaunuzbūvētās Salienas pamatskolas teritorijas labiekārtošana. 1937. gads. Fotogrāfs Pēteris Grāve

*LNB, Zudusī Latvija,
oriģināla turētājs
Andrejs Grāve*

nacionālo minoritāšu reģionos stimulēja distanci no prokrieviskās inteliģences pozīcijas, un paralēli ar sociāldemokrātijas attīstību Baltijas reģionā tapa politiski labējas nacionālo valsti atbalstošas idejas, kuras nomainīja īsu laiku pastāvējušās domas par autonomiju Krievijas valsts ietvaros.

Lielineku apvērsums 1917. gada rudenī, Pirmā pasaules kara izraisītais saimnieciskais haoss, revolūcija Vācijā, bēgļu migrācija, sabrukusi ekonomika, bads, tīfa un spāņu gripas epidēmija visā Eiropā – šāds ir dramatisks konteksts, kurā tapa Latvijas valsts un kuras veidošanā K. Ulmanis kā viens no savas partijas līderiem aktīvi piedalījās.

Ņemot vērā to, ka gan par valsts dibināšanu 1918. gada novembrī, gan par atbrīvošanas cīņām un Latvijas Padomju Republikas izveidošanos un krišanu ir tapuši vairāki zinātniskie darbi un apkopoti arhīvu dokumenti, aicinu lasītāju pašu iedziļināties šī posma detaļās. Šī raksta uzdevums ir iezīmēt K. Ulmaņa lomu šajos procesos.

Sākums: Latvijas parlamentārās kultūras attīstība

1918. gada novembrī K. Ulmanis bija viens no topošās Latvijas valsts politiskās elites līderiem. Jau dažas dienas pirms Latvijas proklamēšanas 18. novembrī K. Ulmanis saņēma uzaicinājumu veidot pirmo Latvijas valdību. Šo uzdevumu viņš apņēmas veikt ātri un jau 19. novembrī piedāvāja apstiprināšanai pirmo Latvijas valdību, kurā bija iekļautas lielākoties t. s. pilsoniskās jeb labējā spārna partijas. Valdības sastāvā bija spilgtas personības, kas iegāja Latvijas vēsturē kā politiķi, kuri sekmēja valsts stabilitāti un atzīšanu starptautiskajā arēnā laikā no 1921. līdz 1923. gadam. Zigfrīds Anna Meierovics ir spilgtākais piemērs.

Valsts dibināšana bija notikums, kurā gandrīz visas politiķu aktivitātes notika pirmo reizi, – valsts tapa no nulles, nevienam politiskās elites pārstāvim nebija iepriekšējas pieredzes, neskatot darbību biedrībās, Rīgas un citu pilsētu domēs vai Valsts domē cara laikā. Nevienam no jaundibinātās valsts institūtiem nebija pastāvējis iepriekš. Var apgalvot, ka 1918. gada novembrī Latvijas politiķi veidoja valsti ar visai

ierobežotu demokrātiskas sabiedrības funkcionēšanas pieredzi, un lielākoties tā bija tikai teorētiska. Parasti tika izmantota starptautiskā pieredze, piemēram, nacionālās valsts idejas publisku pasludināšanu dažādos medijos iedvesmoja Veimāras Republikas konstitūcija, kura noderēja arī vēlāk, rakstot Latvijas Satversmi.

No 1918. gada līdz 1934. gada maija apvērsumam K. Ulmanis vairākās valdībās ieņēma ministru amatus, piedalījās Saeimas komisijās, vadīja dažādas valsts finanšu iestādes. 1922.–1923. gadā, kad situācija Baltijas reģionā stabilizējās un noslēgtie starpvalstu līgumi nesa Latvijai starptautisku atzišanu un atpazīstamību, K. Ulmanis aktīvi darbojās ārlietās un vairākās vizītēs ārzemēs centās iegūt Ziemeļeiropas valstu saimniecisko atbalstu.

Pēc tam, kad Satversmes sapulce, izstrādājot Satversmi, sagatavoja augsni Latvijas parlamentārisma tālākai attīstībai – pirmās Saeimas vēlēšanās – situācija politikā ieguva jaunus vaibstus. Parlamentārās vēlēšanas paredzēja politisku plurālismu, politisku dialogu un arī konkurenci, kas Latvijā sekmēja politisko partiju un parlamenta frakciju sadrumstalotību un nestabilu partiju frakciju bloku veidošanos. Loģiski, ka politiskā sadrumstalotība un dažādu interešu sadursmes, kas ir normāla parādība stabilā demokrātiskā kultūrā, bieži noved pie valdību maiņas un īslaicīga, trausla politiskā konsensa pastāvēšanas. Līdzība ar 20. gadsimta 90. gadiem un 21. gadsimta pirmo desmitgadi Latvijā ir acīmredzama – bieži mainījās valdības, tapa jaunas valdību deklarācijas un līdz ar to mainījās arī politiskās prioritātes.

Autoru kolektīvs, kas veidoja apjomīgu pētījumu par 20. gadsimta Latvijas vēsturi, šo politisko nestabilitāti un frakciju sadrumstalotību, skaļos korupcijas skandālus un sociāldemokrātiskās frakcijas nepiedalīšanos valdību izveidē uzskatīja par būtiskiem faktoriem apvērsuma veicināšanā un pēc tā arī parlamentārās kultūras kritiku un autoritārisma atbalstīšanu plašā sabiedrībā.

K. Ulmanis blakus valdības galvas amatam pildīja arī pārtikas piegādes un lauksaimniecības ministra pienākumus un izmantoja savu pieredzi, lai nodrošinātu pārtikas apgādi Latvijas iedzīvotājiem. Turpmākajā brīvvalsts demokrātiskajā posmā Ministru prezidents nereti ieņēma

arī kādu citu amatu paša vadītajā valdībā, piemēram, ārlietu ministra amatu. Kopumā pirms apvērsuma K. Ulmanis vairākas reizes veidoja valdību un ieņēma Ministru prezidenta amatu (1918.–1921. gadā; 1925.–1926. gadā; 1931. gadā un 1934. gadā līdz 1940. gada 20. jūnijam, apvienojot Ministru prezidenta amatu un valsts galvas posteni pēc A. Kvieša amata laika beigām 1936. gadā). Viņa interešu lokā tradicionāli palika agrārie jautājumi, ar viņa līdzdalību tapa viena no svarīgākajām Latvijas brīvvalsts reformām – agrārā reforma, kas vienmēr bija Latviešu zemnieku savienības kompetenču lokā. Agrārā reforma sniedza būtisku impulsu Latvijas zemniecības un ekonomikas attīstībai. Jāpiebilst, ka K. Ulmanis bija viens no tiem politiķiem, kas aktīvi skaidroja savus uzskatus presē un radio. Dažādos rakstos, kas bija veltīti lauksaimniecības modernizācijai, K. Ulmanis analizēja lauku saimniecību tehnikas stāvokli un iestājās par tehnoloģiju ieviešanu, uzsverot nepieciešamību atbrīvot lauku saimnieka darba ciklā un mazināt roku darba īpatsvaru.

Sacerējumā “Lauksaimniecības ekonomiskā un politiskā nozīme”, ko Latvijas Universitāte publicēja 1935. gadā, K. Ulmanis apvienoja saimnieciskos jautājumus ar ideoloģiska koncepta iztīrīšanu, pasludinot lauksaimniecību un zemnieku kultūru par nācijas attīstības pamatu.⁴ Šajā darbā atbalsojās viņa agrākās publikācijas, piemēram 1929. gadā izdots darbs “Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību?”. Šajā darbā K. Ulmanis uzsvēra saikni starp lauksaimniecības un valsts uzplaukumu.⁵ Interesantas tēzes skar kapitālisma un lauksaimniecības ideoloģisku pretnostatījumu – K. Ulmanis šaubījās, vai kapitālisms jebkad būs tuvs zemnieku dzīves ciklam, jo peļņas gūšana, pēc viņa domām, nevarēja aizstāt prieku par darbu laukā, mīlestību pret dzimteni, atkarību tikai no paša darba un saikni ar ģimeni. Idealizētais K. Ulmaņa zemnieks bija it kā ārpus kapitālistiskās saimniecības, bet vienlaikus spējīgs modernizēt savu saimniecību, saglabājot, piemēram, ticību Dievam kā tradicionālu vērtību.⁶ Vēlāk, jau autoritārā režīma laikā, K. Ulmanis vienmēr izmantoja iespēju parādīties publiskajā telpā. Viņš aktīvi apmeklēja visus Latvijas reģionus, uzstājās ar publiskām runām

4 Ulmanis, K. *Lauksaimniecības ekonomiskā un politiskā nozīme*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1935. 449. lpp.

5 Ulmanis, K. *Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību*. Rīga: Zemnieka Doms, 1929. 5. lpp.

6 Turpat, 9. lpp.

pasākumos, bieži izmantoja radiofona piedāvātās iespējas uzrunāt klausītājus. Virknē runu K. Ulmanis pievērsās arī starpetniskajām attiecībām valstī, pasvītrojot divas it kā paralēli pastāvošas tendences: no vienas puses, aicinot pievienoties “jaunajai Latvijai” pēc 1934. gada apvērsuma, no otras puses, pasvītrojot latviešu dominanti visās nozarēs un izvirzot virkni lojalitātes nosacījumu mazākumtautībām.

Vēl viens būtisks K. Ulmaņa darbības aspekts, kas plašāk tika īstenots pēc 1934. gada, bija aizraušanās ar politiskā futūrisma aspektiem pilsētvidē. Futūrisms ir sarežģīts un daudzpusīgs fenomens Eiropas modernisma kultūrā un ir aprakstāms gan kā mākslinieciski literāra kustība, gan kā akadēmiskās kultūras kritika, gan kā politisku ideju kopums, kas pievērsa īpašu uzmanību nākotnes vīzijai dažādās jomās, ieskaitot pārdomas par labāku valsti, nākotnes sabiedrību un arī nākotnes cilvēka tēlu, kam bija jāatšķiras no 20. gadsimta sākuma cilvēka. Virkne rakstnieku kritizēja šādas politiskās idejas un sapņus, jo tieši 20. gadsimta politiskie eksperimenti un vēlme izveidot jaunu sabiedrību nereti izpaudās kā diktatūra vai vardarbīga cilvēces “aplaimošana”. Futūristiskās idejas skāra ne tikai politiku – jaunas vides veidošana arhitektūrā, dizainā un ražošanas procesā, ikdienas dzīves un rutinizēto darbību transformācija sajūsmināja māksliniekus un politiķus. Starpkaru laiks Eiropā ir māksliniecisku eksperimentu posms, kura liecības ir redzamas pilsētvidē. Ideja par modernu pilsētu, kurā tehnoloģijas un jaunie materiāli var attīrīt gadsimtu uzslāpojumus, apbūra tā laika arhitektus, arī virkne politisko līderu 20. un 30. gados izrādīja interesi par Eiropas galvaspilsētu pārbūvi ar plašiem bulvāriem un laukumiem. Berlīne, Roma, Maskava – šīs pilsētas politiskās pārmaiņas padarīja par varas skatuvi. Arī K. Ulmanis, kļūstot par valsts līderi, pievērsās Rīgas atjaunošanai. Par to liecina vairāki arhitektūras projektu konkursi, kuru materiāli saglabāti Latvijas arhīvos. Industriālās, modernizētās Rīgas alejās, laukumos un memoriālajās konstrukcijās tradicionālajam latviskumam bija jāatspoguļojas kopsakarībā ar modernās Eiropas arhitektūras valodu. Jaunajai pilsētai vajadzēja plašas ielas un laukumus, monumentālas, nedaudz smagnējas, vienkārša silueta ēkas: no tām Rīgā saglabājusies Tiesu pils (tagad – Ministru kabineta un Valsts kancelejas ēka), Finanšu ministrija un Doma laukuma plānojums, bet Daugavpilī – Vienības nams. Uzvaras laukuma apbūves projekts, kura

1. Finanšu ministrijas makets.
Projekta autors – Aleksandrs
Klinklāvs. Ēka tika uzbūvēta
1937.–1940. gadā

*Latvijas Arhitektūras muzejs
(K1-29)*

2. Finanšu ministrijas iekšskats,
mūsdienas

*Latvijas Arhitektūras muzejs
(K1-33-2)*

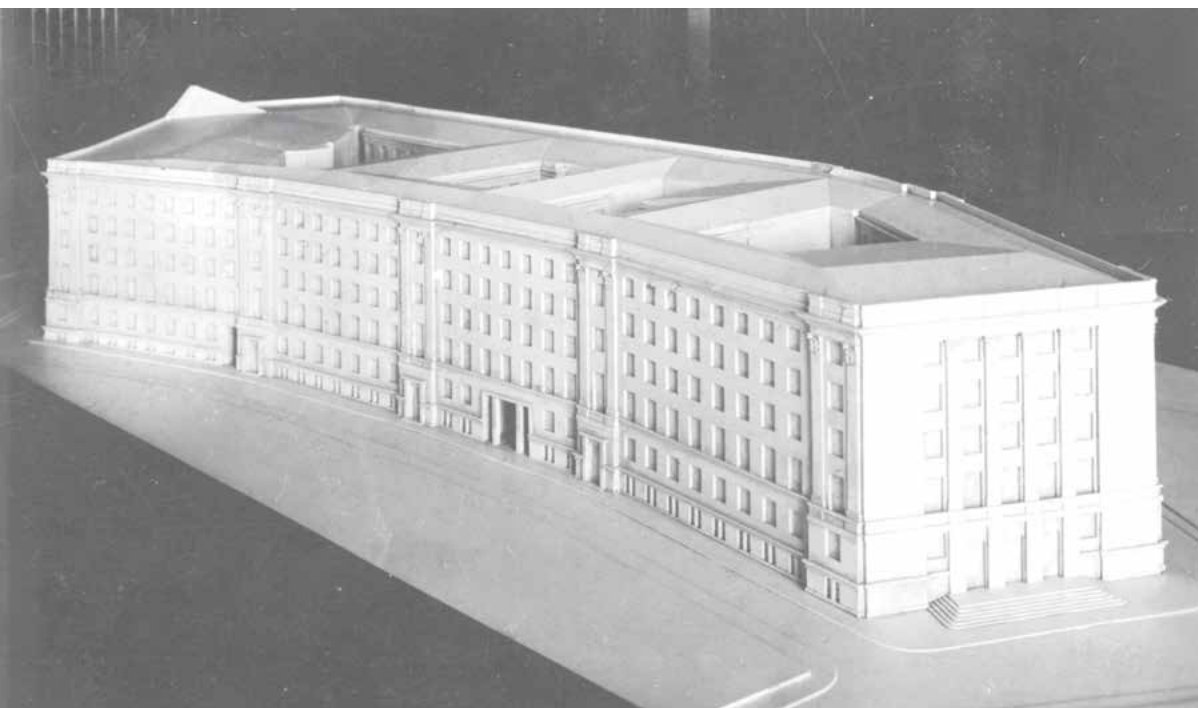
īstenošanu pārtrauca Padomju okupācijas periods, vislabāk ilustrēja jaunās arhitektūras būtiskākos elementus – statiskumu, taisnus siluetus, doriešu orderus, plašumu un dominanti pār apkārtējo vidi. Parkiem un bulvāriem bija jāveido loģiska saikne starp galvaspilsētas dažādām idejiski svarīgām publiskām ēkām.

Lai labāk saprastu K. Ulmaņa darbību pēc 1934. gada apvērsuma, atkal jāielūkojas Eiropas politiskās kultūras kontekstā.

Nedemokrātiskie režīmi Eiropā: paralēles

K. Ulmanis vēl pirms apvērsuma interesējās par autoritāro režīmu kaimiņvalstī Lietuvā, sekoja situācijai Veimāras Republikā, kur 1933. gada sākumā pie varas nāca nacionālsociālistiskā partija, pieliekot punktu demokrātiskai valsts attīstībai un strauji ierobežojot politisko plurālismu un citādi domājošo sabiedrības pārstāvju iespējas ietekmēt politikas procesus. Vēl viens totalitārs politiskais režīms pastāvēja Itālijā. Musolīni laikā Itālija bija kļuvusi par inspirācijas avotu gan saimniecisko nozaru kamerām, gan aģitācijas politikai un vadoņa kulta veidošanai. K. Ulmaņa režīmu, kultūras prakses un to, ko mēs pazīstam kā autoritārismu, ir būtiski analizēt kopsakarā ar situāciju Eiropā 30. gados. Eiropas parlamentārisma nestabilitāte valstīs, kas tika dibinātas vai atjaunotas pēc 1918. gada, ekonomiskās krīzes ietekme uz masu dzīves kvalitāti (ilgstošs bezdarbs, augoša masu nabadzība) un vēlme pēc ātrām un vienkāršām atbildēm un ekonomiska glābiņa veicināja noraidošu attieksmi pret parlamentārai kultūrai raksturīgo debašu, kompromisa un “verbālās” demokrātijas elementiem, kas neparedz ātru un vienpersonisku rīcību.

Var apgalvot, ka apvērsums, ko gatavoja K. Ulmanis un viņa sabiedrotie partijā, civildienestā, inteliģences vidū un armijā, tapa apstākļos, kad parlamentārisms gan Austrumeiropas reģionā, gan Eiropā kopumā nonāca sīvā konkurencē ar “stingrās rokas” ideju, kas solīja ātru “veiksmes stāstu” – bezdarba likvidāciju un ekonomisku atveseļošanos pēc pasaules globālās ekonomiskās krīzes.

1

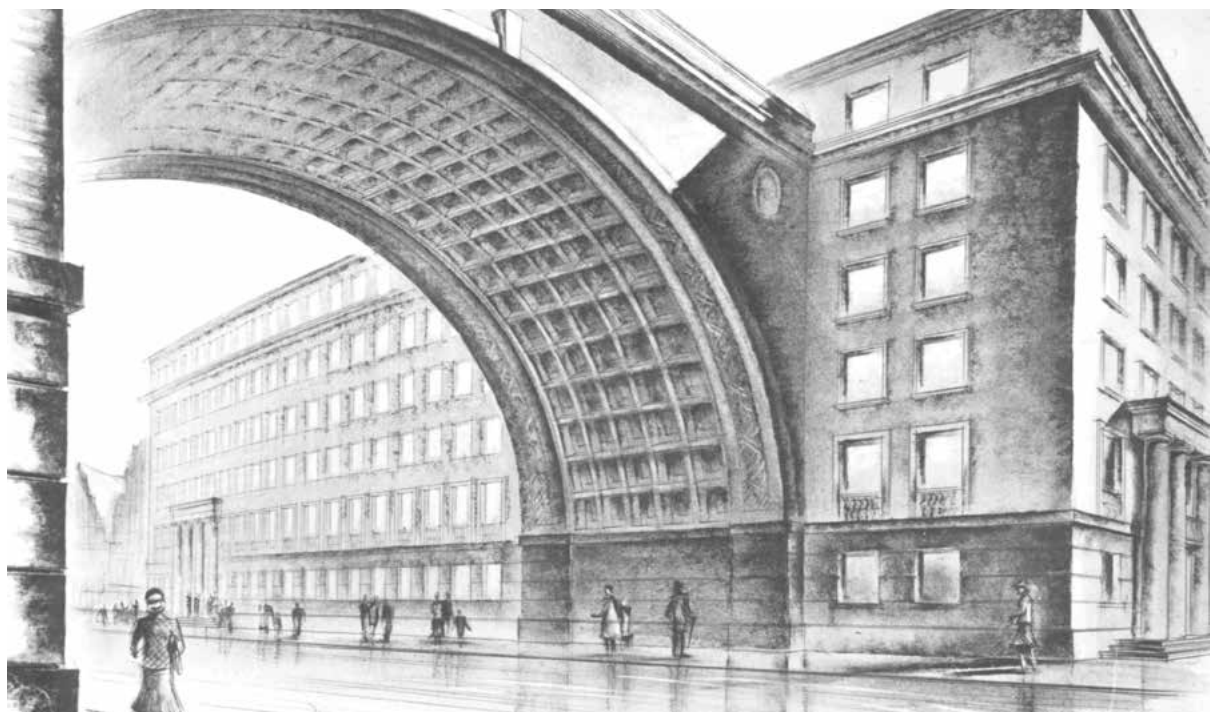

2

1

2

1. Rīgas pilsētas biroju ēkas mets.
Projektu izstrādāja autoru
kolektīvs Nikolaja Voita, vēlāk
Sergeja Antonova, vadībā.
1930. gadu beigas

*Latvijas Arhitektūras muzejs
(V23-11-11)*

2. Rīgas pilsētas biroju ēkas mets.
Projektu izstrādāja autoru
kolektīvs Nikolaja Voita, vēlāk
Sergeja Antonova, vadībā.
1930. gadu beigas

*Latvijas Arhitektūras muzejs
(V23-11-18)*

Vadoņa princips: pamattēzes

1934. gada 15. maija naktī ar kara ministra ģenerāļa Baloža un vairāku amatpersonu atbalstu K. Ulmanis vadīja apvērsumu, kas mūsdienu Latvijas vēsturnieku vidū tiek nosodīts, vienlaikus bieži norādot uz apvērsuma neizbēgamību, piesaucot ekonomisku un politisku nestabilitāti, labējo ekstrēmistu draudus pašiem veikt apvērsumu, kā arī atzīmējot K. Ulmaņa personisko popularitāti, kas pēc 1934. gada 15. maija palīdzēja īstenot vadoņa kultu – publisku prakšu kopumu, kas sekmēja viena politiķa īpašu simbolisku pozīciju valsts un sabiedrības dzīvē. Sešu gadu garumā virkne aktivitāšu, to skaitā valsts un reģionālie svētki, masu teatralizētas izrādes (piemēram, “Atdzimšanas dziesma” 1934. gada jūlijā), publiski izplatītie portreti, valsts galvas vizītes reģionos un to atainojums medijos, dzejoļi un drāmas, kuru galvenais varonis tiešā vai netiešā veidā ir K. Ulmanis – šie ir tikai daži piemēri, kas apvienojami jēdzienā “masu svētku kultūra” autoritārisma ietvaros. Varētu apgalvot, ka seši gadi bija nemītīgu svētku posms, kuru centrālā figūra bija Ministru prezidents un vēlāk, pēc A. Kvieša pilnvaru termiņa beigām, arī Valsts prezidents K. Ulmanis.

Dažādās Latvijas reģionu pilsētās (piemēram, Rēzeknē) notika tematiski svētki, kuru laikā rādīja ainas no senlatviešu dzīves, sadursmes ar iekarotājiem, kā arī aktuālus politiskus notikumus un nesenās vēstures ainas: bezdarbu, apātiju un masu depresiju, ko piedzīvoja Latvijas sabiedrība, pirms to “glāba” K. Ulmanis, un jauno politisko iekārtu – autoritārismu. Jāpiebilst, ka bieži tika izmantota viduslaikos plaši izplatītā teatrālā izrāde mistērija vai moralitāte, ko uzveda pilsētas laukumos vai baznīcu fasāžu priekšā, lai auditorijai viegli saprotamā valodā stāstītu par kādiem Bībeles vai svēto dzīves notikumiem vai arī ar alegorisku tēlu palīdzību pārliecinātu par dominējošām vērtībām. Šos instrumentus masu iesaistīšanai politikā izmantoja arī padomju režīma sākumposmā vairāki izcili režisori un mākslinieki, tādi kā Vsevolods Meierholds, dzejnieks futūrists Vladimirs Majakovskis un citi.

Šis žanrs tika izplatīts dažādu režīmu ietvaros Eiropā, lai sniegtu masām pieejamu vēstījumu par jaunā politiskā režīma pamatpostulātiem. Te varētu minēt piemēru no Aspazijas daiļrades, kurā K. Ulmanis ir

atainots kā dižens ar pārdabisku spēku apveltīts cilvēks, kas spēj savaldīt dabas haosu un atjaunot kārtību. Šajā dzejolī atspoguļojas ne tikai autores priekšstati par valsts līderi, bet arī paneiropēiskā tradīcija veidot dzejisku valsts līdera slavinājuma kultūru, kurā cilvēciskais vadoņa tēls pazūd, bet priekšplānā izvirzās pārdabiskas varoņa īpašības un glābēja tēls.

Aspazija uzrakstīja šo tekstu 2. plaujas svētkiem 1936. gadā, kuru laikā bija paredzēta teatralizēta izrāde. Lūk, viens fragments:

“Tu miesā dzimis, mūžam atdzimstošais,
 Tu dusošais un mūžam lidojošais,
 Tu nemiernieks, mums citiem mieru nes.
 Ej tālāk, māci tev pakaļ dzīties,
 Ej vētrām cauri, nav tev vētru bīties,
 Jo zini, pats pār vētrām kungs tu esi.”

Pēcvārds: Šodien un K. Ulmanis

Mūsdienā Latvijā K. Ulmanis ir un paliek viena no pretrunīgākajām politiskajām personībām, viens no centrālajiem kolektīvās atmiņas tēliem, ar ko daļa sabiedrības asociē Latvijas valsts uzplaukumu, nenodalot demokrātiskos un autoritāros brīvvalsts posmus, bet apvienojot K. Ulmaņa tēlā stāstu par “zelta laikmetu” – posmu, kas nereti ir akūti vajadzīgs sabiedrības vairākumam strauju pārmaiņu laikā, ko Latvijas sabiedrība piedzīvoja 20. gadsimta 90. gadu sākumā. Saimnieka tēls konkurē ar autoritāra vadoņa tēlu. Kaut arī masu uztverē K. Ulmanis paliek par populāru, traģisma apvītu tēlu, virkne jaunu pētnieku aicina uz kritisku dialogu par K. Ulmaņa lomu Latvijas vēsturē, arī Latvijas neatkarības zaudēšanā.

Strīds ir viena no demokrātiskās kultūras būtiskākajām iezīmēm, kas veicina dialogu un kultūru dažādības atzīšanu. Nenoliedzami, strīdi par Latvijas 20. gadsimta vēstures interpretāciju pieder pie mūsdienā demokrātiskās sabiedrības plurālisma kultūras, kurā diskusijām jāveidojas nevis politisko fantāziju pasaulē, bet vēstures avotu analīzē.

K. Ulmanis turpinās izraisīt emocijas, strīdus, sekmēs kritiskas debates par atcerēšanās kultūru Latvijā un, cerams, stimulēs interesi par vēstures avotiem, kuri vēl tikai gaida savus analītiķus.

Literatūra

1. *Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi pētījumos un avotos.* Sast. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012.
2. Hanovs, D. *Cita zeme. Latgales reģions K. Ulmaņa autoritārā režīma diskursā par tautas vienotību. Latgale kā kultūras pierobeža.* Daugavpils: Daugavpils Universitāte, Komparativistikas institūts, Akadēmiskais apgāds Saule, 2008.
3. Hanovs, D. Tikai viņa gara elpu visi ir jutuši... Kārlis Ulmanis un politiskais brīnums plašsaziņu līdzekļos. Vadoņa glorifikācijas sākumposms: 1934. gada maijs–1935. gads. *Ethnicity in Europe: sociopolitical and cultural processes.* Rēzekne, 2008.
4. Hanovs, D. Uzvedums “Atdzimšanas dziesma” – politiskā liturģija autoritārajā režīmā. *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos.* Red. Cimdiņa, A., Hanovs, D. Rīga: Zinātne, 2010.
5. Hanovs, D., Tēraudkalns V. Happy Birthday Mr. Ulmanis! Reflections on the Construction of an Authoritarian regime in Latvia. *Politics, Religion and Ideology*, 2014.
6. Hanovs, D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritāra kultūra Latvijā 1934.–1940. Rīga: Zinātne, 2012.
7. Hanovs, D., Teraudkalns, V. *Ultimate Freedom – No Choice: Authoritarianism in Latvia 1934–1940.* Amsterdam: BRILL, 2013.
8. Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis... *Agora 6.* Red. Zelče, V. Rīga: Zinātne, 2007.

Fotomateriāli

Latvijas Valsts vēstures arhīvs: fonds 1370; 1694; 2278; 3729; 3758; 5969

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs LVKFFDA: Nr. A284-07; Nr. A198-42; A102-257; A47-110.

600

Iedzīvini Zāmuolu

M. Eapins
Rīga

Dr. hist. Ēriks Jēkabsons

Voldemārs Roberts Zāmuels

(22.05.1872.¹–16.01.1948.)

Advokāts, ideālists un iedvesmas politiķis

Izglītība

- Dzērbenes pagastskola
1880.–1882. Cēsu elementārskola
1883.–1886. Cēsu apriņķa skola
1886.–1889. Bērzaines ģimnāzija
1890. Rīgas Nikolaja I ģimnāzija
1891.–1895. Tērbatas Universitāte

Darbs

- 1902.–1944. Advokāta palīgs, advokāts
Laikraksta “Latvija” redaktors, līdzstrādnieks laikrakstos
“Austrums” un “Dzimtenes Vēstnesis”
1915.–1916. Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komitejas pilnvarnieks
Tērbatā
1917. Provinču padomes Agrārlietu komisijas priekšsēdētājs
1918. Augstākās tiesas – Senāta loceklis (senators)
1919. Senāta virsprokurors
1919. Kara virstiesas, tiesas priekšsēdētājs
Zemes pašpārvaldes Tieslietu ģenerāldirekcijas
Civildepartamenta Tiesu palātas tiesnesis
1927.–1934. Finanšu ministrijas Valsts saimniecības departamenta juriskonsults
1928.–1935. Hipotēku bankas juriskonsults

1 Pēc vecā stila 10.05.1872.

Politika

- 1917. Vidzemes Pagaidu zemes padomes loceklis, Agrārās komitejas priekšnieka biedrs
- 1917. Viskrievijas Galvenās zemes komitejas sesijas delegāts
- 1917. Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis un valdes priekšsēdētājs, padomes Satversmes projekta izstrādāšanas komisijas priekšsēdētājs
- 1919.–1920. Starpvalstu sarunu delegāciju dalībnieks un vadītājs sarunās ar Igauniju un Lietuvu
- 1920. Baltijas valstu konferences organizācijas komitejas priekšsēdētājs, delegācijas loceklis
Satversmes sapulces loceklis
- 1921.–1922. Zemkopības ministrs
- 25.01.1924.–18.12.1924. Ministru prezidents**
- 25.01.1924.–9.04.1924. vienlaikus arī tieslietu ministrs
epizodiski arī zemkopības ministrs
- 1925. Komisijas loceklis Latvijas valdības atbildes izstrādāšanai uz minoritāšu petīciju Tautu savienībai atsavināto muižu lietā
- 1944. Parakstījis Latvijas Centrālās padomes memorandu ar prasību par Latvijas suverenitātes atjaunošanu

Sabiedriskā un saimnieciskā darbība

- Rīgas Latviešu biedrības runasvīrs
- Latviešu izglītības biedrības biedrs
- 2. Rīgas Riteņbraucēju biedrības biedrs
- Rīgas Liberālā kluba priekšsēdētāja biedrs
- Rīgas Namīpašnieku savienības biedrs
- Latviešu juristu biedrības biedrs

Latvijas Republikas 8. valdības vadītājs Voldemārs Zāmuels dzimis 1872. gada 22. maijā Dzērbenes baznīckrogā namdara, kroga rentnieka un zemkopja Pētera (1832–1902) un viņa sievas Annas, dzimušas Eversas (1841–1918), ģimenē. Tajā jau bija māsas Alvīne Luīze (dzimusi 1865. gadā), Anna Paulīne (dzimusi 1867. gadā) un brālis Oto Aleksandrs (dzimis 1869. gadā; beidzis Maskavas Universitāti un strādājis par zvērīnātu advokātu Valkā, miris 1917. gada februārī), vēlāk piedzima māsas Kristīne Alma (1876. gadā) un Olga Marija (1877. gadā). Kad Voldemāram bija septiņi gadi, ģimene pārcēlās uz netālu esošajām Nēķenas pagasta “Baltiņu” mājām.

V. Zāmuels mācījies Dzērbenes pagastskolā, Cēsu elementārskolā, Cēsu apriņķa skolā, Bērzaines (zemes muižniecības jeb vācu elites) ģimnāzijā pie Cēsīm (visās skolās mācību valoda bija vācu) un Nikolaja I ģimnāzijā Rīgā ar krievu mācību valodu. No 1891. gada studējis tieslietas Tērbatas Universitātē (1895. gada maijā beidzis ar *cand. iur.* grādu). Studiju laikā 1891. gadā iestājies latviešu studentu korporācijā “Lettonia”, kurā darbojies samērā aktīvi (bijis korporācijas II šaržētais, literāro vakaru priekšnieks).

Studiju pēdējā posmā un pēc tām neilgu laiku praktizējies amatā pie pazīstamā latviešu sabiedriskā darbinieka zvērīnāta advokāta Frīdriha Veinberga Rīgā, bet no 1895. gada novembra bija zvērīnāta advokāta Jāņa Kļaviņa palīgs. 1902. gada februārī uzsāka patstāvīga advokāta praksi Rīgā.

V. Zāmuels bija precējies ar Vecauces tirgotāja meitu Mariju Vilhelmīni Irmu Zaringu (dzimusi 1878. gadā), bet 1917. gada pavasarī viņu laulība ar konsistorijas lēmumu šķirta. Dēls Voldemārs Roberts (dzimis 1901. gadā, miris 1968. gadā Ņujorkā, ASV; beidzis Kara skolu; studējis lauksaimniecību un tieslietas Latvijas Universitātē), meita Nora Lūcija (dzimusi 1903. gadā, mirusi 1986. gadā Ņujorkā; studējusi romāņu-ģermāņu filoloģiju un tieslietas Latvijas Universitātē).

1905. gada revolūcijas laikā V. Zāmuels aktīvi iesaistījās vairāku organizāciju darbībā. Viņš pats 1922. gadā autobiogrāfijā atzīmēja: “No 1905. gada oktobra sākot, [darbojos] arī politiskās organizācijās ar progresīvu virzienu.” Šajā laikā viņš kļuva pazīstams kā apsūdzēto

1

2

1. No kreisās: 6. – Voldemārs Zāmuels, 3. – viņa vedekla Herta Zāmuela (dz. Skujiņa). Labajā pusē sēž Hertas māsa Rūta Skujiņa ar vīru Jūliju Lāci (vēlākais Latvijas tautas labklājības ministrs, Latvijas PSR izglītības tautas komisārs), viņiem blakus Voldemāra Zāmuela mazmeita Dagne Zāmuela. 1936. gads

*Augstākās tiesas muzejs,
fotogrāfija no Māras Celles
personīgā arhīva*

2. Ropaži. No labās: Voldemārs Zāmuels, viņa vedekla Herta Zāmuela (dz. Skujiņa), Hertas māsasvīrs Jūlijs Lācis un māsa Rūta Skujiņa. Priekšā Hertas meita, Voldemāra Zāmuela mazmeita Dagne Zāmuela. 1938. gads.

*Augstākās tiesas muzejs,
fotogrāfija no Māras Celles
personīgā arhīva*

aizstāvis politiskajās prāvās, turklāt V. Zāmuels aizstāvēja arī rakstnieku Rūdolfu Blaumani, kuru apsūdzēja soda ekspedīcijas apvairošanā, un viņam izdevās panākt samērā neliela soda piespriešanu (nevis ieslodzījums, bet 20 rubļu naudas sods).

V. Zāmuels bija aktīvs Rīgas Latviešu biedrības runasvīrs, darbojās Latviešu izglītības biedrībā, 2. Rīgas Riteņbraucēju biedrībā, pēc revolūcijas izveidotajā Latviešu konstitucionāli demokrātiskajā partijā (priekšsēdētāja biedrs), Rīgas Liberālajā klubā (priekšsēdētāja biedrs), Rīgas Namīpašnieku savienībā, Latviešu juristu biedrībā, Krievijas Sarkanajā Krustā. 1906. gadā bija Latviešu konstitucionāli demokrātiskās partijas laikraksta “Latvija” redaktors (kopā ar zvērinātu advokātu Fridrihu Albertu; laikraksta redakciju vadīja jau minētais rakstnieks R. Blaumanis), līdzstrādnieks laikrakstos “Austrums” un “Dzimtenes Vēstnesis”, Konversācijas vārdnīcā jeb pirmajā latviešu enciklopēdiskajā izdevumā rakstījis šķirkļus par agrāro jautājumu un šahu.

Pēc Krievijas 1905. gada revolūcijas Baltijas guberņu pilsētas un to domju vēlēšanas kļuva par uzskatāmu nacionālo un sabiedrisko grupējumu, pirmkārt, latviešu un baltvāciešu, savstarpējās cīņas arēnu, turklāt V. Zāmuels piedalījās Rīgas pilsētas domes vēlēšanās startējušo latviešu grupu priekšvēlēšanu darbībā. Viņš aktīvi piedalījās arī I un III Krievijas domes vēlēšanu organizēšanas darbā.

Pirmā pasaules kara sākums ievērojami mainīja pastāvošo kārtību, un latviešu vadošajai sabiedriski politiskajai inteliģencei nu bija jauni uzdevumi. 1915. gada vasarā, karadarbībai norisinoties Latvijas teritorijā, sākās masveidīga bēgļu kustība uz Iekškrīevijas guberņām. Uzreiz pēc tam Krievijas armijas virspavēlnieks Nikolajs Nikolajevičs atļāva dibināt latviešu strēlnieku vienības. Augustā tika izveidota Latviešu strēlnieku bataljonu (no 1916. gada beigām – pulku) organizācijas komiteja, kurā iesaistījās daudzi ievērojami latviešu sabiedriski politiskie darbinieki. Starp viņiem bija arī V. Zāmuels (komitejas priekšsēdētāja biedrs jeb vietnieks), kas strādāja komitejā faktiski līdz pat tās pastāvēšanas beigām 1917. gada novembrī.

Sākoties bēgļu kustībai un evakuācijai uz Iekškrīevijas guberņām, tika

evakuētas arī Rīgas apgabaltiesas institūcijas, t. sk. zvērīnātu advokātu kantori. V. Zāmuels 1915. gada septembrī pārcēlās uz Tērbatu (Tartu Igaunijā), kur strādāja par advokātu un Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komitejas pilnvarnieku līdz 1916. gada pavasarim, kad atgriezās Rīgā (nostabilizējoties frontes līnijai, Krievijas tiesu iestāžu vadība deva attiecīgas atļaujas dažiem advokātiem, notāriem u. c.).

Pēc 1917. gada Febru revolūcijas strauji sākās sabiedriski politiskā darbība, kāda pirms tam nebija iespējama, veidojās dažādas organizācijas un struktūras. V. Zāmuels bija Provinču padomes Agrārlietu komisijas priekšsēdētājs, Vidzemes Pagaidu zemes padomes Agrārās komitejas priekšnieka biedrs un piedalījās kā komitejas delegāts Viskrievijas Galvenās zemes komitejas sesijā. 1917. gada augustā viņš bija Vidzemes Pagaidu zemes padomes pārstāvis Vidzemes guberņas zemes padomē (valdes priekšsēdētāja biedrs), no 1917. gada septembra Vidzemes Pagaidu zemes padomes loceklis un valdes priekšsēdētāja biedrs. 1917. gada rudenī – arī šīs padomes Latvijas–Igaunijas robežas komitejas priekšsēdētājs (minētais jautājums bija īpaši aktualizējies līdz ar Krievijas Pagaidu valdības piešķirto autonomiju Igaunijai, paredzot arī Vidzemes guberņas pārdalīšanu, igauņu apdzīvoto daļu pievienojot Igaunijas jeb Estlandes guberņai, ko gan izdarīt nepaspēja). Viņš bija arī viens no delegātiem pie Pagaidu valdības vadītāja Aleksandra Kerenska, kurš saskaņā ar V. Zāmuela Ādolfam Šildem pēc Otrā pasaules kara Vācijā sniegto liecību latviešu pārstāvjus esot uzņēmis ļoti vēsi un neieinteresēti.

1917. gada septembrī, kad vācu karaspēks ieņēma Rīgu, V. Zāmuels pārcēlās uz Valku, lai nokārtotu sava februārī mirušā brāļa zvērīnāta advokāta Oto Zāmuela lietas un arī pats praktizētu kā advokāts.

1917. gada 29. novembrī–2. decembrī Valkā latviešu sabiedriskie darbinieki un politisko partiju pārstāvji izveidoja pārstāvniecības organizāciju – Latviešu pagaidu nacionālo padomi, kura līdz pat 1918. gada novembrim aktīvi darbojās, aizstāvot latviešu tautas intereses Krievijā un ārzemēs (cita starpā, 1918. gada 18. janvārī Petrogradā padome paziņoja, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai). Par padomes valdes priekšsēdētāju un padomes Satversmes projekta

izstrādāšanas komisijas priekšsēdētāju tika ievēlēts V. Zāmuels. Viņš arī nodeva padomes rīcībā savu dzīvokli Valkā. V. Zāmuels darbojās arī Valkas Palīdzības komitejā un Valkas Pagaidu nacionālajā teātrī. Tomēr Valkā arvien pieauga lielinieku iespaids. Pats V. Zāmuels vēlāk atcerējās: “1918. gada pirmajā pusē Ziemeļlatvija atradās lielinieku varā. Tie savukārt baidījās, ka tik neiebrūk vācieši, kurus Ziemeļlatvijas iedzīvotāju daļa uzskatīja par uzvarētājiem lielajā pasaules karā. Šādos apstākļos starp divām varām darbojās Latviešu nacionālā padome. Nolēmām no nacionālās padomes valdes puses uzstāties pret abām varām, nosodot i lielinieku teroru, i vācu tieksmes pievienot Latviju savai valstij. Attiecīgo manis uzņemto uzsaukumu neuzņēmās drukāt neviena spiestuve, nedz Valkā, nedz Limbažos, baidīdamies lielinieku terora. Beidzot to nodrukāja kāda igauņu tipogrāfija Tērbatā. Vācu straujā uzbrukuma pēc uzsaukumu izdevās izplatīt tikai šauros apmēros. Protams, ka mūsu “racionālisti” bija par šādu pārdrošību, kura, pēc viņu ieskata, varēja tikai mūsu attiecības ar vāciem samaitāt, mums neko pozitīvu nedodot, uzbudināti, viens vāciem draudzīgs Nacionālās padomes loceklis bija uzsaukumu ļoti bargi nokritizējis, nosaucot par “puicisku”. Noraidošu stāvokli, kā es vēlāk izzināju, bija ieņēmusi arī Nacionālās padomes Ārlietu nodaļa Pēterpilī. Tomēr nevar liegt, ka uzsaukumam bija panākumi – tas atturēja dažu labu “nespēcīgu dvēseli” mesties vācu apkampienos...”²

15. februārī neilgi pirms vācu karaspēka ienākšanas ar lielinieciskās Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes rīkojumu V. Zāmuels tika apcietināts un nodots Valkas revolucionārajam tribunālam, kurš V. Zāmuels atbrīvoja pret drošības naudu (2000 rubļu). 18. februārī Valkā notika Nacionālās padomes valdes sēde, kurā lielākā daļa tās locekļu izlēma Valku atstāt savas drošības nolūkos. V. Zāmuels nolēma palikt, jo viņa dzīvoklī dzīvoja arī divas tuvinieces, ko tas nevēlējās pamest likteņa varā.

19. februārī kopā ar vairākiem desmitiem citu vietējās inteliģences pārstāvju viņš tika vardarbīgi aizvests par ķīlnieku uz Krieviju (iepriekšējā dienā vācu karaspēks bija devies uz priekšu visā frontes līnijā, faktiski nesastopot sabrukušās Krievijas armijas pretestību un

2 Zamuels, V. I Politikā iedvesma. *Austrums*, Nr. 7, 9, 1928.

drīzumā ieņēma visu Latvijas un Igaunijas teritoriju). Pats V. Zāmuels vēlāk atcerējās: “Naktī ap plkst. 3 mani uzmodināja spēcīgi dūru sitienu pret durvīm trepju lejas galā, kuras veda uz manu dzīvokli augšstāvā. Pārliecinājies, ka nelūgtie viesi nav krievu zaldāti, bet pašu ļaudis, rūpīgi noglabāju revolveri, kuru biju sagatavojis paš aizsardzībai un gāju attaisīt durvis “viesiem” – padomju varas miličiem. Ienākuši dzīvoklī, miliči vispirms apjautājās, vai man esot ieroči. Atbildēju, ka nav, kaut gan man bij ne vien revolverš, bet arī kādas četras nel.[aiķa] brāļa flintes dzīvoklī apslēptas. Bez tam man bija vairāk nekā 20 000 rbļ. Nacionālās padomes naudas, kuru, ieliktu konvertā, biju piestiprinājis rakstāmgalda atvilktnē galda apakšpusē, tā ka konverts, atvilktni attaisot, nebija redzams. Miliči lika man atslēgt i rakstāmgaldū, i naudas skapi, izvandīja arī veļu skapjos un kumodē, meklēdami ieročus, bet atrada tikai pāris flintes patronu čaulītes. Kasti, kurā bija lielāks daudzums munīcijas (pulvera, patronu utt.) un kura neaizslēgta atradās redzamā vietā, miliči nesaprotamā kārtā netaisīja vaļā. Izkratījuši dzīvokli, miliči man paziņoja, ka es tiekot arestēts un ieteica man paņemt līdz gultas drēbes, jo es “tik drīz neatgriezīšoties mājās”. Mani aizveda uz bij. Zemes padomes telpām, kurās es biju ilgu laiku darbojies kā valdes priekšnieka biedrs. Tur es sastapu lielāku skaitu ķīlnieku no Valkas, Cēsīm un apkārtnes, latviešus un vāciešus, kuri man gandrīz visi, daži vismaz pēc vārda, bija pazīstami. [...] Arestētiem bija atļauts sargu klātbūtnē satikties ar saviem piederīgiem. Aizrakstīju pāris rindiņas savai radniecei, lai sagatavo man veļu un pārtiku garākam ceļojumam, ko arī saņēmu. [...] Otrā dienā, pēc bezmiega pavadītas nakts, visus ķīlniekus, arī valmieriešus, kuri bija nakti pavadījuši citās telpās, aizveda uz vietējo Jāņa baznīcu, kur mūs reģistrēja – bijām vairāk nekā 200 personas – tad nostādīja rindās un latviešu strēlnieku pavadībā veda caur pilsētu uz dzelzceļa staciju. [...] Tiklab Valkas ielās, kā arī stacijā mūs pavadīja ziņkārīga pūļa naidīgie saucieni [...]”³

Ķīlnieki iesēdināti neapkurinātos preču vagonos, kuru grīda bijusi klāta ar ledus kārtu. Sargi – laviešu strēlnieki – izturējušies cilvēciģi un ieteikuši nemēģināt bēgt, jo drošībā ķīlnieki esot tikai viņu apsardzībā.

Tomēr 23. februārī Pleskavā, valdot vispārējam haosam, V. Zāmuēlam

3 Zamuels, V. Divas varas (atmiņas). *Līdzums*, 1925. 17. apr.

izdevās izbēgt no gūsta, un viņš atgriezās nu jau vācu karaspēka okupētajā Valkā (vairāki citi grupā esošie ķīlnieki tika ceļā nošauti). Pats V. Zāmuels vēlāk atcerējās, ka Pleskavā ķīlnieki novietoti karagūstekņu barakās un pirmo reizi pabaroti, pēc tam aizvesti uz staciju un atkal sadzīti preču vagonos (šoreiz apkurinātos) vešanai uz Petrogradu. Bijis vairākas dienas jāgaida un šajā laikā, izmantojot sargu liberālo attieksmi pret saviem pienākumiem, V. Zāmuels izdevās izbēgt un atgriezties Valkā. Ceļā viņš redzēja vairākus boļševiku nogalinātus ķīlniekus, bet pašā Valkā, vecajā tirgus laukumā pie Jāņa baznīcas, – divus vācu karaspēka pie laternu stabiem pakārtus vietējos, it kā boļševikus. Viņa dzīvoklī tika nometināts kāds vācu majors (arī ar uzdevumu uzraudzīt pilsētas valdes locekli V. Zāmuels). Pēc dažām dienām V. Zāmuels izdevās sapulcināt palikušos Nacionālās padomes locekļus un atjaunot tās darbību. Sēdes notika tajā pašā dzīvoklī, jo dalībnieki bija pārliecināti, ka vācu majors latviešu valodu nesaprot.⁴

Vācu okupācijas varas iestādes iecēla V. Zāmuels par Valmieras pilsētas valdes locekli, bet pēc dažiem mēnešiem viņu no amata atbrīvoja jo, darbojoties valdē, viņš centās aizstāvēt “no represijām tos pilsoņus, kuri vietējiem muižniekiem bija šā vai tā sariebuši un kurus tad nu pēdējie gribēja nostādīt blakus lieliniekiem”. Rezultātā “nežēlastībā krituši” trīs valdes locekļi – divi latvieši un igauņi. Turklāt V. Zāmuels tika liegta arī zvērināta advokāta prakse. Pats atcerējās: “Nodarboties ar politiku vāciem nevēlamā virzienā atklāti nebij iespējams. Tādēļ mēs, Valkas sabiedriskie darbinieki, piegriezām galveno vērību žurnālistikai, mākslai un skolai, lai apkarotu ģermanizēšanas tieksmes un stiprinātu nacionālo apziņu [..]”⁵

1918. gada augustā V. Zāmuels atgriezās Rīgā, atsākot šeit zvērināta advokāta praksi. 1918. gada rudenī viņš Latviešu pagaidu nacionālās padomes vārdā vadīja sarunas ar Demokrātiskā bloka pārstāvjiem par kopēju nostāju Latvijas valsts izveides jautājumā. Kā zināms, vienošanos starp abām organizācijām panākt neizdevās, un, izmantojot Vācijas revolūcijas izraisīto okupācijas režīma pielaidību, 17. novembrī no politisko partiju pārstāvjiem (Latviešu pagaidu nacionālā padome

4 Zāmuels, V. Divas varas (atmiņas). *Līdzums*, 1925, 29. apr., 27. maijs, 26. jūn., 15., 29. jūl.

5 Zāmuels, V. Divas varas (atmiņas). *Līdzums*, 1925., 15. jūl.

pret šādu principu iebilda) tika izveidota Tautas padome, kas nākamajā dienā proklamēja Latvijas Republikas neatkarību.

Tomēr drīz arī Latviešu pagaidu nacionālās padomes locekļi aktīvi iekļāvās jaunizveidotās valsts darbā. 1918. gada 19. decembrī Latvijas Pagaidu valdība iecēla V. Zāmueltu par Augstākās tiesas Senāta locekli jeb senatoru. Laiks bija smags, galvaspilsētai strauji tuvojās Sarkanā armija un tās sastāvā esošās latviešu strēlnieku vienības (1919. gada sākumā tika izveidota t. s. Padomju Latvijas armija), iedzīvotāju atbalsts Pagaidu valdībai pagaidām bija tikai daļējs, un demoralizētais vācu karaspēks neizrādīja vēlēšanos pretoties. Tāpēc janvāra pirmajās dienās uz Liepāju pārcēlās gan visa Pagaidu valdība, gan tās iestādes. Turklāt daudzi tās locekļi uzskatīja situāciju par tik bezcerīgu, ka devās uz ārzemēm (tikai daļa no viņiem – ar oficiāliem komandējumiem). Arī Senāta loceklis V. Zāmuels, kurš jau 1918. gada februārī bija pieredzējis lielinieku teroru, 1919. gada 2. janvārī angļu kuģī “Princess Margareth” no Rīgas ostas cauri Kopenhāgenai devās uz Angliju (Londonu), kur “līdz ar citiem emigrantiem, sniedzis angļu sabiedrībai un presei Londonā informāciju par Latviju”. Jāpiebilst, ka minētajā kuģī galvaspilsētu pameta daudzi ievērojami valsts darbinieki.

1919. gada jūlijā V. Zāmuels atgriezās Rīgā un atkal uzņēmās Senāta virsprokurora pienākumus. 1919. gada 5. septembrī Tautas padome viņu apstiprināja senatora amatā, bet 23. septembrī valdība iecēla par Senāta virsprokuroru (Tautas padome apstiprināja 1920. gada 12. martā, turklāt šajā amatā V. Zāmuels atradās līdz 1921. gada jūnijam).

Sākoties Bermonta karaspēka uzbrukumam 1919. gada oktobrī, Latvijas valdība izmisīgi meklēja atbalstu kaimiņvalstīs – Igaunijā, Lietuvā un Polijā. V. Zāmuels piedalījās sarunās ar Igaunijas valdību un armijas virspavēlniecību par palīdzību uzbrukuma likvidēšanā, bet nesaskaņu dēļ no delegācijas izstājās (tajā ietilpa arī Arveds Bergs, Mārgers Skujenieks, Fricis Menders, Atis Ķeniņš, Oto Nonācs). Minētās sarunas Tallinā faktiski beidzās neveiksmīgi, jo Latvijas puse lielā mērā V. Zāmuela nostājas dēļ, kurš kategoriski protestēja “pret delegācijas lēmumu atdot igauņiem kā kompensāciju daļu no Latvijas teritorijas”, atzina Igaunijas prasības teritoriālajos jautājumos par nepieņemamām.

Pats V. Zāmuels vēlāk rakstīja: “1918. gada oktobrī, kad bermontieši jau atradās Pārdaugavā, Ulmaņa valdības ārlietu ministrs nel.[aiķis] Meierovics griezās pie manis, lai es brauktu pie igauņiem meklēt palīdzību pret kopēju ienaidnieku. Tā kā atbildība, kura gultos uz mani vienu, man likās pārāk smaga, tad lūdzu pievienot man vēl Arvedu Bergu. Tas arī notika. Bez tam brauca līdz vēl daži valdības un Tautas padomes pārstāvji. Tie bija ļoti pesimistiski noskaņoti toreizējā militārā stāvokļa novērtējumā, sagaidīja bargus noteikumus no igauņu puses, ceļā uz Tallinu tad lika priekšā kā delegācijas vadoni ne valdības nozīmēto, t. i., mani, bet, pēc viņu domām, kā piekāpīgāko Arv. Bergu. Es, protams, ierunas necēlu. Tallinā mums paziņoja drakoniskus noteikumus, uz kādiem igauņi bija ar mieru sniegt mums bez kavēšanās “palīdzību valsts mērogā”, kā izteicās ģenerālis Laidoners, proti – 11, vēlāk gan, ja nemaldos, tikai 7 Ziemeļlatvijas pagastu pievienošanu Igaunijai. Izcēlās jautājums, ko darīt? Pieņemt igauņu priekšlikumu nozīmētu, varbūt, atsvabināt tūlīt Rīgu, izglābt Latviju. Bet par šo glābšanas darbu būtu jāmaksā igauņiem ar dzīvu tautas miesu. Noraidot priekšlikumu, būtu nopietni jārēķinās ar Rīgas krišanu, ar bermontiešu nostiprināšanos Latvijā vismaz uz ilgāku laiku. Protams, ka delegācijas stāvoklis bija ļoti grūts. Vairākas dienas no vietas tika vestas sarunas pa telegrāfu, pa Juza aparātu, ar virspavēlnieku, valdību, Tautas padomes priekšsēdētāju. Sarunu teksts glabājas, ja nemaldos, Ārlietu ministrijā, kur interesenti tajā, kā vēsturiskā materiālā, šķiet, var ieskatīties. Beidzot delegācija ar visām pret manu balsi nolēma pieņemt igauņu priekšlikumus. Protesta formā es izstājos no delegācijas. Mani vadīja psiholoģiskas dabas motīvs, vai pareizāki – intuīcija. Es biju pārliecināts, ka mēs nebūtu cienīgi brīvības, kuru mēs pirktu par igauņu prasīto cenu, t. i., atdodot savu teritoriju, savas tautas dzīvās dvēseles, kaut arī kaimiņiem, tomēr no nacionālā viedokļa – svešiniekiem, ka, izvairoties no bermontiešu jūga, mēs nonāktu zem igauņu jūga. Bet galvenais, es ticēju mūsu tautas iekšējam spēkam, ticēju, ka mūsu kareivju sajūsmā dos taisnai lietai agri vai vēlu uzvaru. Atzīstu, ka šai ticībā mani stiprināja armijas virspavēlnieks. Valdība turpretim bija mazdūšīgi noskaņota. Delegācijas vadītājs savukārt paziņoja, ka viņš, lūk, uzskatot sevi par valdības ierēdni, ka līgumu ar igauņiem parakstīšot uz valdības pavēli. Kā zināms, tad līgums ar igauņiem, kaut gan mūsu delegācijas pieņemts, nestājās spēkā, jo apstākļi frontē mainījās mums par labu,

28/12/22
Anulets.

Darbovedis.

Pase Nr. 98933.

derīga lihts. *Ref. termiņa* 19 — g.

*) *Latvijas pilsonis.*

**) *Nioldemars, Peters d.,*

Lamonds.

36. februārī, 1920. gadā

IV. policijas eezirkņa
preekschneeks:

E. Schmitt

- *) pilnība (adrese) vai meētis (adrese), aprintis, pagastis un
mahja;
**) wahrs, tehwa wahrs un uismahrs;
***) pases isdeweja parakstis.

1 401/22

1. Kad un kur dsimis: *22. maijā, 1872.*
Kelēn apr. Vērbene

2. Pastahwiga dshwes meeta:

3. Tautiba: *Rīga*

4. Tiziba: *Latviešis.*

5. Nodarhofchanās: *Senata wisspēcān.*

6. Bešrni lihts 15 gadeem*): *schairta.*

7. Atteezibas pret kara klaušibu: *ii. schyrias*
femes fargi.

8. Uf kahdeem pamateem pase isdota: *Tehrbalas*
jurid. famul. dipl. no Lwca. 1895.
Nr. 6934.

9. Peesihmes:

10. Pases ihpaschneeka parakstis:

Lamonds

*) jaatfihme arī wezums.

1. V. Zāmuela pase, izdota 1920. gada 26. februārī, priekšskats
Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(2996.f., 21.apr., 4537.l., 1.lp.)
2. V. Zāmuela pase ar dažādām atzīmēm, t. sk. par Latvijas robežas šķērsošanu
Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(2996.f., 21.apr., 4537.l., 1.lp.)

ka delegācija varēja vēl laikus no līguma izpildīšanas atteikties. Man šķiet, ka arī igauņi nožēlotu, ja viņu prasība būtu tikusi apmierināta, jo tad tā draudzība, kura starp mums tagad pastāv un kura abām valstīm nepieciešama aiz politiska aprēķina, būtu neiespējama.”⁶

Savukārt 1919. gada decembrī, aktualizējoties jautājumam par cīņu pret vēl vienu kopīgo ienaidnieku – Sarkanā armiju Latgalē – un Latvijas pusei cerot, ka izdosies sadarboties ar Lietuvas karaspēku, V. Zāmuels iecēla par delegācijas vadītāju sarunām ar Lietuvas valdību Kauņā. V. Zāmuels vārdiem runājot, delegācija “vienojās ar Lietuvas valdību izšķirt robežas strīdus starp abām valstīm šķīrējtiesas ceļā. Tas gan bija vienīgais delegācijas panākums, jo Lietuvas puse atteicās pat apspriest militārās sadarbības jautājumu, centrā izvirzot savas teritoriālās prasības pret Latviju. Taču tā nebija Latvijas delegācijas un tās vadītāja vaina (galu galā Latvijas valdība izšķīrās par vienošanos ar Polijas armiju par sadarbību Latgales atbrīvošanā, un attiecīgs līgums tika parakstīts Rīgā 1919. gada decembra beigās).

V. Zāmuels 1919. gada 22. decembrī tika iecelts par Kara virstiesas priekšsēdētāju, kas bija ļoti atbildīgs amats, ievērojot kara apstākļus un sarežģīto iekšpolitisko un arī kriminālo situāciju valstī, kā arī sociāldemokrātu pastiprināto interesi par militārajām represīvajām iestādēm, cenšoties saskatīt to darbībā pārkāpumus. Jau pēc Latgales teritorijas atbrīvošanas V. Zāmuels 1920. gada martā tika iecelts arī par Kara tiesas priekšsēdētāju. No amatiem Senātā un kara tiesās viņš pēc paša lūguma tika atbrīvots 1921. gada 21. jūnijā.

V. Zāmuels darbojās arī Latvijas un Igaunijas robežkomisijā kā Latvijas puses priekšsēdētājs, vēlāk bija Lielbritānijas misijas pulkvežleitnanta Stīvena Talents (*Tallents*) vadītās abu pušu šķīrējtiesas loceklis. Šķīrējtiesa darbojās līdz 1920. gada vasarai, galu galā nosakot tādu robežu, ar kuru īsti apmierināta nebija neviena no pusēm, un Latvijas ārlietu ministrs Z. A. Meierovics pat iesniedza demisijas rakstu (tas netika pieņemts). Viss minētais skaidri apliecina sarežģīto situāciju, kādā bija jāstrādā gan minētās šķīrējtiesas locekļiem, gan politiķiem kopumā.

6 Zamuels, V. I politikā iedvesma. *Austrums*, Nr. 7, 9, 1928.

V. Zāmuels Latvijas delegācijas sastāvā piedalījās Baltijas valstu, Polijas un Somijas konferencē Helsinkos 1920. gada janvārī, kur tika mēģināts panākt šo valstu politisko un militāro sadarbību. Nākamo konferenci tika nolemts sasaukt Rīgā, uzticot tās organizēšanu Latvijas pusei. Šajā darbā aktīvi iesaistījās nu jau pieredzējušais V. Zāmuels. No 1920. gada februāra līdz jūlijam viņš bija konferences organizācijas komitejas priekšsēdētājs, 23. jūlijā ar valdības lēmumu tika apstiprināts par Baltijas valstu konferences delegācijas locekli kopā ar Ministru prezidentu Kārli Ulmani (priekšsēdētājs), ārlietu ministru Z. A. Meierovicu, dzejnieku Raini (Jāni Pliekšānu), ārstu un publicistu, pirmo izglītības ministru Kārli Kasparsonu, pulkvedi Pēteri Radziņu un pulkvežleitnantu Kārli Ramatu, bet 6. augustā ar valdības lēmumu iecelts par vienu no diviem Baltijas valstu konferences viceprezidentiem (otrs – Z. A. Meierovics, prezidents – K. Ulmanis). Ievērojot norises Polijas–Krievijas frontē (augusta vidū poļiem izdevās apturēt Sarkanās armijas uzbrukumu pie Varšavas, tādējādi kardināli mainot kara gaitu un faktiski novēršot reālos draudus arī Baltijas valstu neatkarībai) un Lietuvas brīžiem traucējošo nostāju (konflikta dēļ ar Poliju), Bulduru konferencē tika panāktas būtiskas vienošanās, kas gan netika nostiprinātas ar ratifikāciju nevienas valsts parlamentā.

V. Zāmuels aktīvi darbojās arī pirmajā demokrātiskās vēlēšanās izveidotajā parlamentā – Satversmes sapulcē. 1920. gada aprīlī viņš tajā tika ievēlēts no Demokrātu savienības (1921. gadā pārgāja uz Tautas partiju), bija Agrārlietu komisijas loceklis, Organizācijas komisijas un Lūgumu un sūdzību komisijas priekšsēdētājs (darbojoties šajā komisijā, kļuva pazīstams ar savu neiecietību pret korupciju un mahinācijām), Ārlietu komisijas priekšsēdētāja biedrs. Ievērojot intensīvo parlamenta darbu un galvenās darbības jomas (piemēram, agrārlikuma izstrāde, paredzot zemes jautājuma atrisināšanu un muižniecības privilēģiju likvidāciju), redzams, ka V. Zāmuels ar savu bagāto jurista darba pieredzi darbojās ļoti atbildīgās komisijās.

Tieši V. Zāmuela vadītā komisija Satversmes sapulcē atklāja, ka neveiksmīgais līgums ar Lielbritānijas bankām par linu pārdošanu ir nesis 33 miljonus rubļu lielus zaudējumus. Turklāt viņš aktīvi cīnījās arī pret korupciju valdības iestādēs, nebaidoties uzstāties arī pret

K. Ulmani. Kad 1920. gada oktobrī Apgādības un Finanšu ministrijās tika atklāti vairāki korupcijas gadījumi, Lielbritānijas misijas loceklis S. Talentss ziņoja uz Londonu, ka “uz šī pamata Zāmuels kungs ir vēlreiz mēģinājis izstumt Ulmaņa kungu no vadītāja posteņa, lai pats to ieņemtu. [...] Pats viņš ir konservatīvi noskaņots, bet naidīgs pret Ulmaņa kungu. Tādēļ viņš ir opozīcijā pret tagadējo valdību, kaut divi viņa partijas locekļi ir kabinetā [...]”⁷

1921. gada 18. jūnijā V. Zāmuels tika iecelts par zemkopības ministru Zemnieku savienības pārstāvja Z. Meierovica veidotajā valdībā un ieņēma šo amatu līdz 1922. gada 19. jūlijam. Vienlaikus V. Zāmuels ieņēma arī Centrālās Zemes ierīcības komisijas priekšsēdētāja amatu. Šajā laikā tika aktīvi realizēta zemes reforma, kas faktiski nozīmēja revolucionāras pārmaiņas laukos, turklāt agrārā situācija vēsturiskajos novados ievērojami atšķīrās.

Zemkopības ministra amatā V. Zāmuels bija jārisina arī ar ārējo tirdzniecību saistīti jautājumi. 1921. gada 21. oktobrī V. Zāmuels tika iecelts par valdības pilnvaroto kopā ar finanšu ministru Ringoldu Kalningu “Metal and Chemical Bank” “lietas nokārtošanai”. Iepriekšējā gadā valdība ar šo britu banku bija noslēgusi vienošanos par linu iepirkumu Latvijā, bet banka nebija izpildījusi savas saistības. Sarunās tika panākta vienošanās, ka banka atdod Latvijai apmēram 4000 tonnu linu, bet Latvijas valdība atmaksā apmēram 775 000 mārciņas, taču jau 1922. gada martā tika konstatēts, ka banka linus jau pārdevusi, tāpēc valdība apsvēra iespēju iesūdzēt lietu arbitražas tiesā.⁸

Daudz laika prasīja darbība Lāčplēša Kara ordeņa domē, kurā viņu 1920. gada 17. septembrī ievēlēja Satversmes sapulce (kopā ar Raini, Jāni Goldmani un vēl vairākiem sabiedrībā ievērojamiem cilvēkiem). Dome izskatīja konkrētos apbalvošanas pieteikumus un apstiprināja kandidātu sarakstu apbalvošanai ar augstāko militāro apbalvojumu par viņu veiktajiem varoņdarbiem latviešu strēlnieku vienībās Pasaules karā vai Latvijas bruņotajos spēkos Neatkarības kara laikā.

7 Dunsdorfs, E. *Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks, politiķis, diktators, moceklis*. Rīga: Zinātne, 1992. 158., 159. lpp.

8 Metal and chemical bankas. *Latvijas Sargs*, 1921, 23. okt.; Metal and chemical bankas lieta. *Latvijas Vēstnesis*, 1922, 7. marts u. c.

Dokuments, kas apliecināja, ka V. Zamuels ir Ministru prezidents un tieslietu ministrs, izdots 1924. gada 28. janvārī

Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(1307.f., 3.apr., 63.l., 32.lp.)

1922. gada oktobrī pēc darba zemkopības ministra amatā V. Zamuels atsāka zvērināta advokāta praksi, taču jau 1924. gada 25. janvārī Saeima viņu apstiprināja par Ministru prezidentu jaunajā valdībā. Iepriekšējais Z. A. Meierovica kabinets bija atkāpies 15. janvārī.

Jaunizveidotā valdība bija tapusi steigā ar parlamenta centrisko spēku un kreiso grupējumu (galvenokārt, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas) atbalstu. Tas bija pirmais Ministru kabinets, kurā nepiedalījās Latviešu zemnieku savienība, – tā palika opozīcijā. Tomēr saistīt V. Zāmuels un viņa kabineta locekļus ar kreisumu nebūtu pareizi. V. Zāmuels bija pazīstams ar savu noteikto pilsonisko (ne kreiso) un zināmā mērā centrisko nostāju, neuzpērkamību un neiecietību pret nelikumībām, t. sk. korupciju, kā arī ar augstajām profesionālajām spējām. Profesionālisma princips bija ievērots, izvēloties arī ministrus. Par finanšu ministru kļuva viens no spējīgākajiem šīs jomas pārstāvjiem Ringolds Kalnings, ar ko V. Zāmuels bija strādājis kopā jau

1

2

1. Cēsu pilsētas valdes sēde, kuras laikā tiek parakstīts akts par Uzvaras pieminekļa Cēsīs pamatakmens ielikšanu. No kreisās: armijas komandieris ģenerālis Pēteris Radziņš, Valsts prezidents Jānis Čakste, kara ministrs ģenerālis Eduards Kalniņš, Ministru prezidents Voldemārs Zāmuels, Cēsu pilsētas galva Dr. Kārlis Vanadziņš, Cēsu apriņķa priekšnieks un Uzvaras pieminekļa celšanas komitejas priekšsēdētājs Jānis Bičevskis. 1924. gada 22. jūnijs. Fotogrāfs Ed. Kurau

LNB, Zudusī Latvija, oriģināla turētājs Voldemārs Eihenbaums

2. Uzvaras pieminekļa atklāšana Cēsīs. Cēsu pilsētas sieviešu ģimnāzijas gaidas ar karogu godina Valsts prezidentu Jāni Čaksti (pa vidu). No Jāņa Čakstes pa kreisi – Ministru prezidents Voldemārs Zāmuels, Cēsu apriņķa priekšnieks un Uzvaras pieminekļa celšanas komitejas priekšsēdētājs Jānis Bičevskis, 8. Daugavpils kājnieku pulka komandieris Jānis Vītols; 5. Cēsu kājnieku pulka komandieris pulkvedis Frīdrihs Virsaitis. 1924. gada 16. novembris. Fotogrāfs Pauls Kundziņš

LNB, Zudusī Latvija, oriģināla turētājs Voldemārs Eihenbaums

Z. Meierovica kabinetā, par ārlietu ministru – izcils Latvijas diplomāts un Ārlietu ministrijas ierēdnis Ludvigs Sēja, par iekšlietu ministru – Alfrēds Birznieks, ko maijā nomainīja Pēteris Juraševskis, par izglītības ministru – Latvijas Universitātes profesors Kārlis Straubergs, par darba ministru – Ādams Krieviņš, par zemkopības ministru – Ernests Bauers, par satiksmes ministru – Jānis Pauļuks, par kara ministru – pulkvežleitnants Frīdrihs Birkenšteins.

Samērā precīzi jaunās valdības raksturu un darbības sākumu novērtēja publicists Alberts Zalts. 18. februārī publicētajā “Jaunāko Ziņu” ievadrakstā viņš atzīmēja:

“Pēc Zamuēla kabineta nodibināšanās kļuva saprotams, ka valdības pastāvēšana pilnā mērā atkarājas no viņas panākumiem valsts darbā, pat no viņas pirmiem soļiem. Tas apstāklis, ka pilsoņu partijas ieņēma noraidošu stāvokli pret jauno valdību, izņemot 22 valdībai tuvās centra apvienības deputātus, politiskā ziņā padarīja valdības stāvokli diezgan grūtu. Te dabīgi varēja rasties aizdomas, vai tikai jaunais kabinets nenonāks pārāk lielā atkarībā no kreisiem sociāldemokrātiem, jo valdības stāvoklis Saeimā formāli taču no viņiem ir atkarīgs. Ja nu pēc visa tā sabiedrībā tomēr neradās noskaņa pret valdību, tad tas kādu tiesu izskaidrojams ar viņas pilsonisko sastāvu. Visiem, kam pazīstama tagadējā kabineta locekļu politiskā pagātne, bija noteiktas šaubas, vai gan Zamuēls, Ringolds Kalnings, Birkenšteins, Birznieks etc. varētu būt tie, kas taisītu sociālistisku politiku? Te dabīgi radās vēlēšanās nogaidīt pirmos valdības soļus, lai no tiem spriestu par tagadējā kabineta īpatnībām, politisko raksturu un spējām.

Pagājušas jau dažas nedēļas kopš valdības darbības sākuma, un šīnī laikā mūsu politiskā dzīve var uzrādīt veselu rindu notikumu, pret kuriem valdībai vajadzējis ieņemt stāvokli un izpaust savu politisko būtību. 15. februārī izbeidzās pastiprinātas apsardzības stāvoklis, un visus interesēja izeja, kādu valdība atradīs šī jautājuma nokārtošanai. Pastiprinātas apsardzības stāvokļa pilnīga atcelšana sabiedrībā radītu bažas par pilsoņu drošību tuvākā nākotnē, šaubas par noziedzīgu elementu apkarošanas iespējamībām un t.t. Bet visiem bija arī zināma sociāldemokrātu pastāvīgā prasība pēc izņēmuma stāvokļa

atcelšanas. Opozīcija gaidīja konfliktu starp valdību un kreisiem sociāldemokrātiem. Un tomēr šinī sāpīgā jautājumā valdība sekmīgi atrada risinājumu. Sociāldemokrāti padevās pastiprinātas apsardzības stāvokļa pagarināšanai visā valstī līdz 15. maijam ar noteikumiem, ka valdība atcels uz pastiprinātas apsardzības stāvokļa pamata 5. nov. 1920. g. un 9. febr. 1921. g. izdotos obligatoriskos noteikumus un gādās par centrālās kriminālpolicijas likumprojekta izstrādāšanu, kas apvienotu politisko apsardzi ar kriminālpoliciju. Iekšlietu ministrs ar rīkojumu apriņķu priekšniekiem un prefektiem minētos noteikumus jau atcēlis, bet Ministru kabinets 14. febr. sēdē nolēmis iesniegt Saeimai likumprojektu par centrālo kriminālpoliciju.

Pret šādu pārkārtošanos pilsoņu drošības sargātājās iestādēs no lietderības viedokļa nevar būt iebildumu. Pamazitēja atgriešanās pie tiesiskas dzīves ir vēlama [...]

Otrs interesants gadījums tagadējās valdības mūžā bija – maziņu jautājums kara ministram par ģen.[erāli Kārli] Ezeriņu. Jautājuma iesniedzēji nemierā ar ģen. Ezeriņa atrašanos mūsu armijā ļoti augstā amatā, jo viņš savā laikā dienējis lielinieku armijā. Bez šaubām, mūsu valdībai un visām iestādēm jābūt ļoti uzmanīgām, lai Latvijas izbūves darbu acumirkļi strādātu tikai tādi ļaudis, kas draudzīgi tagadējai iekārtai, bet nelietišķa ir pagātnes tiesāšana, neuzrādot noteiktus un dibinātus pārkāpumus. Mūsu tautas traģēdija taisni bijusi tā, ka viņas locekļi pārāk svaidīti apstākļu jūrā, tāpēc apvainojumos par pagātni jābūt uzmanīgiem. Raugoties pēc tiem pārmetumiem, kādi izskanēja Saeimā pret ģen. Ezeriņu, nevar sacīt, ka jautājuma iesniedzēji šoreiz bijuši diezgan lietišķi. Šis apstāklis tāpēc nevarēja atstāt iespaidu uz valdības stāvokli. Kaut arī šai lietā piedraudēts pat ar attiecīgu izturēšanos, Kara ministrijas budžetu apspriežot, tomēr šimbrīžam nav pietiekoši daudz motīvu, lai varētu gaidīt sarežģījumus nākotnē.

Tātad – politiskā ziņā Zāmuēla kabinets pirmos pārbaudījumus ir izturējis. Tieksmēs nodibināt tiesisku iekārtu nekad nav meklējams noziegums vai valsts interesēm naidīga politika un par tādiem nevar runāt arī tagad [...]

Ir nepieciešams ilgāks laiks, lai izpaustos tās īpatnības un nodomi,

kādi slēpjas tagadējo saimniecisko resoru vadītāju programmās. Bet tuvākā nākotne tos rādīs [...] Valdības darbs tikai iesākts. Bet jau tagad varam teikt, ka sekmes ir atkarīgas no lietišķības un nesavtīguma, kādu kabinets ievēros valsts darbā. Tagadējais kabinets var pastāvēt tikai kā nopietna darba kabinets, kā demokrātiskas un veselīgas politikas sargātājs.”⁹

V. Zāmuels valdības laikā 1924. gada 30. jūnijā Valsts prezidents izsludināja Likumu par Valsts budžetu (maijā–jūnijā Saeima apsprieda un apstiprināja kabineta sagatavoto 1924.–1925. gada budžeta projektu), 7. augustā V. Zāmuels un R. Kalnings parakstīja valsts Hipotēku bankas statūtus, 7. novembrī izsludināts Likums par Valsts arhīvu un Likums par Valsts mākslas muzeju. Tāpat tika pabeigts darbs pie Preses likuma, Likuma par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos un Likuma par Triju zvaigžņu ordeni. Jāpiezīmē, ka 1926. gada 16. novembrī izsludinātajā pirmajā ar šo ordeni apbalvojamo personu sarakstā bija arī V. Zāmuels – kā bijušais Latviešu pagaidu nacionālās padomes loceklis viņš tika apbalvots ar šī augstā apbalvojuma II šķiru.

Turklāt 1924. gada 6. martā valdība izveidoja sevišķu komisiju jautājuma apspriešanai par valsts iestāžu darbvedības vienkāršošanu, ierēdņu skaita samazināšanu un viņu darba produktivitātes pacelšanu, par priekšsēdētāju ieceļot V. Zāmuels, bet par locekli – valsts kancelejas direktoru Dāvi Rudzīti. Kopumā valdības locekļi attaisnoja viedokli par sevi kā profesionāliem, darbojoties prasmīgi un saskaņoti, turklāt minētais pilnībā attiecās arī uz tās vadītāju.

1924. gada nogalē bija nobriedusi kārtējā kabineta krīze, kas izpaudās opozīcijas cīņā pret valdību un nesaskaņām koalīcijas iekšienē (Latgales deputātu pārspīlētās prasības par finansējumu viņu novadam, kā arī sociāldemokrātu prasības). Ministru kabineta krišanu paātrināja arī notikumi kaimiņvalstī – 1. decembrī Tallinā notika Maskavas koordinēts un iniciēts komunistu teroristu realizēts apvērsuma mēģinājums, ko Igaunijas varas iestādes ātri apspieda, taču tas izraisīja ievērojamu satraukumu arī Latvijā, ko ar Igauniju saistīja militārās sadarbības līgums. Sociāldemokrātu politiķis Fēlikss Cielēns rakstīja,

9 Zalts, A. Par valdības darbību un stāvokli. *Jaunākās Ziņas*, 1924, 18. febr.

1

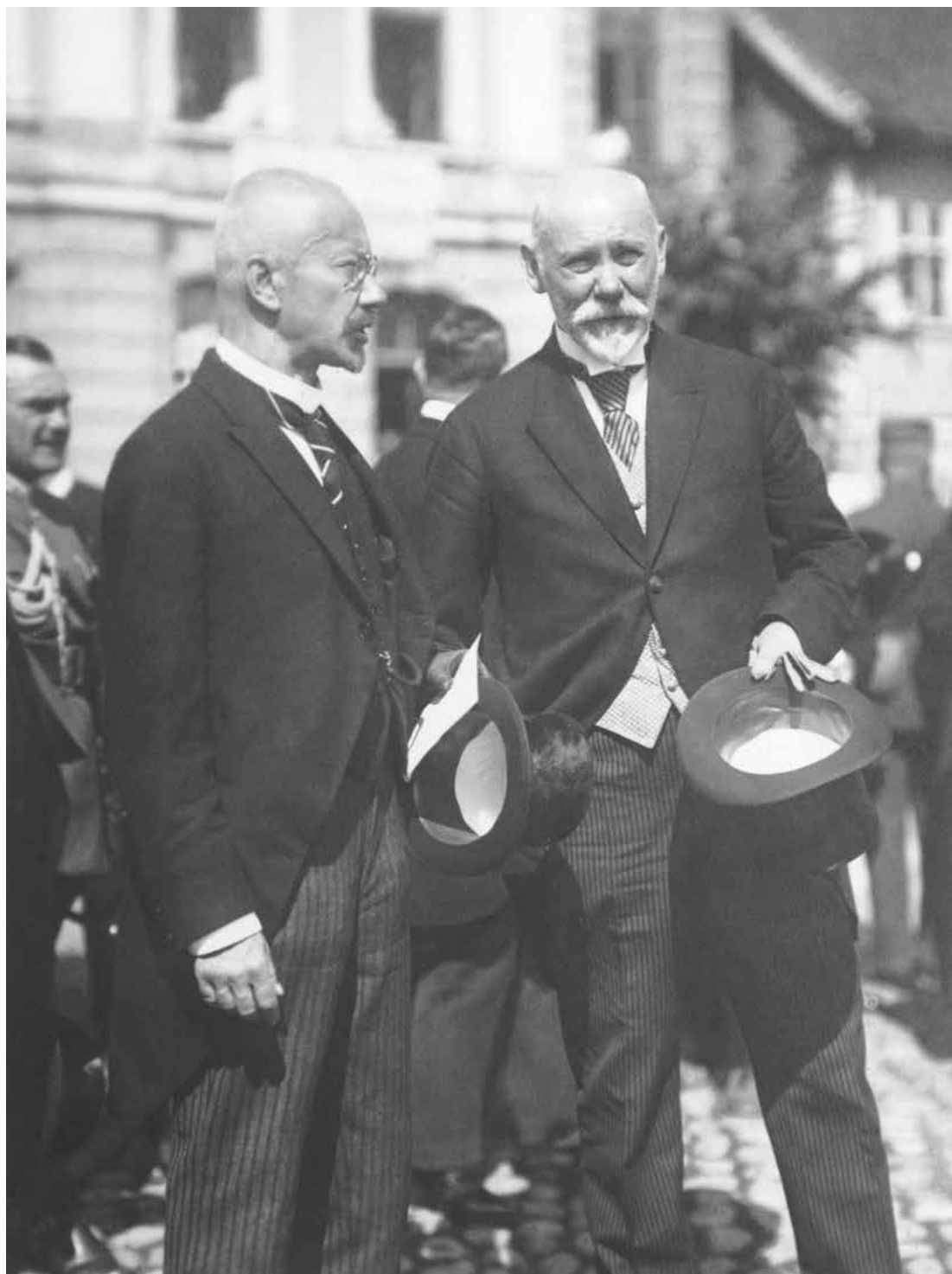

1. Ministru prezidents Voldemārs Zāmuels un 3. Jelgavas kājnieku pulka komandieris pulkvežleitnants Jēkabs Dombrovskis pulka piecu gadu jubilejas svinībās Jelgavā. 1924. gada 16. augusts. Fotogrāfs Indriķis Kalcenauss

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_1016_7)

2. Valsts prezidents Jānis Čakste un Ministru prezidents Voldemārs Zāmuels 3. Jelgavas kājnieku pulka piecu gadu jubilejas svinībās Jelgavā. 1924. gada 16. augusts. Fotogrāfs Indriķis Kalcenauss

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (KF_1016_14)

ka, pēc politisko spēku domām, šādā situācijā pie varas jābūt labējai jeb izteikti pretlielnieciskai valdībai, kura gatava noteikti rīkoties. Jādomā, ka arī šī iemesla dēļ (turklāt to nevarēja minēt oficiāli) 2. decembrī notikušajā valdības sēdē V. Zāmuels paziņoja, ka valdību vairs “pilnā mērā” neatbalsta visas koalīcijas frakcijas, tādēļ tai vairs nav arī Saeimas vairākuma atbalsta, tāpēc piedāvāja informēt Valsts prezidentu par atkāpšanos. Priekšlikums sēdē tika pieņemts.

Pēc valdības demisijas V. Zāmuels tika atbrīvots no Ministru prezidenta un Administratīvās reformas padomes priekšsēdētāja amata.

Arī turpmāk V. Zāmuels vairākkārt mēģināja darboties politikā. 1925. un 1928. gadā viņš kandidēja otrās un trešās Saeimas vēlēšanās no Latvijas Jaunzemnieku savienības saraksta, taču ievēlēts netika, 1931. gadā viņš kandidēja Rīgas pilsētas domes vēlēšanās no Progresīvās apvienības saraksta. Turklāt 1925. gada rudenī V. Zāmuels vēlreiz uzticēja veidot valdību, bet Saeima to neapstiprināja. Pēc Valsts prezidenta Jāņa Čakstes nāves viņš kandidēja prezidenta vēlēšanās, tomēr arī tad neguva atbalstu Saeimā. Tas gan liecina nevis par V. Zāmuels neprofesionalitāti, bet drīzāk par Latvijas politisko teātri, kur stāvokli bieži vien noteica partiju intereses un savstarpējās attiecības.

Tomēr arī turpmāk V. Zāmuels samērā aktīvi darbojās dažādos amatos valsts sektorā, kā arī izpildīja īpašus uzdevumus, kam bija nepieciešama viņa pieredze un zināšanas. Jau 1925. gada 16. jūnijā valdība V. Zāmuels iekļāva komisijā Latvijas valdības atbildes izstrādāšanai uz minoritāšu petīciju Tautu savienībai atsavināto muižu lietā. Komisija minēto uzdevumu izpildīja sekmīgi (tās priekšsēdētājs bija Kārlis Pauļuks, bet otrs loceklis – viens no vadošajiem Latvijas sociāldemokrātiem Fricis Menders). No 1925. gada 17. novembra līdz 1926. gada 1. janvārim V. Zāmuels bija Zemkopības ministrijas juristu komisijas loceklis, no 1927. gada augusta līdz 1934. gada novembrim strādāja par Finanšu ministrijas Valsts saimniecības departamenta juriskonsultu, no 1928. gada decembra līdz 1935. gada jūlijam bija Hipotēku bankas juriskonsults. 1935. gadā viņam tika piešķirta pensija – 217 latu mēnesī.

V. Zāmuels turpināja darboties arī sabiedriskajās organizācijās – Rīgas

Latviešu biedrībā, Latviešu izglītības biedrībā, Rīgas Namīpašnieku biedrībā, Latviešu juristu biedrībā, Latvijas Sarkanajā Krustā (galvenās valdes loceklis), Rīgas Šaha klubā (goda biedrs), Latvijas Sporta biedrībā (goda biedrs), Latvijas Šaha sabiedrībā (goda biedrs).

Autoritārās iekārtas laikā V. Zāmuels tika piemērots advokāta prakses aizliegums uz sešiem mēnešiem sakarā ar radikālās nacionālistiskās organizācijas “Pērkonkrusts” dalībnieku prāvas laikā izteiktām kritiskām piezīmēm par K. Ulmaņa nākšanu pie varas 1934. gada 15. maijā un tās likumību (saukts pie atbildības disciplinārā kārtā). Tas izraisīja samērā plašu rezonansi. 1936. gada vasarā tiesā tika izskatīta apsūdzība pret apcietināto pērkonkrustiešu grupu par valsts iekārtas gāšanas mēģinājumu, un V. Zāmuels bija viens no pieciem advokātiem, kas apsūdzētos aizstāvēja. Tāpat V. Zāmuels bija viens no sešiem advokātiem, kas piedalījās vairāku pērkonkrustiešu prāvā 1938. gada jūnijā Rīgas apgabaltiesā. Tiesu palātai izskatot apsūdzēto pārsūdzību, V. Zāmuels savā runā atļāvās kritiskas piezīmes par pastāvošo iekārtu (prese, zināmā mērā izraujot no konteksta, atreferēja vienīgi viņa pozitīvos izteicienus par organizācijas “Pērkonkrusts” mērķiem). Tiesu palātas priekšsēdētājs Hugo Lazdiņš advokāta runu pārtrauca, un pēc izsludinātā tiesas sēdes pārtraukuma paziņoja, ka “runas saturs tiks nodots advokātu padomei izspriešanai”, kā arī pasludināja, ka runa uzskatāma “par necieņas parādīšanu valstij”. V. Zāmuels reaģēja, informējot laikraksta “Rīts” redakciju: “Ne ar vienu vārdu neesmu aizskāris valsti – valsti, kuras nodibināšanā un izveidošanā es pats esmu ņēmis dzīvu dalību.” Vienlaikus kāds anonīms “autoritatīvs tiesu darbinieks” atzina, ka V. Zāmuels “aizstāvības runa noteikti uzskatāma par tādu, kas Latvijas valsti aizskar nievājoši”, un advokāts tā izteikties tiesas sēdē nedrīkst, “nav tādu noteikumu nedz likumu, kas atļautu advokātam tiesas zālē aizstāvības runā izteikt visu, kas iešaujas prātā. Runai satura ziņā ir paredzētas robežas.” Kāds zvērināto advokātu padomes pārstāvis laikrakstam atzina, ka advokāts “rīkojies pārsiezdīgi. Pērkonkrusta organizāciju, viņas mērķus un paredzēto darbības taktiku par pretvalstisku atzinušas mūsu uzraudzības iestādes. Pērkonkrustiešus par pretvalstisku darbību tiesā un soda. Tātad advokāts nevarēja ar pērkonkrustiešiem solidarizēties. Solidarizēties ar nelegālo un tātad pretvalstisko organizāciju nozīmē nostāties pret Latvijas valsti. Šāda

V. Zāmuels rīcība neatbilst zvērināta advokāta cieņai un tiesībām.”¹⁰

1938. gada novembra beigās advokātu padome, izskatot Tiesu palātas vadības ziņojumu par V. Zāmuels “netaktisko rīcību”, nolēma izteikt viņam rājienu. Tiesu palāta to noprotēja, uzskatot sodu par nepietiekamu. Pēc Tiesu palātas prokurora protesta par padomes lēmumu disciplinārlietā Tiesu palātas departamentu kopsapulce nolēma “par neatļautu izteicienu lietošanu tiesas sēdē” aizliegt viņam izpildīt advokāta pienākumus uz sešiem mēnešiem, sākot ar 1. aprīli.¹¹ Pats V. Zāmuels jau pēc kara Vācijā rakstīja: “Aizstāvēt politiskas organizācijas “Pērkonkrusts” biedrus Tiesu palātā, nosaucu Ulmaņa 1934. gada 15. maija puču par sodāmu rīcību, ar ko izpelnījies vairākas priekšsēdētāja piezīmes.” Turklāt viņa kolēģis zvērināts advokāts Nikolajs Valters vēl 1964. gadā liecināja, ka arī pēc soda saņemšanas Zāmuels palicis pārliecināts, ka “Ulmaņa režīmam trūkst tiesiskas bāzes”.¹²

Padomju okupācijas laikā 1940. gada jūlijā V. Zāmuels piedalījās Demokrātiskā latviešu vēlēšanu saraksta sagatavošanā un par to tika pratināts drošības iestādēs, bet netika represēts, kas šķiet neparasti, ievērojot viņa iepriekšējo politisko darbību, taču jāpieņem, ka tas bija vienīgi laika jautājums.

Vācu okupācijas laikā 1941. gada augustā V. Zāmuels tika ieskaitīts advokatūras sastāvā, bija zvērināts advokāts Rīgā. 1941. gada septembrī atskaitīts no zvērinātu advokātu skaita sakarā ar iecelšanu par iecerētā Senāta locekli, bet oktobrī iecelts par Tieslietu pārvaldes Pastāvīgās juriskonsultācijas locekli, no 1941. gada decembra zemes pašpārvaldes Tieslietu ģenerāldirekcijas Civildepartamenta Tiesu palātas tiesnesis.

1944. gada 17. martā V. Zāmuels kopā ar citiem vadošās inteliģences pārstāvjiem parakstījis Latvijas Centrālās padomes memorandu ar prasību par Latvijas suverenitātes atjaunošanu. Kara beigās kopā ar meitu Noru devies bēgļu gaitās uz Vāciju. Miris 1948. gada 16. janvārī

10 Nedzirdēts notikums tiesas sēdē. *Brīvā Zeme*, 1938, 19. okt.; Kā zvērināts advokāts varēja tā rīkoties? *Rīts*, 1938, 20. okt.

11 Zvēr. adv. V. Zāmuelim izteikts rājiens. *Brīvā Zeme*, 1938, 28. nov.; Disciplinārlietas. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 5, 1939.

12 Šilde, Ā. *Valstsvīri un demokrāti*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1985. 127. lpp.

Ministru prezidents Voldemārs
Zāmuels pie sava rakstāmgalda.
1924. gads.
Fotogrāfs Vilis Rīdzenieks

*Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs
(VRVM 94671_175)*

Rāvensburgā Švābijā (pilsētas slimnīcā). Kremēts, urna novietota
Eslingenē Ebershaldenes kapos.

Voldemārs Zāmuels nepieder pie pašiem redzamākajiem politiķiem, tomēr viņš neapšaubāmi ir viens no aktīvākajiem Latvijas 20. gadsimta pirmās puses valstsvīriem. Diemžēl ilgstošais klusēšanas periods Latvijas vēstures izpētē padomju okupācijas laikā viņu zināmā mērā ir dzēsis no nācijas atmiņas. Vienlaikus jāatzīst, ka V. Zāmuels nebija tipisks politiķis. Viņš pats to skaidri apliecina, 1928. gadā rakstot: “Diezgan izplatīts, arī mūsmājās politiķu starpā, ir maldīgais uzskats, ka politiskās problēmas atrisināmas tikai ar auksta prāta palīdzību. Nav vajadzīgs būt jūtu politiķim, vārda šaurā nozīmē, lai atzītu šāda uzskata vienpusību. Jo politika ir māksla. Bet īsta māksla nav domājama bez

apgarojuma un iedvesmas.” Izklāstījis savu rīcību 1918. gada sākumā Valkā, aicinot tautiešus neuzticēties vācu okupācijas varai, un Tallinā 1919. gada oktobrī, atsakoties piekrist Igaunijas puses pārspīlētajām prasībām par iespējamo militāro palīdzību cīņā pret Bermonta spēkiem, viņš uzsver: “Šie divi piemēri rāda, ka tautas jeb valsts kļūmīgos brīžos vadošiem politiķiem nepietiek ar inteligenci vien, lai izsargātos no – varbūt liktenīgām – kļūdām.”¹³

Iespējams, ka tieši šī politiķim neparastā īpašība jeb politikas uztveršana par mākslu dažiem lika uzskatīt V. Zāmueltu par kašķīgu, jo viņu vadīja nevis aprēķins, bet emocijas un pārliecība. Iespējams, ka tieši tas V. Zāmuelim liedza veidot tālāku politisko karjeru 20.–30. gadu demokrātiskajā Latvijas Republikā, kur dažkārt spilgti izpaudās arī demokrātiskās iekārtas trūkumi – korupcija, partiju savstarpējās un iekšējās nesaskaņas un to risināšanas metodes u. c. Tomēr V. Zāmuels paliek Latvijas vēsturē kā valstsvīrs, kurš patiesi uzskatāms par ievērojamu, kaut arī nepelnīti aizmirstu personību.

Literatūra

1. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939.
2. Jaunākās Ziņas, 1921, 17. jūn.; 1925, 16. sept.
3. *Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca.* Sast. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007.
4. *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928.* Red. Kroders, P. Rīga: Grāmatu draugs, 1929.
5. *Latvijas vadošie darbinieki.* Red. Šmits, P. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.

13 Zamuels, V. I politikā iedvesma. *Austrums*, Nr. 7, 9, 1928.

6. LVVA, 7354. f., 1. apr., 895. l., 1.–30. lp.
7. LVVA, 1307. f., 3. apr., 62., 1.–3. lp.; 63. l., 1.–43. lp.
8. LVVA, 1376. f., 2. apr., 12460. l., 112. lp.
9. LVVA, 2996. f., 21. apr., 4537. l.
10. LVVA, 5213. f., 16. apr., 15637. l., 1.–35. lp.
11. LVVA, P-822. f., 1. apr., 95. l.; 2. apr., 79. l.
12. Miklāva, I. Viens no pirmajiem. *Latvijas Vēstnesis*, 1996, 19. nov.
13. Rumpēters, A. Miris dižs latviešu tiesībnieks – Voldemārs Zāmuels. *Tiesībnieks*, Nr. 3, 1948.
14. Šilde, Ā. Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1988.
15. Šilde, Ā. Valstsvīri un demokrāti. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1985.
16. Šilde, Ā. Voldemāra Zāmueļa tiesībnieka gaitas. *Tiesībnieks*, Nr. 3, 1948.
17. Treijs, R. *Prezidenti: Latvijas valsts un ministru prezidenti. 1918.–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
18. Treijs, R. *Latvijas valsts un tās vīri: Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos: 1918–1940.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.

Summary

The Origins of Latvia's Statehood and its Prime Ministers in 1918–1940

The evolution of the statehood of Latvia was a complicated process largely determined by external circumstances. Though the social environment in Latvia, particularly in towns and cities, was multi-ethnic, the initiative regarding Latvia's territory as the foundation of statehood could only be put forth by Latvians; other ethnic communities living in Latvia had different interests, and they did not claim a specific legal basis for statehood. Undoubtedly, the idea of national statehood was closely linked with the level of awareness of a Latvian national identity; in this respect, the growing economic influence and flourishing cultural life played a significant role. The so-called "choir movement" that resulted in regional- and national-level song festivals, various business and cultural associations and student corporations, as well as individual achievements of culture and art professionals and the increasing number of Latvian newspapers and books considerably enhanced national self-esteem. At the outbreak of World War I, Latvia was among those territories in Central Europe which possessed a potential for national statehood but was limited by the geopolitical reality - the Russian Empire and the Austro-Hungarian Empire.

In 1914 World War I started in Europe; soon half of Latvia's territory was occupied by the German army while Russia had to face the Revolution of February 1917. Despite the complicated local political circumstances (in Russia Bolsheviks overthrew the Provisional Government in October 1917 and Germans invaded Vidzeme, the north-east region of Latvia), Latvian politicians were able to develop the idea of national independence throughout 1918 by also purposefully promoting the idea of a national state abroad and receiving first indications of support among the political circles of the great powers.

The circumstances in November 1918 became extremely favourable for proclaiming national independence: Germany, which controlled most of Latvia's territory, signed an armistice practically admitting that it had lost the war, and German Kaiser Wilhelm II abdicated. Lithuanians and Estonians had already proclaimed their countries' independence half a year ago. A majority of politicians in Latvia decided to form a new special representation platform which would declare the formation of the new independent country and fulfill parliamentary functions

until the moment of the first general elections. The new platform was formed according to the principle of political party representation; in the initial phase it comprised representatives of 40 political parties. On 17 November 1918, the People's Council first convened and proclaimed the independent Republic of Latvia on November 18.

In the period of 1918 – 1940, altogether nine outstanding personalities led the Latvian Government; most of them took the office several times. The youngest head of the Government was Zigfrīds Anna Meierovics; while he was only 34, he could not be regarded as inexperienced, as he had been the Minister for Foreign Affairs since the age of 31. Meanwhile, Jānis Pauļuks took the office at the age of 57. Most of the prime ministers were aged 40-50; when Kārlis Ulmanis became the head of the Provisional Government in 1918, he was 41. When World War II ended in Europe in May 1945, none of the former Latvian prime ministers were still alive in Latvia. Three prime ministers perished as a result of the Soviet occupation and the following Soviet repressions: Mārgers Skujenieks and Hugo Celmiņš were arrested and killed in 1941; Kārlis Ulmanis died in prison in 1942. Ādolfs Bļodnieks and Voldemārs Zāmuels had to flee in 1944 and never returned to Latvia. Others were already dead by the end of WWII. Voldemārs Zāmuels and Pēteris Juraševskis were among the Latvian public figures who signed the memorandum on the necessity to restore Latvia's independence in 1944.

By their political affiliations, most of the prime ministers represented right-wing parties; the undisputed leader among them was the Latvian Farmers' Union (*LZS*) (prime ministers Kārlis Ulmanis, Zigfrīds Anna Meierovics, Hugo Celmiņš, and Arturs Alberings chaired 12 governments). *LZS* led only two governments out of the first eleven and three of the next seven governments. Kārlis Ulmanis, Chairman of *LZS*, was the first Latvian Prime Minister and took part in the formation of the new country, however he also organised the coup of 15 May 1934.

Though differently aged and possessing different background experiences, most of the Latvian prime ministers shared certain common traits. A significant common feature is international background as regards acquisition of education and work experience. Most of them took advantage of the geopolitical situation at the turn of the 19th and 20th centuries and continued education in Russia and in the West. The same applies to their work experience; before the proclamation of Latvia, most of them worked abroad. This international background provided indispensable personal advantages and ensured their ability to see many issues in a broader context. No doubt, successful studies or employment would be impossible without adequate knowledge of foreign languages.

Another common trait was strong interest in publishing activities. Almost all prime ministers experienced a certain period in their lives

during which they actively published their own works and were editors or owners of periodicals. Some of them were involved in the events of the Revolution of 1905 and were forced to leave Latvia's territory for several years.

However, the most characteristic common feature was their commitment to work for the public benefit, to change things and to undertake responsibility. It can be said, without any overstatement, that it was a generation of idealists who were never afraid of risk or mistakes for a greater cause. It was a generation which laid foundations for the country in which we all still live.

Deniss Hanovs – Dr. art., Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas studiju katedras profesors

Ēriks Jēkabsons – Dr. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors, LU Latvijas Vēstures institūta vadošais pētnieks

Gatis Krūmiņš – Dr.hist., Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta pētnieks, Vidzemes Augstskolas rektors

Ineta Lipša – Dr. hist., LU Latvijas Vēstures institūta vadošā pētniece, Biznesa augstskolas “Turība” Komunikācijas zinātņu katedras vadītāja

Valters Ščerbinskis – Dr. hist., Latvijas Nacionālās enciklopēdijas galvenais redaktors

Jānis Šiliņš – Dr. hist., Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta pētnieks, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva eksperts

1940. gada vasarā Latviju okupēja PSRS, uz pusgadsimtu pārtraucot normālu attīstību jaunā eiropeiskā valstī. Tomēr tie pamati, kas bija ielikti 20. gadsimta 20. un 30. gados, izrādījās pietiekami stingri, lai Latvijas tauta ne tikai pārciestu okupācijas laikus, bet arī atjaunotu neatkarību.

